

**АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕЗИДЕНЦІАЛІЗМ:
інститут глави держави в США у персоналіях
від зародження до сьогодення**

Біографічна енциклопедія
за науковою редакцією доктора політичних наук Хоми Н. М.

Львів

Видавництво «Новий Світ-2000»

2018

УДК 328.132.7–057.341 (73)
ББК 66.033.112–8 (7США)
А 617

Рекомендовано до друку Вченими радами:

Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 12 від 26.06.2018 р.);
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 7 від 26.06.2018 р.);
Сумського державного університету (протокол № 8 від 21.06.2018 р.);
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 10 від 27.06.2018 р.);
Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка» (протокол №5 від 13.06.2018 р.).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кресіна І. О. – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України;

Ржевська Н. Ф. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету;

Фісанов В. П. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

А 617 Американський президенціалізм: інститут глави держави в США у персоналіях від зародження до сьогодення. Біографічна енциклопедія / О. В. Бабкіна, С. М. Дерев'янка, М. П. Требін та ін.; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2018. 369 с.

Досліджується еволюція інституту глави держави у США від часу його появи. Хронологічно представлені постаті американських президентів з акцентом на їх основних успіхах і невдачах за час перебування на посаді. Водночас глави американської держави представлені й як особистості: їх захоплення, інтереси, які лежать як у площині громадсько-політичного життя, так і поза політикою.

Книга буде цікавою як студентству, яке вивчає проблематику міжнародної політики, так і широкому колу читачів, зацікавлених політичною динамікою у США в її історичному розрізі.

ISBN 978-617-751-922-4

УДК 328.132.7–057.341 (73)
ББК 66.033.112–8 (7США)

© Авторський колектив, 2018
© За наук. ред. Н. М. Хоми, 2018
©Новий Світ-2000, ФОП Піча С. В., 2018

ЗМІСТ

Передмова	4
Еволюція інституту глави держави у США (зведена таблиця)	7
Вашингтон Джордж	8
Адамс Джон	19
Джефферсон Томас	27
Медісон Джеймс	35
Монро Джеймс	41
Адамс Джон Квінсі	50
Джексон Ендрю	58
Б'юрен Мартін Ван	66
Гаррісон Вільям Генрі	72
Тайлер Джон	81
Полк Джеймс Нокс	88
Тейлор Закарі	94
Філмор Міллард	102
Пірс Франклін	108
Б'юкенен Джеймс	117
Лінкольн Авраам	125
Джонсон Ендрю	132
Грант Улісс Сімпсон	141
Гейз Резерфорд Берчард	149
Гарфілд Джеймс Абрам	156
Артур Честер Алан	164
Клівленд Стівен Гровер	170
Гаррісон Бенджамін	178
Мак-Кінлі Вільям	187
Рузвельт Теодор	194
Тафт Вільям Говард	204
Вільсон Томас Вудро	213
Гардінг Воррен Гамаліел	221
Кулідж Джон Калвін	228
Гувер Герберт Кларк	235
Рузвельт Фраклін Делано	244
Трумен Гаррі С.	253
Ейзенхауер Дуайт Девід	260
Кеннеді Джон Фітцджеральд	267
Джонсон Ліндон Бейнс	278
Ніксон Річард Мілхаус	288
Форд Джеральд Рудольф	296
Картер Джиммі Ерл	304
Рейган Роналд Вілсон	312
Буш Джордж Герберт Вокер	321
Клінтон Вільям (Білл) Джефферсон	331
Буш Джордж Вокер	338
Обама Барак Хусейн	347
Трамп Дональд Джон	357
Авторський колектив	365

Передмова

Інститут президентства – важливий новітній владний інститут. США є його батьківщиною, позаяк саме там наприкінці XVIII століття розпочалася інституціоналізація такої владної структури. Тоді батьки-засновники США одностайно висловилися у збірнику «Федераліст» на користь «одного президента й чисельних законодавчих зборів». Інститут президентства – ємке поняття, яке не лише звертає увагу на особистісну сторону феномена глави держави-республіки, а й охоплює цілу низку заходів, унормування процедур тощо.

Від початку XIX століття і до сьогодні країни світу запозичують амери-канський досвід функціонування інституту глави держави республікансь-кого взірця, впроваджуючи його в свої національні політико-правові практики. А XX століття без перебільшення можна вважати століттям «президентотворення» – такою активною була еволюція цього інституту. Втім, не в усіх країнах, які намагалися імплементувати інститут президента, цей досвід був успішним. Якщо звернутися до світових практик, то історія залишила в спадок таких ефективних очільників-інтелектуалів, як Дж. Вашингтон, Ш. де Голль, В. Гавел та ін., і водночас приклади антидемократичних президентів, як-от Хо Ши Мін (В'єтнам), Омар аль-Башир (Судан), Кім Чен Ір (Північна Корея), Тан Шве (М'янма) та ін. Пострадянський простір теж «багатий» на антиприкладі президенціоналізму демократичного як-от І. Карімов (Узбекистан), С. Ниязов (Туркменістан) або ж О. Лукашенко (Білорусь).

Світовий політичний процес демонструє, як президенти в різні способи приходили і приходять до влади; різним є час перебування їх на посаді, різними є обсяги їх повноважень тощо. Але, фактично, США залишаються державою з чи не найвищою ефективністю президентської системи правління. Це і викликає дослідницький інтерес до вивчення американського президенціалізму.

У виданні вперше в українській політичній науці зроблено спробу комплексного дослідження еволюції інституту глави держави у США від часу його появи до сьогодення. Хронологічно представлені постаті американських президентів з акцентом на їх основних успіхах і невдачах за час їх перебування на посаді.

Історія інституту глави держави в США наповнена цікавим фактологічним матеріалом, який уможливорює представлення глав США як державців і багатогранних особистостей зі своїми беззаперечними перевагами й водночас вадами. Їх наділяли приємними та не надто

прізвиськами: «Мирний Білл» (В. Г. Тафт), «Хитрючий Дік» (Р. М. Ніксон), «Тихий Кел» (К. Кулідж), «Чесний Ейб» (А. Лінкольн) і т. д. Вони просили судити про них, дивлячись на їх ворогів (Ф. Д. Рузвельт). Декого з президентів уважали «випадковими», такими що прийшли до влади без виборів, в силу обставин (як-от Дж. Форда). Вони мали свої маленькі слабкості: полюбляли цукерки (як Дж. Ф. Кеннеді), желе-боби (як Р. Рейган). Дехто із них буквально «згорів» на роботі (як-от В. Вільсон). Президенти ставали об'єктами замахів, їх убивали (В. Мак-Кінлі (1901), Дж. Ф. Кеннеді (1963) та ін.).

Про американських президентів знято сотні кінострічок, окремі з яких зібрали грона нагород, наприклад, біографічний фільм «Вільсон» (1944) режисера Г. Кінга з А. Ноксом у головній ролі, отримав п'ять «Оскарів». Американських президентів відзначали найвищими світовими відзнаками, наприклад Нобелівською премією миру (як-от Т. Рузвельт (1906), В. Вільсона (1919)). З їх іменами пов'язані не лише серйозні політичні події, а й милі символи дитинства та романтики, наприклад, відома в усьому світі іграшка «Ведмедик Тедді» була присвячена Т. Рузвельту. У президентів були свої дивацтва, наприклад, для гри в гольф взимку на снігу В. Вільсон розпоряджався фарбувати м'ячі в чорний колір.

Американські президенти вирізнялися лаконічністю або ж красномовністю, наприклад, інавгураційна промова Дж. Вашингтона налічувала усього лиш 133 слова, а В. Г. Гаррісона – 8 578 слів і тривала 100 хвилин. Від американських президентів пішла низка традицій, окремі з яких розповсюдилися іншими країнами, зокрема й в Україні, наприклад, світова традиція відзначення в другу неділю травня Дня матері (ініційована В. Вільсоном у 1914 р.).

Авторському колективу вдалося представити глав США не лише як більш чи менш успішних політиків і державців, але й як особистостей: їх захоплення, інтереси, які лежать як у площині громадсько-політичного життя, так і поза політикою. Під таким кутом зору книга буде цікавою як студентству, яке вивчає проблематику міжнародної політики, так і широкому колу читачів, зацікавлених політичною динамікою у США в її історичному розрізі.

Кожен енциклопедичний текст, присвячений одному із глав американської держави, логічно структурований: виклад біографічних даних; аналіз приходу на посаду глави держави по кожній із каденцій (якщо їх було кілька); основні досягнення періоду їх президентства; основні невдачі періоду президентства; аналіз дій, за які певний глава держави отримав визнання, а також тих дій, за які був критикований; оцінка постаті конкретного глави американської держави світовою громадськістю; вказівка на найвідоміші промови певного президента, а

також його друкованого доробку; аналіз кар'єри, участі у громадському житті після завершення президентства. Академічний виклад інформації «пом'якшують» для сприйняття читачем рубрики «Відомі особистості про главу держави», «Із відомих висловлювань глави держави», а також короткий екскурс у приватне життя американських очільників та членів їх родин. Наприкінці кожного тексту читачу пропонується стислий перелік джерел, ознайомлення з якими розширить знання про конкретні персоналії глав держави, їх внесок у американську історію та сьогодення.

Авторами книги є представники випускових кафедр за спеціальністю «Політологія», «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», «Публічне управління та адміністрування» низки закладів вищої освіти України (Львівського національного університету імені Івана Франка, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Донецького національного університету імені Василя Стуса та ін.), а також науково-дослідних інститутів. Цінність дослідженню додає залучення авторів із відповідного напрямку дослідження кафедр і відділів, зокрема, Центру американських студій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» та ін.

Попри чисельний склад авторського колективу (майже п'ять десятків докторів і кандидатів наук), усі 44-и енциклопедичні гасла¹ витримані в єдиній стилістиці та логіці викладу матеріалу, що є складним завданням із огляду на авторський почерк кожного дослідника.

Сподіваємося, книга буде цікавою як студентству, яке вивчає проблематику міжнародної політики, так і широкому колу читачів, зацікавлених політичною динамікою у США в її історичному розрізі.

Науковий редактор видання
Наталія Хома

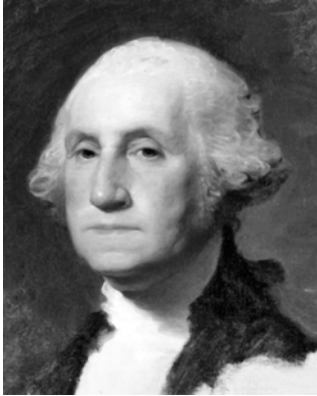
¹ Кожне енциклопедичне гасло присв'ячене постаті одного з президентів. Хоч Д. Трамп вважається 45-им главою американської держави, але фактично є 44-им, адже Г. Клівленд, якого обрали двічі з перервою, є водночас 22-им і 24-им президентом США.

Табл. 1.

Еволюція інституту глави держави у США

Порядковий номер	Президент	Роки життя	Роки президентства
1	Вашингтон Джордж	1732–1799	1789–1797
2	Адамс Джон	1735–1826	1797–1801
3	Джефферсон Томас	1743–1826	1801–1809
4	Медісон Джеймс	1751–1836	1809–1817
5	Монро Джеймс	1758–1831	1817–1825
6	Адамс Джон Квінсі	1767–1848	1825–1829
7	Джексон Ендрю	1767–1845	1829–1837
8	Б'юрен Мартін Ван	1782–1862	1837–1841
9	Гаррісон Вільям Генрі	1773–1841	березень – квітень 1841
10	Тайлер Джон	1790–1862	1841–1845
11	Полк Джеймс Нокс	1795–1849	1845–1849
12	Тейлор Закарі	1784–1850	1849–1850
13	Філмор Міллард	1800–1874	1850–1853
14	Пірс Франклін	1804–1869	1853–1857
15	Б'юкенен Джеймс	1791–1868	1857–1861
16	Лінкольн Авраам	1809–1865	1861–1865
17	Джонсон Ендрю	1808–1875	1865–1869
18	Грант Улісс Сімпсон	1822–1885	1869–1877
19	Гейз Резерфорд Берчард	1822–1893	1877–1881
20	Гарфілд Джеймс Абрам	1831–1881	березень – вересень 1881
21	Артур Честер Алан	1829–1886	1881–1885
22,24	Клівленд Стівен Гровер	1837–1908	1885–1889, 1893–1897
23	Гаррісон Бенджамін	1833–1901	1889–1893
25	Мак-Кінлі Вільям	1843–1901	1897–1901
26	Рузвельт Теодор	1858–1919	1901–1909
27	Тафт Вільям Говард	1857–1930	1909–1913
28	Вільсон Томас Вудро	1856–1924	1913–1921
29	Гардінг Воррен Гамаліел	1865–1923	1921–1923
30	Кулідж Джон Калвін	1872–1933	1923–1929
31	Гувер Герберт Кларк	1874–1964	1929–1933
32	Рузвельт Фраклін Делано	1882–1945	1933–1945
33	Трумен Гаррі С.	1884–1972	1945–1953
34	Ейзенхауер Дуайт Девід	1890–1969	1953–1961
35	Кеннеді Джон Фітцджеральд	1917–1963	1961–1963
36	Джонсон Ліндон Бейнс	1908–1973	1963–1969
37	Ніксон Річард Мілхаус	1913–1994	1969–1974
38	Форд Джеральд Рудольф	1913–2006	1974–1977
39	Картер Джиммі Ерл	1924	1977–1981
40	Рейган Роналд Вілсон	1911–2004	1981–1989
41	Буш Джордж Герберт Вокер	1924	1989–1993
42	Клінтон Вільям (Білл) Джефферсон	1946	1993–2001
43	Буш Джордж Вокер	1946	2001–2009
44	Обама Барак Хусейн	1961	2009–2017
45	Трамپ Дональд Джон	1946	від 20.01.2017

ВАШИНГТОН, Джордж (англ. *George Washington*) – 1-й президент США (1789–1797), батько-засновник нації.

Джордж Вашингтон
(1732–1799)

Біографічні дані. Народився 22 лютого 1732 р. в родовому маєтку в графстві Вестморленд, штат Вірджинія у сім'ї «джентрі» – великого плантатора А. Вашингтона та дівчини з незаможної родини М. Болл. Американець душею Вашингтон був англієм за походженням: його прапрадід Л. Вашингтон у середині XVII ст. служив священиком у графстві Ессекс, а його син Джон 1657 р. через скрутне фінансове становище сім'ї йпереселився у Новий Світ.

В одинадцятирічному віці Вашингтон втратив батька, його опікуном став старший зведений брат Лоуренс, дружина якого Анна походила зі стародавнього англійського дворянського роду Ферфакс.

Вашингтон здобув досить поверхову освіту. Читати, писати і рахувати навчився у школі, якою керував один з орендарів його батька. Початкову освіту продовжив у школі Фредериксберг під керівництвом Дж. Мері, глави парафії Св. Георгія. Після смерті батька часто відвідував Поупс-Крік – сімейний маєток, у якому він народився і який успадкував брат Остін, де шкільний учитель Г. Вільямс учив його математики і основам землевпорядкування. Мати рішуче відмовилася відпустити сина до Європи для продовження навчання у коледжі, тому він займався самоосвітою. Вашингтон мріяв про службу у королівському флоті, проте через незгоду матері змушений був відмовитися від таких перспектив.

Коли Вашингтону виповнилося п'ятнадцять, через скрутне матеріальне становище сім'ї він був змушений припинити навчання і розпочати кар'єру землевпорядника, що у той час освоєння Дикого Заходу була досить прибутковою. У березні 1748 р. здійснив експедицію у долину Шенандоа для розмежування володінь лорда Ферфакса на ділянки землі, придатні для здачі в оренду.

У липні 1749 р. Вашингтона призначають землевпорядником графства Калпепер; він стає наймолодшим маркшейдером в історії Вірджинії. На цій посаді пропрацював недовго: у жовтні 1750 р., придбавши півтори тисячі акрів в долині Шенандоа, Вашингтон став власником своєї першої плантації, на якій орендарі або наймані робітники вирощували кукурудзу, пшеницю і тютюн. Після смерті зведеного брата Лоуренса у 1752-му Вашингтон успадкував маєток Маунт-Вернон на р. Потомак.

У 1751 р. дев'ятнадцятирічний Вашингтон вступив у добровольчу армію, де швидко зумів здобути необхідні військові навички і стати вправним солдатом. У 1752 р. його підвищили у званні до майора та призначили начальником військового округу. Вашингтон брав участь в боях у межах

англо-французького протистояння, відомого як Франко-індіанська війна 1754–1763 рр.

Наприкінці 1753 р. очолив невелику експедицію в долину річки Огайо, щоб доставити французам ультиматум із вимогами покинути без бою землі, на які претендувала Велика Британія. Однак його загін потрапив у засідку і був узятий в полон. Французи виявили гуманність і вислали Вашингтона з його людьми у східні райони Вірджинії, які контролювали британські війська і союзне з ними колоніальне ополчення.

Відтак, отримавши підвищення в чині до підполковника, Вашингтон очолив сотню добровольців, призначену для будівництва форту на стратегічно важливому місці – «розвилці Огайо», де зливалися дві ріки Аллегейні і Мононгахіла. В умовах загострення конфлікту між Англією та Францією, численних поразок британських військ і набігів індіанців на Західну Вірджинію Вашингтон проявив себе як талановитий командир. Йому вдалося успішно прикрити просування британської армії під командуванням Е. Бреддока, а також захистити величезну (завдовжки 650 км) територію, керуючи всього лиш 700 погано озброєними солдатами. У 1755 р. Вашингтона призначили командувачем збройних сил Вірджинії, підвищивши у званні до полковника. До кінця 1757 р. французи були розбиті, бойові дії на американському театрі війни практично припинилися. Вашингтон спробував вступити на службу в регулярну британську армію, але його не прийняли. Тому 1758 р. 26-річний Вашингтон вийшов у відставку та оселився у своєму маєтку Маунт-Вернон.

У 1758 р. Вашингтон був обраний членом законодавчих зборів Вірджинії, набравши 309 голосів із 397, і пробув на цій посаді впродовж сімнадцяти років. Його призначили в комісію скарг і пропозицій, яка розглядала торгові та управлінські справи. Серед його обов'язків була також робота з проханнями солдатів і маркітантів.

У травні 1761 р. відбулися нові вибори до законодавчих зборів Вірджинії у зв'язку зі смертю Георга II і сходженням на трон Георга III. У підсумку голосування, здобувши 505 голосів, Вашингтон переміг. У жовтні 1771 р. Вашингтона вкотре переобрали до парламенту Вірджинії від графства Ферфакс.

У 1774 р. Вашингтон разом із Дж. Мейсоном працювали над текстом двадцяти чотирьох резолюцій, які згодом були представлені і прийняті на засіданні комітету графства Ферфакс під головуванням Вашингтона. У резолюціях вказувалося, що народ повинен виконувати тільки ті закони, що затверджені його ж представниками, інакше «уряд виродиться в абсолютну і деспотичну монархію або тиранічну аристократію»; ніякого оподаткування без представництва; скликати всеамериканський Конгрес для спільної оборони; призупинити ввезення рабів у Вірджинію. Вашингтон був призначений головою комітету для розробки подальшої політичної лінії.

Вашингтон брав участь у Вірджинському конвенті, який відбувся в серпні 1774 р. у столиці Вірджинії Вільямсбургу. Було прийнято рішення не ввозити з Великої Британії та інших місць ніяких товарів, за винятком ліків; припинити ввезення рабів і чаю; нічого не купувати в Ост-Індійської компанії, якщо вона наполягатиме на відшкодуванні збитків, завданих під час «Бостонського чаювання». Велика Британія повинна припинити експорт тютюну, починаючи з серпня 1775 р., і покращувати місцеву породу овець, щоб розвивати в Америці виробництво тканин. Також було обрано сім делегатів від Вірджинії, зокрема Вашингтона, на Перший континентальний конгрес (5 вересня – 26 жовтня 1774 р.) у Філадельфії, організований, щоб висловити своє обурення з приводу дій британського уряду та з наміром встановити самоврядування.

У березні 1775 р. у Річмонді зібрався другий Вірджинський конвент. Делегати ратифікували резолюції Континентального конгресу, підтвердивши намір захищати й обстоювати «непорушні і справедливі права та свободи законослухняних і вірних підданих Його Величності в Америці», і схвалили роботу семи делегатів від Вірджинії. Вашингтон увійшов до комітетів зі створення в кожному графстві добровольчих рот і розробки плану з розвитку ремесел і мануфактур.

У травні 1775 р. у Філадельфії розпочався Другий континентальний конгрес, на порядку денному якого постало питання війни з Англією. Вашингтон увійшов до складу дев'яти комітетів, які вирішували і суто військові питання, наприклад, щодо організації оборони Нью-Йорка, і економічні, зокрема вивчали можливості друкувати нові американські гроші. У червні цього ж року Вашингтона обрано генералом і головнокомандувачем новоствореної Континентальної армії – «армії Об'єднаних колоній».

На початку Війни за незалежність Вашингтон зіткнувся з низкою проблем, а саме: відтік добровольців, погане фінансування, нестача харчів, озброєння, амуніції, епідемії хвороб, від яких ще не існувало ефективних ліків. Невдачі спровокували критичні звинувачення на адресу Вашингтона. Із грудня 1776 р. ситуація поліпшилася: Вашингтон вніс зміни до військового статуту, одночасно збільшив строк служби в армії та платню солдатам, вдосконалив транспортну систему задля уникнення проблем з доставкою припасів й амуніції. Для підтримки в армії бойового духу він заснував військову нагороду «Пурпурне серце», що присуджувалася офіцерам і рядовим солдатам за видатну хоробрість, відданість і заслуги. Шматочок матерії у формі сердечка пурпурного кольору належало носити ліворуч на грудях.

Завдяки добре скоординованій акції з французькою армією і флотом Вашингтон добився 19 жовтня 1781 р. капітуляції генерала Ч. Корнвалліса з 7 тис. британських солдатів. Цим він відкрив шлях до переговорів, які

через два роки привели до офіційного укладення миру і міжнародно-правового визнання американської незалежності.

У травні 1783 р., незадовго до підписання Паризького договору, група армійських офіцерів заснувала братство ветеранів війни США за незалежність – Товариство Цинциннатів, назване за іменем давньоримського патриція, якого вважали взірцем хоробрості і доброчинності. Його першим президентом було обрано Вашингтона. Після підписання Паризького договору, що закріпив суверенітет США, Вашингтон зняв зі себе повноваження головнокомандувача армії на засіданні Конгресу в м. Аннаполісі і відправився у своє помістя Маунт-Вернон. Відтак Вашингтон активно листувався з політичною елітою штатів, наголошуючи на необхідності співпраці і мирного співіснування під керівництвом єдиного лідера, котрий представляв би загальні інтереси. Його ідею підтримали і винесли на обговорення на сесію Конгресу Конфедерації.

У травні 1787 р. як делегат від Вірджинії Вашингтон взяв участь у засіданні Конституційного Конвенту у Філадельфії, який мав на меті переглянути Договір про Конфедерацію – конституційну основу, котра до того моменту визначала принцип управління новостворених США, а також реформування багатьох федеральних організацій. Головою Конвенту було обрано Вашингтона, який не був одним із розробників Конституції, проте завдяки його енергії та дипломатичному таланту вдалося зблизити різні точки зору і переважною більшістю голосів прийняти історичний документ. Хоча щодо моделі майбутнього державного устрою Вашингтон також висловлював свої ідеї, зокрема: наполягав на сильній центральній владі задля подолання місцевого егоїзму; критично сприймав обмеження кількості постійної армії трьома тисячами воїнів; висловлювався за тридцять тисяч громадян (замість сорока), котрих повинен представляти член Конгресу; пропонував встановити необхідну для подолання президентського вето більшість у три чверті (у підсумку зупинилися на двох третинах).

З ініціативи Вашингтона було прийнято перші 10 поправок до Конституції, відомі як «Білль про права», у котрому закріплено свободу слова, совісті, зборів, союзів, право володіння власністю, а також право людини на прагнення до щастя.

Прихід на посаду глави держави. У процесі ратифікації Конституції на порядку денному постало питання щодо кандидатури майбутнього президента. У березні 1788 р. газета «Massachusetts sentinel» прямо вказала на Вашингтона, навівши як аргумент той факт, що в нього немає сина, а отже новоствореній державі не загрожує небезпека «виродження» у спадкову монархію. Додатковими перевагами також слугували беззаперечні заслуги Вашингтона у Війні за незалежність (1775–1783) та конституційному процесі. Проте виникла проблема через спротив ратифікації Конституції, який

чинили антифедералісти у Вірджинії, а відтак у неможливості з боку Вашингтона балотуватися у президенти, якщо його штат не схвалить основного акта країни. Вашингтон так охарактеризував тодішню ситуацію: «Це був період, коли хаос ледь не поглинув щойно встановлені мир і процвітання».

До кінця червня Конституцію ратифікували штати Массачусетс, Меріленд і Південна Кароліна, а також Вірджинія з перевагою всього у 10 голосів. 13 вересня 1788 р. Континентальний конгрес прийняв резолюцію про введення Конституції США у дію. Під час святкувань з цієї нагоди Вашингтона всюди представляли як штурмана нового «державного корабля», що демонструвало суспільне схвалення та підтримку його кандидатури на посаду глави держави.

Конгрес призначив обрання виборців на січень 1789 р., а голосування за кандидатуру президента – на лютий. Передвиборчої кампанії як такої, по суті, не було, що стало для Вашингтона перевагою, бо йому важко було виступати перед публікою. 4 лютого 1789 р. відбулося голосування: усі 69 виборців від 11 штатів, зокрема й антифедералісти, віддали свої голоси за Вашингтона, котрий став першим і єдиним президентом США, обраним одноголосно. 6 квітня Конгрес офіційно оголосив Вашингтона першим президентом США. Інавгурація відбулася 30 квітня 1789 р. у будівлі міської ради Нью-Йорка, під час якої він присягнув на Конституції.

Як видно з матеріалів листування з Гамілтоном, Вашингтон не мав наміру відбутися весь чотирирічний термін: він сподівався налагодити роботу нового уряду за два роки і піти у відставку. Проте 1793 р. був переобраний на другий термін, отримавши всі 132 голоси виборців від 14 штатів.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Після інавгурації 1789 р. Вашингтон спрямував свої зусилля на удосконалення механізму національної адміністрації, чий успіх великою мірою залежав від кадрової політики президента. При цьому він враховував інтереси окремих регіонів та намагався репрезентувати різні політичні й ідеологічні напрями.

Зокрема, керівниками новостворених департаментів – казначейства, закордонних справ, військового – Вашингтон призначив федераліста А. Гамілтона з Нью-Йорка, демократа Т. Джефферсона з Вірджинії, Г. Нокса з Массачусетса відповідно. Також 24 вересня 1789 р. Вашингтон підписав «Акт про судоустрій», що закріпив триланкову судову систему «окружні суди – апеляційні суди – Верховний суд США» та організаційно розмежував федеральний судоустрій від судових систем штатів. Здійснив призначення всіх суддів, зокрема перших голову Верховного суду (Дж. Джей) та Генерального прокурора (Е. Рендолф). Усі керівники департаментів та інші чиновники були підзвітні лише президентові, а для їхнього звільнення не вимагалось згоди Сенату. Вашингтон покладав на своїх секретарів не-

передбачені Конституцією повноваження, що призвело до перетворення уряду на колективний консультативний штаб.

Перший період перебування Вашингтона на посаді минув під знаком дискусій щодо національної економічної і фінансової програми Гамільтона. Вашингтон поділяв погляди свого секретаря стосовно фінансової незалежності федерального уряду від штатів, покриття державних боргів, створення єдиної грошової системи і національного банку. Підписавши в лютому 1791 р. «Акт про банки», Вашингтон встановив податки і мито на імпорт, запровадив нову валюту – долар, заклавши тим самим солідний фундамент нової федеральної держави. Усвідомлюючи життєву необхідність розвитку американського промислового виробництва, Вашингтон підтримував ініціативи Гамільтона щодо стимулювання вітчизняних мануфактур.

У питаннях зовнішньої політики і дипломатії Вашингтон від початку виборів перевагу для виконавчої влади над законодавчою і залишив за собою широкі повноваження. Своєю діяльністю він заклав основні принципи й основи ведення зовнішніх справ адміністрації США. Наприкінці 1793 р. в умовах війни між Англією та післяреволюційною Францією Вашингтону довелося маневрувати між двома таборами – федералістів, що пропонували США воювати на боці Англії, та прихильниками Джефферсона, котрі апелювали до франко-американського Договору про союз 1778 р. і вимагали від президента підтримати Францію. З одного боку, Вашингтон не хотів втрачати головного торгового партнера, вважаючи за краще мати з Лондоном союзницькі відносини, тому всіляко уникав конфронтації з Англією. З іншого боку, тяжке економічне і військове становище новоствореної держави не допускало навіть можливості війни з наймогутнішими європейськими державами. Загалом Вашингтон був противником будь-якого втягнення США у війни європейських держав, тому 22.04.1793 р. вирішив анулювати Договір 1778 р. і проголосив США «приязними і безсторонніми до держав-учасниць війни», затвердивши в такий спосіб перший принцип традиційної американської зовнішньої політики – нейтралітет, ізоляціонізм, якого США дотримувалися аж до Першої світової війни.

Вашингтон став уособленням моделі президентства, спрямованої на розширення виконавчої влади, яскраво вираженої національної, соціально консервативної, з економічного ж погляду прогресивної і загалом активно орієнтованої. Як президент Вашингтон умів поєднати консервативний, орієнтований на суспільство республіканізм із сучасними економічними переконаннями, спрямованими на свободу індивіда.

Основні невдачі періоду президентства. Вашингтон на посту президента був наділений не тільки громадянськими повноваженнями, а й військовими компетенціями головнокомандувача армії і флоту, а також дер-

жавної поліції. Незважаючи на те, що рішення щодо війни і миру, формування армії і флоту та мобілізації поліції були прерогативою Конгресу, згідно із Конституцією, все ж Вашингтон розширив вплив виконавчої влади у цих сферах, активно запроваджуючи урядові практики і прецеденти. Наприклад, Вашингтон із власної ініціативи організовував походи проти індіанських племен для придушення їхнього спротиву проти освоєння колоністами їхніх земель. Після низки поразок у січні 1792 р. він переконав Конгрес у необхідності збільшити чисельність армії задля масштабнішого наступу на індіанців. Водночас Вашингтон неодноразово виступав за справедливе ставлення до корінного населення, вірив у його здатність асимілюватися, особисто вів переговори з вождями. Свідченням цього є президентське «Звернення до племені черокі» від 29.07.1796 р., у якому він агітував за гармонійне співіснування корінного і білого населення Америки.

Наприкінці першої каденції Вашингтона в його уряді з'явилося помітне напруження та непримиренні ідеологічні розбіжності між Джефферсоном і Гамілтоном, що позначилося на політико-територіальних уподобаннях: позицію секретаря іноземних справ поділяло чимало жителів південних штатів, тоді як Гамільтон і віце-президент Адамс знаходили підтримку в Нью-Йорку та Новій Англії. Вашингтон, намагаючись балансувати між обома полюсами, все ж схилявся до позицій федералістів із Гамілтоном на чолі, що зумовило концентрацію державних функціонерів на міжособистісних суперечках, а відтак – брак злагодженості в діях нового американського уряду. Тож концепція політично збалансованого уряду Вашингтона зазнала політичного краху, оскільки президент односторонньо став залежним від підтримки федералістів та північних штатів.

Внутрішньоурядова криза ускладнилася 1794 р. протестом фермерів Пенсильванії проти акцизного податку на виготовлення і продаж віскі. Задля зміцнення авторитету федерального уряду в податковій сфері та протидії сепаратистським устремлінням західних штатів, Вашингтон вжив силових методів для придушення цього внутрішнього вияву непокорі, що спричинило політичні хвилювання стосовно обсягу повноважень президента.

Проголошення нейтралітету не налагодило англо-американських відносин: невирішеними були питання щодо відшкодування втраченої власності часів Війни за незалежність, умов торгівлі і судноплавства. Вашингтон відправляє голову Верховного суду Джея в травні 1794 р. послом з особливо важливих питань до Лондона для ведення перемовин та збереження миру. Укладена угода висувала суворі обмеження щодо американської торгівлі у Вест-Індії, не передбачала компенсації за захоплені американські судна, воєнне спорядження і провіант для військового флоту, а також зобов'язувала США виплатити Англії несплачені борги. Угода Джея, рати-

фікована Сенатом, була розкритикована республіканцями, котрі звинувачували президента і його адміністрацію в обстоюванні британських інтересів. Загалом цей міжнародний акт засвідчив слабкість і недостатню ефективність нового американського уряду.

Отримав визнання за: 1) зростання значення і престижу інституту президента завдяки особистому авторитету, харизмі, прихильності населення; 2) внесок у створення основ американської нації та підтримання її єдності; 3) створення низки атрибутивних ритуалів і процедур у функціонуванні американського інституту президента (інавгураційною промовою, звернення до Конгресу на початку чергової сесії тощо); 4) встановлення традиції обрання президента максимум на два терміни, що значною мірою унеможливило узурпацію влади; 5) урівноважену організацію федерального уряду та персоніфікацію його влади; 6) конституювання основ зовнішньої політики США; 7) зусилля, докладені у встановленні економічної незалежності США від зовнішнього світу (створення національного банку, введення національної валюти, формування системи мит і податків); 8) політику заселення колишніх територій Англії та Іспанії, стабілізацію північно-західного пограниччя, приєднання до Союзу нових штатів: Вермонта (1791), Кентуккі (1792), Тенессі (1796); 9) діяльність, спрямовану на створення військового флоту і регулярної армії; 10) початок будівництва майбутньої столиці, Білого дому та Капітолію, що стали символами, невід'ємними атрибутами сили і могутності США.

Був критикований за: 1) недостатню солідарність і брак взаєморозуміння в уряді, допустивши формування внутрішньоурядових ідеологічно ворожих фракцій на чолі із Джефферсоном та Гамільтоном; 2) нерівномірний обсяг фактичних повноважень, якими Вашингтон наділяв президентську адміністрацію, Сенат і Верховний суд; 3) критикований республіканцями за пробританську позицію, симпатії до монархічного укладу, брак освіти, некомпетентність і неефективність на посаді президента; 4) неоднозначну позицію щодо рабства: у 1793 р. підписав «Акт про рабів-утікачів», що дозволяв господарям відловлювати живу власність, навіть на території інших штатів. Залишив без відповіді дві петиції, подані до Конгресу, що стосувалися негайного припинення работоргівлі і поступового скасування рабства. Водночас у своєму заповіті вказав звільнити всіх рабів, що йому належали, після смерті його дружини. Він відкидав рабство як несумісне з принципами «Декларації про незалежність», проте його швидке скасування вважав практично нездійсненним; 5) обмеження свободи преси: вживав заходи проти поширення невігідної для нього особисто і його адміністрації інформації та закликав політичних діячів країни проявляти більшу обережність, щоб не допустити проникнення на сторінки періодики відомостей про діяльність уряду, що не підлягає гласності. В роки адміністрації Вашингтона почала практикуватися така форма політичного контролю над

пресою, як встановлення фінансової залежності органів періодичної преси від комерційних рекламодавців – керівництва політичних партій чи угруповань. Від президентства Вашингтона у США став звичним підкуп журналістів і редакторів періодики.

Оцінка світовою громадськістю. Вашингтон отримав міжнародну славу ще будучи головнокомандувачем у часи Війни за незалежність. Його дипломатичне мистецтво багато в чому сприяло створенню антибританської коаліції й організації тісної взаємодії між Континентальною армією та французьким експедиційним корпусом і флотом. У часи президентства завдяки особистим рисам та авторитету Вашингтону вдалося маневрувати та уникнути війни з ключовими міжнародними гравцями – Англією і Францією, укласти вигідний союз з Іспанією.

Особливим поціновувачем Вашингтона був Наполеон I Бонапарт. Він, попри диктаторський спосіб правління, завжди захоплювався Вашингтоном і бачив у ньому великого історичного діяча, який зумів звільнити, а потім об'єднати американські колонії. Після смерті Вашингтона Наполеон оголосив по всій Франції десятиденний траур і наказав підняти на щоглах бойових кораблів чорні прапори.

Відомі особистості про Дж. Вашингтона

- Якби це був скіпетр, ця людина заслужила б його (*Б. Франклін, запозичаючи Дж. Вашингтонові свою прогулянкову тростину*).

- Ви спали, поки фінанси країни повністю не вичерпалися... Піднявшись до президента, Ви привласнили чужі заслуги... і глава армії перетворився на ватажка шахраїв. Світу буде важко вирішити, хто Ви – зрадник чи шахрай, відцуралися Ви своїх принципів чи не мали їх взагалі (*Т. Пейн*).

- Якщо він і не був найвеличнішим президентом, то в будь-якому разі був найкращим актором серед усіх, хто обіймав президентську посаду (*Дж. Адамс*).

- Уроки, які дав нам Вашингтон, дуже важливі, якщо ми думаємо про наше майбутнє. Сучасна Америка – зразок щасливої країни, заснованої на свободі, моралі та славі (*С. Болівар*).

- Республіка Вашингтона живе, імперія Наполеона зазнала краху. Вашингтон і Наполеон Бонапарт вийшли з лона демократії: обоє – діти свободи, але перший залишився їй вірним, другий же зрадив її (*Ф.-Р. де Шатобріан*).

- Просто зберегти армію впродовж усіх цих років стало, мабуть, найбільшим внеском Вашингтона у справу Патріота. Жоден інший амери-

канський лідер не зміг би зробити так багато (*В. Черчилль про роль Вашингтона у Війні за незалежність*).

- Перший у війні, перший у мирний час і перший в серцях його співвітчизників (*Г. Лі*).

Найвідоміші промови. Першу інавгураційну промову Вашингтон виголосив у «Федерал Холі» (Нью-Йорк, 30.04.1789 р.). Своє рішення претендувати на пост президента США пояснив усвідомленням обов'язку «спробувати встановити нову політичну владу, котра слугуватиме основою для вільної і процвітаючої республіки».

Перед третіми за рахунком в історії США виборами, коли очікувалося, що Вашингтон знову висуне свою кандидатуру, перший президент оголосив про свою відставку. І 19.09.1796 р. у газеті «Дейлі Адвертайзер» було опубліковано його прощальне звернення до нації. Своє небажання балотуватися на третій термін Вашингтон пояснив так: «Недопустимо, щоб в демократичній країні одна й та сама людина перебувала на посаді президента впродовж такого довгого часу».

Приватне життя. У 1759 р. Вашингтон одружився з молодою багатою вдовою М. Дендрідж-Кастіс, у якої від першого шлюбу було двоє маленьких дітей – син і донька. Їхній шлюб вважався щасливим, хоча спільних дітей у подружжя не було.

Вашингтон упродовж усього життя займався сільським господарством – вирощував тютюн, а згодом пшеницю. Експериментував із новими методами обробки землі, розведення худоби. Спорудив передову іригаційну систему, побудував млин і пекарню, налагодив експорт борошна в Вест-Індію, створив на р. Потомак невеликий риболовецький флот.

Починаючи з листопада 1752 р., Вашингтон був членом масонської ложі у м. Фредеріксберзі. У червні 1784 р. Вашингтон став почесним членом, а пізніше – майстром масонської ложі м. Александрії. Як масон, Вашингтон був деїстом, не обмежувався сповіданням якоїсь конкретної релігії, оскільки вірив в «Архітектора Всесвіту» – вищу силу, яка керує людською долею.

У жовтні 1762 р. Вашингтон став церковним старостою в парафії Труро (обіймав цю посаду впродовж 22 років). Займався благодійністю, допомагав бідним і сиротам. Захоплювався верховою їздою, танцями, полюванням. Любив грати в крикет. Володів незвичайною фізичною силою (при зрості 190 см мав вагу 100 кг), а тому уважався достойним суперником. Вашингтон був палким театралом: хоч першу виставу побачив лише у 19 років, та відтоді відвідував театр за першої можливості.

У справах Вашингтон дотримувався точності та чіткої системи: кожен його день був спланований, щодня він проводив однакові монотонні побутові ритуали. Вашингтон любив мати гарний вигляд і стежив за модою.

Він постійно користувався одеколоном і перев'язував волосся оксамитовою стрічкою.

Із відомих висловлювань Дж. Вашингтона

- Я не говорю про те, щоб відразу відкинути ідею патріотизму, але на-смілюся стверджувати, що у великій і тривалій війні не вистояти лише на одному цьому принципі.
- Армія – небезпечний інструмент, щоб гратися з ним.
- Дисципліна – душа армії. Вона перетворює жменьку воїнів на грізну силу, дарує перемогу слабким і пошану всім.
- Розвинуте суспільство ґрунтується на моралі кожного громадянина, а мораль не може існувати поза релігією.
- У вільному республіканському уряді ви не в силі заглушити голос на-роду – кожен говоритиме те, що думає, а часто – і не думаючи.
- Парламент не має більшого права запускати руку в мою кишеню, ніж я в його.
- Почесна будь-яка посада, на якій людина може служити своїй країні.
- Жодна нація не зможе досягти процвітання, доки не усвідомить, що орати поле – таке ж достойне заняття, як і писати поему.
- Нація, яка ставиться до іншої нації зі звичною ненавистю або зви-чними добрими почуттями, певною мірою є рабом. Така нація – раб своєї во-рожості або своїх добрих почуттів, одного з двох досить, щоб відвести її від свого обов'язку та інтересів.
- Оскільки меч – останній засіб забезпечення наших свобод, його слід скласти першим, як тільки ці свободи будуть твердо встановлені.

Л-ра: Воронцов, А. (2018). *Джордж Вашингтон. Заветы отца-основателя*. Москва: Litres; Глаголева, Е. В. (2013). *Вашингтон*. Москва: Молодая гвардия; Гусаров, А. (2017). *Великие американцы. 100 выдающихся историй и судеб*. Москва: Litres; Синкотта, Г. (Ed.) (2002). *Історія Сполучених Штатів*. Київ: Інформаційне агентство Сполучених Штатів; Хорошевський, А. Ю. (2009). *Промови, що змінили світ*. Харків: Фоліо; Чепинский, В. (2016). *Джордж Вашингтон. Его жизнь, военная и общественная деятельность*. Москва: Directmedia; Allen, W. B. (2008). *George Washington: America's First Progressive*. New York: Peter Lang; Freeman, D. S. (2011). *Washington*. New York: Simon and Schuster; Larson, E. J. (2016). *George Washington, Nationalist*. Charlottesville: University of Virginia Press; Stevens, R. (2017). *American Political Thought: The Philosophic Dimension of American Statesmanship*. London: Routledge.

І. Харечко

АДАМС, Джон (англ. *John Adams*) – 2-й президент США (1797–1801),

Джон Адамс
(1735–1826)

правник, дипломат, політик. Був першим американським президентом, обраним на альтернативній основі. Діяч партії федералістів. Один із лідерів американської революції та стратегів Війни за незалежність (1775–1783). Учасник редакційної комісії зі складання «Декларації незалежності США» (1776). Уважається одним із «батьків-засновників» – політичних діячів, які відіграли ключову роль у становленні США наприкінці XVIII ст.

Біографічні дані. Народився 30 жовтня 1735 р. у районі містечка Брейнтрі, що згодом був віднесений до меж м. Квінсі, штат Массачусетс. Походив із пуританської родини, був молодшим із трьох синів. Освіту отримав у Гарвардському коледжі (1751–1755). Після його закінчення учителював у школі м. Вурстер, штат Массачусетс. Паралельно вивчав адвокатуру. З 1758 р. розпочав кар'єру адвоката.

У 1770 р. Адамс виступив захисником у судовому процесі за обвинуваченням англійських солдатів, причетних до так званої «Бостонської різанини». Радикально налаштовані американські революціонери здійснили напад на групу британських солдатів, які, відкривши вогонь, убили п'ятьох нападників. Громадськість вимагала жорстокого вироку для військових. Адамс став на захист останніх у суді, добився повного виправдання для шести з них, а двох було засуджено за неумисне вбивство. Хоча Адамс ризикував своєю репутацією, все ж він продемонстрував неупередженість, віру в закон; завдяки цій справі він став одним із найвідоміших тогочасних адвокатів США.

Спираючись на глибоке знання британської та колоніальної юридичної історії, Адамс постійно полемізував з політиками та філософами, які захищали абсолютну владу британського парламенту над колоніями. Хоча спочатку, як і «батьки-засновники» (Б. Франклін, Дж. Вашингтон, Т. Джефферсон та ін.), він не був прихильником ідеї відділення американських колоній від Великої Британії. Згодом, унаслідок репресивної британської політики та після перших зіткнень збройних формувань колоністів із військами метрополії – боїв під Лексингтоном і Конкордом (1775), – Адамс змінив свою позицію.

У 1774 р. Адамс був обраний до першого Континентального конгресу від провінції Массачусетс-Бей. Упродовж 1775–1778 рр. – делегат другого Континентального конгресу від штату Массачусетс. На цьому зібранні пролунав заклик до колоній створювати власні конституції. Таке рішення Адамс назвав «самою незалежністю».

У 1776 р. Адамс увійшов до складу «Комітету П'яти». Разом із Т. Джефферсоном, Б. Франкліном, Р. Лівінгстоном і Р. Шерманом він склав текст проекту «Декларації незалежності США». Згодом саме Адамс виступив у Конгресі на захист цього документа.

Восени 1779 р. Адамс підготував проект Конституції Массачусетса. Це була перша конституція, ратифікована народом (1780). Згідно з нею в США вперше створювався двопалатний парламент, чітко окреслювалися повноваження губернатора, судова влада відділялася від інших гілок влади.

У 1780 р. Адамс став одним із засновників і почесних членів Американської академії мистецтв і наук у Бостоні.

У своїй політичній діяльності Адамс намагався не торкатися питання рабства. Хоча сам він не був прихильником використання праці невольників, а його дружина взагалі була проти рабства як явища, все ж виступив проти звільнення рабів у штаті Массачусетс, а також висловлювався проти участі чорношкірих у Війні за незалежність США.

Адамс уважав, що дипломатія погано комбінується з його натурою, але його дипломатична діяльність була доволі активною. Упродовж 1778–1779 рр. Адамс був уповноваженим послом у Франції. Перша місія відбулася навесні 1778 р. Вона оцінюється як невдала для Адамса, не в останню чергу, тому що він не володів французькою – офіційною мовою дипломатії тих часів. Оскільки у цей час відбувалася Війна за незалежність США, багато уваги Адамс приділяв пропаганді на користь своєї країни; з цією метою він активно співпрацював із паризькими медіа. Вдруге Адамс був відряджений до Франції у листопаді 1778 р. Ця місія також не принесла успіху – французький уряд не вдалося схилити до активної підтримки США.

У 1780 р. Адамс був відряджений до Голландії з дипломатичною місією. Після перемоги американсько-французьких військ над британцями біля Йорктауна (1781) правлячі кола Голландії сподівалися встигнути налагодити торговельні зв'язки з США до того, як ті укладуть мирну угоду з Британією, оскільки це могло завадити торгівлі. Скориставшись цим, Адамс зумів вплинути на визнання США Генеральними штатами Голландії (1782). Після визнання й офіційного встановлення дипломатичних відносин між двома країнами Адамс призначається послом США у цій країні, обов'язки якого успішно виконує до 1788 р. Одночасно з місією в Голландії, Адамс обіймав посаду посла США у Великій Британії (1785–1788).

Перебуваючи у Голландії, Адамс значною мірою впливав на відносини США з Російською імперією, куди з місією був відряджений його колишній секретар Ф. Дейна (1780–1783): останній майже всі свої дії узгоджував з Адамсом.

У 1783 р. Адамс взяв участь в укладанні Паризького мирного договору, за яким війна між США та Великою Британією припинялася, а остання визнавала усі тринадцять американських колоній суверенними, незалежними і відмовлялася від будь-яких претензій на них. У 1785 р. в Гаазі за участю Адамса був укладений прусько-американський торговельний договір.

1788 р. Адамс повернувся до США, де продовжив агітував Конгрес за розширення дипломатичних відносин США та призначення послів до тих країн, з якими вони встановлені не були, але вбачалася необхідність у цьому.

В 1789 р. у США відбулися перші президентські вибори, в яких взяв участь і Адамс. Серед тринадцяти кандидатів він посів друге місце після Дж. Вашингтона. На виборах 1792 р. Адамс знову опинився на другому місці. За уже прийнятою на той час Конституцією США (1787) такий результат давав право Адамсу обійняти посаду віце-президента. 21 квітня 1789 р. він став першим віце-президентом в історії США, перебував на цій посаді до 4 березня 1797 р. У цей період Адамс зарекомендував себе як консервативний політик. Він виступав посередником у конфлікті між лідером федералістів А. Гамілтоном і провідником республіканців Т. Джефферсоном, які по-різному бачили співвідношення повноважень штатів і федерального уряду, значно розходилися у питаннях зовнішньої політики, економіки. Загалом роль Адамса в політиці США на початку 1790-х рр. була другорядною, а президент не часто звертався до нього за порадами.

Прихід на посаду глави держави. Виборча кампанія 1796 р. проводилася у шістнадцяти штатах. Основними претендентами на посаду президента були представники від Федералістської та Демократично-республіканської партій, які висунули по два кандидати. Окрім них у виборах брали участь ще дев'ять осіб. Паралельно з Адамсом від партії федералістів у виборах взяв участь колишній губернатор Південної Кароліни Т. Пінкні. Від республіканців висувалися Т. Джефферсон і сенатор А. Берр, яких підтримували прості американці – ремісники, фермери, переселенці і под.

Частина медіа позиціонувала Адамса як монархіста та прихильника королівської Британії, що підривало його авторитет. Сам же він не брав безпосередньої участі у передвиборчій агітації; цим займалися його однопартійці. Але, не зважаючи на це, Адамс зумів перемогти на цих виборах, набравши 71 голос на свою підтримку від виборників із дев'яти штатів (53,4 %). Його основний конкурент – Т. Джефферсон – набрав 68 голосів від семи штатів (46,6 %). Т. Пінкні – 59 голосів, А. Берр – 30, а між іншими кандидатами розподілилися голоси ще 48 виборників. Вибори-1796 ознаменували формування партійної системи в США і започаткували суперництво між Федералістською партією (підтримувана північними шта-

тами) і Демократично-республіканською партію (підтримувана південними штатами).

Інавгурація Адамса відбулася 4 березня 1797 р. у Палаті представників Конгресу США, у Філадельфії. Вступаючи на посаду глави держави, Адамс пообіцяв американцям продовжувати політику свого попередника – Дж. Вашингтона.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Адамс створив образ президента, який понад усе турбувався про суспільну користь і стояв вище партій, фракцій і політичних інтриг. Він продовжив політику Дж. Вашингтона в індіанському питанні, намагаючись знизити градус невдоволення корінного населення своїм становищем. Фактично Адамсу це вдалося – за час його президентства не сталося жодного конфлікту з автохтонним населенням. Нормативні акти з цього питання стосувалися найперше повноважень президента та правил поведінки громадян на кордоні з територіями, заселеними індіанцями. Щодо прав корінного населення, то вони майже не обговорювалися, оскільки індіанці тоді не мали прав громадян США.

Період президентства Адамса відзначився активною зовнішньополітичною діяльністю, основний вектор якої визначали відносини з Францією та низкою інших європейських країн. У своїх щорічних зверненнях до Конгресу Адамс зосереджував на цих питаннях велику увагу. Адамс був одним із перших теоретиків доктрини ізоляціонізму. Його політика була спрямована на забезпечення безпеки США, зокрема, від посягань Великої Британії, і використання в інтересах своєї країни протиріч між європейськими політичними гравцями. У той же час, ця політика дозволяла уряду США бути активним учасником міжнародної політики.

Основні невдачі періоду президентства. Побутує думка, що весь період президентства Адамса був несприятливим для США. У цей час відбувалися різноманітні конфлікти й кризи, що дестабілізували політичну ситуацію в країні. До помилок уряду Адамса можна віднести прийняття актів про іноземних громадян і про заколоти. Перший із згаданих актів стосувався найперше французьких громадян, які переселилися до США; він дозволяв президенту висилати з країни усіх осіб, які не мали американського громадянства. Згідно з «Актом про заколоти», ув'язнювалися чи штрафувалися всі, хто усно чи письмово критикував главу держави або Конг-рес. Ці акти суперечили ідеям демократії і викликали невдоволення американців. Хоча сам Адамс не підтримував заходи, передбачені цими актами, вони стали однією з причин його поразки на виборах 1800 р.

Також у 1797 р. стався дипломатичний інцидент (справа «Ікс-ігрекет», XYZ Affair), що погіршив відносини між США та Францією: між країнами відбулася неоголошена морська війна (1797–1800). Суть проблеми: англо-американська угода про дружбу, торгівлю та мореплавство 1794 р.

(Jay Treaty) обурила французький уряд, який воював у той час з Великою Британією. Це невдоволення викликало критику Адамса і його однопартійців. Американська делегація, відряджена до Парижа в 1797 р., не змогла зустрітися з французьким міністром закордонних справ для перемовин, оскільки агенти французького уряду стали вимагати великої позики від США на військові потреби, хабара готівкою та формального вибачення Адамса за його критичні коментарі. Президент США опублікував звіт про цей інцидент (французькі агенти були там позначені літерами X, Y, Z), у результаті чого в американській спільноті були спровоковані антифранцузькі настрої. З 1798 р. розпочалися бойові зіткнення між американськими та французькими торговельними й військовими суднами в Карибському та Саргасовому морях. Також була анульована угода 1788 р. про франко-американський альянс. У 1800 р. було підписано Мортфонтенську угоду, після чого військові дії припинилися.

Адамс визнавав своєю найбільшою помилкою те, що, ставши президентом, він не змінив складу свого урядового кабінету, який функціонував ще з часів Вашингтона. Більшість урядовців лояльніше ставилися не до нього, а до лідера федералістів А. Гамільтона, який помітно впливав на внутрішню та зовнішню політику США.

Отримав визнання за: обґрунтовану критику «Акта про гербовий збір» (1765); захист прав приватної власності та права на приватність; увагу до правових проблем американських колоній; підтримку та відстоювання принципу поділу, незалежності гілок влади.

Був критикований за: нездатність ефективно протистояти внутрішній опозиції у партії федералістів, що змусило Адамса підписати непопулярні акти про іноземців і заколоти; намагання встановити контроль влади над опозиційною пресою, що порушувало права громадян і створювало підстави для критики його політики опонентами.

Оцінка світовою громадськістю. Розробка Адамсом фундаментальних засад розподілу влад у Конституції штату Массачусетс стала взірцем для Конституції США і, відтак, вплинула на розвиток конституційних процесів багатьох країн. Засади політики ізоляціонізму, обґрунтовані Адамсом, донині наслідуються найбільш політично й економічно успішними країнами світу.

На честь Адамса були названі: відкритий 4 червня 1980 р. астероїд головного поясу 3726 Джонадамс, місто у штаті Нью-Йорк (1802), кілька округів у різних штатах. Одна з будівель бібліотеки Конгресу США також іменована на честь Адамса (1980), бо саме він у 1800 р. затвердив акт про заснування цієї бібліотеки. Адамс став головним героєм 7-серійного телесеріалу «Джон Адамс» (2008), що мав великий успіх серед глядачів і був відзначений престижними нагородами («Emmy Award», «Golden Globus Award»). Образ Адамса частково відображено в кінофільмі «Джон Пол

Джонс» (1959), міні-серіалі «Сини свободи» (2015) та інших стрічках. Його портрет викарбуваний на пам'ятній доларовій монеті. Конгресом США розглядається проект щодо зведення Меморіалу Адамсів, метою якого є увічнення пам'яті всіх членів родини Адамс.

Відомі особистості про Дж. Адамса

- Падіння Адамса – і наше сходження – розпочалося з акту про іноземців і про підбурювання до заколоту (*А. Берр*).
- Я дійсно чув, що мій попередник іноді вирішував питання, ігноруючи раду, жбурляючи на підлогу перуку. Це лише доводить те, що ми й так знали: він має краще серце, ніж голову (*Т. Джефферсон*).
- Пан Адамс був чесним і як політик, і як людина... Я завжди був доброї думки про пана Адамса. Я знаю, що він – чесна людина, яка може лише з пером у руці стати потужним захисником в стінах Конгресу (*Т. Джефферсон*).
- Адамс бажає добра своїй країні, завжди чесний, часто проявляє мудрість, але інколи, у деяких питаннях, буває зовсім не при своєму розумі (*Б. Франклін*).
- Перший посол Америки Дж. Адамс сказав моєму предку, королю Георгу III, що його бажанням було допомогти відновити старий доброзичливий характер відносин між нашими народами (*королева Великобританії Єлизавета II*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Незабаром після закінчення президентства Адамс завершив свою політичну кар'єру. Він повернувся до маєтку в Квінзі, де займався фермерством і літературною діяльністю, більше часу проводив зі сім'єю. Довгий час разом із ними жили їхні онуки, діти синів Чарльза та Джона Квінсі. Родина їхнього сина Томаса також мешкала неподалік. Тому Адамс мав змогу спілкуватися зі своїми рідними.

У цей час Адамс багато писав. Написав автобіографію, активно листувався з громадськими та політичними діячами. Найбільш активним було його листування з колишнім політичним опонентом, третім президентом США Т. Джефферсоном, що розпочалося в 1812 р. і тривало до кінця життя.

Помер Адамс увечері 4 липня 1826 р. у віці 91 року. Сталося це у день 50-ї річниці підписання «Декларації незалежності США». Цього ж дня кількома годинами раніше помер і Т. Джефферсон.

Найвідоміші промови: Інавгураційна промова (04.03.1797 р.), Перша доповідь про становище країни, виголошена перед членами Конгресу та Палати представників (22.11.1797 р.), Друга доповідь про становище краї-

ни (08.12.1798 р.), Третя доповідь про становище країни (03.12.1799 р.), Четверта доповідь про становище країни (22.11.1800 р.).

Друкований доробок: «Есе про спрагу людини до влади» (1763), «Нованглус, або Історія суперечки з Америкою, від її виникнення в 1754 р. до тепер» (1770), «Думки про владу» (1776), «Захист конституції та уряду ПАСШ» (1787). Усі твори Адамса разом із біографією були опубліковані його онуком Ч. Ф. Адамсом під назвою «Твори Джона Адамса, Другого президента Сполучених Штатів» (1851–1856).

Приватне життя. У ранні роки на життя Адамса значний вплив мали батьки, про яких він згадував із великою приязню. Майбутнє Адамса родина пов'язувала з кар'єрою священика, але він відмовився від неї, надавши перевагу професії адвоката. Восени 1764 р. Адамс одружився з А. Сміт, у майбутньому відомою американською поборницею прав жінок. Від цього шлюбу народилися шестеро дітей: Абігейл, Джон Квінсі, Сюзанна, Чарлз, Томас та Елізабет. Старший зі синів – Джон Квінсі – згодом став шостим президентом США.

Громадське життя та політика відбирали більшу частину часу Адамса, не даючи змоги приділити належної уваги родині. Коли він займався адвокатською діяльністю, то був змушений постійно їздити у віддалені населені пункти. А після 1776 р. він проводив довгі тижні й місяці поза родинним колом, перебуваючи за кордоном або у Філадельфії в державних справах.

Із відомих висловлювань Дж. Адамса

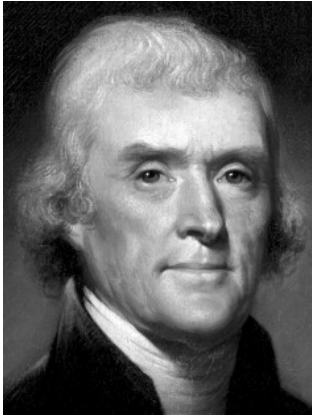
- Жодна проста форма правління не може захистити людей від сваволі влади. Проста монархія незабаром перетворюється в деспотизм, аристократія незабаром перетворюється в олігархію, а демократія незабаром вироджується в анархію.
- Свобода, втрачена один раз, втрачена назавжди.
- Тільки релігія й мораль можуть установити принципи, на яких може надійно стояти свобода.
- Факти – вперті речі. Якими б не були наші бажання, наші схильності або наші пристрасті, вони не можуть змінити ні самих фактів, ні свідчень.
- Я повинен вивчити політику та військову справу, щоб наші сини змогли мати свободу вивчати математику і філософію. Наші сини повинні вивчати математику і філософію, географію, природознавство та кораблебудування, навігацію, торгівлю і сільське господарство, щоб дати своїм дітям право вивчати живопис, поезію, музику, архітектуру, скульптуру, виготовлення гобеленів і порцеляни.

- Як тільки в суспільстві починають визнавати ідею, що власність більше не є настільки ж священною, як закон Бога, і що на її захисті немає сили законного й публічного правосуддя, починаються анархія та тиранія.
- Усяке гарне правління є й повинне бути республіканським.

Л-ра: Зубрицька, Д. (2014). Адамс Джон Томас. In Н. М. Хома (Ed.), *Історія політичної думки: навчальний енциклопедичний словник-довідник* (рр. 7-8). Львів: Новий Світ-2000; Кухта, Б. Л. (1998). Адамс Джон. In Ю. С. Шемшученко (Ed.), *Юридична енциклопедія*. Т. 1. (р. 41). Київ: Українська енциклопедія; Нелин, Т. В. (2016). Индейская политика администрации Джона Адамса: контуры политического курса. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4: История. Регионоведение. Международные отношения*, 2, 52-60; Райс, К. (2018). *Демократія*. Харків: Клуб сімейного дозвілля; Титов, В. (2009). Філософсько-політичні та філософсько-правові погляди Джона Адамса. *Філософські обрії*, 22, 145-161; Adams, J. (2011). *The Works of John Adams, Second President of the United States*. Cambridge University Press; Adams, J. (2012). *The Letters of John and Abigail Adams*. Simon and Schuster.

С. Дегтярьов, В. Завгородня

ДЖЕФФЕРСОН, Томас (англ. *Thomas Jefferson*) – 3-й президент США

Томас Джефферсон
(1743–1826)

(1801–1809), один зі засновників держави, видатний державний і політичний діяч, дипломат, філософ і релігійний мислитель епохи Просвітництва. Ідеолог демократичного напрямку у період Війни за незалежність у Північній Америці (1775–1783), автор проекту Декларації незалежності США та десяти поправок до тексту Конституції США. Перший лідер Республіканської партії. Національний герой США.

Біографічні дані. Народився 13 квітня 1743 р. у м. Шадуелл, Вірджинія, яка на той момент була колонією. Походить із родини впливових плантаторів. Навчався у парафіяльних школах В. Дугласа (1752–1758) та Дж. Морі (1758–1760). Продовжив навчання на

філософському факультеті Вільямсбургського Коледжу Вільяма та Мері (1760–1762), який закінчив із відзнакою. Опісля зацікавився юриспруденцією; отримав ліцензію на адвокатську діяльність (1767). Успішно практикував як адвокат у Вірджинії; лише за період до 1771 р. виграв 227 справ.

У 1769 р. Джефферсона від графства Ельбермарл обирають членом палати законодавчих зборів Вірджинії, відколи й починається його активна політична діяльність. У 1774 р. після підписання обмежувальних актів парламентом Великої Британії щодо колоній на Заході, Джефферсон видає послання до співгромадян «Загальний огляд прав Британської Америки». У ньому висловлена думка про самоврядування колоній. Джефферсон сміливо критикує діяльність англійського парламенту і цим здобуває народну прихильність.

У 1775 р. Джефферсон стає членом Другого Континентального Конгресу. У його складі, як результат розгляду резолюції про проголошення незалежності, очолює комітет із підготовки Декларації незалежності США, пише перший варіант її тексту. У Декларації Джефферсон висловлює свою найрадикальнішу ідею, яку потім послідовно намагається втілювати у життя: «усі люди створені рівними і наділені Творцем певними вродженими і невіддільними правами, серед яких – право на життя, свободу, прагнення до щастя; для забезпечення цих прав люди створюють уряди, справедлива влада яких заснована на згоді керованих; і, якщо будь-який державний устрій порушує ці права, то народ має право змінити його або скасувати і встановити новий устрій».

У 1776 р. Джефферсон повертається до Вірджинії, де його обирають у Палату делегатів. Активність Джефферсона як законодавця у період 1776–1779 рр. є значною. За три роки роботи він уклав 126 законопроектів, кожен з яких засвідчував майстерність аргументації, поінформованість авто-

ра, здатність проникнутись проблемою. Одним із найважливіших актів, ініційованих Джефферсоном, був закон про заборону ввезення рабів на територію Вірджинії (1778).

У 1779 р. Джефферсон був обраний губернатором Вірджинії, а через рік він ініціює перенесення столиці з Уільямсбурга до Річмонда. У 1781 р. Джефферсон був захоплений у полон англійцями, звіділя втікає. У цьому ж році Джефферсон залишив пост губернатора Вірджинії. У 1781–1782 рр. працює над працею «Замітки про штат Вірджинія», за написання якої отримав визнання як учений-енциклопедист.

У 1784–1785 рр. Джефферсон був помічником Б. Франкліна у його місії у Франції (разом із Дж. Адамсом), а в 1785 р. – змінив його на посту посла США (1785–1889). Водночас продовжує долучатися до американського законотворчого процесу, коригує тексти Конституції та Білля про права. Повернувшись у 1790 р. до США, Джефферсон отримує посаду Державного секретаря у кабінеті президента США Дж. Вашингтона, вступає до лав партії демократичних республіканців. У 1793 р. Джефферсон йде у відставку зі згаданої посади.

Президентська кампанія-1796 пройшла під знаком боротьби федералістів і республіканців. Джефферсон став лідером республіканців і кандидатом від них. Він переміг у Пенсільванії, отримав суттєву підтримку в Меріленді, очолив список у всіх південних штатах, за винятком Південної Кароліни, де голоси розділилися порівну. До перемоги йому не вистачило чотирьох голосів, відтак Джефферсон поступився федералістові Дж. Адамсу.

У 1796–1800 рр. Джефферсон обіймає посаду віце-президента в уряді Дж. Адамса. Джефферсон і Адамс зуміли знайти спільну платформу їх майбутнього тимчасового співробітництва. Адамс потребував лідера республіканців для посилення урядової влади. Джефферсон прагнув заручитися обіцянкою майбутнього президента не входити в очолювану Англією антифранцузьку коаліцію, позаяк політичні обставини того часу (найперше – розрив дипломатичних відносин із Францією), свідчили про таку ймовірність. Політична доктрина Джефферсона на той час набуває дедалі виразніших форм, він стає певною мірою лідером середньої та дрібної буржуазії, фермерів, озвучив вимоги невеликих землевласників. Саме у фермерах Джефферсон убачав основну силу майбутньої Америки та сподівався збільшити їх вплив на федеральний уряд.

У 1797–1798 рр. Джефферсон основну увагу приділяє об'єднанню Республіканської партії на основі трьох основних принципів: 1) уникнення перетворення республіки на монархію, тобто збереження федеральної конституції і прав штатів; 2) дотримання прав свободи слова, совісті, права народу критикувати владу та протистояти їй; 3) вільна торгівля з усіма націями, жодних політичних союзів з однією з них. Головним принципом

Джефферсон уважав прагнення «триматися якомога далі» від Європи, що воює, оскільки саме у цьому вбачав шанс збереження незалежності.

Джефферсон із початку своєї політичної кар'єри активно виступав за поліпшення становища чорношкірих рабів. Він щораз наполегливіше засуджував цей ганебний інститут, щоправда, сам був великим рабовласником. Певною опорою для нього слугувала позиція частини південних плантаторів, що сумнівалася в доцільності подальшого збереження рабства. Ця тенденція була притаманна не лише Вірджинії, а й іншим колоніям (Північній Кароліні, Меріленду). Пояснювалася вона тим, що виснаження земель і падіння цін на тютюн зумовили кризу плантаційної системи, в умовах якої рабська праця ставала нерентабельною.

На виборах 1800 р. Джефферсон був обраний президентом США.

Прихід на посаду глави держави. Президентські вибори в США 1800 р. назвали «Революцією 1800 року». На цих виборах віце-президент Джефферсон випередив чинного президента Дж. Адамса лише на 8 голосів. Вибори привели до влади Демократично-республіканську партію, яка відстоювала право на самоуправління кожного штату та відстоювала аграрний шлях розвитку країни, і в результаті спричинили руйнацію Федералістської партії.

Програма, викладена Джефферсоном, базувалася на наступному. У зовнішній політиці: «Мир, торгівля, чесна дружба з усіма націями, союзів, що зобов'язують – ні з ким». Стосовно розподілу між федеральним урядом і штатами: «Підтримка урядів штатів у всіх їх правах як найбільш компетентне вирішення внутрішніх завдань і як найбільш надійна спілка супроти антиреспубліканських тенденцій; збереження загального управління в його повній конституційній силі як запорука миру всередині країни і зовнішньої безпеки». Демократичний спосіб правління, за Джефферсоном, вимагає мінімального тягаря податків: «Економія громадських коштів, щоб послабити податковий прес на трудящих». Загальнодемократичні принципи: «Поширення інформації, винесення головних питань на суд суспільства; свобода релігії; свобода преси; свобода особистості». Також Джефферсон зважився залучити на свою сторону нижчі та помірно радикальні прошарки партії супротивника і зробив широкий примирливий жест: «Ми всі – республіканці, ми всі – федералісти».

Президентські вибори 1804 р. (на другу каденцію Джефферсона) проходили за новим виборчим законом, за яким обрані законодавчими зборами штатів виборці віддавали один голос за кандидата в президенти, а другий – за кандидата у віце-президенти. На цих виборах Джефферсон здобув упевнену перемогу над кандидатом від федералістів Ч. Пінкні, отримавши 162 голосів проти 16.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Як президент, Джефферсон нехтував суворим церемоніалом і формальностями, які

в той час оточували життя та діяльність глави держави. Курс адміністрації Джефферсона відрізнявся прагматизмом і схильністю до компромісів між усіма верствами суспільства. Ставши президентом, він закликав до національної єдності, досягнення консенсусу між політичними партіями заради блага країни. На посту президента США Джефферсон сприяв появі двопартійної партійної системи Конгресу, спрямував свої зусилля на створення відповідального перед місцевою владою уряду, посилення ролі сільського господарства в економіці й демократизацію влади. Він визнав необхідність розвитку американської промисловості, виступав за чітку рівновагу між сільським господарством, промисловістю, торгівлею, банками, розумів важливість виконання збалансованого бюджету країни. Відійшовши від принципу невтручання держави в економіку, Джефферсон замість втілення відстоюваної ним раніше ідей свободи торгівлі дотримувався політики протекціонізму.

Прагнучи зменшити урядові витрати, Джефферсон намагався ліквідувати національний борг, вважаючи, що країни не повинні нарощувати заборгованість шляхом отримання іноземних кредитів. Також було скасовано багато запроваджених попередньою адміністрацією податків, зокрема податок на дрібних виробників віскі. У період свого президентства Джефферсон значно скоротив чисельність армії, розпустив більшу частину флоту, побудованого при адміністрації Адамса, бо, на його переконання, великі збройні сили виснажували ресурси й фінанси держави. Президент Джефферсон уважав, що в разі війни достатня армія буде скомплектована з цивільного населення, добровольців, як це було під час Війни за незалежність. Скорочення Джефферсоном апарату федерального уряду об'єктивно зумовило зменшення його впливу на діяльність штатів. Також Джефферсон ініціював реформи судової системи США, пред'являючи до суддів набагато вищі вимоги, аніж попередники.

Найзначніші позитивні наслідки для США у першу каденцію президентства принесло рішення Джефферсона про закупівлю у 1803 р. у Франції за 15 млн дол. іспанської провінції Луїзіани, що уможливило практично подвоєння території США. Важливе значення також мала організація транс-континентальної експедиції М. Льюїса та В. Кларка (1804–1806), мету якої Джефферсон визначив як пошук найбільш прямого і практичного водного шляху через континент. Особливу увагу президент Джефферсон приділив встановленню суверенітету США на територіях, заселених індіанцями, а також розвідці ресурсів на стратегічно важливих територіях, які приєдналися до США в результаті операції «Купівля Луїзіани».

Джефферсон підтримував ідею заборони торгівлі рабами. Як результат, у 1808 р. було прийнято компромісне рішення про заборону работоргівлі на федеральному рівні, що зумовило зменшення її обсягів. У 1807 р. Джеф-

ферсон підписав білль, який заборонив увезення нових рабів на територію США.

У роки президентства Джефферсона під впливом зусиль очолюваної ним партії відбулося зміцнення буржуазно-демократичних тенденцій у розвитку американського суспільства, які були «законсервовані» у період правління федералістів.

До основних досягнень Джефферсона у зовнішній політиці відносять збереження військового нейтралітету США й утримання країни від участі в європейських війнах початку XIX ст. Джефферсон віддавав перевагу грі на суперечностях між європейськими державами, а не активній, самостійній зовнішній політиці.

Основні невдачі періоду президентства. Найбільшою помилкою Джефферсона був затверджений 22 грудня 1807 р. торговельний бойкот Англії (тотальна заборона на ввіз-вивіз товарів морем і сушею). На європейські країни, які вели війну, це не справило суттєвого впливу, оскільки швидко знайшлася заміна американським товарам і транспортним послугам. Контрабанда з канадськими провінціями Англії набула в 1808 р. таких розмірів, що президент оголосив прикордонний район навколо о. Шамплейн, що прилягає до Нью-Йорка, таким, що знаходиться в стані заколоту. Крах політики ембарго Джефферсон визнав в кінці терміну свого перебування на посаді законом про торгівлю від 1 березня 1809 р., який замінив тотальний бойкот торгівлі цілеспрямованим закриттям британських і французьких портів для американських торгових суден.

Отримав визнання за: обґрунтування механізму стримувань і противаг. Для мільйонів американців і усієї світової демократично налаштованої спільноти актуальні досі проголошені Джефферсоном ідеї свободи, рівності, істинного рівноправ'я.

Був критикований за: унітаризм, деїзм, раціоналізм і атеїзм. Джефферсон недооцінював право на приватну власність, виключаючи його з переліку невід'ємних прав. Таке недооцінювання знецінювало численні його проекти, породжуючи нерівність. У цьому полягала трагічна сторона реформаторської діяльності Джефферсона і створювалося підґрунтя для критики опонентами.

Оцінка світовою громадськістю. Ідеї Джефферсона, які стосуються демократії й незалежності, не втратили своєї актуальності нині. Його політико-правові погляди відобразилися в Конституції США, яка, переживши поправки та зміни, донесла до нас його основні переконання. Погляди Джефферсона є основою, на яку спиралися і його послідовники, і багато сучасних політиків і державних діячів у США та за їх межами. Принцип поділу влади, також закладений в Конституції США 1787 р., сьогодні є панівним у багатьох розвинених країнах світу. Більше того, національне

питання, порушене Джефферсоном, і до сьогодні не перестає хвилювати народи та уряди багатьох держав.

Відомі особистості про Т. Джефферсона

- Центральною темою релігійного світогляду Джефферсона, який інтелектуально був значно ближчим до європейського Просвітництва, аніж до американського, було протиріччя між духом критичного аналізу та догматами традиційного християнства (*Дж. Адамс*).
- Характер вашої оцінки в історії неважко передбачити. Ваша адміністрація буде подаватися філософам як приклад глибокої мудрості; політикам вона буде подаватися як слабка, поверхнева й короткозора (*Дж. Адамс*).
- Гідний честі Джефферсон, який у конкретній напруженій обстановці боротьби за національну незалежність одного народу виявив якості холонокровності, передбачливості та мудрості, запровадивши у звичайний революційний документ абстрактну істину, дійову в усі часи і для всіх народів (*А. Лінкольн*).
- Принципи Джефферсона є дефініціями та аксіомами вільного суспільства (*А. Лінкольн*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після закінчення другої президентської каденції Джефферсон остаточно оселився у власному маєтку Монтічелло, який був збудований за його ж інженерним проектом. Він присвятив решту життя науці, літературній праці, юриспруденції, архітектурі, винахідництву, створенню домашніх меблів та відкриттю Університету Вірджинії (заснований у 1825 р.). Університет – головний пам'ятник просвітницької роботи Джефферсона. Він ініціював його створення, займався питаннями матеріального забезпечення, архітектурного планування, створення системи навчання, вибору дисциплін тощо.

Крім політичного, нормотворчого та літературного талантів, Джефферсон знав грецьку, латину, кілька «живих» іноземних мов, цікавився історією держави та права, природознавством і технікою, був архітектором, скрипалем і навіть палеонтологом. Щодня він листувався з відомими політиками, вченими й громадськими діячами, розсилаючи до тисячі листів на місяць. Однак, при всіх своїх заслугах Джефферсон пишався не стільки високими посадами, скільки своєю законодавчою і просвітницькою діяльністю. А тому побажав, щоб на його пам'ятнику було написано: «Автор Декларації Незалежності та Статуту Вірджинії про релігійну свободу, засновник Університету Вірджинії».

До 1814 р. Джефферсон залишався президентом Американського філософського товариства – практично американської академії наук. Його внеском у роботу товариства стала критика філософії Д. Юма і В. Белкстона, розбір філософії епікурейців, порівняльний аналіз класифікацій органічного світу К. Ліннея, Й. Ф. Блюменбаха та ін., аналіз нової іспанської конституції, роботи з математики, мовознавства, стандартів, мір і ваг.

Помер Джефферсон 4 липня 1826 р., у день святкування 50-ї річниці прийняття Декларації незалежності США. Похований у Монтічелло. Маєток Монтічелло Джефферсон заповів державі – для облаштування школи для дітей полеглих офіцерів флоту. Сьогодні садиба входить до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Після смерті Джефферсона родичі передали його особисту бібліотеку (6,5 тис. томів) Бібліотеці Конгресу США.

На честь Джефферсона названі міста, річка і гора, коледжі та університети, округи штатів, площі й вулиці. Пам'ять про 3-го президента США увічнена в меморіалі, відкритому у Вашингтоні до 200-річчя від дня його народження. Портрет Джефферсона зображений на дводоларовій банкноті та п'ятицентовій монеті США.

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова 4 березня 1801 р., Друга інавгураційна промова (04.03.1805 р.). Загалом Джефферсон унікав публічних виступів, віддаючи перевагу письму.

Друкований доробок Т. Джефферсона: «Загальний огляд прав Британської Америки» (1774), «Декларація незалежності США» (1776), «Статут про релігійну свободу» (1779), «Життя і моральне вчення Ісуса із Назарета, вилучене із Євангелій грецькою, латинською, французькою і англійською мовами» (1819), «Автобіографія. Нотатки про штат Вірджинія» (робота незавершена, почата у 1820 р.).

Приватне життя. У 1772 р. у віці 29 років Джефферсон одружився з удовою М. В. Скелтон, з якою пізніше мав шістьох дітей, четверо з яких померли в ранньому віці. Через 10 років померла і дружина Джефферсона. М. Джефферсон була єдиною дружиною в житті третього президента США, хоча за неофіційними даними у Джефферсона були діти від рабіні-мулатки.

Джефферсон вів скромний здоровий спосіб життя. Захоплення архітектурою, літературою, виноробством, кулінарією, промисловим дизайном, а також активне листування не залишало йому часу на інші хобі. Джефферсон категорично забороняв гру в карти у власному будинку; водночас він мав більярдну кімнату (під час його правління більярд у Вірджинії був заборонений). Також Джефферсон вважається винахідником першого механічного крокоміра.

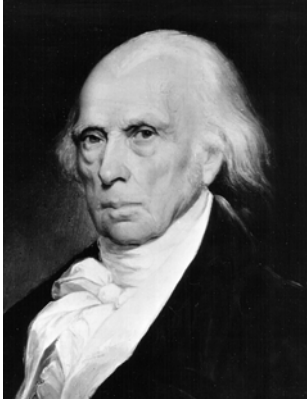
Із відомих висловлювань Т. Джефферсона

- Жоден уряд не повинен обходитися без різкої критики на свою адресу, і там, де є свобода друку, ця критика завжди буде.
- Прагніть завжди виконати свій обов'язок і людство виправдає вас навіть там, де ви зазнаєте невдачі.
- Будь-яка держава деградує, якщо вона довірена лише правителям народу. Тільки сам народ є надійним хоронителем влади й народу.
- Для суспільства бунт – справа не менш корисна, аніж гроза для природи. Це ліки, необхідні для здоров'я уряду.
- Час від часу дерево свободи потрібно поливати кров'ю тиранів і патріотів.
- Той, хто віддає свою свободу за безпеку, не отримує ані того, ані іншого.
- Закони пишуться для звичайних людей, тому вони повинні ґрунтуватися на звичайних правилах здорового глузду.
- Запроваджувати закони, які суперечать законам природи, – означає породжувати злочини, щоб потім їх карати.
- Турбота про людське життя та щастя, а не про їх руйнування, – це перше і єдино законне завдання хорошого уряду.
- Ніщо так не сприяє процвітанню, могутності та щастю нації, як освіта.

Л-ра: Гончар, Б. (2004). Джефферсон Томас. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія*. (Vol. 1). Київ: Знання України; Джефферсон, Т. (1990). *Автобіографія. Заметки о штате Виргиния*. Ленинград: Наука; Джефферсон, Т. (2017). *Великая Америка. Тайная сила власти*. Москва: Алгоритм; Кочубей, Л. (2014). Джефферсон Томас. In Н. М. Хома (Ed.), *Історія політичної думки: навчальний енциклопедичний словник-довідник* (pp. 211-213). Львів: Новий Світ-2000; Печатнов, В. О. (1984). *Гамильтон и Джефферсон*. Москва: Международные отношения; Согрин, В. В. (1983). *Основатели США: исторические портреты*. Москва: Наука; Титов, В. Д. (2011). Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона. *Філософські та методологічні проблеми права*, 1, 85-93; Черінько, І. (2011). Джефферсон Томас. In Ю. Левенець (Ed.) *Політична енциклопедія* (p. 210). Київ: Парламентське видавництво; Meacham, J. (2012). *Thomas Jefferson: the art of power*. New York: Random house.

О. Дзьобань, О. Данильян

МЕДІСОН, Джеймс (англ. *James Madison*) – 4-й президент США (1809–1817), видатний державний діяч і політичний філософ, один з авторів Конституції США та Білля про права. Відрізнявся відданістю ліберальному республіканізму. Підтримував федералістів, став одним із засновників Республіканської (Демократично-республіканської) партії.

Джеймс Медісон
(1751–1836)

Біографічні дані. Народився 16 березня 1751 р. у Порт-Конуей, штат Вірджинія в сім'ї багатого плантатора. Спочатку отримував освіту приватно вдома, у 1769–1771 рр. навчався у коледжі Нью-Джерсі (зараз Принстонський коледж), додатково слухав курси історії, філософії й древніх мов, зокрема вивчав хібру (мову Древнього Завіту) та латину. Згодом ще два роки вивчав право в тому ж коледжі, вважаючи, що знання права стане в нагоді у подальшій суспільно-політичній діяльності. Багато займався самоосвітою. Під час навчання став членом дискусійного клубу вігів, що і визначило його подальшу політичну кар'єру та переконання.

Маючи слабе здоров'я, Медісон не міг безпосередньо брати участь у Війні за незалежність, проте активно допомагав американській революції. Був обраний членом Комітету для координації спротиву колоніальному пануванню Великої Британії, який організовував оборону, забезпечував армію зброєю тощо. У 1775 р. Медісон став головою комітету безпеки в окрузі Оріндж, працював у законодавчих зборах та губернаторській раді, розробляв антибританські резолюції та декларації прав колоністів.

Як член Конституційного конвенту Вірджинії 1776 р., Медісон брав участь у підготовці конституції штату, введеної в силу ще до того, як Континентальний конгрес проголосив незалежність. Працював у раді при губернаторі Вірджинії (1777–1779). У 1780–1783 рр. як делегат Континентального конгресу (проходив у Філадельфії) від свого штату виступав провідним адвокатом американського націоналізму, закликаючи до розробки нової конституції для всіх штатів. Його поправки дозволили раціонально вирішити проблему розподілу між штатами національного боргу країни, допомогли сформулювати повноваження Конгресу щодо збору податків. Медісон проявив себе яскравим полемістом, використовуючи стримані, але переконливі аргументи.

Розчарований повільністю та некомпетентністю Конгресу конфедерації (Континентального конгресу) за умов нагальної потреби фінансування Війни за незалежність, у 1783 р. Медісон повернувся з Філадельфії до Вірджинії. У 1784–1786 рр. Медісон, перебуваючи членом законодавчого органу Вірджинії, домігся відокремлення церкви від держави та прийняття

«Акта про свободу віросповідання». Йому особисто ці дії не додали політичних бонусів, проте дозволили значно послабити вплив Великої Британії на молоду американську державу.

У 1786 р. Медісон активно сприяв скликанню Конституційного конвенту, був делегатом від свого штату. У ненадрукованому манускрипті «Вади політичної системи Сполучених Штатів» він вказав на шанси, які принцип представництва надає державі з великою територією та існуванням різних за інтересами угруповань.

На Конституційному конвенті 1787 р. у Філадельфії Медісон запропонував «Проект великих штатів», який став основою Конституції США. На цьому етапі політичної кар'єри він наполягав на створенні сильного національного уряду та пропонував надати Конгресу США право вето щодо актів, ухвалених штатами.

У 1788 р. колонія Вірджинія офіційно увійшла у співдружність десяти штатом і Медісон був обраний до Палати представників Конгресу США (1789–1797). У співпраці з президентом Дж. Вашингтоном були закладені засади для оптимізації роботи щойно сформованої законодавчої гілки влади. Своїми пропозиціями Медісон сприяв налагодженню функціонування виконавчої гілки влади, розробив базові документи для утворення урядових установ. Він ініціював утвердження перших десяти поправок до Конституції США, шість із них сформулював особисто. Ухвалення «Білля про права» (1789) нейтралізувало противників конституції, котрі бачили її слабкість у відсутності гарантій прав та свобод. Медісон став автором 29-ти з 85-ти статей (з них 3 – у співавторстві з А. Гамілтоном), об'єднаних у «Записки федераліста».

Упродовж першої каденції в Палаті представників (1789–1793) Медісон активно співпрацював з міністром фінансів А. Гамілтоном, підтримуючи запропоновану ним програму розвитку держави, курс на централізацію та індустріалізацію. Проте під час другої каденції їхні стосунки погіршилися. Зокрема, вони розійшлися в баченні методів погашення загальнонаціонального боргу, в питанні підконтрольності Національного банку Конгресу, щодо розміру тарифів на імпорт. Медісон не міг погодитися з проанглійською орієнтацією Гамільтона, яку той нав'язував президенту Вашингтону. Внаслідок цього конфлікту Медісон вийшов із лав федералістів.

Активна опозиція до Гамільтона та інших федералістів сприяла формуванню Республіканської (Демократично-республіканської) партії. В заснуванні цієї партії Медісон бачив єдину можливість запобігти авторитарним, чи навіть монархістським тенденціям, щоб окрема людина не могла мати повноваження інтерпретувати Конституцію США. На виборах 1796 р. Т. Джефферсон пропонував Медісону балотуватися на пост президента від Республіканської партії, проте Медісон відхилив цю пропозицію, підтри-

мавши кандидатуру Джефферсона. У 1801–1809 рр. Медісон виконував обов'язки державного секретаря при президенті Джефферсоні. Коло його обов'язків було доволі широким, включало оперативне вирішення проблем взаємовідносин з іншими державами, забезпечення функціонування посольств тощо. Активна участь Медісона прискорила оформлення знаменитої купівлі Луїзіани у Франції (1803), що подвоїло територію США.

На той момент незалежність США визнали лише шість європейських країн. Завдяки зусиллям Медісона вдалося встановити дипломатичні відносини з Данією та Росією. Найскладнішими були взаємини США з Великою Британією та Францією. Ці держави майже безперервно вели війни між собою, натомість американців звинувачували в порушенні нейтралітету. Обидві флоти систематично захоплювали торгові судна США, конфісковували вантажі, арештовували моряків тощо. Іноді ці інциденти вдавалося регулювати дипломатичним шляхом, іноді – зі застосуванням військової сили. Згодом неспроможність кардинально вирішити цю проблему зумовила Англо-американську війну (1812–1815).

Прихід на посаду глави держави. У 1808 р. відбулися чергові президентські вибори, в яких взяли участь чотири кандидати. Перемога Медісона була переконливою: 69,7 % голосів виборників. Друге місце (26,9 % голосів виборників) посів Дж. Клінтон, який став віце-президентом.

В інавгураційній промові 04.03.1809 р. Медісон констатував, що дотримання нейтралітету та збереження миру дозволили досягти великих успіхів у всіх сферах діяльності американських громадян. У цьому ключі було сформульовано основні цілі та задачі його адміністрації. Крім підтримки нейтралітету пропонувалось віддавати перевагу міждержавним дискусіям, забезпечувати при цьому дух незалежності та не допускати інтриг іноземних політичних акторів; зберігати союз штатів, поважати їх повноваження та права; дотримуватись Конституції та уникати втручання в свободу віросповідання; утримувати регулярну армію та озброєне ополчення в раціональних розмірах; розвивати сільське господарство, промисловість і зовнішню торгівлю, науку та розповсюдження інформації.

Наступні президентські вибори (1812) проходили на тлі Англо-американської війни. Висунутий від Демократично-республіканської партії, Медісон виборов перемогу в представника федералістів Д. Клінтона: 59,9 % проти 41,1 % голосів виборників. Обраний президентом на другий термін, Медісон виступив з інавгураційною промовою 04.03.1813 р. В ній головна увага приділялася ситуаціям, які загрожували незалежності країни: ігнорування англійцями та французами нейтралітету США, захоплення суден та американських моряків, підтримка індіанців у війні проти США на північному та південному заході території країни. Війна була названа «справедливою, неминучою й благородною за своїми цілями». У

промові також була задекларована мета американського уряду щодо залучення до країни та натуралізації тисяч громадян з інших країн.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Медісону в цілому вдалося продовжити політичний курс Т. Джефферсона на розвиток сільського господарства та промисловості, розширення території. У першу каденцію Медісона було проведено важливий для розвитку економіки захід – перепис населення. З'ясувалося, що в сімнадцяти штатах, з яких на той час складалася країна, проживає 7,2 млн осіб, з яких близько 17 % – афроамериканці.

Позитивним для розвитку економіки був технічний прогрес, найперше – у кораблебудуванні. Пароплави конструкції Р. Фултона широко використовувались для перевезення людей і вантажів річками країни, що сприяло укріпленню торгово-економічних зв'язків між штатами.

Політичну мудрість державника, який локальні конфлікти міг використовувати для розширення території країни, Медісон проявляв неодноразово. У січні 1811 р. сотні чорношкірих рабів із плантацій в Луїзіані підняли повстання. Заколот було швидко придушено, а рік по тому Луїзіана, яка мала перехідний статус Орлеанської території, стала 18-м штатом США. Конфлікт на північному узбережжі Мексиканської затоки, коли була проголошена незалежна «Республіка Західна Флорида», президент Медісон швидко вирішив: військові підрозділи змусили повстанців здатися, землі були анексовані. Пізніше, у 1819 р., Іспанія продала США всю Флориду.

Медісон намагався втілювати настанови Республіканської (Демократично-республіканської) партії: розвиток демократичних нововведень, розповсюдження демократичних прав і свобод на нові верстви населення. Зокрема, продовжив політику Джефферсона щодо спроб ліквідувати рабство. Він розробив акт про самовизначення чорношкірих і право повернення всіх охочих до Африки. Але, розуміючи, що дебати щодо рабства призведуть до розколу в Конгресі, він не виніс цей акт на обговорення. Згодом Медісон очолив «Американську колонізаційну спілку», завданням якої було сприяння виїзду чорношкірих до Африки. Проте кількість тих, хто захотів скористатися цим, була невеликою.

Задля встановлення громадянської злагоди в суспільстві, Медісон вносив пропозиції змінити ставлення до індіанців, яких англійці часто використовували для розв'язання конфліктів на території США. Він пропонував надавати їм різні види допомоги, включаючи грошову, щоб вони могли інтегруватися в американське суспільство.

Під тиском обставин наприкінці першої каденції президентства Медісон змушений був оголосити війну Англії. Єдиною ціллю війни було проголошено визнання Великою Британією, «що США не є залежним від неї дальнім родичем, а суверенною державою».

Попри поразки на початку, США виграли цю війну. Майстерність у знаходженні компромісів допомогла Медісону укласти Гентський договір, за умовами якого вдалося підтвердити незалежність США та відновити довоєнний статус-кво.

Наслідками війни стала загальна криза у країні. Задля подолання тяжкого положення у післявоєнній економіці президент та Конгрес США консолідували зусилля. Було ухвалено низку життєво необхідних актів, зокрема про: утворення Національного банку, введення протекційних тарифів на імпорту продукцію з метою захисту фінансових інтересів вітчизняної промисловості та сільського господарства, що стало імпульсом для соціально-економічного розвитку країни. Післявоєнні роки президентства Медісона є періодом безпрецедентного процвітання США.

Основні невдачі періоду президентства. Під час Англо-американської війни (1812–1815) робота бюрократичного апарату, побудованого за принципом недопущення концентрації влади в одних руках, «стримувань і противаг», пробуксовувала, прецеденту ведення військових дій за такого механізму організації влади не було. Нагальною потребою стало збільшення повноважень центрального уряду, зокрема, задля створення сильної федеральної армії.

Проте звинувачення в усіх поразках висувалися особисто Медісону. «Війна містера Медісона» викликала багато нарікань, починаючи з того, що він допустив її, не зміг вирішити конфлікт дипломатичним шляхом, не консолідував федералістів і республіканців перед зовнішньою загрозою. Національною ганьбою й досі сприймають той факт, що 24 серпня 1814 р. англійські війська вступили у столицю, спалили символи молоді незалежної держави: Білий дім, Капітолій, урядові установи. Невдачею вважався і не вигідний для США Гентський договір. Через все це Медісона вважають найбільшим невдахою серед «президентів другого терміну».

Отримав визнання за: вагомий внесок у розробку основних принципів державного будівництва США, зокрема – системи стримувань і противаг, бікамералізм вищого органу законодавчої влади. По праву Медісон посів чільне місце серед «батьків-засновників Америки». Його концептуальна політична філософія й обґрунтування засад союзу штатів допомогли створити країну, яка успішно розвивається дотепер.

Був критикований за: антиклерикалізм, одержимість обмежити концентрацію влади, що під час війни обернулося безпорадністю та безгосподарністю у налагодженні консолідованої протидії ворогу.

Оцінка світовою громадськістю. Від Медісона ведуть свій відлік багато теоретичних і практичних починань Нового часу: утвердження універсальних прав людини й громадянина, поєднання централізації бюрократичної влади та самоврядування, політичний і суспільний плюралізм

тощо. Його політична далекоглядність сприяла створенню функціональної моделі федеральної політичної системи.

На честь Медісона названо місто Медісон у штаті Вісконсин, авеню на Мангеттені у Нью-Йорку, центральну вулицю Чикаго. Портрет Медісона розміщувався на купюрі у 5 тис. дол. (зараз вилучена з обігу). На реконструкції знаходиться маєток Монтпілієр, в якому планується створити музей Дж. Медісона.

Відомі особистості про Дж. Медісона

- Медісон виграв війну 1812 р. своєю республіканською поведінкою. Три роки війни були випробуванням здатності [американських] інститутів витримати стан війни, питання вирішилося на їхню користь (*французький маршал Ж.-М. Філіберт Серюр'є*).
- Найбільш недооцінений президент Америки (35-й президент США Дж. Ф. Кеннеді).
- Дж. Медісон був не тільки вправним законодавцем, твердим політиком й переможцем у війні 1812 року з Англією, він був організатором першої політичної опозиції в Америці (*Л. Чейні*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після відставки (1817) Медісон проживав у своєму маєтку Монтпілієр і не обіймав офіційних посад, за виключенням короткого (1829–1830) перебування членом Конституційного конвенту Вірджинії. Він долучився до заснування Вірджинського університету та діяльності Американського колонізаційного товариства. До кінця життя він залишався авторитетним політиком, до думки якого прислуховувалися. Як автор концепції «стримувань і противаг» у системі розподілу влади, визнаний майстер компромісів і знавець міжнародного конституційного права, він за час після відставки написав значну кількість статей, листів на політичні теми.

У своєму політичному заповіті, який він назвав «Порада моїй країні», екс-президент написав: «Моя порада, що йде від усього серця, і моє глибоке переконання полягає в тому, що союз штатів має утримуватися у порядку та зберігатися».

Четвертий президент США помер 28.06.1836 р. у своєму помісті і там же похований.

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова (04.03.1809 р.), Друга інавгураційна промова (04.03.1813 р.), промова перед Конгресом США 01.06.1812 р. із пропозицією оголосити війну Великій Британії. Взагалі Медісон більше прославився своїми короткими виступами у політичних дебатах.

Друкований доробок Дж. Медісона. Погляди Медісона містяться найперше у полемічних памфлетах, есе, промовах, державних документах

і листах. Серед відомих робіт політика – «Федераліст. Збірка есе у підтрим-ку нової конституції, схваленої Філадельфійським конвентом 17.09.1787 р.» (1788; Медісону належать статті 10, 14, 18–20, 37–58 і 62–63); «Листи та інші твори Джеймса Медісона, четвертого президента США» (1865).

Приватне життя. Під час навчання у коледжі Медісон важко пережив нерозділене кохання до сестри свого товариша по навчанню. Тому одружився він тільки у віці 43 років (1794) з удовою Д. Тодд, яка заради чоловіка прийняла християнство. Сучасники відмічали енергійність, рішучість і мудрість цієї жінки, а оскільки спільних дітей у них не було, то основна її увага приділялася кар'єрі чоловіка та вихованню сина від першого шлюбу. Місіс Медісон фактично називають першою справжньою Першою леді. Медісон не чинив опору її нововведенням в етикеті; складовими світських раутів стали горілчані вироби під час офіційних прийомів, танці тощо. Відомо, що на офіційному бенкеті на честь приєднання Луїзіани вдівець Джефферсон попросив місіс Медісон виконати роль Першої леді, з чим вона успішно впоралась. Відрізняючись гостинністю, вмінням спілкуватися з різними людьми та навіть вести політичні дебати, вона певною мірою сприяла політичній кар'єрі чоловіка. Місіс Медісон стала радником чоловіка з державних справ, вміла переконати потрібних людей, згладити гострі кути взаємовідносин з тими, хто перебував в опозиції до політики Медісона.

Коли у серпні 1814 р. Вашингтон горів при наступі англійської армії, місіс Медісон врятувала національні надбання, серед яких були: оригінал «Декларації незалежності США», знаменитий портрет Вашингтона роботи Г. Стюарта, національний прапор, багато важливих державних документів. Вона пережила чоловіка на 13 років, протягом яких багато зробила для увічнення пам'яті Медісона та видання його робіт.

Хобі як таких у Медісона не було. Все своє життя присвятив теоретичним питанням державного будівництва свого улюбленого дітища – США.

Із відомих висловлювань Дж. Медісона

- Якби люди були янголами, уряд був би непотрібним. А якби людьми управляли янголи, був би не потрібен будь-який контроль над урядом.
- Просування та поширення знань є єдиним охоронцем справжньої свободи.
- Культурі треба вчити кожне покоління.
- Влада без інформації для народу, або без можливості її отримати – це лише пролог до фарсу або трагедії, або до того й іншого разом.
- Якщо тиранія колись прийде до цієї країни, то вона прийде під приводом боротьби із зовнішнім ворогом.

- Правда в тому, що всі люди при владі повинні бути недовірливими.
- Історія доводить, що міняйли використовують будь-які способи зловживань, змов, обману та насильства для того, щоб зберігати контроль над урядом, керуючи грошовими потоками і грошовою емісією країни.
- Знання завжди буде сильнішим за невігластво – і народ, який прагне сам керувати собою, повинен озброїтися тією силою, яку дає знання.
- Зосередження всієї влади – законодавчої, виконавчої і судової – в одних руках, незалежно від того, чи надана вона одній особі або багатьом, у спадок, за призначенням або через обрання, можна по праву визначити словом – тиранія.
- Справедливість – ось мета, якої має прагнути будь-який уряд.

Л-ра: Алексєєнко, І. (2014). Медісон Джеймс. In Н. М. Хома (Ed.), *Історія політичної думки* (pp. 425-426). Львів: Новий Світ-2000; *Инаугурационные речи Президентом США* (2009) (pp. 25-30). Харьков: Folio; Исаев, С. (2006). *Джеймс Мэдисон: политическая биография*. Санкт-Петербург: Наука; Согрин, В. (2001). *Политическая история США. XVII – XX вв.* (pp. 102-115). Москва: Изд-во «Весь мир»; Хайдекинг, Ю. (Ed.) (1997). *Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона* (pp. 108-119). Ростов-на-Дону: Феникс; Madison, J. (1998). In David Miller (Ed.), *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought* (pp. 306-308). Blackwell Publishers LTD, Oxford, UK: Blackwell Publishers Inc., Malden, Massachusetts, USA; Zacher, A. J. (1996). *Trial and Triumph: Presidential Power in the Second Term*. Presidential Pr; 1st ptg. edition. Retrieved from <https://www.presidentialsecondterms.com/index.php/james-madison.html>; Cheney, L. (2014). *James Madison: A Life Reconsidered*. New York: Penguin Group (USA) LLC.

А. Сунруненко

МОНРО, Джеймс (англ. *James Monroe*) – 5-й президент США (1817–1825). Діяч Демократично-республіканської партії (1792–1825). У 1823 р. розробив і проголосив зовнішньополітичну концепцію, що отримала назву «Доктрина Монро», а часи його президентства отримали назву «Ера доброї згоди Джеймса Монро».

Джеймс Монро
(1758–1831)

Біографічні дані. Народився 28 квітня 1758 р. в окрузі Уестморленд, Вірджинія (на той момент британській колонії). Походив із родини плантаторів. Закінчивши приватну школу пастора А. Кемпбелла, вступив до Коледжу Вільяма і Мері у м. Вільямсбург. Перервавши навчання через Американську революцію (1775–1783), у 1775 р. Монро вступив до Вірджинського

полку Континентальної армії і вже у 18 років йому присвоїли військове звання лейтенанта. Отримавши у 1776 р. звання майора, Монро брав участь у Нью-джерсійській кампанії, де був поранений у ході Трентської битви (26.12.1776 р.). Воював також у Філадельфії та Монмуті. У 1778 р. вийшов у відставку з діючої армії. Упродовж 1780–1783 рр. студював право у Т. Джефферсона, який на той час був губернатором Вірджинії. У 1782–1783 рр. – член легіслатури Вірджинії, а в 1783–1786 – обирався до складу Континентального Конгресу.

До 1790 р. Монро займався юридичною практикою. У 1790–1794 рр. – сенатор від Вірджинії, один із лідерів групи т. зв. «джефферсонівських республіканців». У 1794–1796 рр. – посланець США у Франції. У 1799–1802 рр. – губернатор Вірджинії, сприяв обранню президентом США Т. Джефферсона, який наприкінці 1802 р. скерував його до Парижа на допомогу американському посланцю Р. Р. Лівінгстону для перемовин щодо придбання у Франції Нового Орлеана, а в Іспанії – Західної Флориди. В підсумку американські дипломати підписали 30.04.1803 р договір про придбання всієї Луїзіани, завдяки чому істотно збільшили територію тодішніх США.

У 1803–1807 рр. Монро був посланцем США у Великій Британії, а у 1804–1805 рр. спільно з посланником в Іспанії Ч. Пінкні безуспішно намагався врегулювати питання про межі США та Флориди. В січні 1811 р. Монро знову був обраний губернатором Вірджинії, але вже в березні того ж року президент Дж. Медісон призначив Монро державним секретарем. На той час у центрі уваги був конфлікт із Великою Британією, що призвів до війни 1812–1814 рр. Під час рейду британців на Вашингтон (серпень 1814 р.) Монро забезпечив евакуацію архівів Державного департаменту, зберігши для нащадків низку оригіналів історичних державних документів. Із вересня 1814 р. він одночасно очолював військовий департамент.

Діяльність Монро сприяла найкращому для США результату війни, що завершилася Гентським мирним договором (1814), ратифікованим 17.02.1815 р. Перемоги американців наприкінці війни помітно сприяли зростанню репутації Монро, і він був майже одноголосно обраний кандидатом на пост президента США від Демократично-республіканської партії¹.

Прихід на посаду глави держави. На виборах 04.12.1816 р. Монро легко здобув перемогу над Р. Кінгом, кандидатом від федералістів. За Монро проголосували 183, а за Кінга лише 34 члени колегії виборників. Президентські вибори-1816 проходили за виборчим актом, відповідно до якого обрані законодавчими зборами штатів виборці віддавали один голос за кандидата в президенти, а другий – за кандидата у віце-президенти. Ставши президентом, Монро закликав до національної єдності, досягнення консенсусу між політичними партіями заради зміцнення держави, поглиблення громадянських свобод і зростання добробуту американців.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Як президент Монро був стриманий, іноді – манірний, нехтував суворим формальним церемоніалом, який на той час супроводжував діяльність глави держави. Курс його адміністрації відрізнявся прагматизмом і схильністю до ситуативних компромісів. Монро, дотримувався класичних переконань, за якими політик покликаний слугувати суспільству, але не повинен для цього особисто створювати собі коло прихильників. На посту президента Монро сприяв зміцненню двополярної партійної системи та демократизації влади, спрямував свої зусилля на розвиток відповідального перед місцевою владою уряду. Він здійснював заходи розвитку американської промисловості, виступав за чітку рівновагу між фінансовим забезпеченням, сільським господарством, промисловістю, торгівлею, контролював виконання збалансованого бюджету країни, дотримуючись прав як окремих штатів, так і міст.

Восьмирічне президентство Монро довгий час характеризувалося як «Ера доброї згоди» і було відзначено відсутністю партійних суперечок. Насправді, на той час, федералісти та республіканці як організовані політичні угруповання втратили своє значення, або точніше, розчинилися в групах політиків, які сформувалися навколо окремих видатних особистостей. Президентство Монро визначалося: у зовнішній політиці активізацією відносин з європейськими державами та протидії їх колоніальними претензіями, особливо в Латинській Америці, а всередині країни – вирішенням проблем, пов'язаних із рабовласництвом і митними розбіжностями.

¹ Демократично-республіканської партія (англ. Democratic-Republican Party) – партія, що існувала у 1792–1825 рр. Вона була заснована Т. Джефферсоном і Дж. Медісоном на противагу Федералістській партії А. Гамільтона. У 1820-х рр., після розпуску Федералістської партії, вона розпалася на кілька фракцій, одна з яких дала початок сучасній Демократичній партії, а інша – Республіканській.

ми, питанням конституційності розширення громадської транспортної системи та вдосконалення інфраструктури країни.

Основними досягненнями діяльності Монро було збереження військового нейтралітету США, утримання країни від участі в європейських конфліктах, гра на суперечностях між європейськими державами та активізація самостійної зовнішньої політики. При цьому Монро вважав, що найвищою метою зовнішньої політики США має бути сприяння власним інтересам, які стають головним чинником міжнародної системи. Він схилився до позиції, яка була єдиновірною в тій ситуації та поєднувала в собі нейтралітет і доброзичливість щодо колишніх іспанських колоній, які в останні роки перед президентством Монро проголосили свою незалежність, але як і раніше безуспішно домагалися визнання європейськими державами та США. Був відкритий шлях для визнання нових незалежних держав, який Монро запропонував Сенату в спеціальному посланні 08.03.1822 р. Сформульована на його основі «Доктрина Монро» (02.12.1823 р.), містила попередження на адресу європейських держав і Росії, що будь-яку реколонізацію або придбання колоній в Латинській Америці США розглядатимуть як загрозу своїй безпеці.

З іншого боку, Монро доклав зусиль, аби США трималися осторонь від європейських справ, включаючи існуючі колонії в Карибському морі та Південній Америці. Водночас, митна проблема й питання розширення державної транспортної системи, постали найнагальнішими, бо, з одного боку, в результаті швидкої територіальної експансії з короткими проміжками часу до союзу були прийняті нові штати: Міссісіпі (1817), Іллінойс (1818), Міссурі (1819), Алабама (1819) і Мен (1820). Трансконтинентальний договір, укладений Монро 24.02.1819 р. і ратифікований Іспанією з великою затримкою, врегулював лінію кордонів на захід і забезпечив США не тільки всю Флориду, але і вперше в міжнародно-правовій обов'язковій формі, широкою смугою на південь від річки Колумбія, надав доступ до Тихого океану і дієво сприяв даному процесу. В цих питаннях Монро (відповідно до вимог посади президента) зовні зберігав нейтралітет, але в кулуарах енергійно діяв. Друга інавгураційна промова Монро 1821 р. не містила чітких настанов, але в ній він висловився за протекціоністський захист північних штатів, що негативно сприйняли захисники високих мит.

На відміну від митного питання, у вирішенні іншої важливої проблеми того часу – розширення національної транспортної системи – Монро виявився більш ефективним. Цим питанням він займався перші два роки перебування на посаді. З часів своєї діяльності в Конгресі, Монро з особливою увагою спостерігав розвиток західних територій. Уже тоді було зрозуміло, що приєднання нових штатів стане суттєвою причиною для «зрощення» обох частин нової держави. Тільки до середини другого терміну

перебування на посаді, Монро зміг ефективно використати всі свої важелі впливу для пом'якшення жорстких протистоянь; було знайдено формулу компромісу, за допомогою якої Конгрес міг фінансувати спільні інфраструктурні заходи, не втручаючись у права окремих штатів.

Наприкінці президентства Монро офіційна державна політика відзначалася ввічливістю, публічно проявленою гармонією і злагодою, які відігравали найважливішу роль у політичній філософії Монро. Під впливом зусиль очолюваної ним партії відбулося зміцнення демократичних тенденцій у розвитку американського суспільства, проте зміцнення союзу явно поступилося місцем тенденціям взаємної недовіри, розколу та глибоким розбіжностям.

Основні невдачі періоду президентства. Після двох термінів перебування на посаді президента, Монро так і не зміг консолідувати країну. Він зійшов з політичної сцени США, яка стала глибоко розколотою боротьбою за владу і діяльністю у вигляді неприкритого суперництва видатних особистостей. Його уявлення про функції посади президента перешкоджало більш енергійно втручатися в щоденні політичні розбіжності й запобігти розбрату політичних угруповань. У такій ситуації Монро поведився пасивно: був переконаний, що президент повинен знаходитись над політичними угрупованнями і партіями, особистими сварками та фракціями, він не мав харизми енергійного політичного керівництва. Монро не зміг перешкодити розколу на фракції та суперництву окремих груп, які, з часом, проникли і в його адміністрацію.

Отримав визнання за: обґрунтування міжнародних механізмів стримувань і противаг. Для мільйонів американців і світової спільноти залишаються актуальними проголошені Монро ідеї, згідно з якими найвищою метою американської зовнішньої політики має бути сприяння американським інтересам, а лідерство США є головним чинником міжнародної системи влади.

Був критикований за: унітаризм, раціоналізм, ізоляціонізм. У цьому полягала негативна сторона його діяльності, створювалося підґрунтя для критики опонентами, що знецінювало результати численних проектів для державотворення.

Оцінка світовою громадськістю. В історію Монро увійшов як останній президент «вірджинської плеяди», представник «Ери доброї згоди» і провісник американського експансіонізму, риси якого були сформульовані в доктрині, яка отримала його ім'я. Ідеї Монро, які стосуються міжнародної діяльності та незалежності, не втратили своєї актуальності. Його політико-правові погляди відобразилися в «Доктрині Монро» і «Ері доброї згоди», які, переживши доповнення та зміни, донесли до нас його основні переконання. Погляди Монро є основою, на яку спиралися його послідовники, сучасні політики та державні діячі, як у США, так і за їх

межами. Принципи ефективної зовнішньої політики й міжнародної діяльності, розроблені ним, зараз є панівними у багатьох розвинених державах.

Монро є одним із найвідоміших президентів за межами США. Єдина в світі столиця, названа на честь американського президента (окрім Вашингтона), головне місто африканської країни Ліберії – Монровія. Міста, названі на честь Монро, є також в штатах Джорджія, Луїзіана, Мічиган, Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Північна Кароліна та Флорида. У США на честь Монро названі також 17 округів, 12 графств, кілька аеропортів. Образ Монро частково відображено в американському кінематографі: «Джон Пол Джонс» (1959), «1776» (1972), «Революція» (1985), «Переправа через Делавер» (2000), «Американська революція» (2014), «Поворот: шпигуни Вашингтона» (2014), «Сини свободи» (2015). Монро став персонажем творів художньої літератури та публіцистики, зокрема, романів «Вірджинці» У. М. Теккерея (1811–1863), «Створення Сполучених Штатів, 1763–1816 роки» А. Азімова (1920–1992) та «1776» Д. Маккалоу (1933). Його портрет викарбуваний на пам'ятній монеті номіналом в 1 долар, випущеній у 2008 р.

Відомі особистості про Дж. Монро

- Він із тих людей, чию душу можна хоч вивернути навиорот, напоказ всьому світу, і все одно не знайти жодної плями (*Т. Джефферсон*).
- У нього є всі якості ідеалу, про який тільки може мріяти жінка і яким заздрить чоловік. Він – член Конгресу, багатий, молодий, романтичний, начитаний, діяльний, гарний (*Е. Тріст*).
- Президент, що остаточно знищив опозицію (*Д. Даг*).
- Доктрина президента Монро є виключно національною політикою Сполучених Штатів і стосується тільки національної безпеки, життєвих інтересів (*В. Вільсон*).
- Політика президента Монро покинула американський континент, перетворившись із регіонального принципу в світову доктрину (*К. Шмідт*).
- Проголошені Монро принципи – рішуче попередження та прояв готовності протистояти європейській експансії на Західну півкулю (*Г. Кіссінджер*).
- Президент Джеймс Монро, втілив у своїй доктрині офіційний поділ світу на європейську та американську системи державного устрою (*Дж. Керрі*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Завершивши другий президентський термін в березні 1825 р. і залишивши Білий дім, Монро оселився у своїй садибі Монро-Оук-Гілл в окрузі Лаудон, штат Вірджинія, що була спроектована Т. Джефферсоном. У 1826 р. Мон-

ро увійшов до правління Вірджинського університету, розташованого в Шарлотсвіллі, а у 1829 р. був президентом місцевого Конвенту, який прийняв нову Конституцію Вірджинії. Виступав проти розширення контингенту осіб, які мають право голосу, але не відігравав помітної ролі в дискусіях і вирішенні інших місцевих питань. Розпочаті ним в ці роки мемуари так і залишилися незавершеними.

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова (04.03.1817 р.), Друга інавгураційна промова (04.03.1821 р.), «Доктрина Монро» (02.12.1823 р.). Загалом Монро уникав публічних виступів, віддаючи перевагу письму та безпосередній адміністративно-правовій діяльності.

Друкований доробок: «Міссурійський компроміс» (1820), «Доктрина Монро» (1823), «Автобіографія» (робота незавершена, розпочата у 1830 р.).

Приватне життя. Монро був одружений з Е. Котрайт, донькою спершу заможного, але збіднілого внаслідок революції плантатора Вест-Індії. В них було троє дітей. Упродовж життя, Монро здійснив свою юнацьку мрію – став господарем великих плантацій. Але його старання та результати в сільському господарстві виявилися марними. Монро самостійно вивчав право, захоплювався історією, географією та літературою, проявляв неабиякий інтерес до картографії. Він не мав хобі, однак любив подорожувати, грати в шахи, працювати в саду та контролювати процеси, що відбувались на його численних плантаціях. Його розкішний спосіб життя часто призводив до необхідності продажу майна для сплати боргів. У 1830 р. після смерті дружини Монро переселився до будинку своєї молодшої доньки в Нью-Йорку.

Помер Монро від серцевої недостатності та туберкульозу в День незалежності США – 04.07.1831 р. Спершу був похоронений у сімейному склепі Гувернерів у Нью-Йорку. Двадцять сім років по тому (1858) перепохований в оточенні інших экс-президентів на кладовищі в Річмонді. Він є останнім президентом США, дагеротипного зображення якого не існує.

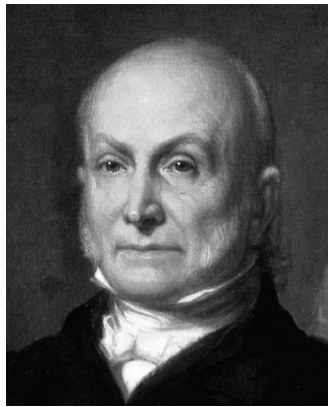
Із відомих висловлювань Дж. Монро

- Америка для американців.
- Національна честь – це національна власність найвищої цінності.
- Американські континенти [...] надалі не повинні розглядатися як об'єкти колонізації з боку будь-якої європейської держави. Будь-яка розпочата ними спроба поширити свою систему на будь-яку частину Західної півкулі буде розглядатися як загроза нашому миру і безпеці.
- Невеликі лестоці підтримають дуже втомлену людину.

- У кількох індіанських племен ми купили землю на умовах, дуже вигідних для Сполучених Штатів і, як ми припускаємо, не менш вигідних для цих племен.

Л-ра: Гончар, Б. (2004). *Монро Джеймс*. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія*. (Vol. 1). Київ: Знання України; Лозовицький, О. С. (2011). *Зовнішня політика держави: становлення та розвиток в умовах глобалізації*. Київ: Європейський університет; Согрин, В. В. (1983). *Основатели США: исторические портреты*. Москва: Наука; Терехов, В. И. (1981). *Борьба течений внутри республиканской партии в «эру доброго согласия»*. In Н. В. Сивачева (Ed.), *Политические партии в США в новое время*. Москва: Наука; Ammon, H. (1971). *James Monroe: The Quest for National Identity*. New York: Random house; Dangerfield, G. (1965). *The awakening of American nationalism. 1815–1828*. New York: New York University Press; Hofstadter, R. (1948). *The American Political Tradition and the Men Who Made It*. New York: Columbia University Press; Hofstadter, R. (1965). *The idea of a party system: the rise of legitimate opposition in the United States, 1780–1840*. San Francisco: University of California Press.

О. Лозовицький

Джон Квінсі Адамс
(1767–1848)

АДАМС, Джон Квінсі (англ. *John Quincy Adams*) – 6-й президент США (1825–1829), 8-й державний секретар (1817–1825), сенатор (1803–1808), член Палати представників (1831–1848). Видатний дипломат, публіцист, громадсько-політичний діяч, адвокат. Продовжувач політичної династії Адамсів – син 2-го президента США Дж. Адамса. Діяч Партії федералістів (1792–1808), Демократично-республіканської партії (1808–1830), Національної республіканської партії (1830–1833), Антимасонської партії (1833–1838), партії вігів (1838–1848).

Біографічні дані. Народився 11 липня 1767 р. у північній частині м. Брейнтрі, що згодом увійшла до меж м. Квінсі, штат Массачусетс у родині відомого

адвоката і політика-початківця Дж. Адамса та доньки священника А. Адамс (Сміт), що належала до впливової династії Квінсі. На честь засновника цієї династії полковника Дж. Квінсі було названо місто Квінсі, а Адамс, хрещення якого співпало зі смертю полковника, отримав своє друге ім'я.

Адамс не відвідував школу, його освітою займалася мати та приватні вчителі. Рано виявив літературні здібності, у 1779 р. розпочав щоденник, записи в якому вів до кінця життя. Обсяг щоденника складає 50 томів, які є унікальним, широко цитованим джерелом інформації про період ранньої республіки в США.

З одинадцяти років супроводжував батька під час дипломатичних місій у Франції (1778–1779) і Нідерландах (1780–1782). Перебуваючи в Парижі, Адамс вивчав французьку та латину в місцевій школі, в Нідерландах відвідував заняття в університеті м. Лейден. У чотирнадцятирічному віці Адамс був включений до першої дипломатичної місії США в Росії (1781–1783). Місію очолював Ф. Дейна, який призначив Адамса особистим секретарем з огляду на знання ним французької мови, необхідної для ведення переговорів з імператрицею Катериною II. Місія не досягла мети – Катерина II відмовилася офіційно прийняти дипломатів до завершення війни за незалежність колоній і підписання мирного договору з Великою Британією. Однак членам місії було дозволено залишитися в Росії як приватним особам і шукати громадської підтримки незалежності своєї країни.

За роки, проведені в Європі, Адамс опанував французьку, голландську, німецьку, давньогрецьку, латинську мови. Повернувшись до США, він вступив на факультет мистецтв і наук Гарвардського коледжу, який закінчив у 1787 р. із дипломом бакалавра. Влаштувався на роботу в м. Ньюбурпорт у юридичну контору відомого адвоката Т. Парсонса (майбутнього голови Верховного суду Массачусетса), під керівництвом якого вивчав юриспруденцію. В 1791 р. Адамса прийнято до Массачусетської колегії адвокатів. Він переїжджає до Бостона, де продовжує займатися юридич-

ною практикою, долучається до громадсько-політичної діяльності, вступає до Партії федералістів.

Звернув на себе увагу президента Дж. Вашингтона публікацією серії статей про взаємини США з Великою Британією і Францією. У 1794 р. Адамса призначено послом у Нідерландах. Час місії припав на період окупації країни Францією і проголошення т. зв. «Баватської республіки», тож послу США довелося узгоджувати всі попередні угоди між двома державами з керівництвом республіки. Паралельно вів неофіційні переговори з британськими дипломатами, відвідував Лондон, де в цей час не було посла США. У 1797 р. направлений послом у Берлін, де домігся перегляду торгового договору з Пруссією на вигідних для США умовах.

Програвши президентські вибори Т. Джефферсону, Дж. Адамс в останні дні свого президентства відкликає сина з посади і у 1801 р. Адамс-мол. повертається до США, на вісім років перериваючи дипломатичну кар'єру. Відновлює адвокатську практику, однак швидко переорієнтовується на політичну діяльність. У квітні 1802 р. обраний до Сенату Массачусетса від Бостонського округу. В листопаді того ж року як кандидат від Партії федералістів програв вибори до Палати представників США. У 1803 р. обраний парламентом Массачусетса до Сенату США, де працював до 1808 р.

Сенатор-федераліст Адамс часто йшов усупереч інтересам партії, а іноді – й своїх виборців у Массачусетсі на користь загального блага держави. Підтримував пропозиції президента-республіканця Т. Джефферсона, брав безпосередню участь у їхньому законодавчому оформленні. Голосував за заборону на ввезення нових рабів. Єдиний зі своєї партії підтримав асигнування 15 млн дол. на купівлю Луїзіани (1803) та ембарго на ввезення товарів із Великої Британії у відповідь на захоплення англійцями американських кораблів (1807), що зачіпало економічні інтереси Массачусетса та інших штатів Нової Англії. Внаслідок цього парламент Массачусетса ухвалив рішення про заміну Адамса, термін повноважень якого спливав у липні 1808 р. Адамс подав у відставку раніше, у березні 1808 р., і перейшов до Демократично-республіканської партії. Вважаючи свою політичну кар'єру закінченою, зосередився на викладанні ораторського мистецтва у Гарвардському університеті, професором якого став ще за часів сенаторства (1806). Лекції Адамса були дуже популярними, їх відвідували не лише студенти, а й інші слухачі з Бостона та навколишніх міст.

У 1809 р. після встановлення дипломатичних відносин із Росією президент Дж. Медісон призначив Адамса першим послом США в Санкт-Петербурзі. На цій посаді він домігся умов найбільшого сприяння для американської торгівлі, що було критично важливим для економіки США в умовах англо-французької блокади. Коли застарілий конфлікт між США та Великою Британією переріс у війну (1812–1814), імператор Олександр I запропонував послу Адамсу своє посередництво, проте британці на це погодилися.

Для участі в переговорах і підготовки тексту Гентського договору, що завершив Англо-американську війну, Адамс у 1814 р. був відряджений до Лондона. Після успішного підписання договору дипломат залишився в Великій Британії послом США (1815–1817).

Президент Дж. Монро у 1817 р. призначив Адамса державним секретарем. Упродовж восьми років Адамс очолював дипломатичне відомство США. Серед найвизначніших досягнень на цій посаді – узгодження лінії американо-канадського кордону (1818); укладення договору Адамса-Оніса про придбання Флориди (1819), який сам Адамс називав найбільшим досягненням свого життя; підписання російсько-американської конвенції, що зафіксувала чіткі кордони володінь Росії в Північній Америці та фактично змусила імперію відмовитися від планів подальшого просування вглиб Тихоокеанського узбережжя (1824); розроблення засад Доктрини Монро – декларації про принципи зовнішньої політики США, проголошеної в 1823 р. у посланні президента США Конгресу. Доктрина Монро висувала принцип поділу світу на європейську і американську систему державного устрою, проголошувала концепцію невтручання США у справи Європи і, відповідно, невтручання європейських країн у справи Західної півкулі. Досягши видатних результатів на посаді очільника зовнішньополітичного відомства, Адамс розглядався як найбільш вірогідний наступник президента Дж. Монро.

Прихід на посаду глави держави. Кандидатура Адамса на посаду президента була офіційно висунута 15 лютого 1824 р. на з'їзді Демократично-республіканської партії в Бостоні. Його суперниками стали генерал Е. Джексон, військовий міністр Дж. К. Келхаун (згодом зняв свою кандидатуру заради віце-президентських перегонів), міністр фінансів У. Кроуфорд і спікер Палати представників Г. Клей. Усі кандидати належали до демократично-республіканської партії (партія федералістів була розпущена у 1824 р.), однак представляли інтереси різних регіонів країни. Ідеологічно Адамс і Г. Клей тяжіли до концепції відносно сильної федеральної влади, тоді як Е. Джексон і У. Кроуфорд виступали за розширення повноважень штатів.

На виборах Адамс був єдиним представником північних штатів, що дозволяло йому розраховувати на більшість, однак отримав лише 84 голоси членів колегії виборників, його суперник Е. Джексон – 99. Для зайняття президентського крісла жодному кандидату голосів не вистачило – ст. 2 Конституції США та Дванадцята поправка вимагали для обрання президента абсолютної більшості голосів усіх призначених виборників. Якщо ця умова не дотримана, президента з числа осіб, які набрали найбільшу кількість голосів (не більше трьох), обирає Палата представників. На виборах 1 грудня 1824 р. прибічники Г. Клея (який зайняв четверте місце і не потрапив до списку кандидатів) підтримали Адамса. Палата обрала президентом його, а не більш популярного серед американців Е. Джексона.

Після того, як Адамс призначив Г. Клея державним секретарем, Е. Джексон і його прибічники звинуватили Адамса в корупційній змові, що мала на меті вплинути на результати голосування. Звинувачення не було ні підтверджено, ані спростовано, але негативно вплинуло на президентство Адамса.

В інавгураційній промові 4 березня 1825 р. Адамс зобов'язався служити загальному благу американців, уникати політично мотивованих призначень. Він закликав націю до єдності, обіцяв сприяти розвитку наук, мистецтв та економічному прогресу. У сфері зовнішньої політики Адамс наголошував на необхідності участі США у Панамському Конгресі, що організовувався для зміцнення союзу незалежних американських держав.

Основні досягнення для країни періоду президентства. У перший рік свого перебування на посаді Адамс запропонував кілька програм, що мали сприяти розвитку науки, техніки та винахідництва, зростанню підприємництва. На той час окремі регіони США були дуже слабо пов'язані між собою, тож, першочерговим визначалося федеральне фінансування створення мережі загальнонаціональних доріг, портів і каналів. Передбачалися впровадження єдиної системи мір і ваги, підтримка національної валюти, скорочення державного боргу, оптимізація заходів щодо управління публічними землями, будівництво астрономічних обсерваторій, організація наукових експедицій, створення національного університету.

Під час президентства Адамса було завершено будівництво каналу Ері, якій з'єднав систему Великих озер з Атлантичним океаном через р. Гудзон. Канал мав велике значення для освоєння внутрішніх районів США, збільшив обсяги торгівлі між штатами Середнього Заходу і штатом Нью-Йорк. Як наслідок, ціни на харчі на Східному узбережжі впали, а населення лише м. Нью-Йорк за десять років зросло вдвічі. У 1828 р. було розпочато будівництво каналу Чесапек&Огайо довжиною 185 миль. Незважаючи на опозицію Конгресу, були реалізовані інші масштабні загальнонаціональні проекти, зокрема, будівництво каналу Луїсвілл&Портленд, який уможливив навігацію на р. Огайо в обхід водоспадів, розширення Камберлендської дороги з Міссурі до Огайо, реконструкція каналу Дісмал Свамп.

Адамсу вдалося виконати свою програму і в частині зменшення державного боргу, скоротивши його за 5 років із 16 до 5 млн дол. Серед інших досягнень адміністрації Адамса – укладення торгових угод із багатьма країнами Європи та Латинської Америки; вдосконалення федеральної банківської і кредитної систем; заснування в Південній Кароліні багатопрофільного університету; ввезення насіння, саджанців і культивування невідомих у США корисних рослин.

Основні невдачі періоду президентства. В американській історіографії усталеною є думка, що Адамс зробив дві видатні кар'єри – дипломата та конгресмена, а у період між ними був президентом. Підозра в коруп-

ційній угоді з Г. Клеєм; недостатня, як вважали опозиціонери, легітимність президента, обраного Палатою представників, а не народом; властива Адамсу прямолінійність і невміння згуртувати своїх прибічників – усе це спричинило низку невдач та обумовило його поразку на президентських виборах 1828 р.

Для реалізації своїх проектів Адамс не зумів отримати підтримку Конгресу, де розгорнулася конфронтація щодо багатьох питань внутрішньої та зовнішньої політики. Прибічники прав штатів виступали проти пропонуваного Адамсом федеральних програм, вбачаючи в них надмірне збільшення повноважень центральної влади. Після виборів 1826 р. в обох палатах Конгресу більшість отримали противники Адамса, і, хоча президент намагався обстоювати незалежну політику, відсутність взаємодії зі законодавцями звела більшість його проектів нанівець.

Будучи проти т. зв. Мерзотного тарифу (запроваджений у травні 1828 р. для захисту промисловості північних штатів, встановлював ставку 38 % на 92 % усіх імпортованих товарів) і виступаючи за більш помірні обмежувальні заходи, Адамс все ж погодився на нього під тиском Конгресу. В результаті істотно постраждала економіка південних штатів, що вимушені були платити високі ціни за товари, яких не виробляли. Крім того, зменшення британського імпорту опосередковано спричинило скорочення експорту одного з головних продуктів Півдня – бавовни.

Попри величезний досвід роботи дипломата, Адамс припустився низки помилок у сфері зовнішньої політики. США не стали учасниками Панамського Конгресу (1826), оскільки один з обраних для участі делегатів захворів і помер у дорозі, а другий приїхав на місце уже після закриття форуму. Адамс не зміг вирішити дипломатичним шляхом конфлікт із Великою Британією, яка заборонила американським суднам заходити в порти своїх островів у Карибському морі. Як результат, президент розпорядився заблокувати порти для англійських суден, збільшити мито на британські товари. Але ці заходи лише загострили ситуацію, відтермінувавши розв'язання конфлікту на три роки, спричинили відчутний спад американської економіки.

На президентських виборах 1828 р. Адамс із 34 % голосів виборців і 83 голосами членів колегії виборників програв Е. Джексону, який здобув 44 % і 178 голосів відповідно.

Отримав визнання за: досягнення на дипломатичній службі та під час роботи в Конгресі. Вважається, що Адамс був найкращим державним секретарем США, принаймні у XIX ст. Розробка «Доктрини Монро», розширення території США, зміцнення незалежної зовнішньої політики, глибоке розуміння потреб і перспектив розвитку країни стали підставою для характеристики Адамса сучасними істориками як «справжнього американського пророка» і «загубленого батька-засновника», вклад якого в становлення США належним чином і досі не оцінений.

Був критикований за: зайву прямолінійність, невміння створити ефективний партійний механізм, недостатнє використання повноважень для реалізації власних програм. Представники Півдня різко критикували Адамса за негативне ставлення до рабства, намагання зберегти добросусідські відносини з автохтонним населенням Америки. Опоненти та основний політичний противник Адамса Е. Джексон покладали на Адамса відповідальність за тарифну кризу та використали це як аргумент у виборчій кампанії 1828 р.

Оцінка світовою громадськістю. Як дипломат Адамс значно вплинув на розвиток відносин США з багатьма країнами Європи та Латинської Америки. Попри наявність як позитивних, так і негативних оцінок, визнаним у світі є факт, що «Доктрина Монро», підготована Адамсом у період перебування на посаді державного секретаря, на довгі роки визначила характер зовнішньої політики США.

На честь 6-го президента США були названі міста у штатах Вісконсин та Іллінойс, гора Адамс, на якій розташована заснована Адамсом перша в США обсерваторія, пік Квінсі Адамс у Президентському хребті Білих Гір (штат Нью-Гемпшир). Загалом, у США налічується близько 20 топонімів, пов'язаних з ім'ям президента. У 2008 р. була випущена монета в 1 долар з його портретом. У Квінсі, штат Массачусетс, створено національний історичний парк Адамсів.

У заснованому на реальних подіях фільмі С. Спілберга «Амістад» (1997) роль Адамса зіграв Е. Гопкінс. Фільм присвячено справі африканців, котрі збунтувалися на невільничому судні «Амістад». До розгляду справи Адамс долучився як захисник. У промові Е. Гопкінса (Адамса) перед Верховним судом США сценаристи фільму використали текст справжнього виступу Адамса.

Відомі особистості про Дж. К. Адамса

- То був час змін – у Сенаті, в концепції нашого уряду, в розвитку двопартійної системи, в поширенні демократії [...]. Люди, які були гнучкими, які прилаштовувалися і рухалися відповідно до зміни громадської думки, люди, які шукали славу в високому званні сенатора, а не в законодавчих досягненнях, – ось були люди для тих часів. Але молодий Джон Квінсі Адамс із Массачусетса не був такою людиною (*35-й президент США Дж. Ф. Кеннеді*).

- Ми захоплювалися б мужністю і рішучістю Джона Квінсі Адамса, якби він служив у Сенаті в наші дні. Ми поважали б його партійну неупередженість, незалежний від групової думки підхід. Але я не впевнений, що він би сподобався нам як особистість (*Дж. Ф. Кеннеді*).

- Містер Адамс не належав жодному регіону, жодній політичній партії, він належав нації, всьому народу (*Дж. Р. Гіддінгс*).

- Коли Адамс помер у 1848 р., громадський траур досяг небачених раніше в Америці масштабів. Забуте було його невдале президентство та часто холодна поведінка. Залишилася лише пам'ять про екстраординарне людське життя того, хто в останні роки героїчно боровся за право петицій і проти поширення рабства. [...] У ХІХ ст. лише смерть А. Лінкольна викликала більшу національну скорботу (*П. Ч. Нагель*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Зазнавши поразки на виборах, Адамс повернувся до Брейнтрі. У 1831 р. обраний від партії вігів до Палати представників. У Конгресі Адамс працює останні сімнадцять років свого життя. Виступає проти будь-яких актів, що сприяли б збереженню рабства, бореться зі запровадженням у 1836 р. «правилом кляпа», яке забороняло винесення на обговорення будь-яких петицій проти рабства. Вважаючи це правило прямим порушенням Конституції, Адамс домігся його скасування у 1846 р.

Послідовно відстоює розширення доступу американців до освіти, докладає зусиль для створення одного з нині найбільших культурно-дослідницьких центрів світу – Смітсонівського інституту в Вашингтоні, закладає перший камінь у будівництво обсерваторії поблизу м. Цинциннаті.

Адамс був серед тих небагатьох політичних діячів свого часу, хто засудив війну США проти Мексики (1846–1848) як несправедливу та загарбницьку; він голосує проти анексії Техасу. 21 лютого 1848 р. під час дебатів про нагородження генералів-учасників американо-мексиканської війни Адамс переконує конгресменів «не дякувати вбивцям». Унаслідок величезної емоційної напруги у літнього політика стався інсульт. Непритомного Адамса перенесли до кабінету спікера Палати, де він помер через два дні.

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (04.03.1825 р.); Послання до Конгресу американської нації (06.12.1825 р.); послання до Конгресу щодо індіанців-криків (05.02.1827 р.); промова до ювілею Конституції США, виголошена перед Історичним товариством Нью-Йорка (30.04.1838 р.); промови перед Верховним судом США в справі «Амістад» (24.02.1841 р., 01.03.1841 р.).

Друкований доробок Д. К. Адамса: «Публікола» (1791), «Марселлус» (1793), «Щоденник Джона Квінсі Адамса, 1794–1845: американське політичне, соціальне і інтелектуальне життя від Вашингтона до Полка» (видааний А. Невінсом у 1951 р.).

Приватне життя. Адамс мав приятні стосунки з батьками, завжди прислухався до порад батька, а матір у листах називав своїм найкращим другом. У 1797 р. одружився з Л. К. Джонсон, донькою американського консула в Лондоні та англійки, яка, до М. Трамп, була єдиною Першою леді США, народженою за кордоном. Дружина поділяла погляди і переконання Адамса, супроводжувала його в усіх поїздках, однак через зайня-

тість чоловіка в період президентства подружжя дещо віддалилося одне від одного. Адамси мали трьох синів та доньку Луїзу, яка померла в Росії у віці близько року. Молодший син Чарльз Френсіс став відомим дипломатом і публіцистом.

Адамс захоплювався астрономією, ботанікою, зібрав колекцію екзотичних рослин. Тримав у Білому домі алігатора, подарованого Ж. де Лафаетом. Суворо дотримувався власних щоденних правил: прокидався о п'ятій ранку, читав Біблію, вносив записи до щоденника, плавав або гуляв пішки. Любив більярд, читання, верхову їзду, відвідував театри та дегустації вишуканих вин, умів ідентифікувати рідкісні парфуми.

Офіційно належав до унітаріанської церкви і, перебуваючи на посаді президента, відвідував богослужіння щонеділі, однак мав власні погляди на віровчення.

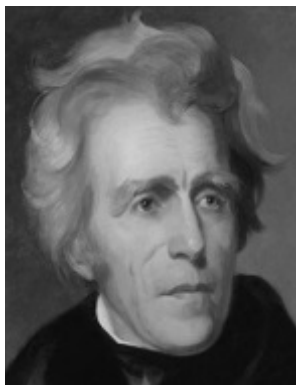
Із відомих висловлювань Д. К. Адамса

- Завжди голосуйте на підтримку своїх принципів. Навіть якщо Ваш голос – єдиний, він не пропаде марно.
- Мужність і наполегливість – чарівний талісман, перед яким труднощі й перешкоди зникають, мов дим.
- Якщо Ваші дії надихають інших на те, щоб більше мріяти, більше вчитися, більше працювати і ставати кращими, Ви – справжній лідер.
- Нерозумно вірити в те, що всі люди чесні, але вірити в те, що всі нечесні – ще гірше.
- Надання засобів для отримання знань – найбільша користь яку можна принести людству. Це продовжує життя та розширює сферу існування.
- Нащадки, ви ніколи не дізнаєтеся, як дорого коштувала моєму поколінню ваша свобода. Сподіваюсь, ви добре скористаєтеся нею.

Л-ра: Грищенко, Т. А. (2013). Адамс Джон Квінсі. In Д. В. Табачник (Ed.) *Українська дипломатична енциклопедія*. Vol. 1. (р. 24). Харків: Фоліо; Кеннеди, Дж. Ф. (2005). *Профили мужества*. Москва: Международные отношения; Трояновская, М. О. (2007). *Конгрессовский этап деятельности Джона Куинси Адамса*. In Материалы международной конференции «Российско-американские отношения в прошлом и настоящем: образы, мифы, реальность» (pp. 96-107). Москва: РГГУ; Cooper, W. J. (2017). *The Lost Founding Father: John Quincy Adams and the Transformation of American Politics*. New York: Liveright Publishing; Nagel, P. C. (1997). *John Quincy Adams: A Public Life, a Private Life*. New York: Alfred A. Knopf.

В. Завгородня, С. Дегтярьов

ДЖЕКСОН, Ендрю (англ. *Andrew Jackson*) – 7-й президент США (1829–1837), політичний і військовий діяч, засновник Демократичної партії США. Заклав основу нової моделі політичного лідерства та керівництва в державі, орієнтованої на здобуття широкої народної підтримки та демократизацію системи державного управління («джексо́ніанська» демократія).

Ендрю Джексон
(1767–1845)

Біографічні дані. Народився 15 березня 1767 р. у регіоні Уексхоу, на кордоні Південної та Північної Кароліни, в родині колоністів ірландсько-шотландського походження. Під час Війни за незалежність служив кур'єром місцевої міліції (народне ополчення). У 1781 р. побував у британському полоні. Отримав початкову освіту в місцевій школі. В 1784 р. переїхав до м. Солсбері, Північна Кароліна, де вивчав право. Успішно склавши іспит, із 1787 р. зайнявся адвокатською практикою. В 1788 р. отримав посаду прокурора в диких західних районах Північної Кароліни (майбутній штат Теннессі). У 1796 р. долучався до роботи Конституційного конвенту Теннессі, розробляючи конституцію штату. Того ж року був обраний в Палату представників Конгресу США.

В 1797 р. Джексон був обраний до Сенату. Втім, вже наступного року подав у відставку через незгоду з політикою адміністрації глави держави Дж. Адамса. Був обраний до Верховного Суду штату Теннессі. Працював у цій структурі до 1804 р., залишив посаду за станом здоров'я. Паралельно очолював місцеву міліцію, займався плантаторським господарством. На президентських виборах 1808 р. підтримував кандидатуру Дж. Монро.

Після початку Англо-американської війни (1812–1815) Джексон на чолі загону ополченців був відправлений на південь, для забезпечення оборони Нового Орлеану. Втім, конфлікт із місцевим командуванням зумовив відкликання Джексона та його загону. Замість того, щоб за наказом із Вашингтона розпустити свій загін, Джексон організовано вивів його до Теннессі. У важких умовах маршу Джексон узяв на себе витрати щодо забезпечення підлеглих, заслуживши їхню повагу та прізвисько «Старий Гікорі» (за міцність характеру його порівняли з деревиною дерева гікорі). Командував американськими силами у Крикській війні (1813–1814). Здобув кілька перемог над індіанцями та 9 серпня 1814 р. підписав від імені уряду США мирну угоду в Форті Джексон, за якою крики втрачали 93 тис. км² своєї території в Джорджії та Алабамі. За свої досягнення Джексон отримав генеральське звання в армії США. Захопив місто Пенсакола у Флориді, вибивши звідти британо-іспанський контингент. Керував обороною Нового Орлеана від британського вторгнення на рубежі 1814–1815 рр., запровадивши у місті військовий стан. Здобув перемогу над британцями у

битві при Новому Орлеані 8 січня 1815 р. Цей здобуток перетворив Джексона на національного героя. Він був нагороджений Золотою медаллю Конгресу та отримав Подяку Конгресу.

Після завершення війни Джексон продовжував командувати армійськими підрозділами на Півдні. Провів переговори з індіанцями племен черокі та чикасо, в результаті чого США розширили свою територію в Теннессі та Кентуккі (території, здобуті в рамках угоди з чикасо, отримали назву «Купівля Джексона»). Командував американськими силами в Першій Семінольській війні (1816–1818). 15 березня 1818 р. здійснив вторгнення в Іспанську Флориду, продовжуючи кампанію проти семінолів і запобігаючи перетворенню її території на схованку для американських рабів-утікачів. У Флориді стратив двох британських агентів за співпрацю з індіанцями, спричинивши загострення дипломатичних відносин США та Великої Британії. Дії Джексона призвели до розколу в адміністрації президента Дж. Монро. Втім, розслідування Конгресу виправдало його. В 1819 р. після того, як в рамках угоди Адамса-Оніса Флорида була передана США, Джонсон тимчасово виконував обов'язки місцевого губернатора, а згодом повернувся до Теннессі.

На початку 1820-х рр. Джонсон проявив інтерес до внутрішньополітичних справ США, критикуючи корупцію в адміністрації Дж. Монро та діяльність Другого банку США, яка, на думку Джексона, зумовила економічну кризу – «Паніку 1819 р.». Він відмовився від пропозиції балотуватись на посаду губернатора штату Теннессі. В 1823 р. був обраний до Сенату США. Висунутий штатом Теннессі для участі в президентських виборах 1824 р. Його конкурентами стали колишні державний секретар Дж. К. Адамс і міністр фінансів В. Кроуфорд, конгресмен від штату Кентуккі Г. Клей. На виборах Джексон зайняв перше місце. За нього проголосували понад 150 тис. громадян (41,4 %) та 99 виборників. Утім, нездатність здобути підтримку більшості населення зумовила те, що доля президентської посади вирішувалась голосуванням у Палаті представників. В результаті за Адамса проголосували представники тринадцяти штатів, і він став 6-м президентом США. Джексона підтримали представники лише семи штатів (Нью-Джерсі, Пенсильванія, Південна Кароліна, Алабама, Міссісіпі, Теннессі, Індіана). Значну роль в результатах цих виборів зіграла позиція Г. Клея, який підтримав Адамса та згодом отримав посаду державного секретаря в його адміністрації.

Після поразки на виборах 1824 р. Джексон і його прибічники перейшли у «жорстку» опозицію. Підозри щодо корупційної змови Адамса та Клея спричинили розкол Демократично-республіканської партії. Табір Джексона сформував самостійну партійну структуру – Демократичну партію. Вона критикувала політику чинної адміністрації та блокувала в Конгресі її ініціативи.

У 1828 р. Джексон знову балотувався на посаду президента та здобув перемогу.

Прихід на посаду глави держави. Відразу після поразки на виборах 1824 р. Джексон почав готуватися до реваншу. Вже в 1825 р. законодавчі збори Теннессі висунули його кандидатом у президенти, і він залишив роботу в Сенаті, концентруючись на виборчій кампанії. Джексон йшов на вибори, користуючись іміджем «народного» президента та статусом національного героя. Вибори 1828 р., на яких його конкурентом знову став Адамс, відзначались активною інформаційною кампанією з застосуванням брудних прийомів командами кандидатів за великої ролі преси. У передвиборчій кампанії Джексон застосовував нові для того часу методи: подорожував країною, зустрічався з електоратом; на місцях створювалися спеціальні клуби, які забезпечували йому інформаційну підтримку в регіонах. Він здобув перемогу з результатом у 642 тис. голосів (56 %) та 178 голосів виборників. Віце-президентом був обраний Дж. К. Келхун; утім ще до закінчення президентського терміну він розсварився з Джексонном, фактично перейшов у опозицію до «джексоніанців».

У 1832 р. Джексон був переобраний на посаду президента США. Незважаючи на певне невдоволення політикою адміністрації, завдяки особистій популярності він легко переміг Г. Клея, здобувши підтримку понад 700 тис. виборців (54,2 %) та 219 із 286 виборників. Віце-президентом був обраний М. Ван Б'юрен, стійкий прибічник Джексона.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Джексон радикально переформатував принципи державного управління та політичного керівництва в США. Він поклав кінець пануванню істеблішменту в цих питаннях, перетворивши політичний процес на загальнонаціональну справу та сприяючи його демократизації («Джексоніанська» демократія).

На посаді глави держави Джексон зіткнувся зі зростаючою проблемою конфлікту інтересів центрального уряду та окремих штатів. Він безкомпромісно та жорстко виступив проти місцевого сепаратизму. Коли в 1832 р. Південна Кароліна оголосила неконституційними протекціоністські тарифи, запроваджені центральним урядом («нуліфікація» тарифу), та погрожувала вийти зі складу США, президент Джексон видав акт, яким заборонив штатам відмінити федеральні тарифи або ж залишати Союз. Такі дії він характеризував як зраду. 2 березня 1833 р. був прийнятий акт, який дозволяв Джексону застосувати військову силу проти порушників тарифного законодавства. Паралельно був підготовлений план поступового зниження тарифів. У результаті влада Південної Кароліни погодилась відступити, намагаючись «зберегти обличчя». Так звана «нуліфікаційна криза» завершилась компромісом, який запобіг виникненню громадянського конфлікту.

Президентство Джексона окреслило новий етап в американо-індіанських відносинах. У травні 1830 р. був прийнятий акт, за яким було проведено обмін земель індіанців у всіх штатах або територіях та унормовувалося питання їхнього переселення на захід від р. Міссісіпі (так званий «Акт щодо переселення індіанців»), який надавав президенту повноваження на переговори з племенами з метою забезпечити купівлю їхніх земель. Натомість індіанцям пропонувались території поза кордонами США на Заході. Найперше документ був спрямований на досягнення компромісу з черокі, чикасо, чокто, семінолами та криками (т. зв. «п'ять цивілізованих племен» Півдня). В результаті низки угод індіанці погодились переселитись на території на захід від р. Міссісіпі. Сам процес переселення (т. зв. «Дорога сліз») і життя на нових необжитих територіях призвели до багатотисячних жертв серед індіанського населення. Сам Джексон уважав свої дії виправданими та такими, що допомогли зберегти індіанські племена Півдня від тотального знищення та асиміляції. Втім, спротив деяких індіанських лідерів призвів до низки конфліктів під час його президентства (Друга семінольська війна, Війна Чорного Яструба).

Джексон активно виступив проти Другого банку США (федеральний національний банк), який уважав інструментом збагачення вищих верств населення. 10 липня 1832 р. він ветоував продовження ліцензії банку, а в 1833 р. розпочав процес виведення федеральних коштів із його рахунків, розміщуючи їх у різних державних банківських установах, відомих своєю лояльністю до адміністрації. Внаслідок таких дій в США спостерігався економічний підйом. Станом на 1 січня 1835 р. Джексону вдалося в повному обсязі виплатити державний борг. Так звана «Банківська війна» тривала до 1836 р., коли 20-річні повноваження Другого банку США завершилися, а незгода прибічників Джексона підтримати їхнє продовження призвела до його перетворення на приватну структуру.

У міжнародних справах Джексон домогся від Франції виплати репарацій за інциденти з американськими кораблями, які були захоплені французьким флотом у період правління Наполеона I. Були підписані торгові угоди з Росією, Іспанією, Туреччиною, Великою Британією та Сіамом. В результаті американські імпортер та експортер суттєво зросли.

За часів президентства Джексона до складу США були прийняті два нових штати – Арканзас (1836) і Мічиган (1837). Також Джексон визнав незалежність Техасу (1837).

Основні невдачі періоду президентства. Джексон заклав основу для т. зв. «системи трофеїв». До того часу в США традиційно уникали політичного контексту при призначенні державних службовців. Утім, для Джексона було неприйнятним працювати з представниками старої адміністрації. До того ж він уважав, що заміна представників істеблішменту новими обличчями відповідає проголошеним ідеалам демократії. Зокрема, він

призначив на найвищі посади своїх прибічників і знайомих – переможців президентської кампанії, між якими розподілялися «трофеї» цієї перемоги. Хоча в період президентства Джексона ця практика не набула небезпечно-го характеру, в майбутньому вона стала реальною загрозою професіоналізму кадрів державної служби в США.

Джексон намагався реформувати виборчу систему США. Він неодноразово закликав до розпуску колегії виборників та обрання президента виключно прямим народним голосуванням, пропонував ввести обмеження щодо перебування на посаді президента не більш, ніж один термін. Утім, ці ініціативи не знайшли підтримки.

Перемога в «Банківській війні», попри безперечний особистий успіх Джексона, також мала довготривалий негативний ефект. Розширення територій США ініціювало спекуляційну торгівлю землею на західних територіях. Розміщення федеральних коштів у різних державних банках зумовило зниження стандартів кредитування. Втім, у 1836 р. Джексон видав акт, за яким усі виплати за державну землю повинні були сплачуватись виключно золотом або сріблом. Нестача металевих грошей у населення унеможливила виплати по кредитах, спричинивши потужну економічну кризу – «Паніку 1837 р.».

Отримав визнання за: прямоту, послідовність, безкомпромісність, ставлення до народу. Фактично саме Джексон та т. зв. «джексоніанська» демократія сформували сучасне бачення політичного ландшафту США. Він заснував Демократичну партію; заклав основи нової моделі лідерства, орієнтованого на народні маси; закріпив авторитет інституту президентства. Його прихід до влади та діяльність на посаді президента США сприяли посиленню демократизації політичного життя держави, позбавивши традиційний істеблішмент монополії в цій сфері.

Був критикований за: неосвіченість, популізм, масонство, непотизм. Представники старої політичної еліти вважали, що Джексону не вистачає професіоналізму та освіти для керування державою. На їхню думку, своїми політичними перемогами він завдячував старим військовим успіхам і популістській риториці. Під час президентської кампанії 1832 р. опоненти критикували його за позицію щодо Другого Банку США, сприймаючи реалізоване Джексоніанським правом вето із цього питання за свідчення його тиранічної сутності, що шкодить державі.

Оцінка світовою громадськістю. Постать Джексона є неоднозначною. Його президентство стало ключовою точкою у процесі переходу влади в США від обмеженого кола впливової еліти до політиків, орієнтованих на народні маси. Безкомпромісна патріотична позиція Джексона викликала повагу сучасників. Утім, для європейських політиків його походження та відсутність значного політичного досвіду стали об'єктом критики та звинувачень в невідповідності займаній посаді.

Сьогодні Джексона часто порівнюють з 45-м президентом США Д. Трампом, який, як і Джексон, прийшов до влади на хвилі невдоволення простих людей істеблішментом. Сам Трамп також неодноразово звертався до постаті Джексона в своїх промовах, високо оцінюючи його досягнення. Втім, для ліберальної громадськості Джексон стає об'єктом критики через свою політику щодо індіанців і статус рабовласника.

На честь Джексона названі численні населені пункти (міста Джексон-вілл у Флориді та Північній Кароліні, Джексон – у Луїзіані, Мічигані, Міссісіпі, Міссурі та Теннессі) та територіальні одиниці (округи Джексон в Луїзіані, Флориді, Іллінойсі, Мічигані, Міссісіпі, Міссурі, Огайо й Орегоні). Його ім'я носив підводний човен ВМФ США типу «Лафает» (на службі в 1963–1989 рр.). Пам'ять про Джексона увічнена кількома монументами, найвідомішими з яких є чотири ідентичних кінних статуї (оригінальна робота була виконана скульптором Ч. Міллсом). Вони встановлені у Вашингтоні (округ Колумбія), Новому Орлеані (Луїзіана), Нашвіллі (Теннессі) та Джексонвіллі (Флорида). Портрет Джексона зображений на 20-доларовій банкноті. Цікаво, що під час Громадянської війни пам'ять про нього вшановувала й влада Конфедеративних Штатів Америки, зображаючи 7-го президента на своїх купюрах і поштових марках.

Постать Джексона неодноразово привертала увагу кінематографа. Його образ увиразнили актори Л. Беррімор (фільм «Чудова інсинуація», 1936), Б. Расдейл (міні-серіал «Деві Крокетт», 1955), Ч. Гестон (у фільмах «Перша леді», 1953 і «Буканьєр», 1958).

Відомі особистості про Е. Джексона

- Він став президентом і залишився на цій посаді виключно завдяки пам'яті про перемогу, яку він здобув двадцять років тому під стінами Нового Орлеана (*французький мислитель і державний діяч, автор праці «Демократі в Америці» А. де Токвіль*).
- Е. Джексон був прямою людиною, що вірила у все, що робить, вірила в справжню боротьбу [...]. В суспільному житті це єдиний тип людини, про яку варто пам'ятати (*28-й президент США В. Вільсон*).
- Історія надає йому одну з найвищих позицій серед великих імен нашої держави (*30-й президент США К. Кулідж*).
- Для більшості з нас Е. Джексон став символом певних великих ідеалів [...] Джексон шукав соціальної справедливості. Він боровся за права людини в своїх численних битвах, покликаних захистити людей від автократичної й олігархічної агресії (*32-й президент США Ф. Д. Рузвельт*).
- Саме Е. Джексон очолив боротьбу за соціальний ліфт і політичний прогрес проти сил реакції. Як прапороносець нашої партії, Джексон втілював

у життя високі демократичні доктрини, за які сини нашої нації боролися та помирали (*33-й президент США Г. Трумен*).

- Його найбільшим внеском у життя молодой Республіки була політична трансформація нашої демократії – те, що ми сьогодні називаємо «джек-соніанською революцією». Вона вплинула на всі аспекти національного життя – сутність Союзу, функції Президента, характер американської політики (*36-й президент США Л. Джонсон*).

- Якби Е. Джексон жив трохи пізніше, Громадянської війни не було б. Він був дуже жорсткою людиною, але мав велике серце (*45-й президент США Д. Трамп*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після закінчення другої президентської каденції Джексон повернувся на свою плантацію в Теннессі. Він залишався впливовою фігурою національної політики США, користуючись беззаперечним авторитетом Демократичної партії. Джексон помер 8 червня 1845 р. від хронічної водянки та серцевої недостатності. Був похований на території своєї плантації.

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова (04.03.1829 р.), Друга інавгураційна промова (04.03.1833 р.), Прощальна промова (04.03.1837 р.).

Приватне життя. Джексон рано осиротів. Його батько загинув за кілька тижнів до його народження. Мати та двоє братів Джексона втратили життя під час Війни за незалежність. Джексон звинувачував у цьому британців, зберігши ненависть до них упродовж життя.

У 1791 р. Джексон одружився з Р. Д. Робардс. Для неї це був вже другий шлюб, при цьому виявилось, що молоді розпочали спільне життя до офіційного оформлення розлучення Рейчел із першим чоловіком, яке було датовано 1793 р. Через це вони були змушені повторно оформити свій шлюб у 1794 р. Це питання активно використовувалось проти Джексона під час президентської кампанії 1828 р. Наслідком цього стала передчасна смерть Рейчел (1828). Джексон дуже любив дружину та покладав провину за її смерть на своїх політичних опонентів. Першою леді США під час президентства Джексона вважалась його племінниця – Е. Донельсон.

Джексон був відомий своїм вибуховим характером. Він неодноразово брав участь у бійках, дуелях. Причиною для цього були професійні та політичні суперечки, особисті образи. В 1806 р. він убив на дуелі адвоката Ч. Дікінсона – визнаного дуелянта. Втім, сам Джексон також отримав важке поранення – куля супротивника потрапила настільки близько до серця майбутнього президента, що її не змогли видалити; вона залишилась в його тілі, негативно впливаючи на здоров'я.

У релігійних питаннях Джексон підтримував Пресвітеріанську церкву. Втім, офіційно приєднався до її послідовників лише в 1838 р. Належав до

масонів, ставши першим Верховним Магістром Великої Ложі на посаді президента США.

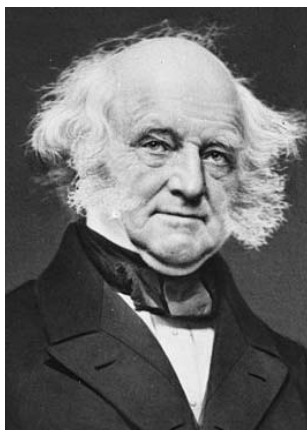
Із відомих висловлювань Е. Джексона

- Особа, яка відмовляється захищати свої права, коли до цього її закликає уряд, заслуговує на рабство та має бути покарана як ворог своєї країни та друг для її недругів.
- Хоробра людина, яка неухважна до своїх обов'язків, вартує для країни ненабагато більше, аніж боягуз, який покидає її в час небезпеки.
- Справедливі закони не мають робити розмежування привілеїв для багатих і бідних, і людина високого статусу, яка намагається топтати права слабих, стає найкращим об'єктом для [...] покарання.
- Доти, доки наш уряд управляє на благо народу, та регулюється його волею, допоки він забезпечує нам права людей та власності, свободи совісті та слова, він буде вартий захисту.
- Банк, містере Ван Б'юрен, пробує вбити мене, але я вб'ю його.
- Мудрість людини ще не вигадала таку систему оподаткування, яка б працювала з ідеальною справедливістю.
- Сказати, що будь-який штат може відокремитись від Союзу, означає сказати, що Сполучені Штати не є Нацією.
- Відчайдушна мужність робить Одного більшістю.
- Вічна пильність народу – це ціна свободи, і ви повинні заплатити ціну, якщо хочете забезпечити добробут.

Л-ра: Азимов, А. (2014). *История США*. Москва: Эксмо; Бурбулис, Г., Мирский, Э. (2001). *Инаугурационные речи президентов США*. Москва: Стратегия; Римини, Р. (2016). *Краткая история США*. Москва: Азбука-Аттикус; Токвіль, А. (1999). *Про демократію в Америці*. Київ: Видавничий дім «Всесвіт»; Meacham, J. (2008). *American Lion: Andrew Jackson in the White House*. New York: Random House; Remini, R. (1988). *The Life of Andrew Jackson*. New York: Harper & Row Publishers, Inc.

М. Замікула

Б'ЮРЕН, Мартін Ван (англ. *Buren Martin Van*) – 8-й президент США (1837–1841). Діяч Демократичної партії США, розробник нової системи організації партії. Перший президент США, який народився після здобуття країною незалежності; єдиний із-поміж президентів, чією рідною мовою не була англійська.

Мартін Ван Б'юрен
(1782–1862)

Біографічні дані. Народився 5 грудня 1782 р. в Кіндерхуці, штат Нью-Йорк, у бідній голландській родині. Спершу його сім'я займалася фермерством, а згодом готельєрством. Його батько – А. Ван Б'юрен – активний учасник місцевого громадсько-політичного життя; був одружений з М. Хус – вдовою, яка мала трьох дітей; згодом вона народила ще п'ятьох, старшим серед них був М. Ван Б'юрен.

Початкову освіту майбутній президент отримав у сільській школі, вивчав латину в академії Кіндерхука й у Вашингтонській семінарії (Клейв-рак). Оскільки Б'юрен не навчався в коледжі, штат зобов'язав його проходити семирічну практику в адвокатській фірмі; у 1796–1802 рр. він вивчав юриспруденцію в офісі місцевого адвоката Ф. Сільвестра. Б'юрен зарекомендував себе вправним адвокатом і Сільвестр відправив його до брата свого друга В. П. Ван Неса у Нью-Йорк навчатися на демократично-республіканського адвоката. В останній рік практики Б'юрен познайомився з різними політичними діячами, серед яких слід відзначити А. Бурра – героя Війни за незалежність, третього віце-президента США, близького друга Ван Неса. У 1803 р. Б'юрен отримав ліцензію на адвокатську діяльність, що надало йому змогу організувати спільну справу з братом по материній лінії Дж. І. Ван Аленом. У ці роки юрист стабілізував своє фінансове становище, а тому зміг вільно зайнятися політикою та влаштуванням особистого життя. У 1807 р. він одружився з Х. Хоес, яку кохав з дитинства.

На виборах губернатора 1807 р. Б'юрен підтримував демократа Д. Д. Томпкінса. Конкурентом цього політика був чинний губернатор М. Л'юїс, якого підтримував брат Б'юрена Ван Ален. У результаті виборів Томпкінс отримав не лише місце губернатора, а й більшість у легіслатурі штату. Прибічники Л'юїса змушені були залишити свої посади. За такої ситуації Б'юрен отримав місце прокурора (probate court), яке до цього часу посідав його брат. Цю посаду він обіймав до 1813 р.

У 1812–1820 рр. майбутній президент був сенатором від штату Нью-Йорк. Упродовж цього періоду Б'юрен створив політичну групу «Регентство Олбані», яка впродовж тривалого часу мала значний вплив на політику штату та всієї країни. На виборах 1820 р. Б'юрен замінив В. Флойда на по-

саді виборника та віддав голос за Дж. Монро та Д. Томпкінса. У 1821 р. Б'юрена обрали сенатором від штату Нью-Йорк.

Під час президентських виборів 1824 р. Б'юрен підтримував В. Г. Кроуфорда, але останній програв Дж. К. Адамсу. Це спричинило скандал. На адресу переможця та його державного секретаря Г. Клея були пред'явлені звинувачення в корупції, урахуванні інтересів лише аристократії тощо. Водночас Б'юрен утримувався від конфронтації із чинним президентом, лобіював власні акти щодо покращення судового процесу та водночас готувався до наступних виборів.

На виборах 1828 р. Б'юрен підтримував Е. Джексона, який був налаштований узяти реванш після несправедливої, на його думку, поразки на минулих виборах. Для того, щоб здобути голоси виборців північних штатів, Б'юрен пролобіював прийняття протекціоністського тарифу 1828 р. Того ж року він балотувався на пост губернатора Нью-Йорка, щоб власною репутацією підвищити популярність свого кандидата в рідному штаті. 1 січня 1829 р. Б'юрен покинув Сенат, щоб обійняти місце губернатора, але пробув на цій посаді лише два місяці. 5 березня 1829 р. президент Е. Джексон призначив Б'юрена Державним секретарем. У наступні роки він заслужив репутацію вірного союзника Джексона, підтримуючи главу держави в усіх важливих рішеннях.

У 1831 р. Б'юрен подав у відставку, щоб президент зміг зробити необхідні зміни у своєму оточенні. Із серпня 1831 по лютий 1832 рр. був послом у Великій Британії. Після його повернення конвент демократів проголосовував більшістю за обрання Б'юрена на пост віце-президента. Для того, щоб отримати достатньо голосів і підтримку східних штатів, Б'юрен відмінив право Конгресу на скасування рабства в окрузі Колумбія без згоди рабовласницьких штатів. Перебуваючи на цьому посту в 1833–1836 рр., Б'юрен продовжував допомагати Джексону впроваджувати його політику. Упродовж тарифної кризи (1832–1833) він не змінив своєї позиції навіть після погроз фізичної розправи, що лунали на його адресу від противників банківської реформи президента Джексона. Відтак Джексон відмовився від участі у виборах 1836 р., призначивши Б'юрена продовжувачем його політики.

Прихід на посаду глави держави. Суперниками Б'юрена на виборах президента 1836 р. були представники Партії вігів. У ній об'єдналися всі супротивники політики Джексона і Б'юрена. Вони висунули чотирьох кандидатів: У. Г. Гаррісона з Огайо, Д. Вебстера із Масачусетса, Х. Л. Вайта з Теннессі та В. П. Мангума з Південної Кароліни. Така кількість кандидатів від однієї партії, але з різних частин США, спричинила отримання Б'юреном 50,8 % голосів виборців. У колегії виборників відрив від суперників виявився вже значно більшим – із 294 голосів Б'юрен отримав 170.

Джексон і Б'юрен приїхали на інавгурацію нового глави держави в одній кареті. Відтоді закладена традиція, якої притримується більшість американських очільників: президент, який завершив повноваження, і президент, який вступає у них, спільно приїждять на церемонію.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Прийшовши на пост глави держави, Б'юрен заявив про продовження політики свого попередника. Однак США не відчували наслідків банківської політики Джексона (він надав децентралізованим банкам змогу друкувати гроші). Через неконтрольоване зростання кількості банків і зменшення довіри населення до них уже через два місяці після обрання Б'юрена президентом збанкрутували перші банки у Нью-Йорку, розпочалася найважча економічна криза XIX ст., яка загрожувала дефолтом самої держави. Президент запропонував заснувати незалежну скарбницю Сполучених Штатів, де уряд мав тримати весь грошовий баланс у золоті та сріблі і яка мала б вирішувати доцільність друку нових паперових грошей. Незважаючи на те, що Б'юрен оголосив свій план виходу із кризи у вересні 1837 р., статус нормативно-правового акту цей документ отримав лише в 1840 р. через сильний опір опозиції та деяких демократичних сил.

Б'юрен виступав за зниження тарифів та вільну торгівлю, однак через розкол у партії навіть його пропозиція створити «Незалежну скарбницю» в 1837 р. була прийнята лише 1840 р. Така реформа передбачала надання скарбниці контролю над усіма федеральними фондами та можливість вносити зміни у платіжну систему.

На відміну від попередніх президентів, Б'юрен працював на покращення відносин із Великою Британією та державами-сусідами. За часів його президентства сталися два серйозних інциденти, кожен із яких міг слугувати приводом для початку нової війни з Британією: конфлікти взимку 1837–1838 рр. на річці Ніагарі та взимку 1838–1839 рр. на кордоні зі штатом Мен. Обидва рази військам на чолі з У. Скоттом було наказано не вступати в конфлікт, діяти обережно, намагатися знайти компроміс.

Б'юрен не хотів силою вирішувати дипломатичні проблеми з Мексикою, і в серпні 1837 р. відмовився прийняти формальний запит Техасу про включення до складу США. Як послідовник президента Джексона, він стежив за виконанням наказів, прийнятих при його президентській каденції, зокрема, щодо переселення індіанських племен Оклахоми. Упродовж усієї президентської каденції Б'юрен продовжував війну із племенем семінолів (закінчилася в 1842 р.). Під час Мормонської війни (1839) він не став заступатися за мормонів, яких силою намагалися вигнати з Міссурі, аргументуючи це тим, що не хотів втрачати голоси місцевих виборців.

За часи президентства Б'юрен досяг найбільших успіхів у зовнішній політиці, покращив відносини із сусідніми країнами, віддавав перевагу вирішенню внутрішніх проблем держави замість подальшого розширення її

кордонів. Він заклав підґрунтя діяльності демократичних партій як основи існування демократичного суспільства. Саме Б'юрен спромігся змінити партійне суперництво так, щоб воно діяло відповідно до Конституції США.

Основні невдачі періоду президентства. Супротивники Б'юрена активно критикували його. Його відмова анексувати Техас розглядалася роботодавцями як небажання президента збільшувати кількість штатів. Політика вільної торгівлі також була не до вподоби жителям південної частини країни. Оскільки Б'юрен продовжував курс свого попередника, то за роки перебування демократів при владі опозиція зібрала багато матеріалів для їх критики. Найбільшою невдачею для Б'юрена була криза 1840-х рр., коли безробіття та інфляція сягнули рекордних позначок. А провину за кризу 1837 р. віги покладали на чинного президента.

Незважаючи на підтримку 46,8 % голосів виборців, на виборах 1840 р. Б'юрен програв кандидату від Партії вігів В. Г. Гаррісону.

Отримав визнання за модернізацію й розширення функцій політичних партій, розвиток двопартійної системи, вдалу зовнішню політику, покращення відносин із впливовими країнами того часу, зокрема Великою Британією, країнами Європи, Османською імперією та ін.

Був критикований за економічну кризу 1837 р., викликану неконтрольованим зростанням кількості банків та подальшим їх банкрутством. Політичні супротивники називали його Мартіном Ван Руїном (Розрухою). І зараз його критикують за переселення індіанських племен.

Оцінка світовою громадськістю. Б'юрен показав світовій спільноті, що США готові до конструктивного діалогу та прагнуть вирішувати конфлікти не лише силою, а й дипломатичними методами. Він підвищив значущість США на світовій арені, почав діалог із багатьма великими державами. На знак вшанування Б'юрена були названі округи у штатах Мічиган, Айова, Арканзас та Теннессі. Також його на честь названо багато міст у США, гору в Антарктиці, корабель ВМФ США, міські парки тощо.

Відомі особистості про Б'юрена

- Ван Б'юрен – протилежність генералові Е. Джексону, так само, як гній – діамантові... Він той, кого англійці називають «денді». Коли він входить до будівлі Сенату вранці, то красується та пихато походить, як ворон у канаві. Він одягнений у корсет, як міські жінки. Якби не його великі вуса, то було б складно визначити, чоловік він чи жінка (*Д. Крокетт*).

- Ван Б'юрен був оптимістичним, веселим, часто посміхався, сміявся. З раннього віку він був цікавим співрозмовником, проте в політиці вважав за краще надавати змогу іншим вести мову про конкретні питання, а не

викладати свої власні погляди. Отримуючи інформацію від інших і приховуючи власну думку, він отримав репутацію хитрого партизана, який, за твердженням одного з колег, «підгріб до своєї цілі тихим ходом». Цей образ втілено в таких досить невтішних прізвиськах, як «Червона лисиця Кіндерхук» і «Маленький маг». Б'юрен висловлювався обережно, часто – ретельно сформульованими фразами, які викликали у слухачів сумніви щодо його справжніх почуттів. Він був амбіційним, але водночас принциповим (*В. А. де Грегоріо*).

- Я [...] вважаю, що він заслуговує не тільки на мою довіру, а й на довіру нації. [...] Він [...] не лише висококваліфікований, а й охочий зайняти найвищу посаду на знак довіри людей, котрі в ньому знайдуть справжнього друга та захист своїх прав і свобод (*7-й президент США Е. Джексон*).

Кар'єра, громадське життя після президентства. Ідучи з посади президента, Б'юрен сказав: «Щодо мого президентства, то були два найщасливіші дні: коли я заступив на пост та коли залишив його». Оселившись на фермі у Нью-Йорку, він готувався до повернення в політику, однак на виборах 1844 р. демократи висунули кандидатуру Дж. Н. Полка.

У 1848 р. на виборах новостворена «Партія Вільної Землі» (Free Soil Party) висунула Б'юрена кандидатом у президенти. На той час він уже займав активну антирабовласницьку позицію, оскільки питання рабства вперше стало ключовим на виборах. І хоча Б'юрен отримав лише 10 % голосів, забравши ці голоси в Демократичній партії, він виконав головну свою мету: саме ці відсотки унеможливили перемогу іншого представника демократів – Л. Касса, який був прихильником рабства. На цих виборах переміг З. Тейлор.

Надалі Б'юрен відійшов від політики і займався власним фермерським господарством. Під час громадянської війни підтримував Лінкольна. Помер від бронхіальної астми 24 липня 1862 р. у своєму родовому маєтку.

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (04.03.1837). Загалом він не любив публічні виступи та промови. Вважав за доцільне розв'язувати проблеми під час особистих розмов і листування.

Друкований доробок: «Дослідження про походження та курс політичних партій у Сполучених Штатах» (1867), «Автобіографія Мартіна Ван Б'юрена» – не закінчена ним при житті (1918 р. надрукована Дж. С. Фітцпатріком на основі записів Б'юрена).

Особисте життя. Б'юрен був одружений із дочкою своєї кузини – Х. Хоес. Вона також виросла в голландській родині, англійською розмовляла з помітним акцентом. Друзі та знайомі Б'юрена зазначали, що Хоес мала чоловічий характер: була спокійна, урівноважена й тиха. У родині було п'ятеро синів і донька. Подружжя прожило разом дванадцять років, а у 1819 р. Хоес померла від туберкульозу. Більше Б'юрен не одружувався.

Неоднозначними були стосунки Б'юрена зі зведеним старшим братом Д. Ван Аленом. Попри спільний бізнес, брати часто опинялися по різні боки політичних барикад. Б'юрен свого часу змістив брата з посади судді, але згодом допоміг йому знову посісти це місце, яке останній обіймав аж до смерті.

Б'юрена характеризували як людину, що живе політикою та адвокатською справою. Із дитинства він цікавився політикою, і проживання в батьківському готелі, де зупинялися люди різних професій і статків, сприяло його розумінню суспільно-політичних проблем суспільства. Майже все життя він провів у політиці, кількість займаних ним посад дуже велика. І на більшість із них Б'юрена обрав саме народ. Відійшовши від справ, він не перестав цікавитися політикою, і коли почалася громадянська війна, то виступив із підтримкою Союзу.

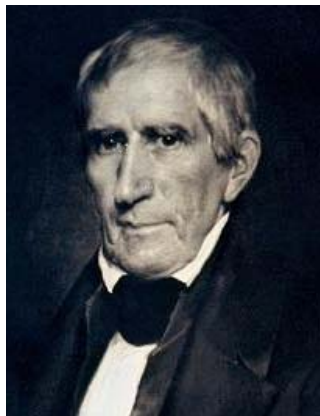
Із відомих висловлювань М. Ван Б'юрена

- Уряд повинен керуватися не тимчасовим ажіотажем, а тверезою думкою.
- Простіше добре зробити свою справу, ніж пояснювати, чому не зумів.
- Чим менше держава втручається у приватні справи, тим краще для загального процвітання.
- Народна воля є найвищим законом Республіки, і на всіх посадах у межах своїх конституційних повноважень державний службовець повинен її виконувати.

Л-ра: Прилуцкий, В. (2009). *Мартин Ван Бюрен и политическая борьба в США (1812–1852 гг.)*. Брянск: Наяда; Прилуцкий, В. (2011). *Мартин Ван Бюрен и борьба партий в США: Личность, политика и история*. LAP LAMBERT Academic Publishing; Cole, D. B. (1984). *Martin Van Buren and the American Political System*. Princeton, NJ: Princeton University Press; Mushkat, J., Rayback, J. (1997). *Martin Van Buren: Law, politics, and the shaping of republican ideology*. DeKalb Northern: Illinois univ. press.

В. Коцур

ГАРРИСОН, Вільям Генрі (англ. *William Henry Harrison*) – 9-й прези-

Вільям Генрі Гаррісон
(1773–1841)

дент США (1841). Останній лідер США, який народився британським підданим і змінив на посаді першого керівника, народженого громадянином США (М. Ван Б'юрена). Перший губернатор штату Індіана і один із небагатьох губернаторів у ранній історії США, які були затверджені на посаді президентами і від федералістів (Дж. Адамс), і від демократів-республіканців (Т. Джефферсон). Другий після Джефферсона президент США, який заснував університет – імені Джефферсона у Вінсенні (1806). Член партій – демократично-республіканської і вігів. Єдиний в історії партії вігів кандидат у президенти, який мав опонентів у своїй ж партії (1836); перший в історії

кандидат, якому опонували однопартійці (до розколу демократів у 1860 р.). Організатор першої в США повноцінної виборчої кампанії. Перший президент США, який помер на посаді, спричинивши цим конституційну кризу. Один із найстаріших президентів в історії США (поряд із Р. Рейганом і Д. Трампом). Перебував на посаді глави держави найменше – 32 дні.

Біографічні дані. Народився 9 лютого 1773 р. у британській колонії Вірджинія, на плантації Берклі – одному з перших рабовласницьких маєтків у США, місці відзначення першого в історії Дня подяки. Належав до «Перших сімей Вірджинії» – найдавніших, відомих і впливових родів штату. Син члена Континентального конгресу, підписанта «Декларації незалежності США», губернатора штату Вірджинія. Брат і батько членів Палати представників і дід майбутнього, 23-го, президента США. Разом із останнім, Б. Гаррісоном, утворив єдину в історії США пару президентів – дід і онук.

Навчався у коледжі Хемпден-Сідней (1787–1780), академії для хлопців графства Саутгемптон (1781–1789), університеті Пенсільванії (1790–1791). У 1791 р. вступає в 1-й піхотний полк «Легіону США» за рекомендацією губернатора Вірджинії Г. Лі як енсін (прапорщик) артилерії. Учасник Північно-Західної війни (в Огайо) проти індіанців (1791–1794), спричиненої тим, що створена в Сандаскі Західна конфедерація племен індіанців не визнала умов Паризького миру: передачі її земель США. Її спровокувало рішення Конгресу продати землі індіанців білим поселенцям, щоб вирішити фінансові проблеми США. Конфедерацію підтримали британці, які, порушуючи умови Паризького миру, не вивели свої гарнізони із земель на захід від річки Огайо.

Як ад'ютант командувача генерала Е. Вейна підписав з індіанцями угоду в Грінвілі (1795), що передбачала передачу 2/3 земель сучасного штату Огайо для продажу білим. У 1798 р. почав політичну кар'єру. Завдяки

другу – державному секретарю Т. Пікерінгу отримав від 2-го президента США Дж. Адамса посаду секретаря Північно-Західної території (сучасні штати Огайо, Мічиган, Індіана, Іллінойс, Вісконсин, Східна Мінесота). В. о. губернатора території за відсутності її керівника А. Сент-Клера (1798). 1799–1800 рр. – 1-й делегат Конгресу від Північно-Західної території (без права голосу). У 1803 р. після купівлі в Франції Луїзіани був тимчасовим керівником округу Луїзіана (сучасного штату Арканзас), створеного на північ від 33-ї паралелі. У 1803–1809 рр. у рамках угод з індіанцями викупив для білих поселенців 240 тис. км², зокрема 1/3 Індіани, більшість Іллінойсу і частину Міссурі. У 1803 р. через Конгрес намагався впровадити рабство на територіях, куплених у індіанців. Уважав це необхідним для приваблення до Індіани переселенців, необхідних для отримання територією статусу штату. Через дії Гаррісона аболіціоністи з округу Сент-Клер домоглися від Конгресу США дозволу на його відокремлення та створення штату Іллінойс. У 1809 р. Конгрес дозволив Індіані створити власну легіслатуру (Палату представників), на виборах до якої, за підтримки квакерів зі східної Індіани, перемогли аболіціоністи. 1824 р. ідея Гаррісона про впровадження рабства остаточно провалилась, коли під впливом протеже Джефферсона, лідера аболіціоністів у штаті Дж. Лемена було прийнято першу конституцію Іллінойсу як вільного від рабства штату.

Угоди Гаррісона про продаж земель індіанців, їхнє виселення на землі сусідів сприяли перемішуванню племен району Великих Озер та об'єднанню індіанців північного заходу та сходу США в конфедерацію, очолену пророком Тенскватавою і воєнним вождем Текумсе під гаслами: припинення війн між аборигенами, спільного володіння ними землею, їхніх спільних рішень при продажу земель. Гаррісон поставив під сумнів право Конфедерації бути нацією, виступати єдиною силою у відносинах зі США, оспорювати угоди з Вашингтоном і укласти їх з Лондоном. У 1811 р. Гаррісон розбив сили Тенскватави на річці Тіппекано і знищив міжплемінний релігійний і культурний центр Профетстаун.

Сутички сил Гаррісона з індіанцями, озброєними Британією, спричинили прийняття Конгресом, із подачі «яструбів» з Нової Англії, резолюції про втручання Лондона у внутрішні справи США і оголошення їхнім урядом війни Британії 18.06.1812 р.

У 1812–1816 рр. Гаррісон перебував на військовій службі. У 1813 р. він звільнив від британців Детройт (зданий у 1812 р.), вдерся у Верхню Канаду (сучасна провінція Онтаріо) і переміг сили британців та Конфедерації Текумсе у «битві на Темзі» (05.10.1813 р.). Це призвело до тимчасової окупації західного Онтаріо силами США та розпаду конфедерації індіанців, яка вже не відновилась. Цим завершилась війна білих і аборигенів за регіон Великих Озер, тривалістю в кілька поколінь. Це була друга за зна-

ченням перемога США над Великою Британією у війні 1812 р., після битви під Новим Орлеаном.

Згодом Гаррісон підписав угоди з індіанцями: у Грінвілі спільно із губернатором території Мічиган Л. Кассом (1814) і у Спрінг Веллс (1815) – за дорученням уряду Дж. Медісона. У 1816–1819 рр. – член Палати представників США від Індіани. У 1817 р. відхилив пропозицію президента США Дж. Монро стати секретарем оборони. У 1819–1821 рр. – сенатор штату Огайо. Програв вибори губернатора Огайо (1820) і вибори до Палати представників США (1822). Сенатор США (1824–1828). Виборник президентів США від Огайо – Дж. Монро (1820) і Г. Клея (1824). У 1828–1829 рр. – «Міністр у справах Республіки» Велика Колумбія. Його статус радника-посланника США у цій країні зумовлювався її другорядним значенням для Вашингтона. У 1836 р. невдало балотується у президенти США від вігів зі сподіванням, що його обере контрольована вігами Палата представників США в рамках виборчої стратегії В. Магнума.

Прихід на посаду глави держави. 1839 р. національний конвент партії вігів у Геттісбургу, штат Пенсільванія обрав Гаррісона кандидатом у президенти як найуспішнішого опонента М. Ван Б'юрена на виборах 1836 р. Він, як цивільний службовець і військовий – національний герой, якому США завдячували перемогою над Великою Британією та індіанцями, вигідно виділявся на тлі представників олігархічного «Великого тріумвірату» вігів. Натомість представники останнього (Г. Клей від Кентуккі, Д. Вебстер від Массачусетса, Дж. Келхун від Південної Кароліни) асоціювались із вузькими інтересами штатів.

На користь Гаррісона на Конвенті зіграли кілька чинників. По-перше, правила голосування, які надали перевагу кандидатові, який набирав відносну більшість голосів членів партії в кожному окремому штаті (у Гаррісона), але не абсолютну більшість прихильників серед вігів по США загалом (у Клея). По-друге, останній був відсутній на Конвенті і про підсумки голосування партії дізнався постфактум. Як наслідок, Клей не зміг забезпечити явку всіх своїх прихильників, попередити зраду вігів від Вірджинії, які проголосували за Гаррісона в обмін на номінування їхнього земляка Дж. Тайлера віце-президентом. По-третє, Клей був прихильником ідеї запровадження у США високого імпортного тарифу, який вдарив би по виборцях малорозвинених Заходу та Півдня, тоді як Гаррісон не мав настільки чіткої позиції щодо тарифу, тому, з огляду на власні економічні інтереси, віги згаданих регіонів підтримали останнього. Окрім того, Гаррісон домовився із прихильниками третього учасника Конвенту – В. Скотта від Нью-Йорка – проголосувати за себе.

Гаррісон ішов на вибори як противага популістам-демократам Джексона і Б'юрена, які прийшли до влади на гребені першої хвилі демократизації (за С. Гантінгтоном). Але практично команда Гаррісона взяла на озбро-

ення, розвинула, вдосконалила й їх популістський досвід, стиль виборчої кампанії, ставши першою класичною у США (зі слоганами, передвиборчими вечірками, «чорним піаром» проти опонентів). Істотних гострих питань політики й економіки Гаррісон уникав. Проти Б'юрена активно застосовувався «чорний піар». Істотну роль у його дискредитації відіграла промова прихильника Гаррісона Ч. Огла у Палаті представників, а також надрукована й поширена агітаційна література. Гасла «народний президентський кандидат», людина з «фронтиру», Гаррісон проти «елітариста» Б'юрена. Слогани «Тіппікано¹ та Тайлер – разом!» («Tippecanoe and Tyler too») і «Дерев'яна хатина та міцний сидр» («Log Cabins and Hard Cider») найбільш відомі в США. Перше гасло-пісня стало американським аналогом Марсельєзи.

У 1840 р. на виборчі дільниці прийшло 2,5 млн осіб. Порівняно з Б'юреном Гаррісон отримав незначну перевагу – всього на 150 тис. виборців (53 % проти 47 % і 234 виборників проти 60). Третій кандидат у президенти – Дж. Бірні від Партії свободи – майже не набрав голосів.

04.03.1841 р. Гаррісон став президентом США. У день інавгурації зроблено першу в історії фотографію (дагеротип) глави держави. Інавгураційну промову редагував Д. Вебстер – автор однієї з найкращих промов в історії Сенату США. Навіть після скорочення промова Гаррісона із 8,445 слів зачитувались упродовж двох годин і стала найдовшою в американській історії. У виступі, оформленому в стилі класичних політичних трактатів Нового часу, президент зробив випадки проти джексоніанців, ґрунтовані на альянсах з античністю. Він вперше визнав застосування федеральними чиновниками адміністративного ресурсу на виборах в інтересах президента, щонайменше, з часів Джефферсона, а також припустив можливість зловживання федеральною пресою. Гаррісон попередив, що агітація аболіціоністів в одних штатах може привести жителів інших штатів (рабовласників) до рішення про відокремлення та громадянської війни і запропонував розширити права жителів округу Колумбія.

Серед практичних заяв Гаррісон пообіцяв не обиратись на другу каденцію, дотримуватись курсу попередніх президентів у стосунках з аборигенами як «слабким і нецивілізованим народом».

Гаррісон пообіцяв ліквідувати систему «поділу здобичі» між прихильниками переможця виборів, впроваджену экс-президентом Е. Джексонем у федеральній виконавчій владі, замінити її призначенням професійних службовців; обмежити використання права вето щодо актів Конгресу та розширити його повноваження; відновити банк Сполучених Штатів і дати йому право випускати асигнації.

¹ *Тіппікано* – псевдонім В. Гаррісона.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Після інавгурації Гаррісона на його призначення спробували вплинути представники тріумвірату вігів (їхній неформальний лідер у Конгресі Клей і очільний оратор Вебстер). Однак, щоб обмежити роль Клея президент призначив його прихильника лише на посаду Генпрокурора. Натомість інші посади були заповнені за пропозицією Вебстера, як конкурента Клея всередині партії вігів. Самому Вебстеру, як одному із кращих юристів свого часу, конституційні прецеденти якого лише посилили владу федерального уряду, було запропоновано посаду державного секретаря.

Перебуваючи на посаді, Гаррісон намагався реформувати всі шість департаментів федерального уряду. Згідно з власними обіцянками і заповідями «батьків-засновників» він намагався контролювати розподіл повноважень між департаментами і не допустити їхньої концентрації в одному з них. Такі дії Гаррісона вкладались у його прагнення до незалежності від власної партії, її груп впливу та кабінету.

Тверезо оцінюючи небезпеку виникнення громадянської війни, Гаррісон намагався оминати суперечності між вільними та рабовласницькими штатами, вігами і демократами, формувати адміністрацію, враховуючи позиції та вимоги й одних, й інших.

Утім, заяви та плани Гаррісона не супроводжувались законодавчою роботою. Він скликав позачергове засідання Конгресу з метою прийняти рішення для подолання бюджетного дефіциту, але помер до початку його діяльності. Як наслідок, всі істотні акти цього складу Конгресу прийняті уже після смерті Гаррісона.

Основні невдачі періоду президентства: конфлікт із фінансистами й організаторами виборчої кампанії, лідерами партії щодо кадрових призначень (урядовців, губернаторів територій), збереження системи «розподілу здобичі», яку заснував ще Джексон – поділ адміністративних посад між прихильниками переможця виборів, а не професійними бюрократами. Питання реформи державної служби й її формування на основі фахових призначень було вирішене лише в другій половині XIX ст.

Отримав визнання за: роль у формуванні території сучасних США і розвитку південно-західних територій, боротьбу з індіанцями (в період воєнної служби і губернаторства). Саме за це (перемогу в війні над конфедерацією індіанців і їхнім союзником – Великою Британією) Гаррісон отримав визнання як національний герой США. Його угоди з індіанцями в період перебування на посаді губернатора території Індіана – основа його правової спадщини. Внесок Гаррісона в еволюцію інституту президента – це методи та слогани виборчої кампанії як основа її модерної тактики, підготовка реформи федерального уряду.

04.04.1841 р. Гаррісон помер від ускладнення, спричиненого пневмонією. Смерть Гаррісона породила колізію з Конституцією США, в якій, ста-

ном на 1841 р. не було чітко унормовано ситуації, у яких віце-президент стає повноправним главою держави, а у яких він стає лише виконувачем обов'язків глави держави. Тоді правову колізію було вирішено проголошенням віце-президента повноправним главою держави до кінця терміна Гаррісона. Внаслідок його смерті упродовж одного року – 1841 – у США змінилось три президенти США: Ван Б'юрен, Гаррісон і Тайлер. Повторилася ця ситуація в 1881 р.: казус Гаррісона дав змогу й Л. Джонсону стати президентом, а не виконувачем обов'язків президента США після вбивства Дж. Кеннеді у 1963 р. На основі подій 1841 і 1963 рр. Конгрес прийняв Двадцять п'яту поправку до Конституції США (1967).

Був критикований за: спробу запровадити рабство на керованих територіях Південного Заходу США. В період президентства критикований колегами-однопартійцями за неврахування їхніх інтересів. Аболіціоністи критиковали його за уникнення питання рабства на Півдні. Інших оцінок не отримав через дочасну смерть.

Оцінка світовою громадськістю. Як дипломат, Гаррісон значно вплинув на розвиток відносин США з країнами Латинської Америки. Саме його конфлікт із засновником Колумбії С. Боліваром, зумовлений їх глибоким взаємним непорозумінням, сформував негативну оцінку США Боліваром, яка досі пояснює негативне ставлення жителів Латинської Америки до США.

Серед президентів США Гаррісон вважається однією з найбільш недооцінених постатей. Одна з причин цього, на думку часопису «The Time», в тому, що він, разом із його попередником Б'юреном належить до числа «десяти президентів, що найлегше забуваються». Хоча, за оцінкою істориків початку ХХ ст., саме він був одним із найбільш підготовлених до президентської посади.

У рамках програми «Президент на монеті в один долар» в 2009 р. на честь Гаррісона випущено дев'яту за рахунком монету, в кількості 98,42 млн шт. Гаррісона зображено на поштових марках номіналом 9 (1938), 3 (1950) і 22 центи (1986). 04.07.1950 р. пошта США провела спецпогашення конвертів, присвячених Гаррісону. На честь президента названо кілька шкіл, чотири округи й шість міст і місцевостей в різних штатах. Погруддя Гаррісона стоїть в Капітолії штату Вірджинія. На могилі президента і його родини в Норт-бенд, штат Огайо зведено державний меморіал. В штаті Індіана його вшановують пам'ятники в містах Індіанаполіс, Цинциннаті, округах Тіппекану та Оуен. Гаррісон екранізований в кількох фільмах США і НДР, присвячених Текумсе, зокрема в документальному фільмі, знятому Ф. Ф. Копполою. Гаррісон належить до президентів, прізвище якого ніколи не присвоювалось воєнним кораблям США.

Ще за життя про Гаррісона опубліковано низку праць: Р. Хілдрет та І. Р. Джексона «Народний кандидат в президенти, або Життя В. Г. Гаррісона зі

штату Огайо» (1839 і 1840), К. Кушінга «Нариси з життя та громадської служби, цивільної та військової, В. Г. Гаррісона» (1840), С. Дж. Берра «Життя та час В. Г. Гаррісона» (1840) та ін. Причиною їх видання було як прагнення Гаррісона монетизувати образ «героя війни», так і потреби виборчої кампанії. Після смерті цього президента інтерес істориків до його персони проявлявся кількома хвилями у ХІХ–ХХІ ст. Свідченням цього є праці: Ч. С. Тодда і Б. Дрейка «Нариси з цивільної та військової служби В. Г. Гаррісона» (1847), Г. Й. Вебстера «Управління штатом Індіана за В. Г. Гаррісона» (1907), Д. Б. Гейбел «В. Г. Гаррісон: політична біографія» (1926), Ф. Клівеса «Старий Тіппікано: В. Г. Гаррісон і його час» (1939), Дж. А. Гріна «В. Г. Гаррісон, його життя та часи (1941), Н. Л. Петерсон «Президентство В. Г. Гаррісона та Дж. Тайлера» (1989), Р. М. Оуенса «Молот містера Джефферсона: В. Г. Гаррісон і витоки американської політики щодо індіанців» (2012), Г. Коллінс «В. Г. Гаррісон – 9-й президент, 1841 рік» (2012) та ін.

Відомі особистості про В. Г. Гаррісона

- Гаррісон – щирий, добродушний, привітний і доступний в розмові. Високоповажний Т. Флінт, який часто відвідував його дім в Норт-бенд, штат Огайо, описував його як ввічливого, гостинного, доброзичливого, абсолютно невибагливого (*В. А. ДеГрегоріо*).

- Дайте йому бочку міцного сидру та пенсію дві тисячі доларів на рік, і він проведе решту своїх днів у дерев'яній хатині (*«The Baltimore Republican», 1840*).

- Віги кинули всі сили на перемогу у [президентській] кампанії 1840 р. Всі досі згадують її як одну з великих [виборчих] кампаній. Втім, [термін] «великий» здається занадто величним словом для, в основному, цинічного тріумфу [форми] реклами над [її] змістом. Після висунення [в президенти] старезного героя війни ... Гаррісона у вігів почався випадок збудження від чуток про те, що їхній кандидат жив у дерев'яній хатині і любив міцний сидр. Насправді жодне з цих тверджень не було правдивим. Гаррісон народився у поважному старому цегляному особняку в Джеймс-Рівер, у Вірджинії. Адже цей [факт] врешті-решт не мав значення. Коли засумніваєтеся – створіть легенду: образ [...] збіднілого хлопця, який бігає навколо дерев'яної хатини. Цей образ увійшов у фольклор ще до того, як Лінкольн з'ясував, що скромність – шлях до влади. Іронічним є те, що образ «дерева хатина і міцний сидр» більше підходить до М. Ван Б'юрена, аніж його супротивника, і що першого перевершила безжалісна опозиція, яка освоїла всі його [передвиборчі] прийоми. Але в [знанні] правди в 1840-х ніхто не був зацікавленим, тільки в результаті [виборів] (*Т. Відмер*).

- Політична популярність Гаррісона впливала з того, що він був «героєм війни», яка з т. з. американської історії означала вбивство корінних

американців, [...] упродовж війни 1812 р. – однієї з найбезглуздіших воєн, які [будь-коли] вели дві нації (*Р. Адамс*).

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (04.03.1841 р.) – найповніший виклад політичної програми партії вігів.

Друкований доробок: «Мемуари з публічної служби В. Г. Гаррісона» (1836), «Листи і повідомлення губернаторів: Повідомлення і листи В. Г. Гаррісона» (опубліковано в 1922 р.).

Приватне життя: У 22-річному віці та званні лейтенанта Гаррісон одружився з А. Татхіл-Сіммес. Вінчання був підпільним, позаяк тесть – впливовий в Огайо суддя Дж. К. Сіммес, колишній конгресмен і полковник революційної армії – шлюбу доньки з бойовим офіцером не бажав. Він уважав, що Гаррісон не може забезпечити його дочці належного для леді матеріального утримання. А. Татхіл-Сіммес – уродженка східного узбережжя, яка отримала освіту в школі-інтернаті в Нью-Йорку. У подружжя було десять дітей, з яких вижило четверо. Один із них – Дж. С. Гаррісон – член Палати представників від штату Огайо, батько 23-го президента США від республіканців Б. Гаррісона (1889–1893).

А. Татхіл-Сіммес стала Першою леді у віці 65 років. Почувши про перемогу чоловіка вона заявила: «Я хочу, щоб друзі мого чоловіка залишили його там, де він щасливий і задоволений пенсією». Через хворобу вона не змогла приїхати на інавгурацію чоловіка-президента; замість неї у Вашингтон поїхали родичі. Серед них – Дж. Ірвін, вдова його сина, яка й виконувала обов'язки Першої леді.

Брат Гаррісона – К. Бассет – член Палати представників Конгресу Конфедерації 3-го скликання від Вірджинії. Особистим слугою та пожиттєвим другом Гаррісона був Дж. ДеБаптіст – «кондуктор» «підземної залізниці», яка перевозила рабів у вільні штати та Канаду.

За твердженням історика афроамериканців К. Джанкена, лідер «Національної асоціації за прогрес кольорових людей» В. Вайт (1893–1955) по матері є нащадком Гаррісона від його рабині Дільсії. Вайт розробив для Г. Трумена проект Виконавчого розпорядження № 9981 (1948) про припинення сегрегації в армії США і сприяв ухваленню Верховним судом США рішення про припинення сегрегації в освіті (*Brown v. Board of Education*, 1954).

Гаррісон, не зважаючи на скромні доходи губернатора Індіани, збудував у Венсенні маєток, який нагадував плантацію. Дж. К. Сіммес, який турбувався про матеріальні умови дочки, продав зятю 65 га землі у Норт-бенд, доходи від якої складали істотну частку бюджету сім'ї Гаррісонів. Намагаючись збільшити доходи після повернення з Колумбії, майбутній президент вирощував кукурудзу, виробляв з неї віскі на власному лікерогорілчаному заводі. Однак, побачивши негативні наслідки алкоголізму в Огайо, він закрив виробництво. Гаррісон мав надію, що інші виробники алкоголю у штаті вчинять за його прикладом.

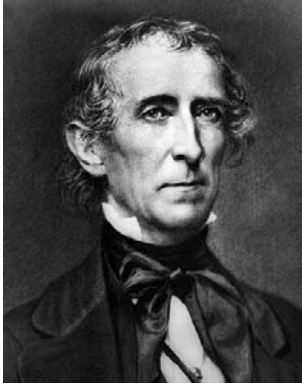
Із відомих висловлювань В. Гаррісона

- [...] вражаючий контраст помітний в поведінці кандидатів на владні посади до і після того, як вони їх отримують. В іншому статусі вони нечасто виконують свої зобов'язання й обіцянки, дані в першому.
- Конституція США є інструментом, який містить у собі дозвіл на владу для кількох департаментів, які складають уряд.
- [Конституція] містить декларацію влади дозволеної та недозволеної. Ця, друга, також поділяється на владу, яку більшість може дозволити, але не вважає за потрібне наділити нею своїх представників, і ту [владу – давати і відбирати невідчужувані права], яку дозволити не змогла б, оскільки сама не має її.
- Народ США має обмежену верховну владу та наділяє уряд обмеженим дозволом на владу.
- Багато наших державних мужів, відомих своїми талантами і патріотизмом, в той чи інший час своєї кар'єри давали цілком протилежні відповіді на найбільш гаряче обговорювані питання.
- Помилки [при тлумаченні Конституції] пояснюються [...] неминучою [...] складністю у визначенні [...] намірів творців нашої Конституції.
- Смішно припустити, що [...] президент в столиці [...] зможе краще зрозуміти потреби і прагнення народу, аніж його безпосередні представники, які понад півроку проводять серед народу, [...] поряд із людьми.
- Любов до влади – найбільша пристрасть людського серця.
- В історії нема прикладів перетворення великої та сильної республіки в аристократію.

Л-ра: Гаррісон, У. Инаугурационная речь, 1841 (2009). In *Инаугурационные речи Президентов США* (pp. 71-87). Харків: Folio; Левчук, М. М. (2015). Еволюція президентської влади в США. *Право і громадянське суспільство*, 1, 33-43; Booraem, H. (2012). *A Child of the Revolution William Henry Harrison and His World, 1773–1798*. Kent: The Kent State University Press; Cleaves, F. (1969). *Old Tippecanoe: William Henry Harrison and His Time*. Port Washington: Kennikat Press; Collins, G. (2012). *William Henry Harrison: The American Presidents Series: The 9th President, 1841*. Macmillan; Goebel, D. B. (1974). *William Henry Harrison: A Political Biography*. Porcupine Press; Owens, R. M. (2012). *Mr. Jefferson's Hammer: William Henry Harrison and the Origins of American Indian Policy*. University of Oklahoma Press; Peterson, N. L. (1989). *The Presidencies of William Henry Harrison and John Tyler*. University of Kansas; Owens, R. M. (2002). Jeffersonian benevolence on the ground: The Indian land cession treaties of William Henry Harrison. *Journal of the Early Republic*, 22, 3, 405-435; Carwardine, R. (1983). Evangelicals, Whigs and the Election of William Henry Harrison. *Journal of American Studies*, 17, 1, 47-75.

Ю. Тишкун

ТАЙЛЕР, Джон (англ. *John Tyler*) – 10-й президент США (1841–1845). Діяч партії вігів.

Джон Тайлер
(1790–1862)

Біографічні дані. Народився 29 березня 1790 р. в окрузі Чарльз Сіті, Вірджинія у родині заможного плантатора, губернатора штату Вірджинія у 1808–1811 рр., Дж. Тайлера-старшого і М. Армистад. Навчався в коледжі Вільяма та Марії у Вільямсбурзі (1807–1809), працював адвокатом у суді (1809–1811). Тричі обирався в Палату представників законодавчого зібрання Вірджинії (1811–1816, 1823–1825, 1838–1840). Входив до Палати представників Конгресу США (1816–1821), був губернатором Вірджинії (1825–1827), представником округу Чарльз Сіті в конституційній конвенції Вірджинії (1829–1830).

Як конгресмен, Тайлер виступав за права штатів не визнавати актів, ухвалених Конгресом, тобто був прихильником обмеження повноважень і впливу федерального уряду, що передбачено за прямої інтерпретації Конституції США. Не підтримував реструктуризації Банку США, а також ідеї зростання протекціоністських тарифів, оскільки вважав її не вигідною для розвитку міжнародних відносин.

Тайлер ініціював протест проти угоди в Міссурі у 1820 р. («Міссурійський компроміс» між рабовласницькими південними штатами та вільними північними встановив географічне обмеження рабовласництва 36°30' північної широти), оскільки вважав її неконституційною. Він був переконаний, що давати дозвіл на рабовласництво – виключне право кожного нового штату, а також уважав, що протистояння в Конгресі щодо надання штату Міссурі статусу рабовласницького безпідставне, і це питання має бути вирішене на рівні самого штату. Як рабовласник, Тайлер стверджував, що інститут рабства є необхідним злом, тому цей інститут слід поширити на Західні території для поліпшення становища рабів.

Будучи членом Сенату в 1827–1836 рр., Тайлер виконував обов'язки голови 23-го Конгресу, голови Комітету з округу Колумбія та Комітету з виробництва. Під час обговорення в Конгресі питання змін до Конституції США, Тайлер голосував проти всіх запропонованих демократами змін, а також виступав проти політики президента Е. Джексона під час «нуліфікаційної» кризи (реалізація права окремого штату на невиконання урядових актів і відокремлення від Союзу внаслідок уведення нових податкових тарифів у 1828 та 1832 рр. у Південній Кароліні) та загалом проти посилення президентської влади. Був єдиним сенатором, який голосував проти силового підпорядкування Південної Кароліни.

На виборах 1836 р. Тайлер виступив як кандидат на пост віце-президента з двома претендентами: в одних штатах разом із Х. Уейтом, а в

інших – з В. Г. Гаррісоном. Тайлер обстоював політичну лінію захисника інтересів рабовласницького Півдня, виступаючи за права окремих штатів і проти будь-яких обмежень рабовласництва. Як уже зазначалося, не підтримував політики нуліфікації, але додержувався принципового права на відокремлення штату від Союзу і рішуче висловлювався проти будь-якої спроби утримувати Союз силою зброї. Через це він став противником президента Е. Джексона і приєднався до опозиційних вігів.

На конференції вігів із висунання кандидатів на посаду глави держави у 1839 р. Тайлер підтримав кандидатуру Г. Клея, але коли переміг Г. Гаррісон, Тайлер був висунутий кандидатом на посаду віце-президента з метою поліпшення шансів вігів у південних штатах.

Що стосується передвиборчої кампанії 1840 р., то, за свідченням історика Г. Мея, вона була вельми поверховою, насиченою мітингами, парадми та загальними лозунгами. Цього самого року Тайлер був обраний віце-президентом США на час президентства В. Г. Гаррісона, і 4 березня 1841 р. він обійняв свій пост.

Прихід на посаду глави держави. Тайлер – перший віце-президент, який очолив державу після смерті президента Гаррісона, позаяк той пішов з життя невдовзі після інавгурації. Будучи обраним разом з останнім, 5 квітня 1841 р. Тайлер одержав несподіване повідомлення про смерть президента, а 6 квітня 1841 р. вже склав присягу президента. Варто, до речі, наголосити, що Тайлер ніколи цілком не поділяв поглядів ані партії вігів, ані президента Гаррісона.

Головні досягнення для країни періоду президентства. Як президент, Тайлер і далі обстоював інтереси плантаторів Півдня. Зокрема, він підтримав експансіоністські зазіхання США, ініціювавши анексію Техасу, в результаті чого за Тайлера США розширили свої території. Водночас це рішення було неоднозначно сприйняте тогочасною громадськістю. Сенат визнав анексію змовою рабовласників із метою розширення рабовласницької території в південній частині США і наклав вето на долучення Техасу до складу США. Утім наприкінці свого президентського терміну Тайлер знову порушив питання щодо Техасу та поставив його на розгляд Конгресу. І після напруженого голосування 1 березня 1845 р. Техас усе ж був прийнятий до складу США.

Перетворення Флориди у 1845 р. на рабовласницький штат поклало початок соціальному напруженню з-поміж корінного його населення. Після закінчення війни з індієйським племенем семінолів у 1842 р. військам США вдалося переселити в західні резервації лише кілька сотень осіб, а семіноли не припиняли опору аж до 1926 р., коли визнали себе підданими США.

Низька підтримка Конгресу та громадськості не завадила, однак, Тайлеру уникнути масштабних протестів, переворотів тощо. Цей період життя

США був відносно мирний завдяки схильності Тайлера до ненасильницьких методів управління. Приміром, очікувальна позиція Тайлера щодо розгляду прохання губернатора Род-Айленда в 1842 р. про направлення федеративних військ для придушення повстання Т. Дорра дала змогу запобігти збройному виступу без кровопролиття.

Тайлер прийшов до влади в умовах складного становища США на міжнародній арені, коли однією з найгостріших проблем була невизначеність кордонів. І значним досягненням кабінету Тайлера у сфері міжнародної політики було врегулювання відносин між США та Великою Британією, коли договором Вебстера – Ашбертона були розв'язані тривалі суперечки щодо північно-східної частини кордону. Під час англо-американських перемовин сторони пішли на взаємні поступки, що уможливило уникнення збройного конфлікту з Великою Британією. У такий спосіб США продемонстрували зростання свого значення на міжнародній арені і засвідчили здатність вирішувати світові проблеми. Разом із тим США припинили експансіоністські зазіхання щодо Канади, а також зобов'язалися сприяти припиненню работоргівлі.

За Тайлера відбувся значний розвиток тихоокеанського напрямку міжнародних відносин. «Тристоронній план» сформулював нові пріоритети політики США у західному векторі (володіння портами на Тихому океані), які були досягнуті наступниками Тайлера. У «Доктрині Тайлера» (1842) були сформульовані ключові положення тихоокеанської політики США (зокрема, уряд США висловлював підтримку здобуття незалежності Гаваїми). Було внесено пропозицію направити спеціального представника США у Китай, а також підписано договір з Японією (1854).

Проте всі досягнення Тайлера мали доволі суперечливий характер.

Основні невдачі періоду президентства. Критичним моментом президентства Тайлера було його вето на ініційований Г. Клеєм акт про створення казначейського банку США. За це рішення Тайлер як зрадник був виключений з партії вігів. 11 вересня 1841 р. усі керівники департаментів уряду Гаррісона, за винятком державного секретаря Д. Вебстера, подали у відставку, що спричинило постійні суперечки та недостатню підтримку Конгресом. Незважаючи на це, Тайлер не став демократом, а тому залишався без визначеної позиції, що істотно послабило ефективність президентських рішень. Його правління було не надто ефективним від стимульованих його особистістю політичних позиційних боїв. Також він не був висунутий жодною партією на другий термін.

Експансія на родючі землі Півдня, насамперед Мексики та Куби, погіршили відносини між США та найближчими сусідами. Так, приготування США до захоплення Техасу робилися настільки неприховано, що мексиканський міністр закордонних справ Х. Боканегра звернувся 31 травня 1842 р. до американських дипломатів у Мексиці зі скаргою на підготовку

США до захоплення Техасу. У цьому документі зазначалося, що в США відбуваються публічні мітинги, на яких формуються волонтерські загони для відправлення до Техасу і збирається зброя та військовоє спорядження. Боканегра наголошував, що ці й подібні дії США суперечать міжнародному праву й укладеним договорам. Проте влада США не звертала уваги на подібні заяви, загострюючи тим самим своє становище на міжнародній арені.

Тож позиція щодо Мексики була істотною помилкою Тайлера. Через підтримку анексії Техасу провалився т. зв. Тристоронній план, за яким Велика Британія мала домовитись із Мексикою щодо відторгнення деяких її територій на користь США в обмін на погашення боргів Мексики, а також поступитись Верхньою Каліфорнією в обмін на деякі північні території США на користь Великої Британії. Намір купити в Мексики Каліфорнію, що забезпечило б торговий пріоритет США, за президентства Тайлера не був реалізований.

У період президентства Тайлера посилювався розкол між рабовласницьким Півднем і вільною від рабства Північчю. Надалі загострення цієї суперечності зумовило Громадянську війну в США. Тайлер не зважав на інтереси економічної еліти Півночі, яка відігравала дедалі більшу роль у зростанні доходів держави та прагнула до розширення свого політичного впливу. Знаковими подіями у протистоянні Півночі та Півдня стали відставка державного секретаря Д. Вебстера (1843) і відкрита анексія Техасу на противагу політиці підтримки його незалежності.

Також негативно можна оцінити позицію Тайлера щодо рабства. Так, ще до вступу на посаду президента він висував деякі ініціативи щодо обмеження інституту рабства, зокрема про заборону работоргівлі у штаті Колумбія (1835), але різко критикував спроби заборонити рабство загалом.

Отримав визнання за: прагнення зберегти підвалини Конституції США без змін; позицію нейтралітету щодо партійного протиборства і суперечностей (Тайлер був переконаний, що президент не має бути зв'язаний партійними програмами, а повинен діяти в інтересах народу, що доводив своєю політичною діяльністю); здатність сформувати уряд у короткий строк і зберегти державну владу за умов несприятливої для президента кон'юнктури політичних сил і слабкої легітимності влади (президентство Тайлера характеризувалось перманентним конфліктом із Конгресом та урядом, адже деякі державні діячі сумнівались у праві Тайлера на посаду президента, бо він не був обраний громадянами); розширення дипломатичної активності США у Тихоокеанському регіоні; намагання відвернути кровопролиття та пошук компромісу між Півднем і Північчю.

Був критикований за нерішучість, політичне маневрування, прихильність до рабовласництва й обстоювання інтересів рабовласників, нехту-

вання інтересами представників Півночі. Ветування закону про реструктуризацію Банку США викликало обурення громадськості: в авторитетних друкованих виданнях публікувалися критичні зауваження щодо діяльності президента, його портрети були публічно спалені на вулицях великих міст США.

Оцінка світовою громадськістю. За підтримку Конфедерації Тайлера тривалий час уважали зрадником. За підтримку рабовласництва в багатьох джерелах Тайлера характеризують як реакціонера, який був противником прогресивних ідей. Водночас США саме за президентства Тайлера почали сприймати на світовій арені як повноправного учасника вирішення світових проблем.

Дозвіл на зведення пам'ятника на могилі президента у м. Річмонд, штат Вірджинія, було надано лише у 1912 р. Також пам'ятник Тайлеру встановлено на площі у м. Рапід, штат Південна Дакота.

На честь 10-го президента випущені поштові марки, монети та пам'ятні медалі. Ім'ям Тайлера названий округ та місто в Техасі. Існують також медалі, що містять зображення обох дружин Тайлера.

Відомі особистості про Дж. Тайлера

- «Його Випадковість» (*це прізвисько дали Тайлеру політичні супротивники*).
- Тайлер – це один із президентів, без якого ми могли б обійтися (33-й президент США Г. Трумен).
- Між Тайлером і Вебстером виникає згода взаємних поступок Півночі та Півдня (*Дж. К. Адамс*).
- Напади на Тайлера починаються рано, і вони часто трапляються протягом чотирьох років його каденції. Це – одні з найбільш напружених чотирьох років президентства в історії США (*М. Герхардт*).
- Президент без партії (*це прізвисько дав Дж. Тайлеру Г. Клей*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Одразу після закінчення президентської каденції Тайлер повернувся до Вірджинії. Він залишався активним у політичному житті, цікавився становищем у державі та поточними суспільно-політичними проблемами, проте, тривалий час не обіймав офіційних посад. Основною метою своєї діяльності в цей період він убачав відвернення соціального протистояння між Північчю та Півднем. Законодавче зібрання Вірджинії у перші місяці сесії намагалось запобігти кровопролиттю, для чого метою було запропоновано проведення міжштатівської мирної конференції. У лютому 1861 р. Тайлер став її делегатом та головою у Вашингтоні. Конференція виробила рекомендації для президента А. Лінкольна щодо того, як можна уникнути

війни, зберігаючи при цьому інститут рабства. Проте Лінкольн категорично відхилив ці рекомендації, тому Тайлер остаточно розірвав із Союзом. Тайлер проголосував за вихід зі складу США Вірджинії як делегат від неї та підписав Конвенцію про відокремлення. Також Тайлер був членом Палати представників тимчасового Конгресу Конфедерації, а наприкінці 1861 р. був обраний до складу Першого постійного Конгресу, але не встиг долучитися його діяльності. Він помер 18 січня 1862 р. і був похований на Голлівудському цвинтарі в Річмонді, штат Вірджинія.

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (1841); Перше (04.03.1841), Друге (1842), Третє (1843) та Четверте (1844) послання до Конгресу. Промови Тайлера демонструють його знакові пропозиції щодо реформування держави, а також його принципову позицію щодо взаємодії інституту президента та законодавчого органу, статусу та ролі політичних партій.

Друкований доробок: «Послання президента США до двох палат Конгресу: на початку другої сесії 27-го Конгресу» (1841), «Листи Джона Тайлера, сенатора від штату Вірджинія, до головуючих та членів Генеральної Асамблеї Вірджинії» (1836).

Приватне життя. Тайлер був тихою, спокійною, безконфліктною людиною. Біографи відзначали його вишукані манери, які допомагали швидко знаходити спільну мову з представниками його класу, однак, у колі пересічних громадян сприймалися як марнославство.

Тайлер був перший із президентів, що народився вже в незалежній від Великої Британії державі. Відомо, що в дитинстві він був слабким і хворобливим хлопчиком, усе життя мав слабе здоров'я, щозими потерпаючи від частих простуд. В юнацькі роки Тайлер стикався з нерозумінням однолітків і друзів, які не сприймали його серйозно. З батьком Тайлер працював у приватній адвокатській конторі, успадкувавши фамільний маєток після його смерті.

За спогадами доньки Тайлера Мері, він сприйняв звістку про власне президентство без радості, як обов'язок і важку працю, а не подарунок долі. Попри президентство у ворожому середовищі, завжди зберігав почуття власної гідності та вірив у те, що колись буде доведено його правоту.

Тайлер був двічі одружений – з Л. Крістіан і Дж. Гардінер, які походили зі знатних родин, і обидва шлюби були щасливі. З другою дружиною, яка була на 30 років молодшою від нього, Тайлер узяв шлюб під час свого президентства, що сталося уперше в американській історії. Джулія з натхненням виконувала роль Першої леді, морально підтримуючи чоловіка в боротьбі з політичними супротивниками. Овдовівши у віці 40 років, вона більше не вийшла заміж.

Від двох шлюбів Тайлер мав 15 дітей, донині залишаючись найбільш багатодітним президентом США. Остання його дитина, дочка Перл (1860–1948), народилась, коли Тайлеру було 70 років, і була на 45 років молодше

найстаршої дитини, дочки Мері (1815–1848), і померла через 100 років після неї. Нині в родовому маєтку Тайлера живуть двоє його онуків.

Тайлер захоплювався фермерством і за допомогою дружин та рабів вів господарство на своїй плантації. Також він брав активну участь у вихованні своїх дітей, опікувався коледжем у Вільямсбурзі, який сам закінчив.

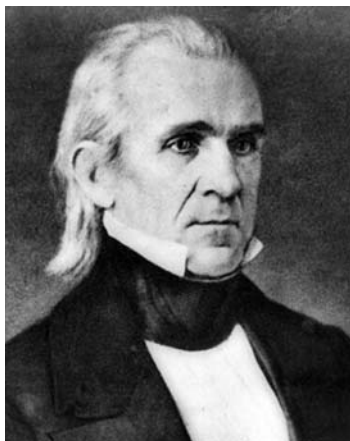
Із відомих висловлювань Дж. Тайлера

- Совість людини була створена вільною; людина більше не підзвітна своїм співгромадянам за власні релігійні погляди, відповідаючи лише перед своїм Богом.
- Патронаж – це меч і гармата, за допомогою яких війна може бути здійснена всупереч волі людського роду (*З виступу на партійному з'їзді 24.02.1834 р. проти політики Е. Джексона*).
- Політика та людяність ідуть поруч і здійснюють цю велику роботу. Філантропія, відокремлена від політики, є найнебезпечнішим агентом у людських справах. Її не можна відрізнити від фанатизму. Вона не чує, не бачить і не розуміє.
- Я дуже радий, що в моєму кабінеті такі потужні державні діячі, як ви. І я буду радий скористатися вашими порадами. Але я ніколи не погоджуся на те, щоб мені диктували вимоги. Я – президент, і я буду відповідати за мою адміністрацію (*1841 р., під час вступу на посаду*).
- Наскільки це залежить від курсу цього уряду, наші відносини доброї волі та дружби з усіма народами будуть дбайливо розвиватись (*Перше щорічне послання до Конгресу 01.06.1841 р.*).
- Добробут може нагромаджуватися лише завдяки прибуткам промисловості та ощадливості (*Перше щорічне послання до Конгресу 01.06.1841 р.*).
- Якщо напрям наклепу та зловживань зміниться і якщо моя адміністрація зможе дістати належну похвалу, а майбутні віце-президенти досягнуть успіху в президентстві, то, можливо, вони відчують деяке заохочення провадити незалежний курс.

Л-ра: Горбатько, В. К. (Trans) (2009). *Інавгураційні промови Президентів США*. Харків: Фоліо; Курилла, И. И. (2002). Споры о внешней политике США в начале 40-х годов XIX в.: Дж. Тайлер и Д. Уэбстер. *Вопросы истории*, 10, 118–130; Фурсенко, А. А. (Ed.). (1997). *Словарь американской истории с колониальных времен до Первой мировой войны*. Санкт-Петербург: Изд-во «Дмитрий Буланин»; Лафитский, В. И. (1998). *Основы конституционного строя США*. Москва: Норма; Crapol, E. P. (2006). *John Tyler: the accidental president*. Chapel Hill: University of North Carolina Press; Lillegard, D. (1987). *John Tyler: tenth president of the United States*. Chicago: Childrens Press; Peterson, L. N. (1989). *The presidencies of William Henry Harrison & John Tyler*. Lawrence: University Press of Kansas.

В. Гапоненко

ПОЛК, Джеймс Нокс (англ. *James Knox Polk*) – 11-й президент США (1845–1849). Діяч Демократичної партії.

Джеймс Нокс Полк
(1795–1849)

Біографічні дані. Народився у містечку Пайнвілл графства Мекленберг, штат Північна Кароліна. Батько Джеймса – Семюел Полк – плантатор; мати – Джейн Нокс – мала родинні зв'язки зі засновником пресвітеріанства, шотландським релігійним реформатором Дж. Ноксом, учнем Ж. Кальвіна. З-поміж десяти дітей у родині майбутній президент був найстаршим.

1818 р. Полк отримує диплом бакалавра гуманітарних наук в Університеті Північної Кароліни. Згодом переїздить до м. Нешвіл, штат Теннессі, де вивчає право, складає іспит на отримання адвокатської ліцензії. У 1821–1823 рр. майбутній президент є повіреним у справах Сенату Теннессі, а згодом (1823–1825) – Палати представників штату Теннесі. У 1825 р. обраний конгресменом від штату Теннессі.

У 1835–1839 рр. Полк є спікером Палати представників штату Теннессі, а з 1839 по 1841 р. – губернатор цього ж штату. Після двох наступних невдалих спроб на виборах губернатора (1843, 1845) він повертається до Вашингтона.

Полк є першим президентом США, який до цього обіймав посаду спікера Палати представників. Він є першим главою американської держави, хто народився у Північній Кароліні, а також третім серед американських президентів, обраних на високі державні посади від штатів, які не були місцем їх народження. На момент інавгурації Полку було 49 років; він став наймолодшим на той час американським главою держави.

Прихід на посаду глави держави. На з'їзді представників Демократичної партії, що відбувся у травні 1844 р. у м. Балтімор, Полка було висунено компромісним кандидатом на президентський пост. Він отримав 266 голосів підтримки зі 177 необхідних.

У 1844 р. Полк перемагає у президентських перегонах іншого претендента – Г. Клея. За Полка було віддано 49,5 % голосів виборців і 170 голосів виборників, а за Клея – відповідно 48,1 % і 105 голосів виборників.

Зауважимо: перемога Полка певною мірою уможливилася завдяки заактуалізованим ним і його командою гаслам територіальної експансії на тлі освоєння континенту. З-поміж того, президентська програма Полка передбачала досягнення цілей, більшість з яких зазнали впливу ідеології 7-го президента США Е. Джексона: зниження митних тарифів; створення

незалежного департаменту фінансів; вирішення суперечки щодо кордонів Орегону; експансіонізм на західному напрямку тощо.

Існує думка, що поразку Клея зумовив той факт, що частина виборців (16 тис. осіб) стратегічно важливого штату Нью-Йорк проголосувала за представника «Партії свободи» Дж. Бірні. Видається, це частково виправдане твердження. Як вже зазначалося, в тодішньому американському суспільстві досить потужними були експансіоністські настрої, які досить пізно зрозуміли вігі. Хоча й були випадки більш активного просування експансіоністських ідей, приміром, щодо анексії Техасу, за що вігі досить активно агітували у Теннессі – штаті, від якого Полка й було висунуто кандидатом у президенти. Як наслідок, хоч і з невеликим, але відривом, у цьому штаті перемогли вігі, зокрема завдяки експансіоністській риторичі.

Тим не менше, загальна перемога демократів у президентських перегонях 1844 р. є цілком закономірною. Вочевидь, її уможливило соціально-економічне становище США. Так, оскільки на той час США передусім були аграрною країною, актуальним для більшості американців було саме земельне питання. Відтак розширення американських територій на захід мало б задовольнити зацікавленість у збільшенні частки земельних володінь і зниженні ціни на землю. Демократичну партію підтримали як фермерський Захід, так і рабовласницький Південь.

Крім того, шовіністичні гасла та антибританська риторика Демократичної партії в очах пересічного виборця виглядала патріотичною, такою, що захищає національні інтереси США як на Північноамериканському континенті, так і у міжнародних зносинах. На користь демократів вплинула й гнучкіша, ніж у вігів, політика щодо імігрантів.

Певного успіху команда демократів здобула в промислових штатах, відмовившись від вимог низьких тарифів. На той час цей крок був суто тактичним, аби привернути голоси виборців. Пізніше ж адміністрація Полка таки вдалася до зниження митних тарифних ставок на користь аграріїв, передусім плантаторів Півдня.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Полк визнаний одним із десяти найуспішніших і найвпливовіших американських президентів. Це результат його політики, внаслідок якої США розширили свої кордони та певною мірою вирішили спірні питання з Великою Британією. Внутрішня політика Полка провадилася у традиціях экс-президента Е. Джексона. Зокрема, серед досягнень Полка: проголошення Техасу 28-м, а Айови – 29-м, Вісконсина – 30-м штатами США; відкриття Морської академії США; віднайдення запасів золота у Каліфорнії, що спричинило початок «Золотої лихоманки»; встановлення

єдиного дня проведення виборів¹; завоювання Каліфорнії; створення Смітсонівського інституту та Американської асоціації медиків; визнання Орегона територією США; підписання договору між США та Великою Британією, що встановлював кордони штату Орегон по 49-й паралелі; заборона у штаті Мічиган смертної кари тощо. Також за президентства Полка було укладено договір «Гвадалупе-Ідальго» з Мексикою, за яким остання визнавала р. Ріо-Гранде кордоном із США. За 15 млн дол. Мексика передала території, які згодом стали частинами майбутніх і вже існуючих штатів Каліфорнія, Нью-Мексико, Арізона, Невада, Юта, Вайомінг, Колорадо.

Президентство Полка співпало з появою концепції «Manifest Destiny» (обумовлений, визначений долею), за якою американська нація має виключне право на заселення Північноамериканського континенту. Президент Полк був палким прихильником цієї концепції, що й визначило його внутрішню та, передусім, зовнішню політику.

Надвелика працездатність Полка суттєво вплинула на стан його здоров'я. За його власним рішенням і рішенням Демократичної партії для участі в наступних президентських виборах 1848 р. було висунено нову кандидатуру – Л. Касса. Останній програв вибори герою Американо-мексиканської війни, представникові вігів З. Тейлору.

Основні невдачі періоду президентства. «Війна містера Полка», себто, війна з Мексикою, як її називають самі американці, хоча і завершилася впевненою перемогою США, тим не менше загострила суперечності між північними та південними штатами², що згодом переросли в Громадянську війну. До того ж, успішна експансіоністська політика президента Полка активізувала потужну ксенофобську реакцію: лунали заклики окупувати усю територію Мексики – розореної та спустошеної війною країни та розширити американські володіння аж до Гватемали.

Дещо контрверсійним стало ветовання президентом акту, за яким передбачалися федеральні асигнування на інфраструктуру новоприєднаних штатів. Це дало привід звинуватити президента Полка в його відвертій підтримці, лобіюванні інтересів представників південних штатів. Президент Полк певним чином не відчув політичних настроїв щодо нових територій, зокрема, в питанні поширення там рабовласництва, яке він уважав другорядним.

Отримав визнання за: розширення кордонів США внаслідок проведеної експансіоністської політики із приєднання до співдружності

¹ Президентські вибори 1844 р. стали останніми, коли у різних штатах вони відбувалися в різні дні. З 1848 р. усі штати одночасно голосували в листопаді.

² Очевидно, далися взнаки побоювання на Півночі можливого кривавого конфлікту між рабами та рабовласниками Півдня з потенційним його переростанням на північні штати.

нових штатів («доктрина Полка»). Така політика виправдовувалася Полком через небажання розширення європейського впливу на ці території.

Був критикований за: експансіоністську політику, зокрема, війну з Мексикою, вважаючи анексію мексиканських територій незаконною, а саму війну – несправедливою, неконституційною та такою, що виснажує федеральний бюджет.

Оцінка світовою громадськістю. Історики відзначають, принаймні, три причини, чому Полк доцільно віднести до когорти впливових американських президентів: він виконав усі обіцянки, виголошені у передвиборчій програмі; був найрішучішим із-поміж президентів напередодні Громадянської війни; значно розширив повноваження виконавчої гілки влади, зокрема, у частині військових повноважень глави держави та його контролю над виконавчою владою.

Для збереження колективної пам'яті про президента Полка було викарбувано серію монет і медалей, випущено поштові марки, листівки тощо. Його ім'ям названо одну з вулиць Сан-Франциско, округи в десятих штатах, кілька міст. Університет Північної Кароліни також носить ім'я 11-го президента США. У Рапід-Сіті («місто президентів» у Південній Дакоті) встановлено пам'ятник Полку; пам'ятники встановлені біля університету та Капітолію Північної Кароліни, а також у містах Колумбія та Нешвіл у штаті Теннессі. Будинки, де народився та проживав Полк, є музеями.

Відомі особистості про Дж. Н. Полка

- Це була найстаранніша людина, яку я тільки знав. За роки свого президентства він став схожий на старця (*Дж. Б'юкенен*).
- Призначенням американського народу є те, аби розселитися по всьому континентові, який Провидіння вказало нам для вільного розвою (*Дж. Саліван*).
- Ми вітаємо містера Полка з перемогою, але водночас не можемо не звернути увагу світової спільноти на той факт, що вибори у США не були ані прямими, ані чесними [...]. Суцільний обман населення (*Л. Дубельт*).
- Я засуджую агресивну політику містера Полка щодо Мексики. На знак протесту, аби не спонсорувати жодною мірою вбивства людей, відмовляюся платити податки (*Г. Торо*).
- Хочеться вірити, що містер Полк не буде таким жахливим і тиранічним правителем, яким він себе зарекомендував під час виборчої кампанії (*Г. Клей*).
- Полк був великим президентом. Те, що він прагнув зробити, він зробив (*33-й президент США Г. Трумен*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після завершення президентської каденції Полк зазначав, що почувається надзвичайно легко і щасливо на пенсії, будучи вільним від тих суспільних справ, якими йому довелося перейматися за останні чотири роки. Спокійне пенсійне життя для Полка було недовгочасним: захворівши на холеру, у червні 1849 р. 53-річний екс-президент помирає. Він прожив у статусі екс-президента найменше з усіх американських глав держави – 103 дні. Похований у м. Нешвіл.

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (04.03.1845 р.), в якій окреслено основні завдання: верховенство права у реалізації президентом та урядом США своєї програми, коли президент є «не партійною, а національною фігурою», пріоритет дотримання прав і свобод громадян, вирішення проблеми внутрішнього державного боргу, вирішення питання приєднання нових територій; воєнне послання до Конгресу (11.05.1846 р.) із аналізом відносин США та Мексики.

Друкований доробок: «Щоденник президента Дж. Н. Полка, 1845–1849 рр.» (книга вперше опублікована в 1910 р.).

Приватне життя. Полк був одружений із С. Чайлдрес. Їх шлюб, зареєстрований 1824 р., був бездітним. С. Чайлдрес-Полк активно цікавилася роботою чоловіка; вона ініціювала заборону танців та алкоголю у Білому домі. Суворе пресвітеріанське виховання подружжя Полків відобразилося на стилі їх публічного життя: Перша леді відмовлялася від відвідин театру, іподрому та картярських ігор тощо. Натомість з її ініціативи щороку стали влаштовувати святкові обіди до Дня подяки.

Сучасники не відзначають якихось талантів і здібностей президента Полка. Натомість, зацентовують увагу на його величезній працездатності, що і згубила його, підірвавши здоров'я. Єдине, що відзначали сучасники про Полка, це його красномовство, за що він і отримав прізвисько «Наполеон імпровізації». Також у нього неабияк були розвинені політична інтуїція та дипломатичний хист, що уможливлювали ефективне балансування з-поміж різних політичних сил, уникаючи гострих конфліктів, тонко відчуючи політичну й адміністративну компетентність потенційних членів своєї команди.

Із відомих висловлювань Дж. Н. Полка

- Найпершим моїм принципом буде керувати урядом в істинному дусі цього знаряддя і брати на себе тільки чітко гарантовані повноваження.
- П'ятдесят чотири сорок або війна³.
- Як на мене, то президентство не є ложем із троянд.

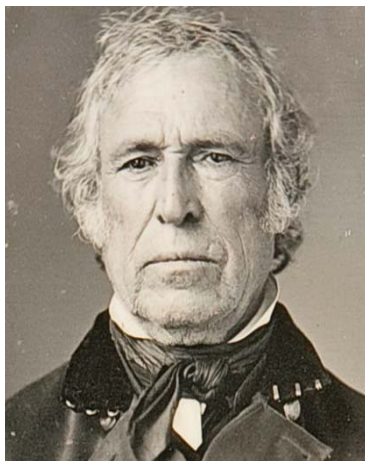
³ 54°40' – координати заявленого урядом США кордону спірної території Орегона.

- Наше право на місцевість Орегон є чітким і недвозначним.
- Не можна не бачити загрози ні нам, ні світові, якщо Техас лишиться незалежною республікою.
- У зовнішній політиці я завше пам'ятатиму про особливу увагу до прав інших країн.
- Мексика вчинила акт агресії, пролила американську кров на американській землі.
- Наша улюблена країна є моральним взірцем світові.
- Американці є Богом обраною нацією, а відтак, мають виключне право на колонізацію усієї Північної Америки.
- Я сказав, що ми переможемо, і ми перемогли.
- Президент, який сумлінно виконує свій обов'язок, не може дозволити собі ніякого відпочинку.

Л-ра: Інавгураційні промови президентів США (2009). (В. К. Горбатько, Trans.). Харків: Фоліо; Borneman, W. (2008). Polk: The Man Who Transformed the Presidency and America. New York: Random House Publishing Group; Merry, R. (2009). A Country of Vast Designs: James K. Polk, the Mexican War and the Conquest of the American Continent. New York, Toronto, London, Sidney: Simon & Schuster Paperbacks; Remini, R. (2008). A short history of the United States. New York: Harper Collins Publishers.

А. Лебідь

ТЕЙЛОР, Закарі (англ. *Zachary Taylor*) – 12-й президент США (1849–1850). До того, як посів пост президента, жодної іншої державної посади не обіймав. Діяч партії вігів. Прославився як талановитий військовий, велику народну популярність здобув за перемоги у війнах з індіанцями та Мексикою.

Закарі Тейлор
(1784–1850)

Біографічні дані. Тейлор – нащадок давньої династії впливових вірджинських плантаторів. Народився в окрузі Оріндж, штат Вірджинія, 24 листопада 1784 р. у сім'ї підполковника, який служив у штабі Дж. Вашингтона. У 1785 р. сім'я переїхала в Луїсвілл, штат Кентуккі, де батько Тейлора набув впливу. Тейлор здобув тільки приватну початкову освіту; натомість багато допомагав на сімейній тютюновій плантації,

навчився верхової їзди та використовувати мушкет.

З 1808 р. Тейлор розпочав службу в армії. Його військова кар'єра тривала понад 40 років. У 1808 р. Тейлор отримав звання лейтенанта, а пізніше став командувачем в армії генерала Дж. Вілкінсона в Новому Орлеані. У 1810 р. отримав звання капітана. Тейлор відзначився в Англо-американській війні (1812–1815), обіймав посаду майора армії В. Г. Гаррісона, проте наприкінці війни його повернули у ранг капітана. Через це він подав у відставку і повернувся в Кентуккі, де зайнявся господарськими справами на сімейній плантації. У травні 1816 р. тогочасний президент Дж. Медісон відновив Тейлора в чині майора та відправив його до штату Вісконсин, командувати 3-ю піхотною бригадою. У 1832 р. Тейлор командував американськими військами у «Війні чорних яструбів» і змусив індіанців капітулювати. За мужність, витривалість та відвагу солдати дали Тейлору прізвисько «Old Rough and Ready» («Старий зірвиголова»).

У Другій Семинольській війні у Флориді (1835–1842) Тейлора було призначено командувачем армії. Противнику (корінним індіанським племенам) було завдано поразки на озері Окічобі. У 1845–1848 рр. – учасник Американо-мексиканської війни. Блискучі перемоги у важливих битвах цієї війни забезпечили Тейлору таку величезну популярність, що йому запропонували балотуватися на пост президента США, попри відсутність попереднього політико-управлінського досвіду.

Прихід на посаду глави держави. Спершу Тейлор мало цікавився державними справами. Так, у червні 1846 р. він заявив, що відмовиться балотуватися на пост президента, навіть якщо це буде найкраще, що він зможе «досягти без опору». Однак уже наприкінці осені 1847 р. Тейлор почав висловлювати свої погляди з тих чи інших політичних питань,

демонструючи тим самим зацікавленість справами державного рівня. Зокрема, він виступав за внутрішню реорганізацію банку США, вказуючи на великі проблеми в його роботі, наголошував, що використовуватиме право вето для захисту Конституції. Його політичні прихильники були вражені такими заявами та всіляко намагалися приховати їх.

Балотуватися на пост президента генерал-майору та національному герою США Тейлору одночасно запропонували дві основні партії: демократи та вігі. Тейлор прийняв пропозицію вігів: 1848 р. нью-йоркський політичний діяч Т. Уїд висунув кандидатуру Тейлора на посаду глави держави від вігів.

Тейлор переміг на виборах, які вперше відбувалися в один і той самий день у всіх штатах Америки. На півночі США люди голосували за нього, бо він був героєм Англо-американської війни, а на півдні його підтримували як одного з найбільших рабовласників (у південних штатах Тейлор отримав 51 % голосів виборців). Важливе значення мала також перемога Тейлора у штаті Нью-Йорк, що давав найбільше голосів виборників. Електоральний супротивник Тейлора – М. Ван Б'юрен, висунутий на президентське крісло від партії противників рабства – «Freesoilers», набрав у цьому штаті тільки 10 % голосів виборців.

На вирішальному етапі перегонів Тейлор здобув перемогу над кандидатом від Демократичної партії Л. Кассом, який також був відомим воєначальником та державним службовцем (відзначився в Англо-американській війні як талановитий генерал; у 1813–1831 рр. був губернатором та сенатором штату Мічиган). Так, Тейлор набрав 47,3 % голосів виборців і заручився підтримкою 163 виборників, а Касс – 42,5 % голосів виборців і 127 виборників. Інші кандидати отримали незначну підтримку. Тож Тейлор став другим і водночас останнім президентом від вігів.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Тейлор займав пост президента лише 16 місяців. За час його президентства в країні відбулися доленосні події, найважливіші з яких були пов'язані з обговоренням у Конгресі та уряді проблеми рабства на територіях, які відійшли від Мексики. Тейлор, долучаючись до дебатів представників Півночі та Півдня, завжди наголошував на пріоритеті збереження єдності країни перед будь-якими політичними розбіжностями.

Тейлор підтримував ідею приєднання Каліфорнії як нового, 31-го, штату. А деяким лідерам Півдня, що погрожували відокремленням, він рішуче заявив, що особисто очолюватиме армію, якщо це буде необхідно для виконання федеральних актів і збереження Союзу. Після такої рішучої заяви президента рішення про приєднання Каліфорнії було прийнято.

Адміністрація Тейлора приділяла особливу увагу бюджетно-фінансовій сфері, вживала ефективних заходів для розвитку всіх галузей економіки, особливо на нових приєднаних до США землях.

Головним зовнішньополітичним досягненням Тейлора стало укладення договору Клейтона – Булвера, підписаного США з Великою Британією 1850 р., відповідно до якого обидві держави погодилися сприяти використанню всіх майбутніх міжокеанських шляхів сполучення (каналів, залізниць) і вважати їх відкритими на рівних правах для США і Великої Британії. Договір передбачав створення комерційного союзу з усіма великими морськими державами для захисту судноплавного каналу через територію Нікарагуа, який з'єднував Атлантичний і Тихий океани. Водночас йшлося про забезпечення захисту залізниць та каналів маршрутами Техуантепек та Панами, всіма іншими міжокеанськими зв'язками, які можуть бути встановлені, щоб скоротити транзит до територій США або від них на Тихому океані.

За президентства Тейлора мирним шляхом було вирішено конфлікт з Іспанією, яка захопила кілька американців-піратів; припинено незаконні дії авантюриста з Венесуели Н. Лопеса, який мав намір звільнити Кубу; США морально підтримали лібералів – учасників революцій 1840-х рр. у Німеччині та Угорщині.

Основні невдачі періоду президентства. Президент Тейлор у своїй інавгураційній промові виступав за військову та морську ефективність, дружні відносини з іншими державами, сприятливі умови для розвитку сільського господарства, торгівлі та виробництва, примирення секційних суперечок у Конгресі. Але він так і не запропонував чіткої політичної програми, яка підлягала б виконанню. Він не зумів сформувати ефективний уряд: чотири зі семи членів кабінету представляли інтереси Півдня; у складі уряду не було професіоналів. Тейлор не зміг налагодити співпрацю з Конгресом. Він не запропонував жодних прогресивних ідей щодо вирішення проблеми рабства на Півдні. Короткий термін перебування Тейлора на посту президента був затьмарений також фінансовим скандалом, у якому брали участь кілька членів його адміністрації, зокрема військовий секретар Дж. Кроуфорд.

Отримав визнання за: уміння ставити єдність нації та національні інтереси вище від регіональних чи партійних.

Був критикований за: неспроможність запропонувати прогресивні ідеї для вирішення складної проблеми ліквідації рабства в країні.

Оцінка світовою громадськістю. Президентство Тейлора не було достатньо тривалим, щоб істотно вплинути на управління країною. Більшість істориків вважають, що він був надто неполітичним у той час, коли політика, партії та президентське керівництво вимагали тісних зв'язків із політичними діячами. «Аутсайдерська» філософія Тейлора не

дозволяла йому контактувати з Конгресом. Він ніколи не звертався до законодавчої влади з чіткою політичною заявою, а також не використовував свого впливу для прямого законодавства, за винятком питання державності Каліфорнії та Нью-Мексико. Загалом дії Тейлора були чимось на зразок аномалії. Він був рабовласником, який хотів заборонити розширення рабства на західних територіях, які були придбані в Мексиці. Він був генералом армії, який ухилявся від війни як посередник держави. Він був суворим військовим командиром, який уникав рішучих дій як президент. Зрозуміло одне: він був прихильником збереження Союзу та прагнув робити все можливе в інтересах країни. Його зусилля в цьому напрямку проявилися особливо виразно в тому, як він вирішував питання рабства.

У рамках програми «Президент на монеті в один долар» у листопаді 2009 р. на честь Тейлора випущено дванадцятку за рахунок монету в кількості 78 млн шт. Поштова служба США випустила штамп у пам'ять про президента в 1875 р. А 1883 р. «Співдружність Кентуккі» спорудила статую Тейлора. Його іменем названі військова база в Кентуккі та форт у Флориді, пароплав ВМС США часів Другої світової війни і чотири округи – в Джорджії, Айові, Флориді та Кентуккі.

Пам'ять про військові подвиги відважного генерала, національного героя США Тейлора, його діяльність періоду президентства та безглузду смерть досі живе в американському суспільстві. Свідченням цього є низка праць дослідників, серед останніх робіт праці Е. Б. Сміта «Президент Закарі Тейлор: президент-герой» (2007), Дж. Ейзенхауера «Закарі Тейлор. Серія американських президентів» (2008), А. Хатча «Більше про президентів, ніж ти коли-небудь хотів знати: від Закарі Тейлора до Гровера Клівленда» (2014), Р. Новлана «Американські президенти від Полка до Гейза: що вони зробили, що вони сказали та що було сказано про них» (2016) та ін.

Відомі особистості про З. Тейлора

- Битви під керівництвом генерала Тейлора не вирізнялися геніальними військовими маневрами. Проте в цілому він здавався переможцем, використовуючи тверезий і непохитний розум у поєднанні з упертою неспроможністю досягнути можливості поразки. Його рідкісною військовою особливістю було поєднання заперечень – відсутність хвилювання та відсутність страху. Його неможливо було ані розхвилювати, ані злякати (*16-й президент США А. Лінкольн*).

- Навіть для найдосвідченіших політиків президентство – непростий шлях. Для генерала Тейлора він видався тернистим. Жодна людина не може посісти це місце без осуду. Я все ще вірю і сподіваюся, що коли

офіційну діяльність генерала Тейлора розглядатимуть крізь призму історичних подій, його заслуги виявляться не меншими, ніж будь-кого з його наступників (*А. Лінкольн*).

- У загальносуспільному ставленні генерала Тейлора до своєї держави сильне враження на пильного спостерігача справить його непомітна саможертвна довготривала відданість своїй справі. Він не захоплювався розвагами, не відвідував жодних громадських місць у пошуку визнання, однак спокійно, наче Земля на своїй орбіті, завжди обіймав свою посаду. Вздовж усього нашого індіанського кордону, упродовж усього літа чи зими, під промінням пекучого сонця чи нещадної зливи, він, як безсонний вартовий, був на сторожі, поки ми спали, упродовж довгих сорока років. Тож наскільки добре може промовити герой, який помирає, свої останні слова: «Я виконав свій обов'язок, я готовий піти» (*А. Лінкольн*).

- Він справді надзвичайно простий чоловік у літах. У ньому найменше пихи або удавання з-поміж людей, яких я бачив. Про державні справи говорить так простодушно, як дитина, і не претендує на знання того, в чому некомпетентний. Він до певної міри чудова людина, і залишається тільки дивуватися, що така людина має бути президентом США (*конгресмен Г. Манн*).

- Генерал Тейлор, без сумніву, є доброзичливою людиною похилого віку. Однак він неосвічений, украй необізнаний у державних справах і, як на мене, не відає про свої дуже посередні розумові здібності (*11-й президент США Дж. Н. Полк*).

- Тейлор був одним із бездіяльних президентів. Коли він став главою держави, гадаю, й не знав, що має робити. Я не можу бути поблажливим і приховати те, що він не виконав своєї програми. У Тейлора не було жодної програми, яка підлягала б виконанню, тому неможливість зазнати поразки пояснювалася відсутністю програми. Його обрали саме як військового діяча, а свій рік при владі він проводив наче генерал у відставці. Президент [...] має мати ідеї та уявлення про те, що необхідне для блага країни. Він міг створити умови, завдяки яким йому вдалося прославитися, або ж сприймати речі такими, як вони є, нічого не роблячи. Тейлор, безумовно, став експертом із питань бездіяльності (*33-й президент США Г. Трумен*).

Найвідоміші промови. До таких найперше віднесемо Перше щорічне послання до Конгресу (04.12.1849 р.); у ньому Тейлор підтвердив своє вігівське розуміння відносин між Конгресом та главою держави. Він зазначив, що «має повноваження рекомендувати» (не диктувати) заходи Конгресу. Виконуючи цей обов'язок [рекомендувати заходи], виконавчий департамент уряду не може законно контролювати рішення Конгресу з

будь-якого законодавчого питання, поки це рішення не буде офіційно подано президентові на затвердження. Тейлор також пообіцяв, що ніколи не застосовуватиме права вето, окрім як «у надзвичайних випадках». Різко обмежуючи використання вето, президент міг би посприяти тому, щоб воля народу, законно виражена через конституційні органи, була максимально ефективною.

Серед найвідоміших промов Тейлора віднесемо й повідомлення про нові приєднані території, оголошене в Сенаті США (23.01.1850 р.). У ньому Тейлор наполегливо рекомендував прийняти Каліфорнію та Нью-Мексико як держави (питання Нью-Мексико було проблемним, оскільки Техас претендував на свої землі на схід від Ріо-Гранде).

Варте уваги й повідомлення Тейлора щодо Договору з Великою Британією, оголошене в Сенаті США (22.04.1850 р.). У ньому Тейлор оголосив про ратифікацію конвенції між США та Великою Британією, підписаної у Вашингтоні між Дж. М. Клейтоном від США та сером Г. Л. Булвером від Великої Британії.

Приватне життя. У 1810 р. у віці 26 років Тейлор одружився з М. М. Сміт, вони мали шестеро дітей – п'ятеро доньок і сина. Двоє дівчат померли в ранньому віці.

Вирісши в сім'ї заможного фермера, який служив в армії та був офіцером під час Війни за незалежність, Тейлора найперше цікавило все, що пов'язане з військовою службою. У біографії Тейлора наголошено, що він «не мав формальної освіти». Проте Тейлор став людиною-символом: його прихильники захоплювалися ним як людиною, котра досягла всього тільки завдячуючи собі. Для них він був прикладом того, що для успішної політичної кар'єри не обов'язково мати високу освіту, радше навпаки, близькість до народу засвідчується тим, що кандидат є самоуком. Один із підлеглих Тейлора, І. А. Хітчкок, у своїх мемуарах згадував цікавий випадок: якимось під час військової кампанії Тейлор приєднався до нього в наметі і досить довго розповідав про «Історію Англії» Д. Г'юма. Хітчкок припустив, що це, можливо, була єдина книга, яку коли-небудь читав Тейлор, або єдина книга, про яку він хотів говорити.

Захопленням Тейлора була верхова їзда. Переїхавши до Білого дому, колишній генерал-майор армії США взяв зі собою свого улюбленого бойового коня Старого Вайта (Old Whitey), який був з ним у багатьох битвах, та колишнього циркового поні Аполлона (Apollo), якого йому подарували ще до президентства. Президентський комітет часто друкував на листівках та в газетах зображення Тейлора верхи на Старому Вайті, з уваги, зокрема, на те, що той мав статус військового героя. Громадськість же полюбила коня не менше, ніж вершника.

У релігійних питаннях Тейлор підтримував Єпископальну церкву. Про його релігійність свідчить серед іншого те, що коли інавгурація

президента припала на неділю, 4 березня, він з релігійних міркувань відмовився скласти присягу цього дня і переніс її на наступний день. Фактично громадяни США один день були без президента. Однак де-юре президентський термін Тейлора почався таки 4 березня. Щодо його релігійних поглядів, то навіть його молодша донька казала, що «він постійно читав Біблію і практикував усі свої заповіді, визнаючи свою відповідальність перед Богом».

Дуже уважним Тейлор був до свого раціону, віддавав перевагу простим продуктам. Після того, як побував у Новому Орлеані, вподобав креольську кухню, захопився її різноманітністю та витонченістю смаку: перелік його улюблених страв поповнили краби, устриці, картопляний салат і фаршировані солодкі перці.

Причиною смерті Тейлора була його необачність у харчуванні та некомпетентність лікарів. Під час липневої спеки 1850 р., на святкових заходах зі збору коштів на монумент Вашингтона президент Тейлор з'їв дуже багато сирих фруктів і морозива, що призвело до сильного розладу шлунку та шлункового грипу. Лікарі не змогли йому допомогти. Через п'ять днів від початку хвороби, 09.07.1850 р. Тейлор помер, пробувши на посаді президента трохи більше року. Його смерть була затьмарена суперечностями, в суспільстві ширилися чутки, що його отруїли миш'яком політичні вороги; проведена 1991 р. ексгумація останків не підтвердила отруєння президента.

Із відомих висловлювань З. Тейлора

- Я завжди виконував свій обов'язок. Я готовий померти. Єдине, про що я шкодую, – що залишаю своїх друзів.
- Я не переслідую жодної особистої мети, не будую політичних цілей, не маю ворогів, яких хочу покарати, не служу нікому, окрім моєї країни.
- Моє життя було присвячене зброї, але я завжди й за будь-яких обставин розглядав війну як національне лихо, якого слід уникати, якщо це сумісно з національною гідністю.
- Біблія є найкращою із книжок, і я б хотів, щоб її мав кожен. Вона є незамінною для безпеки та стабільності нашої державності. Вільний уряд не може існувати без релігії та моралі, а мораль – без релігії. Біблію слід особливо вкладати в руки молоді. Це найкращий підручник у світі. Мені хотілось би, щоб наш народ виховувався під впливом цієї священної книги.
- Міцна репутація – це як гарне багаття. Щойно ви його розпалили, горіння полум'я легко підтримувати, навіть якщо хтось прийде і намагатиметься його загасити. Але якщо ви заснете і знехтуєте ним [...], то прокинетесь серед попелу.

- Я б не був просто президентом певної партії. Я почуваюсь зобов'язаним керувати урядом без будь-яких партійних схем.
- Ідея про те, що я повинен стати президентом, видається мені настільки фантастичною, що не вимагає серйозної відповіді. Це ніколи не спадало на думку ані мені, ані, мабуть, будь-якій іншій людині.
- Єдиним підґрунтям надії на те, що установи влади й надалі будуть вільними, є належне моральне та релігійне виховання дітей, щоб вони були готовими правильно виконувати обов'язки громадян.

Л-ра: Nowlan, R. A. (2016). *The American Presidents from Polk to Hayes: What They Did, What They Said and What Was Said about Them*. Denver: Outskirts Press; Eisenhower, J. S. D. (2008). *Zachary Taylor. The American Presidents series*. New York: Times Books; Hatch, A. (2014). *More About the Presidents Than You Ever Wanted to Know: Zachary Taylor to Grover Cleveland*. Seller: Smashwords; Cannon, P. & Brooks, P. (1968). *The Presidents' cookbook; practical recipes from George Washington to the present*. New York: Funk & Wagnalls.

Н. Химиця, Т. Білуцак

ФІЛМОР, Міллард (англ. *Millard Fillmore*) – 13-й президент США (1850–1853). На початку політичної кар'єри був членом Антимасонської партії, згодом – Партії вігів, партії «Нічого не знаю» (Know-Nothing Party). Останній президент від вігів. Послідовний прибічник компромісів між Півднем і Північчю США.

Міллард Філмор
(1800–1874)

Біографічні дані. Народився 7 січня 1800 р. у Саммергіллі, штат Нью-Йорк. Батько, Натаніель Філмор, був нащадком іммігрантів із Шотландії, мати, Фібі Міллард, мала англійське походження. Майбутній президент був другою дитиною, старшим сином у сім'ї, що мала загалом дев'ятеро дітей. У ранньому дитинстві його віддали учнем до кравця, а з 15 років він почав працювати на ткацькій фабриці. Через нестатки в родині отримав лише початкову освіту. Завдяки публічній бібліотеці увесь вільний час займався самоосвітою.

У дев'ятнадцять років переїхав до м. Нью-Хоуп, де вступив у школу-академію, а через рік переїхав до Буффало: вивчав право, розпочав практику, а продовжуючи навчання, склав іспити та отримав ліцензію адвоката (1823). Практикував у Іст-Орорі, штат Нью-Йорк. Привернув до себе увагу впливових нью-йоркських політиків. У 1824 р. під час президентської кампанії Філмор підтримав публічно Дж. К. Адамса – одного з кандидатів від Демократично-республіканської партії.

У Буффало та Іст-Орорі Філмор отримав репутацію знаного адвоката і політика. У 1828 р. був обраний до Нью-Йоркської асамблеї, а у 1832 – до нижньої палати Конгресу США. Упродовж трьох років у м. Олбані Філмор працює в різних юридичних комітетах законодавчих зборів. У 1828 р. він познайомився з Т. Уїдом, нью-йоркським видавцем і журналістом, який переконав Філмора приєднатися до опозиційної Антимасонської партії. З 1829 по 1831 рр. Філмор представляв як депутат округу Ері в парламенті Нью-Йорка антимасонську «Партію противників вільних каменярів» – протестну популістську партію, що проіснувала недовго. По завершенні каденції він повертається до Буффало, поновивши адвокатську практику.

Через розпуск Антимасонської партії Філмор доєднується до партії вігів, очолюваної відомим сенатором Г. Клеєм; брав участь у створенні партії вігів у Західному Нью-Йорку. 1833 р. саме ця партія висунула Філмора кандидатом до Палати представників США, де він підтримував ідеї Клея щодо економічної консолідації нації за допомогою федерально-державного розвитку інфраструктури і протекціоністських мит для місцевої промисловості.

Після обрання В. Г. Гаррісона президентом США (1840) Філмор очолив бюджетний комітет, у межах якого розробив «Акт про тарифи» (1842). Працюючи при президентах США Е. Джексоні, М. Ван Б'юрені, Дж. Тайлорі, конгресмен Філмор послідовно обстоював позиції вігів та лідера партії Г. Клея. Враховуючи постійні намагання партії модернізувати економіку, ввести високі митні тарифи для захисту вітчизняної промисловості, Філмор активно дебатував із цих питань. Послідовно наполягав на скасуванні рабства в Федеральному окрузі Колумбія, виступав проти анексії рабовласницького Техасу. Щодо політичного устрою країни, то він уважав: перевага політичних повноважень повинна бути на користь Конгресу, в порівнянні з волевиявленням глави держави. Фактично, Філмор схилився до системи представницької демократії.

Після завершення каденції конгресмена Філмор мав намір балотуватися на посаду віце-президента США під час виборів 1844 р. Але з'їзд вігів цю ідею не підтримав, натомість запропонувавши Філмору балотуватися на посаду губернатора штату Нью-Йорк. Програвши ці вибори, Філмор повернувся до адвокатської практики в Буффало.

Через чотири роки партія вігів висунула на посаду президента країни З. Тейлора, героя мексиканської війни, а Філмора було висунуто на посаду віце-президента, яку він обіймав із 05.03.1849 р. лише до 09.07.1850 р. — дня смерті З. Тейлора. Примітно, що Тейлор і Філмор не знали один одного особисто і вперше зустрілися лише після вдалих президентських виборів. Хоча Філмор підтримував стосунки з членами Конгресу, адміністрація глави держави його майже повністю ігнорувала. До нього не звернулися за порадою навіть під час розподілу посад для його рідного штату Нью-Йорк.

Прихід на посаду глави держави. Філмора називають «випадковим президентом», через те, що посів він цю посаду не за результатами виборів, а внаслідок смерті чинного на той час президента, перебуваючи на посаді віце-президента, на період до наступних чергових виборів. З цієї ж причини він не виголошував інавгураційної промови; за президентства Філмора не було віце-президента.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Філмор на тлі таких президентів, як Т. Джефферсон або ж А. Лінкольн залишився в історії США маловідомим. Політична система країни була вкрай нестабільною. Відбувалися постійні дебати щодо статусу нових штатів, положення рабів у цих штатах. Країна наближалася до Громадянської війни, яка відбулася згодом.

Саме президент Філмор затвердив Компроміс 1850 р. (Compromise of 1850), запропонований Г. Клеєм, який передбачав: Каліфорнія та нові території самостійно будуть вирішувати проблему рабовласництва; заборону рабства у Федеральному окрузі Колумбія; повернення губернаторами

рабів-утікачів. Уважається, що саме цей акт віддалив початок Громадянської війни в США до 1861 р.

Філмор вимушений був відправити в відставку всіх членів уряду (за виключенням секретаря казначейства). У першу чергу, Філмор змінив тих членів кабінету З. Тейлора, які були налаштовані проти Компромісу 1850 р. Так, наприклад, він відразу призначив Д. Вебстера, який підтримував згадану угоду, своїм держсекретарем. Вебстер мав великий зовнішньополітичний досвід, займав цей пост при президентах В. Гаррісоні та Дж. Тайлорі. І Філмор, і Вебстер бачили в концентрації уваги на зовнішньополітичних питаннях можливість зняти напругу в середині країни, яка знаходилася за крок від війни.

Під час президентства Філмора важливою була проблема визначення статусу нових штатів, що потребувало змін у судочинстві на федеральному та місцевому рівнях (найперше це стосувалося мексиканських територій з обмеженими правами в порівнянні з іншими штатами). Попри тиск Конгресу та Верховного суду США, йому вдалося змінити його склад і призначити губернатора нової території Юта.

Філмор, як прихильник розвитку національної інфраструктури, підписав акти про субсидіювання Центральної залізниці штату Іллінойс із Чикаго до Мобайл, а також каналу в Саулт Стей. Активно виступав за реконструкцію найважливішого для економіки суднохідного каналу Ері (завдовжки 540 км), побудованого в 1820-х роках, що зв'язав систему Великих озер через річку Гудзон з Атлантичним океаном. Закінчення у 1851 р. будівництва залізниці в Нью-Йорку підштовхнуло Філмора та його кабінет до поїздки на першому потязі з Нью-Йорка до берегів озера Ері. Філмор був переконаний, що американський Конгрес дозволить будівництво трансконтинентальної залізниці, але це було зроблено лише через десять років.

Крім внутрішньополітичних завдань Філмор намагався вирішити деякі зовнішньополітичні проблеми. Так, у 1852 р. була відправлена експедиція на чолі з комодором М. Перрі до Японії задля встановлення дипломатичних відносин і підписання торговельних угод. Філмор прагнув: розвинути з Японією комерційні відносини, зокрема в частині закупівель японського вугілля для дозаправки американських пароплавів; домогтися від Японії цивілізованого прийому тих американських громадян, які потрапляли в корабельні аварії біля берегів Ніхону. Японська влада погодилася відкрити острів Лю Чу для торгівлі, тут спорудили вугільну станцію, американські мореплавці змогли вільно сходити на берег тощо.

Філмор намагався розширити вплив на сусідні зі США колонії європейських імперій. Наприклад, Куба була колонією Іспанії, котру деякі південні рабовласники бажали взяти під свій контроль, як це зробили з Техасом. Філмор, не бажаючи конфлікту з європейськими державами та північними

штатами, не піддався на цю авантюру. Водночас Філмор захистив королівство Гаваї від експансії Франції у 1851–1852 рр.

Надзвичайно популярною подією під час президентства Філмора було прибуття наприкінці 1851 р. Л. Кошута – лідера Угорської революції 1848–1849 рр. проти Австрійської імперії. Кошут прагнув визнання незалежності Угорщини США. Багато американців співчували угорським повстанцям. Філмор дозволив Кошуту виступити з промовою в Білому домі. Але попри підтримку ідей Угорської революції серед емігрантів, президент відмовився змінити американську політику щодо революційних подій в Європі, залишаючи свою країну нейтральною. В основі такого рішення було намагання вирішувати внутрішні проблеми, а не втручатися у політику Австро-Угорської імперії на далекому європейському континенті.

Основні невдачі періоду президентства. Враховуючи слабкі позиції в середині вігів, намагання досягти компромісу між південними та північними штатами, що викликало незадоволення в різних регіонах країни, навіть незначні досягнення на посаді президента Філмора, сприймаються водночас і як його прорахунки. Саме це певною мірою не дозволило йому бути обраним на другий термін. Але слід враховувати, що це був час становлення політичної системи США та її демократизації, становлення її федеративної системи. Актуальним залишалося питання унормування взаємовідносин між рабами та рабовласниками. Компроміс 1850 р. не зняв питання загострення громадянського конфлікту між регіонами країни, а, навпаки, заклав фундамент для майбутнього протистояння.

Зроблені кроки за час президентства були сприйняті неоднозначно, що не покращило позицій Філмора в середовищі вігів. Під час конвенту з висунення кандидатів для участі у наступних виборах президента 1852 р. партія не розглядала Філмора навіть як кандидата. Він налаштував проти себе значну частину північного крила партії, яке мало сильний вплив при прийнятті партійних рішень. Кандидатом на пост президента від вігів став генерал У. Скотт, герой війни з Мексикою, який, утім, програв вибори демократові Ф. Пірсу.

Після смерті партійного лідера вігів Г. Клея в 1852 р. Філмор узагалі опинився без партійної підтримки, тим більше, що й сама партія розкололася. Тому в 1856 р. він балотувався кандидатом у президенти від маловідомої у США партії «Нічого не знаю». Її члени повинні були на всі запитання відповідати: «Нічого не знаю». Партія мала антиіммігрантську та натовістську спрямованість, не переймалася питанням рабовласництва, але водночас вимагала обмеження доступу переселенців до США. За Філмора на виборах у 1856 р. від партії «Нічого не знаю» віддали голос лише 8 із 296 виборників і 21,6 % виборців, зайнявши третє місце після Дж. Б'юкенена та Дж. Фремонта.

Філмора в свій час критикували навіть за технічні новації в Білому домі. Зокрема, він першим запровадив там ванну кімнату та ватерклозет (1851), але критики вбачали в цьому антисанітарію.

Отримав визнання за: укладення Компромісу 1850 р.

Був критикований за: схильність до компромісів, яка налаштовувала проти нього однопартійців, представників Півночі, але не стимулювала ріст симпатії представників Півдня; взаємодію у 1856 р. із партією «Нічого не знаю» через її екстремістську репутацію.

Оцінка світовою громадськістю. На честь Філмора назване місто у штаті Нью-Йорк, округи штатів Міннесота, Небраска та Юта. Його прізвище носять кілька шкіл (Моравія, Девенпорт), шпиталі (Буффало, Уільямсвіль), академічний центр Університету Буффало, Глейн-Стейт-Парк, парк в Александрії (штат Міннесота, округ Дуглас), вулиця у передмісті Сан-Франциско. У 2010 р. випустили одностоларову монету з його портретом.

Відомі особистості про М. Філмора

- Філмор був слабким президентом, тривіальним базікою (*33-й президент США Г. Трумен*).
- Він захищав Союз мудро і тепло (*біограф Дж. Рейбек*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Філмор повернувся до приватного життя, не маючи статків, земельної власності чи пенсії. Адвокатська практика в Буффало поєднувалася Філмором із суспільною діяльністю. Він виконував обов'язки президента місцевого університету, створив і очолив «Історичне товариство» м. Буффало, що згодом стало музеєм історії міста і штату, заснував шпиталь для різних верств населення. І ці напрями діяльності Філмора залишалися головними до кінця його життя.

Під час Громадянської війни він виступив на боці Північних штатів, засуджував створення Конфедеративних Штатів Америки, до складу яких увійшли одинадцять південних штатів. Під час Громадянської війни став уніоністом, організував загони добровольців для оборони Буффало від конфедератів, допомагав матеріально шпиталю.

Філмор залишився до кінця життя критиком політики президента А. Лінкольна через його позицію щодо рабства, а саме «Прокламацію про визволення рабів», поправки до Конституції США. Коли 1855 р. в Оксфордському університеті Філмору хотіли вручити диплом доктора цивільного права, він відмовився, посилаючись на відсутність класичної освіти та незнання латини.

Найвідоміші промови: на відміну від інших президентів США, у Філмора не було інавгураційної промови, але були виступи під час дебатів у

Конгресі та виборчих перегонів. Зокрема, відзначимо послання щодо Компромісу з Техасом (06.08.1850 р.), Перше щорічне послання (02.12.1850 р.), Друге щорічне послання (02.12.1851 р.), Третє щорічне послання (06.12.1852 р.).

Приватне життя. Під час навчання у школі-академії Філмор познайомився з Е. Пауерс, яка була старша за нього і викладала там. Вона, на відміну від Філмора, мала ґрунтовну гуманітарну освіту. Шлюб вони уклали у 1826 р. і прожили разом двадцять сім років; у родини було двоє дітей. Перша леді наполягала на наділенні жінок рівними правами на освіту, закріплення права жінок на суспільну діяльність. Померла від пневмонії у 1853 р. Дочка взяла на себе обов'язки опікування батьком, але невдовзі (1854) померла від холери. Син був постійним секретарем президента Філмора.

У 1858 р. Філмор одружився вдруге – з К. Макінтош, яка мала досить складні стосунки з його сином через ексцентричний характер. Філмор помер 08.03.1874 р. від гастроентериту – за однією з версій, за іншою – через інсульт. Поховали його на кладовищі «Форест Лоун». Щороку 7 січня там організовують чаювання на знак вшанування 13-го президента США.

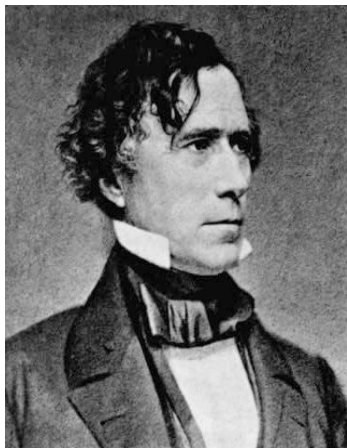
З відомих висловлювань М. Філмора

- Церква та держава повинні бути розділені не лише за формою, але й фактично, релігія і політика не повинні бути поєднаними.
- Нації, як і індивіди, за своєю природою, є рівними та незалежними, отримуючи певні права і маючи певні обов'язки один до одного.
- Давайте пам'ятати, що революції не завжди встановлюють свободу. Наші вільні інститути не були наслідком нашої революції. Вони існували до неї.

Л-ра: Майроф, Б. (2000). *Лики демократии. Американские лидеры: герои, аристократы, диссиденты, демократы*. Москва: Весь Мир; Набока, О. (2017). Дипломатична місія комендатора М. Перрі на острови Лю Чу у 1852 та 1953 рр. та їх міжнародні наслідки. *Американська історія та політика*, 3, 93–103; Хайдекинг, Ю. (Ed.) (1997). *Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона*. Ростов-на-Дону: Феникс; Abbott, P. (2013). *Bad Presidents. Failure in the White House*. Palgrave Macmillan US; Rayback, R. J. (1959). *Millard Fillmore: Biography of a President*. Buffalo: Buffalo Historical Society.

М. Шаповаленко

ПІРС, Фраклін (англ. *Franklin Pierce*) – 14-й президент США (1853–1857), бригадний генерал армії США, політичний діяч, адвокат. Діяч Демократичної партії.

Пірс Франклін
(1804–1869)

Біографічні дані. Народився 23 листопада 1804 р. у м. Гіллсборо, штат Нью-Гемпшир у родині нащадків англійських іммігрантів, котрі приїхали до Північної Америки на початку XVII ст. Його батьками були генерал революції, губернатор штату Нью-Гемпшир Б. Пірс і А. Кендрік. Майбутнього президента назвали на честь Б. Франкліна. Він став шостим із восьми дітей у сім'ї.

Після закінчення початкової школи в Гіллсборо 12-річного хлопця для продовження освіти відправили до м. Хенкок за 20 км від дому. Франклін навчався без особливого ентузіазму, сумував за сім'єю й одного разу пішки прийшов додому. Цей вчинок збентежив рідних. Батько нагодував хлопця та наказав під проливним дощем пішки повертатися назад. Як згодом згадував Пірс, цей випадок став переломним моментом у житті. Перейшовши незабаром у наступну школу в м. Ексетер, штат Нью-Гемпшир для завершення здобуття середньої освіти та підготовки до вступу в коледж, юнак добивається великих успіхів і набував репутації одного з найкращих студентів. Закінчивши її з відзнакою в 16-річному віці, Пірс отримав право стати студентом престижного Боудін-коледжу в м. Брансвік, штат Мен, куди він переїхав 1820 р. Під час навчання в коледжі юнак кілька місяців пропрацював у сусідній сільській школі вчителем.

Здобувши вищу освіту (бакалавр), 20-річний Пірс переїздить до Портсмута, штат Нью-Гемпшир, де знайомиться з юриспруденцією. З метою продовження правничих студій вступає до юридичної школи м. Нортгемптон, штат Массачусетс, де навчається один семестр і повертається додому. Упродовж двох років Пірс удосконалює знання юриспруденції, в 1827 р. отримує ліцензію та набуває членства в колегії адвокатів, працює за фахом у Гіллсборо.

Під впливом батька, прибічника майбутнього президента США Е. Джексона, обраного від Демократичної партії губернатором Нью-Гемпшира, починає цікавитися політикою. У 1829 р. 25-річного адвоката обирають членом Палати представників легіслатури (законодавчого органу) Нью-Гемпшира, що зумовило його переїзд у столицю штату – м. Конкорд. На початку каденції Пірс був призначений головою комітету освіти цієї палати, згодом очолював її як спікер. У 1833–1842 рр. проживає у Вашингтоні, працює у Конгресі США (спершу в Палаті представників, а згодом у Сенаті).

Перші чотири роки праці Пірса в Конгресі припали на період президентства Е. Джексона, прибічником якого Пірс завжди був. Значну кількість

президентських ініціатив конгресмен підтримував. Зокрема, він виступав за демократизацію виборчої системи США, ліквідацію Центрального банку, введення високих митних тарифів, рішучі дії щодо переселення корінних мешканців індіанців до резервацій, заохочення білих американців до освоєння прикордонних регіонів (Орегон, Каліфорнія, Техас). Одночасно він мав і власну, відмінну від партійної і президентської, думку з низки питань. Пірс уважав доцільним використовувати кошти федерального бюджету, а не штатів, для будівництва та поліпшення доріг, каналів, портів, інфраструктурних об'єктів. Іншими були його міркування, ніж у Джексона, щодо проблеми рабства та аболіціонізму (руху за відміну рабства) в США. Якщо президент Джексон виступав проти звільнення чорношкірих рабів, називаючи аболіціоністів ворогами суспільства, то конгресмен Пірс у цей період закликав розглядати в Конгресі клопотання, петиції аболіціоністів. Згодом його міркування з цього питання відчутно трансформувалися, він змінив позицію і перейшов на бік тих, хто придумав т. зв. «правило кляпа», за яким усі клопотання законотворцями навіть не обговорювалися. Як наслідок, Пірса почала критикувати преса північних штатів, називаючи його «боягузом», «мешканцем Півночі з південними симпатіями» та іншими образливими епітетами. Але це не завадило його обранню в Сенат США за активної підтримки керівництва штату Нью-Гемпшир. У цьому державному органі Пірс працював до 28.02.1842 р. – чотири роки в період президентства М. Ван Б'юрена і один рік при Д. Тайлорі. Перший із них був послідовником політики Е. Джексона, а тому знаходив підтримку більшості як в Конгресі, так і в Сенаті, включно з Пірсом. За єдиних позицій усіх гілок влади було досягнуто низки важливих рішень. Зокрема, проведено 6-й перепис населення США, введено новий, узгоджений з усіма штатами, митний тариф і значно прискорено освоєння західних територій країни шляхом організації там дешевого продажу державної землі фермерам. За особистої участі сенатора Пірса були розроблені законодавчі заходи щодо активізації переселення індіанців до резервацій і вирішення мирним шляхом суперечок щодо кордонів між США та Канадою.

Під час постійних дебатів із питання рабства Пірс виступав проти будь-яких дій, які посилили б конфронтацію між Північчю і Півднем. Він підтримав відмову уряду від анексії рабовласницького Техасу (це пропонував Південь), негативно сприйняв ідею відміни рабовласництва у федеральному окрузі Колумбія з м. Вашингтоном. Коли наприкінці 1830-х рр. у США вибухнула фінансова криза, Пірс підтримав пропозицію президента Б'юрена щодо розміщення в штатах державних казначейств і перерахунок до них коштів із банків-банкрутів. В останні два роки, зокрема й при президентові Д. Тайлорі, Пірс очолював комітет Сенату з військових пенсій, займаючись, в основному, розробкою проектів актів, котрі б забезпечили матеріальний захист військовослужбовців, звільнених із служби в американській армії.

Навесні 1842 р. Пірс йде у відставку, повертається до родини в м. Конкорд. Наступні п'ять років, до початку війни з Мексикою, в основному займається адвокатською практикою, часто безкоштовно захищаючи в судах бідняків. Тоді ж, під час епідемії черевного тифу, помирає його молодший син. Намагаючись відволіктися від важких хвилювань, продовжуючи працювати адвокатом, Пірс відновлює в межах штату громадсько-політичну діяльність. Під час президентських виборів 1844 р. він агітує за Дж. Н. Полка, а той, після обрання, пропонує своєму соратнику посаду генерального прокурора або ж знову стати сенатором Конгресу. Відхиливши обидві пропозиції, Пірс натомість вступає в армію США для участі в війні з Мексикою. Воюючи в дивізії під командуванням У. Скотта (свого майбутнього опонента у президентських виборах), проявив себе у кількох важливих битвах, за що удостоївся звання «бригадний генерал». Впавши випадково з коня, Пірс змушений був демобілізуватися та повернутися додому до адвокатської практики. У штаті він користувався повагою, очолював Конституційний конвент для розробки нової конституції штату, публічно підтримав знаменитий «Компроміс 1850» із проблеми рабства на захоплених у Мексики територіях.

Прихід на посаду глави держави. Пірс залишався поза увагою широкої громадськості США аж до Національного з'їзду Демократичної партії 1852 р. Після виникнення патової ситуації серед прихильників провідних претендентів на посаду президента (Л. Кесаса, С. Дугласа і Д. Б'юкенена), коаліція Нової Англії та делегатів із південних штатів запропонувала кандидатуру «Молодого Гікорі» – Пірса (Е. Джексон був відомий як «Старий Гікорі», про що ми згадували, висвітлюючи постать 7-го глави американської держави). Компроміс було знайдено. Пірс став кандидатом у президенти від демократів. Вибори 1852 р. він виграв із відчутною різницею голосів: його підтримали 50,8 % виборців і 254 виборники. За опонента Пірса від вігів, У. Скотта, проголосувало 43,9 % виборців і 42 виборники. Результат засвідчив занепад вігів. Але було зрозуміло, що і демократи опинилися на межі розколу.

Пірс став наймолодшим президентом в історії США на той час. Особиста драма, пов'язана зі загибеллю сина напередодні інавгурації, затьмарила ейфорію від перемоги. Це було відчутно з неоднозначної промови під час вступу на посаду. Пірс став єдиним президентом США, який не давав клятви. Він склав лише урочисту обіцянку, що, в принципі, було законодавчо дозволено. Пірс не міг відмовитися від такої високої посади, оскільки його б викреслили з громадсько-політичного життя, позбавивши усіх заслуг і привілеїв, яких політик і генерал добився в житті. Ці причини змусили президента в душі вважати свою роботу примусовою, що й відбилося негативно на його чотирирічному перебуванні при владі.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Діяльність Пірса хоч і була активною, але не надто результативною. До сумнозвісних

досягнень його адміністрації можна віднести радикальну політику щодо індіанців, їх переселення до резервацій. На Пірса не впливало ніщо, він залишався непохитним у своїх планах. Навіть глибоко філософські слова вождя Сіатля в його зверненні до президента не розчулили останнього: «Великий Батько у Вашингтоні надсилає слово, що він бажає купити нашу землю. Як можна купити чи продати небо? Тепло землі? Сама ідея дивна для нас. Ми ж не володіємо свіжістю повітря чи бризками води. Як ви купите їх у нас? Кожна частина цієї землі свята для мого народу».

У спробі не допустити розколу держави президент прагнув до складу свого кабінету включити представників усіх фракцій. Бажаючи відволікти населення від проблем рабства, він проводив амбіційну зовнішню політику та реалізовував програму розвитку західних регіонів. Пірс намагався примусити Велику Британію покинути Центральну Америку, наполягав на купівлі Куби в Іспанії та Аляски в Росії, а також приєднанні Гавайських островів.

Значним успіхом у міжнародній діяльності Пірса стала підтримувана ним експедиція комодора М. Перрі 1853 р. до берегів Японії. Президент прагнув отримати доступ до портів цієї країни, домогтися від імператора Японії розширення комерційних стосунків між двома державами. Дворічна експедиція була вдалою. Комодор Перрі після повернення доповів президенту, що залишається лише остаточно обговорити умови договору та підписати його сторонами.

Головним успіхом експансіоністської політики Пірса стало прийняття в 1856 р. акта, за яким кожен громадянин США, котрий відкриє нічийний острів із покладами гуано (пташиний послід, який використовувався як добриво у сільському господарстві), має право вимагати цю територію для своєї держави. В результаті на сумнівній правовій основі до США було приєднано близько 70 островів (Мідуей, Острів Різдва та ін.). Так пташині екскременти зіграли значну роль у розширенні США.

Результативними для державної системи управління стало створення адміністрацією Пірса Претензійного суду США (U.S.Court of Claims) і реорганізація дипломатичної та консульської служб.

За президентства Пірса в Білому домі в 1854 р. було започатковано традицію встановлювати ялинку на Різдво. Саме Пірс наказав облаштувати в Білому домі центральне опалення з вугільною піччю. До нього всі президенти скаржилися на крижаний холод у резиденції. Пірс став першим лідером США, якого повсюди почав супроводжувати «бодігارد»; утім єдиним відомим замахом на нього було лише метання звареного яйця невідомим чоловіком напідпитку.

Основні невдачі періоду президентства. Пірс став президентом тоді, коли протистояння північних і південних штатів щодо рабства набуло особливо загрозливого характеру для єдності держави. Надзвичайно важливими були питання освоєння колишніх мексиканських територій, сто-

сунки з індіанськими племенами, будівництво залізниць, врегулювання гострих протиріч із Великою Британією та Іспанією. Переважна більшість дій щодо вирішення цих проблем були не до кінця продуманими президентом та урядом, а тому виявилися помилковими. Однією з основних причин цього стала нездатність Пірса сформувати уряд національної єдності.

Найбільш резонансним кроком Пірса, який радикалізував ситуацію в США, стало підписання «Акту Канзас – Небраска» (1854). Мешканцям обидвох цих штатів надавалося право вирішення питання за принципом «народного суверенітету», яким має бути штат: вільним чи рабовласницьким. Акт скасовував «Міссурійський компроміс» 1820 р. – консенсус між ворогуючими штатами. Події, що розгорнулися згодом на цих територіях, увійшли в історію під назвою «Кривавий Канзас». Прагнучи зберегти спокій у суспільстві, Пірс протидіяв розгортанню агітації проти рабства, що сприяло його підтримці південними штатами, але викликало повне несприйняття в північних.

Президент не приховував, що марить збільшенням американської території будь-якою ціною. Навіть в інавгураційній промові він заявив: його уряд не турбують боягузливі пророцтва, які вбачають зло в американській експансії. У зовнішній політиці він виявився старанним послідовником «Доктрини Монро» («Америка для американців»).

Бажання отримати від Мексики черговий шматок землі наštовхнулися на значний спротив у власній країні. Т. зв. «Купівля Гадсдена» (названа за прізвищем торгового представника Дж. Гадсдена), в результаті якої США у 1853 р. за 10 млн дол. придбали в Мексики вузьку смужку землі, не знайшла підтримки громадськості. Територія, що охоплювала 30 тис. кв. миль в сьогodнішній Арізоні та Нью-Мексико, була настільки мізерною і бідною, що, за висловлюванням одного з конгресменів, «навіть один вовк не зможе там себе прогодувати». Для Пірса це не мало жодного значення. Він сподівався прокласти через ці землі трансконтинентальну залізницю, щоб економічно укріпити південні штати. Але ця ідея не була реалізована в період його каденції. Будівництво залізниці відбулося лише під час Громадянської війни.

У прагненні отримати острів Куба в Іспанії Пірс використав привід протиправного захоплення в 1854 р. іспанцями американського судна. Тоді громадськість США вибухнула обуренням. Вашингтон висунув ультиматум Мадриду щодо зміни керівництва Куби. Іспанія не піддалася тиску, а натомість виплатила грошову компенсацію. Конфлікт було практично вичерпано. Але будучи впевненим, що Куба надзвичайно важлива для США, команда Пірса проголосила комюніке, відоме під назвою «Маніфест Остенд», який вимагав примусового відділення Куби від Іспанії, якщо вона не продасть її добровільно. Після того, як про цей таємний документ стало відомо, протести прокотилися не лише північними штатами, а й Єв-

ропою. Пірс та його радикальні радники вимушені були поступитися, надовго нівелювавши шанси США здобути Кубу.

За Пірса загострилися і відносини з Великою Британією, оскільки США намагалися поширити свій вплив на Центральну Америку, чого боявся Лондон. Приводом стали події в Грейтауні, невеликій британській колонії на річці Сан-Хуан. Після повного знищення міста військовим кораблем США, газета «New York Tribune» охарактеризувала ці дії як непотрібні, відзначивши нелюдяне військове насилля. Британський міністр закордонних справ граф Кларендон був ще радикальнішим, назвавши цю акцію злочином. Президент Пірс при цьому непохитно захищав і виправдовував дії капітана корабля в щорічному посланні до Конгресу.

Ще більшим випробуванням піддалися відносини між двома країнами, коли у 1855 р. авантюрист У. Уокер на чолі американської експедиції захопив владу в Нікарагуа, проголосивши себе спочатку військовим диктатором, а потім і президентом. Пірс визнав владу Уокера законною і навіть планував встановити дипломатичні відносини. Але цей задум не був успішним. Через два місяці після закінчення президентського терміну Пірса в травні 1857 р. авантюриста Уокера з прихильниками вигнали армії сусідніх держав – Коста-Ріки та Гондурасу.

Ці та низка інших кроків Пірса не додали йому авторитету та популярності. На з'їзді демократів 1856 р. кандидатом від партії на посаду президента було висунуто Дж. Б'юкенена, який і став 15-им главою держави, а Пірс і досі залишається єдиним очільником США, від якого відмовилася його партія. «Тепер залишається тільки напиться», – заявив зі своєрідною чи то радістю, чи то сарказмом Пірс, коли дізнався, що Демократична партія відмовилася висунути його вдруге кандидатом у президенти США.

Отримав визнання за: створення Претензійного суду США (U.S. Court of Claims), реорганізацію дипломатичної та консульської служб, прийняття акта 1856 р. про право американських громадян вимагати переходу нововідкритих островів із покладами гуано в володіння США.

Був критикований за те, що більш, аніж будь-який інший президент США, сприяв розв'язанню Громадянської війни. Такою була думка як його сучасників, так і нащадків. Авторитетним американським рейтингом «Top Tenz» (2015) Пірса було визнано найгіршим президентом США, оскільки за його активного сприяння було прийнято у 1854 р. «Акт Канзас – Небраска», який скасував «Міссурійський компроміс» 1820 р., що зрештою призвело до Громадянської війни.

Оцінка світовою громадськістю. Європейська громадськість критикувала адміністрацію Пірса за агресивну як внутрішню, так і зовнішню політику. Значно активніше, ніж при його попередниках заганялись індіанці в резервації, жорстокими та нещадними були покарання для них. Спроби вихопити з володіння Іспанії Кубу, радикально загарбницькі методи поширення американських інтересів на північно- та південноамериканський

континенти викликали особливе обурення як у світі, так і в Британії з її союзниками.

Два об'єкти в Нью-Гемпширі, пов'язані з іменем Пірса, внесені до Національного реєстру історичних пам'яток, зокрема садиба (Franklin Pierce Homestead) в Гіллсборо і Національний історичний пам'ятник (National Historic Landmark), які відкриті для відвідувачів. На честь Пірса названо відкритий у 1962 р. університет у м. Ріндж у штаті Нью-Гемпшир, школа права Університету Нью-Гемпшир, утворена в 1973 р. як юридичний центр (у 2010 р. школа була перейменована у Центр інтелектуальної власності Ф. Пірса). Його ім'ям названо другий за чисельністю округ в штаті Вашингтон. Вшановує президента Пірса і засноване у 1850-х рр. містечко Пірсетон, штат Індіана. У 2010 р. зі зображенням Пірса було викарбувано однодоларову монету серії «Президенти».

Відомі особистості про Ф. Пірса

- Добре, що був такий президент. Його помилки стануть уроком для наступників (*американський політик Ч. Адамс*).
- Його адміністрація виявилася однією з найбільш катастрофічних в американській історії, що стало свідченням розпаду партійної системи, успадкованої від епохи Е. Джексона (*історик Е. Фонер*).
- Як національний політичний лідер, Пірс був катастрофою. Він був чесним і наполегливим у своїх поглядах, але він все ускладнював, часто змінював думку перед прийняттям остаточного рішення. Цим він справляв враження нестабільної людини. Добрий, увічливий, щедрий, він привернув на свій бік багатьох, але його спроби задовольнити всі фракції не були вдалим, що забезпечило йому безліч ворогів. [...] він був недосвідченою людиною, яка несподівано для себе отримала величезну відповідальність, але яка чесно намагалася зробити все можливе без відповідної підготовки та навиків (*біограф Р. Ніколз*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. По завершенню президентства, Пірс із родиною виїхали з Білого дому, поселившись спершу в Вашингтоні, а незабаром у Портсмуті, штат Нью-Гемпшир, де экс-президент відкрив офіс з продажу нерухомості. Наступні три роки Франклін із дружиною Джейн багато подорожували, відвідавши, зокрема, Багамські острови, низку країн Європи. Після тривалого турне Пірс оселився в Конкорді, де відновив роботу адвоката, не залишаючи поза увагою політичну ситуацію в країні.

У 1860 р. керівництво Демократичної партії, в якій з'явилося дві ворогуючі фракції, запропонувало Пірсу стати компромісним кандидатом у президенти, але він відмовився. В результаті пост глави держави зайняв противник рабства А. Лінкольн – перший президент від Республіканської партії. Водночас Пірс намагався певною мірою запобігти розколу країни

та Громадянській війні 1861–1865 рр. Він виступав із публічними антивоєнними промовами, пропонував колишнім президентам зустрітися і спробувати знайти вихід із кризи, надсилав листи в деякі південні штати з проханням не поспішати з виходом зі Союзу. Примітно, що дружина Пірса Джейн уважала рабство неприйнятним інститутом і допускала будь-які дії, в тому числі й війну, для його ліквідації.

У період Громадянської війни Пірс притримувався своїх попередніх переконань, публічно критикував політику президента Лінкольна, вважаючи, зокрема, його маніфест про звільнення рабів антиконституційним. У результаті низка газет схарактеризували Пірса як зрадника. Після вбивства Лінкольна в квітні 1865 р. будинок Пірса оточив натовп, обурений відсутністю траурної стрічки на прапорі. Вийшовши до людей, він мотивував це своїми поглядами й попередньою діяльністю – і натовп розійшовся.

Після війни экс-президент підтримував план Реконструкції Півдня і діяльність двох наступних керівників США – Е. Джонсона та У. С. Гранта.

Помер 14-й президент США 8 жовтня 1869 р. у віці 65 років від цирозу печінки. Ймовірно, причиною цього було часте зловживання міцним алкоголем.

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (04.03.1853 р.), у якій Пірс відверто заявив, що не дуже бажає президентства; щорічні послання президента Конгресу, у яких глава держави усіляко виправдовував свою часто неуспішну внутрішню та зовнішню політику, що ще більше призводило до загострення ситуації як у законодавчому органі США, так і в суспільстві загалом.

Друкований доробок: Пірс не залишив після себе якихось серйозних друкованих праць. Основні документи та матеріали його авторства (а саме особисті рукописи, виступи періоду президентства тощо) зберігаються в Бібліотеці Конгресу, будинках-музеях, приватних колекціях.

Приватне життя. 19.11.1834 р. Пірс одружився з Дж. М. Епплтон, дочкою священика і президента Боудін-коледжу, де він навчався. Її батько помер від туберкульозу за рік до вступу Пірса в цей начальний заклад. За спогадами сучасників, вона була досить сором'язливою, з меланхолійним виразом обличчя, отримала домашню освіту, любила музику та релігійні книги. Вихована в дусі протестантизму, молода жінка відносилася до політичної діяльності чоловіка несхвально, а життя в столиці просто ненавиділа, буваючи там рідко і недовго. Тому троє їхніх дітей народилися в Гілсборо та Конкорді. Усі сини родини Пірсів померли в дитячому віці: один – через два дні після народження від інфекції, другий – прожив чотири роки і помер від черевного тифу, а третій – загинув у дванадцятирічному віці напередодні інавгурації Пірса в результаті залізничної аварії, свідками чого батьки були особисто. Президент болісно переживав ці трагедії.

Пірс був доктором права Норвічського університету, отримав почесні докторські ступені Боудін-коледжу (1853) та Дартмутського коледжу (1860).

Віддаючи належне його особистості, президент У. С. Грант оголосив день поховання 14-го американського президента, Днем національного трауру. Газети по всій країні збільшили тиражі, присвятивши великі публікації барвистій і суперечливій кар'єрі Пірса. Екс-президент був похований у м. Конкорд.

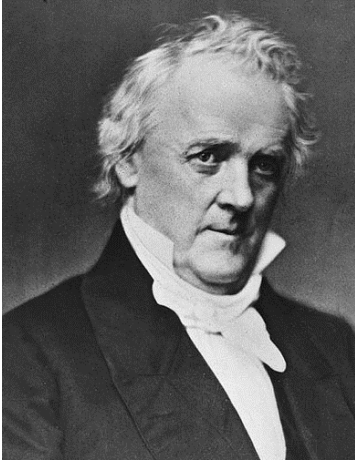
Із відомих висловлювань Ф. Пірса

- Я вважаю рабство соціальним і політичним злом, щиро бажаю його скасування.
- Республіка без партій – це повна аномалія. Історія всіх популярних урядів демонструє абсурдність ідеї влади без партій.
- Я відчуваю задоволення від того, що ні одне серце, крім мого власного, не може відчувати особистого жалю та гіркої скорботи, які я відчуваю від призначення на посаду, яка б більше підійшла іншим в той час, коли я її так мало бажаю.
- Я ніколи не буду виправдовувати та підтримувати жодними способами цю жорстоку, безцільну та непотрібну війну.
- Стан держав не відрізняється від стану окремих осіб, вони взаємно залежать один від одного.
- Наші військово-морські сили призначені лише для захисту наших громадян та інтересів за кордоном, і поширюються на всі моря земної кулі.
- Конгрес США фактично є з'їздом суверенітетів, якого добрі люди в Старому Світі прагнули, але ніколи не змогли досягти.
- Безперечні права на нейтралітет, власність і національність США ні за яких обставин не здадуть.
- Я повернуся з честю, або взагалі не повернуся (*сказано Пірсом напередодні участі в війні з Мексикою*).

Л-ра: Хайдекинг, Ю. (Ed.) (1997). *Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона* (pp. 210–219). Ростов-на-Дону: Феникс; Boulard, G. (2006). *The Expatriation of Franklin Pierce: The Story of a President and the Civil War*. New York: Universe, Inc., 204 p.; Gara, L. (1991). *The Presidency of Franklin Pierce*. University Press of Kansas. Lawrence: University Press of Kansas, 218 p.; Wallner, P. A. (2004). *Franklin Pierce: New Hampshire's Favorite Son*. Concord: Plaidswede Publishing; Wallner, P. A. (2007). *Franklin Pierce: Martyr for the Union*. Wallner, P. A. (2007). *Franklin Pierce: Martyr for the Union*.

О. Назарчук

Б'ЮКЕНЕН, Джеймс (англ. *James Buchanan*) – 15-й президент США (1857–1861), діяч спершу партії федералістів (з 1814 р.), згодом – Демократичної партії (з 1824 р.). 17-й державний секретар США (1845–1849), сенатор (1834–1845), член Палати представників Конгресу США (1821–1831), державний і політичний діяч, дипломат, посол США у Великій Британії та Російській імперії, останній президент США перед початком Громадянської війни між Північчю й Півднем, один із найменш успішних президентів США за оцінками істориків.

Джеймс Б'юкенен
(1791–1868)

Біографічні дані. Народився 23 квітня 1791 р. у Коув Геп біля Мерсенбурга, штат Пенсильванія у родині ірландського іммігранта Джеймса

Б'юкенена (названий на честь батька) та доньки фермера Елізабет Спір. Б'юкенен був другою дитиною та старшим сином подружжя. Усього мав 10 братів і сестер. Батько успішно займався торгівлею, і у 1799 р. сім'я переїхала до Мерсенбурга, де майбутній політик одержував приватні уроки та відвідував академію Олд Стоун. Надалі навчався в Карлайлі в Дікінсонівському коледжі (1807–1809), який закінчив із відзнакою, хоча й був на межі виключення через погану поведінку. Вивчав право в столиці Пенсильванії Ланкастері в Дж. Хопкінса (1809–1812).

У 1812 р. був прийнятий до пенсильванської колегії адвокатів, відкрив власну практику в Ланкастері, яку тимчасово полишив (1814), зголосившись стати добровольцем в Англо-американській війні. Проте безпосередньої участі в бойових діях не брав.

У серпні 1814 р. почав політичну кар'єру в лавах партії федералістів, від якої його було обрано членом палати представників штату Пенсильванія (1814–1815). У виборчій кампанії проявив неабияке ораторське мистецтво. Поновив адвокатську практику, яка зробила його заможною людиною.

У 1819 р. він заручився з Е. Коулман, незважаючи на незгоду її родини. Б'юкенена звинуватили в бажанні одружитися з корисливих мотивів, зраді нареченій. Коли наречена дочасно померла, її родина розцінила поведінку Б'юкенена причиною трагедії та заборонила йому бути присутнім на похороні. Б'юкенен запрягся ніколи не одружуватися й намагався знайти розраду в роботі.

У 1820 р. Б'юкенен виграв вибори до Палати представників Конгресу США, зумівши подолати негативне ставлення до нього після інциденту з родиною Е. Коулман. Упродовж десяти років (1821–1831) він залишався членом цієї палати. У Конгресі він швидко зробив кар'єру, ставши членом юридичного комітету Палати представників, який очолив у Конгресі 21-го

скликання (1829–1831). Здобув авторитет як фахівець у галузі конституційного права.

Із занепадом Партії федералістів зблизився з Е. Джексоном, навколо якого сформувалася група, що стала основою для нової Демократичної партії. Приєднався до неї в 1824 р.

У 1824 р. вступив у конфлікт з Е. Джексоном, який звинувачував Б'юкенена в корупційних діях, що призвели до поразки Е. Джексона на президентських виборах. Незважаючи на це, Б'юкенен взяв участь у президентській кампанії Джексона 1828 р., посприявши його перемозі в Пенсильванії, яка й допомогла Джексону обійняти посаду глави держави.

У 1832 р. після переобрання Джексон призначав Б'юкенена послом США в Російській імперії (1832–1834), поклавши початок його дипломатичній кар'єрі. Б'юкенен, використовуючи свої юридичні навички, посприяв укладанню торговельної угоди між США та Російською імперією.

У 1834 р., повернувшись до США, Б'юкенен уперше став членом Сенату. Він увійшов до комітету з питань міжнародних відносин, який очолював у Конгресі з 24-го по 26-е скликання (1835–1841). Поступово Б'юкенен став одним із найвпливовіших сенаторів.

З 1844 р. Б'юкенен почав боротьбу за висунення кандидатом на посаду президента від Демократичної партії. Він поступився Дж. Полку, який після обрання на посаду президента США призначив Б'юкенена державним секретарем (1845–1849). На цій посаді Б'юкенен проявив себе як експансіоніст. Особливих успіхів досяг у зовнішній політиці, посприявши укладанню договору з Великою Британією щодо приєднання до США частини Орегону. Підтримував територіальні надбання США (Верхня Каліфорнія, Нова Мексика, район нижньої Ріо-Гранде) у результаті Американо-мексиканської війни (1846–1848).

У 1848 р. Демократична партія знову не підтримала Б'юкенена в ролі кандидата на посаду президента США. Після перемоги на виборах героя Американо-мексиканської війни З. Тейлора Б'юкенен повернувся до Пенсильванії.

У 1852 р. Б'юкенен вкотре намагався номінуватися на посаду президента від Демократичної партії. Його основним конкурентом став молодий сенатор С. Дуглас з Іллінойсу. У результаті запеклої боротьби жоден із двох основних претендентів не здобув необхідних двох третин голосів, і партія висунула компромісного кандидата – Ф. Пірса, який у підсумку й був обраний президентом США. Кампанія 1852 р. серйозно зіпсувала відносини Б'юкенена та Дугласа, що призвело до майбутнього розколу в лавах Демократичної партії під час президентства Б'юкенена.

У 1853 р. новообраний президент США Пірс призначив Б'юкенена послом США у Великій Британії (1853–1856). Тим самим він мимоволі по-

сприяв майбутньому президентству Б'юкенена, дозволивши йому уникнути участі в дискусії щодо білля «Канзас – Небраска» у 1854 р.

У 1854 р. Б'юкенен став одним з авторів «Остендського маніфесту», який передбачав надання США права придбання або завоювання острова Куба з перспективами його перетворення на рабовласницький штат. Текст маніфесту став відомим громадськості в результаті витоку інформації та був засуджений противниками рабства, натомість у південних штатах сприяв підвищенню рівня популярності Б'юкенена та зростанню його шансів на перемогу на президентських виборах 1856 р.

Прихід на посаду глави держави. Висуванню Б'юкенена кандидатом у президенти США від Демократичної партії сприяла участь його основних опонентів у подіях навколо білля «Канзас – Небраска», що суттєво зіпсувало їхню політичну репутацію. Основними конкурентами Б'юкенена всередині партії були чинний президент Ф. Пірс та С. Дуглас, які мали суттєву підтримку Демократичної партії на Півдні та на Заході країни. Тим не менше, Б'юкенен уважався фаворитом боротьби за висування кандидатом на посаду президента і здобув упевнену перемогу. Він, як представник Півночі, ідеологічно близький до Півдня, він зумів об'єднати навколо себе однопартійців із різних регіонів країни. Значною мірою його успіху сприяло зняття своєї кандидатури С. Дугласом, який погодився на співпрацю з Б'юкененом, сподіваючись тим самим підвищити власні шанси на обрання президентом США в 1860 р.

Під час президентської кампанії основними опонентами Б'юкенена стали представники двох новостворених політичних партій: відомий дослідник та сенатор Дж. Фремонт (Республіканська партія) та экс-президент США М. Філлмор (партія «Нічого-не-знаю», «Know Nothing»). Б'юкенен особисто мало з'являвся на публіці та практично не спілкувався з пресою, залишивши ведення кампанії своїм прихильникам, яких називали «буканьєрами» («Buchaneers»).

Основною темою виборчої кампанії 1860 р. стало питання рабства. Ставлення Б'юкенена до нього було неоднозначним. Особисто він позиціонував себе як противник рабства, але з юридичної точки зору вважав його законним, бо його існування відповідало Конституції США. Виходячи з цього, більш небезпечним для держави уважав не існування рабства, а аболіціоністський рух. Б'юкенен дотримувався думки, що всі штати та території мають на свій розсуд вирішувати питання рабства в межах власних кордонів. Його основний опонент Фремонт натомість уважав, що федеральний уряд може ухвалювати рішення щодо заборони рабства на території США. М. Філлмор зосередив увагу на проблемі імміграції та суттєво сприяв перемозі Б'юкенена, звинувативши Фремонта в таємній приналежності до католицизму й відтягнувши в нього значну частину голосів.

У підсумку виборча кампанія розколола країну. Б'юкенен виграв у всіх південних та прикордонних рабовласницьких штатах, окрім Меріленду, та програв у 10 з 14 північних штатів. Особливо важливою стала його перемога в рідному штаті Пенсильванія. Б'юкенена підозрювали в тому, що цю перемогу було здобуто в результаті незаконних виплат.

У колегії виборників Б'юкенен здобув 174 голоси проти 114 – у Дж. Фремонта та 8 – в М. Філлмора. Загалом Б'юкенена підтримали 45,3 % виборців.

4 березня 1857 р. він вступив на посаду президента США, оголосивши по тому, що не планує балотуватися на другий термін.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Б'юкенен, за оцінками істориків, мав дуже мало успіхів як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Утім, його діяльність на міжнародній арені, де він залишався послідовним прихильником «Доктрини Монро», вважається більш успішною, ніж політика всередині країни.

Б'юкенен активно просував інтереси США в Азійсько-тихоокеанському регіоні, зумівши встановити економічні відносини з Китаєм та Японією, і заклав підвалини для майбутнього придбання в Російській імперії Аляски.

Керуючись «Доктриною Монро», намагався обмежити вплив Великої Британії в Західній півкулі, витіснив її з Гондурасу та Нікарагуа. Водночас у 1859 р. Б'юкенену вдалося уникнути військового конфлікту з Великою Британією («Війна через свиню») навколо острова Сан-Хуан, не поступившись при цьому інтересами США та не допустивши жертв серед військових та цивільного населення. Також президент проводив успішну політику поширення впливу США в Центральній та Південній Америці, домовившись про виплати відшкодувань за пошкоджену американську власність Мексикою, Коста-Рікою, Парагваєм і Колумбією, погодив право на транзит із Нікарагуа.

Б'юкенен зумів владнати конфлікт із мормонським населенням Юти («Війна в Юті» 1857–1858), не починаючи бойових дій. У результаті Юта зберегла незалежність у релігійних питаннях, але визнала зверхність федеральної влади у світських справах та допустила армію США в Солт-Лейк-Сіті. Б'юкенена, однак, звинувачували в невиправданому використанні армії для врегулювання конфлікту.

Досягненням Б'юкенена можна вважати й той факт, що, незважаючи на початок сецесії, він полишив посаду президента США, формально залишивши країну в мирному стані.

Основні невдачі періоду президентства. Президентство Б'юкенена відзначилось численними невдачами як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Коренем більшості проблем стала нездатність його адміністрації подолати розкол між Півднем і Північчю щодо питання рабства, який у підсумку призвів до Громадянської війни. Сам Б'юкенен у суперечливих

питаннях ставав переважно на бік Півдня, симпатія до якого позначалась і на його кадровій політиці.

Уже через два дні після інавгурації Б'юкенена було втягнуто в скандал навколо рішення Верховного суду США в справі Д. Скотта, яке зруйнувало Міссурійський компроміс 1820 р. Рішення було ухвалено під впливом Б'юкенена. Воно було відоме йому заздалегідь, що він і використав в інавгураційній промові. Його дії викликали обурення на Півночі. Визнання Міссурійського компромісу неконституційним було вигідним для південних штатів, оскільки дозволяло поширювати рабство на нові території.

У 1857 р. Б'юкенен намагався всупереч волі більшості населення Канзасу прийняти його до складу США в статусі рабовласницького штату. План було провалено Конгресом США, де проти нього виступила не лише Республіканська партія, але й частина його ж Демократичної партії, сенатор від якої С. Дуглас звинуватив Б'юкенена в шахрайстві та плондруванні народного суверенітету. У результаті в Канзасі вирішили провести нові вибори, які завершилися перемогою противників рабства, а в 1861 р. цей штат увійшов до складу США як вільний.

У тому ж 1857 р. Б'юкенен продемонстрував свою нездатність подолати економічну кризу, яка сталася в країні й охопила переважно північні штати. Після коливань та боротьби за більш жорстке регулювання банківської справи він схилився до політики *laissez faire*, відмовившись від державного стимулювання економіки, що викликало невдоволення населення.

Б'юкенен не зумів зупинити хвилю насилля в державі, яка вилилася в сутички (у тому числі в парламенті), збройні протистояння та терористичні акції. За його президентства було схоплено та страчено аболіціоніста Дж. Брауна (1859), якого Південь сприймав як терориста та заколотника, а Північ – як героя, а потім і мученика.

Під час виборів 1858 р. на тлі протистояння в Канзасі, економічного занепаду та втрати довіри адміністрацією Б'юкенена Демократична партія зазнала поразки на загальних виборах, втративши в підсумку більшість у Палаті представників Конгресу США, яка перейшла до Республіканської партії, що виграла в багатьох північних округах.

Втрата більшості в Палаті представників зумовила подальші невдачі в зовнішній політиці, пов'язані з нереалізованими планами поширення американського впливу в Центральній Америці. Зокрема, Б'юкенену не вдалося через заперечення Республіканської партії реалізувати своє давнє прагнення приєднати до США острів Куба. Повстання рабів під проводом Дж. Брауна також змусило Б'юкенена відмовитися від прагнення розпочати нову війну проти Мексики.

Діяльність Б'юкенена сприяла розколу його власної партії, коли в 1860 р. його прихильники відмовилися підтримати висунення кандидатом на посаду президента США С. Дугласа. У підсумку члени партії від північної

частини країни висунули своїм кандидатом С. Дугласа, а від південної – віце-президента Дж. Брекенріджа. Цей розкол посприяв перемозі на виборах президента США в 1860 р. кандидата-республіканця А. Лінкольна.

Основною невдачею Б'юкенена стала нездатність його адміністрації зупинити процес сецесії, у результаті якої упродовж 1860–1861 рр. вийшли зі складу США та ввійшли до Конфедеративних Штатів Америки Південна Кароліна, Міссісіпі, Флорида, Алабама, Джорджія, Луїзіана та Техас. Б'юкенен, формально виступаючи проти сецесії, дотримувався думки, що федеральний уряд не мав повноважень для того, щоб зупинити цей процес, оскільки це порушило б Конституцію США та права населення штатів. Своєму наступникові А. Лінкольному Б'юкенен залишив країну на межі Громадянської війни.

Отримав визнання за: досягнення на дипломатичній службі та під час роботи в Конгресі, встановлення економічних відносин із Китаєм та Японією, початок переговорів із Російською імперією щодо придбання Аляски, витіснення Великої Британії з Гондурасу та Нікарагуа.

Був критикований за: пасивність у внутрішній політиці, яка призвела до розколу між Північчю й Півднем, виходу частини штатів із Союзу та початку Громадянської війни в США (уже після завершення його каденції); відмову протидіяти процесу сецесії; прагнення поширити рабство на нові штати та території; протистояння аболіціоністам; тиск на Верховний Суд США в справі Д. Скотта; нездатність урегулювати проблеми в економіці; розкол у лавах Демократичної партії.

Оцінка світовою громадськістю. Б'юкенен традиційно вважається одним із найгірших та найменш успішних президентів в історії США. Його політика була переважно невдалою в більшості питань, а тому він не одержав визнання за свою політичну діяльність ані всередині США, ані за кордоном. Дещо іншу оцінку дають діяльності Б'юкенена його біографи: Ф. Кляйн вважає його жертвою обставин, а Дж. Бейкер оцінює його позицію не як пасивну, а як свідомо спрямовану на користь Півдня, незважаючи на те, що вона шкодила інтересам США.

Відомі особистості про Дж. Б'юкенена

- Не впадайте в оману. Б'юкенен – це кінь, якого важко обійти в перегонах (*16-й президент США А. Лінкольн*).
- Після Б'юкенена ця нація потребувала Лінкольна (*35-й президент США Дж. Кеннеді*).
- Звісно, це важливо – обрати хорошу людину з хорошими намірами. В. Вільсон і В. Гардінг були хорошими людьми з хорошими намірами, так само як Лінкольн і Б'юкенен. Але в Білому Домі є Кімната Лінкольна, та немає Кімнати Б'юкенена (*Дж. Кеннеді*).

- У своєму зловживанні національною довірою Б'юкенен найближче з усіх президентів США підійшов до того, щоб скоїти державну зраду (*біограф Б'юкенена Дж. Бейкер*).

- Дж. Б'юкенен був талановитим і здібним політиком. Він також був чесним, мав неабиякі здібності у сфері права, міг знаходити баланс між важливими для різних угруповань питаннями. В інший час він міг би стати успішним президентом, але він не відповідав викликам тих сил, які розривали країну наприкінці 1850-х рр. (*професор історії Університету штату Луїзіана У. Купер*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після завершення президентської каденції повернувся до свого будинку «Вітленд» поблизу Ланкастера. Через численні звинувачення в симпатіях до рабства та відстоювання інтересів Півдня в період президентства, що сприяло розв'язанню Громадянської війни, практично повністю припинив громадсько-політичну діяльність.

У 1866 р. після закінчення Громадянської війни, видавши книгу «Адміністрація містера Б'юкенена напередодні повстання», спробував виправдати власні дії та довести свою невинуватість у розв'язанні збройного протистояння. Публікація книги не мала серйозного резонансу. Після цього Б'юкенен повністю відійшов від публічного життя.

Помер 01.06.1868 р. у власному будинку. Похований на кладовищі Вудвард Хілл у Ланкастері.

На честь Б'юкенена створено меморіал у Вашингтоні, названо місто в штаті Мічиган та низку графств в інших штатах.

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (04.03.1857 р.), Четверте щорічне послання до Конгресу США (03.12.1860 р.; подане в умовах кризи в письмовій формі). Б'юкенен виголосив чимало успішних промов під час різноманітних виборчих кампаній.

Друкований доробок: «Адміністрація містера Б'юкенена напередодні повстання» (1866), «Праці Джеймса Б'юкенена, включаючи його промови, державні документи та приватну кореспонденцію» (збірку видано посмертно в 12 томах у 1908–1911 рр.).

Приватне життя. Пресвітеріанин за віросповіданням. Мав велику родину, якій активно допомагав, будучи заможною людиною. Після смерті нареченої свій час переважно віддавав роботі, хоча загалом любляв розваги.

Єдиний президент в історії США, який жодного дня не перебував у шлюбі. Утім, припускали про його стосунки з багатьма жінками з «вищого світу». З 1834 р. й до самої смерті (за винятком періоду президентської каденції) із Б'юкененом залишалася економка Е. Паркер. Під час його президентства роль Першої леді в Білому домі виконувала на його про-

хання племінниця Г. Лейн, яка була достатньо популярною у Вашингтоні. За її ініціативи в столиці відбувалися численні світські заходи, до яких Б'юкенен схвально ставився.

Після завершення президентської каденції вів усамітнене життя.

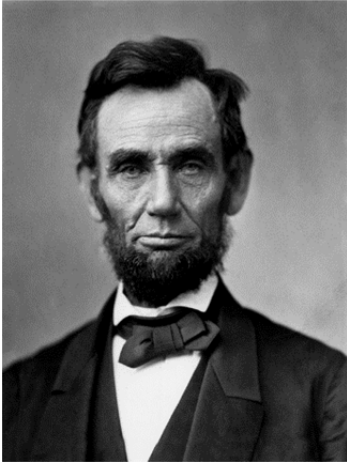
Із відомих висловлювань Дж. Б'юкенена

- Не існує нічного непохитного, крім Неба та Конституції.
- Покоління смертних одне за одним зростатимуть і йтимуть у забуття: але принципи Демократії, які ми успадкували від наших революційних батьків, продовжуватимуть освітлювати шлях майбутнім поколінням людства.
- Без жодних сумнівів, нашому народу призначено долею заселити весь Північноамериканський континент.
- Дуже скоро аболіціоністи принесуть війну на цю землю. І це може статися вже під час наступного президентського терміну (*перед початком президентської кампанії 1856 р.*).
- Одружитися я ніколи не зможу, адже мої почуття поховано в могилі.
- Я не жалкую щодо жодного політичного рішення, яке я ухвалював упродовж життя, і історія мене виправдає.
- Якщо Ви настільки ж щасливі увійти до Білого Дому, наскільки я щасливий його залишити, то Ви насправді щаслива людина (*звернення до А. Лінкольна*).
- Я – останній президент Сполучених Штатів!

Л-ра: Бунгерт, Х. (1997). Джеймс Бьюкенен (1857–1861): друг южных штатов и законник во время кризиса Союза. In *Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Била Клинтона* (pp. 219–226). Ростов н/Д.: Феникс; Римини, Р. (2015). *Краткая история США*. Москва: Азбука-Аттикус; Abbott, Ph. (2015). Building the House?: James Buchanan. In *Bad Presidents: Failure in the White House* (pp. 77–96). New York: Palgrave Macmillan; Quist, J., Birkner, M. (Eds.) (2013). *James Buchanan and the Coming of the Civil War*. University Press of Florida; Buchanan, J. (1866). *Mr Buchanan's Administration on the Eve of the Rebellion*. New York: D. Appleton and Company.

Р. Чупрін

ЛІНКОЛЬН, Авраам (англ. *Abraham Lincoln*) – 16-й президент США

Авраам Лінкольн
(1809–1865)

(1861–1865). Діяч партії вігів, згодом – Республіканської партії (з 1854 р.). Національний герой США, видатний державний і політичний діяч, який під час Громадянської війни Півночі та Півдня (1861–1865) зберіг і зміцнив єдність держави. У результаті подолання сецесії південних штатів, скасування рабства, впровадження акту про вільний продаж земель, введення стандартизації долара та державної монополії на друк грошей, проголошення політики Реконструкції Півдня заклав основи майбутньої могутності США.

Біографічні дані. Народився 12 лютого 1809 р. поблизу м. Ходженвілла, штат Кентуккі. Походив із

родини бідного фермера. Складні умови життя виховали у Лінкольна звичку багато працювати і вміння долати труднощі. У пошуках кращих земель наприкінці 1816 р. сім'я Лінкольна переїхала в штат Індіана, а в 1830 р. – ще далі на захід, до штату Іллінойс. Допмагаючи батькам, Лінкольн працював лісорубом, мисливцем, поштмейстером, помічником окружного землеміра, агентом торгової компанії. У нього не було часу на навчання, але інтерес до читання, природна допитливість, кмітливість, енергія, діловитість, ініціативність, які завше цінувалися в Америці, допомогли йому реалізувати себе як особистість. Авторитет і популярність Лінкольна зросли також завдяки успішній участі в 1832 р. в експедиції проти індіанського вождя Чорного Сокола. Під час походу Лінкольна обрали капітаном, але вибори до законодавчих зборів (палати представників) штату Іллінойс того ж року успіху йому не принесли (зайняв лише 8-е місце).

Проте вже через два роки (1834) Лінкольн став депутатом палати представників штату Іллінойс від партії вігів. Саме там упродовж 1834–1842 рр. він здобув свій перший політичний досвід, зокрема на посаді голови комітету з фінансів. З того часу його глибоким переконанням став принцип безумовного пошанування конституції та актів країни як «політичної релігії». У 1836 р. після серйозної підготовки Лінкольн склав іспит на адвоката, отримав ліцензію на юридичну практику, яку розпочав у м. Спрінгфілд, штат Іллінойс. Вона принесла йому не лише гонорари, успіх, часом розчарування, але й популярність і позицію провідного юриста в штаті Іллінойс, давши можливість осилити наступну сходинку в політичній кар'єрі. Упродовж 23 років своєї роботи юристом Лінкольн узяв участь у розгляді 5100 справ (без урахування незареєстрованих) і понад 400 разів виступав перед Верховним судом штату. У 1847–1849 рр. Лінкольн був депутатом Палати представників, а в 1854 р. став членом новоствореної Республіканської партії, очоливши її партійний осередок в Іллінойсі. Тоді

ж він нажив собі серйозних ворогів, виступаючи проти війни з Мексикою і проти поширення рабства на нові штати.

У 1856 р. Лінкольн спочатку програв С. Дугласу в боротьбі за місце сенатора від штату Іллінойс, а потім був кандидатом від республіканців на посаду віце-президента, але перемогу на цих виборах отримала Демократична партія. У 1858 р. Лінкольн виголосив свою відому промову «Поділений дім», в якій причиною такого поділу в США назвав рабство. Водночас він, щоправда, вважав, що його відміна – це справа окремих штатів, а втручання федеральної влади було б неконституційним. Незважаючи на таку суперечливість у позиції Лінкольна, південні штати серйозно побоювалися подальшого піднесення його політичної кар'єри.

У травні 1860 р. на республіканському конвенті в Чикаго Лінкольн був обраний кандидатом на посаду президента від Республіканської партії.

Прихід на посаду глави держави. Чергові президентські вибори відбулися 06.11.1860 р. Перемозі Лінкольна сприяв розкол Демократичної партії на дві фракції, кожна з яких висунула свого кандидата – сенатора С. Дугласа та віце-президента Дж. Брекенріджа. Ще одним претендентом на президентське крісло був кандидат від консервативної Партії конституційного союзу – Дж. Белл. При явці понад 80 % виборців Лінкольн отримав перемогу з перевагою майже в 0,5 млн голосів над С. Дугласом і став президентом меншості (сумарно три його конкуренти отримали більше голосів виборців); його також підтримали 180 виборників при 123-х протистах. Водночас у дев'яти південних штатах прізвище Лінкольна було відсутнє у виборчих бюлетенях і йому вдалося виграти там лише у двох округах з 996-ти.

Рабовласники південних штатів розцінили перемогу Лінкольна як пряму загрозу своїм економічним і політичним позиціям і ще до його інавгурації (04.03.1861 р.) оголосили сецесію: 11 штатів вийшли із Союзу, проголосили Конфедерацію штатів Америки, прийняли свою конституцію й обрали президентом колишнього сенатора від штату Міссісіпі Д. Девіса. Спочатку столицею Конфедерації стало м. Монтгомері, штат Алабама, а потім – Річмонд, штат Вірджинія. У складі Союзу залишилося 23 штати. Між південними і північними штатами розпочалася Громадянська війна, яка тривала з 12.03.1861 по 09.04.1865 рр.

На президентських виборах 08.11.1864 р. Лінкольн вдруге був обраний президентом США, перемігши з перевагою в 10 % (приблизно 400 тис. голосів виборців) генерала Дж. Макклеллана. Він отримав виразну перевагу в усіх північних штатах, окрім Нью-Джерсі та Делавера. 04.03.1865 р. Лінкольн виступив із своєю інавгураційною промовою, у якій містився заклик до тривалого мирного розвитку держави, а 09.04.1865 р. завершилася Громадянська війна і Конфедерація припинила своє існування. Однак Лінкольну не судилося реалізувати свою повоєнну програму: 14.04.1865 р. на

нього учинено збройний замах у ложі театру Форда у Вашингтоні 26-річним актором і прихильником конфедератів Дж. Бутом. Пострілом із пістолета Лінкольн був смертельно поранений у голову і наступного дня помер.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Лінкольн увійшов в історію як перший американський президент від Республіканської партії й один із найпопулярніших президентів США. Його успіхи ґрунтувалися на хорошому знанні та розумінні життя й особистісних рис простих американців, усвідомленні демократичних принципів державної єдності, людської свободи і вільної праці як наріжних каменів у фундаменті успішного розвитку американського суспільства та держави.

Першим фундаментальним досягненням Лінкольна як президента було збереження і зміцнення єдності США в результаті подолання сецесії південних штатів і перемоги Союзу в Громадянській війні 1861–1865 рр. Новообраний на той час президент США зустрівся з найбільшим викликом, який загрожував самому існуванню устоїв американської державності та, незважаючи на нелегкі, а почасти й суперечливі рішення, зумів не лише здобути перемогу, але як президент-переможець окреслити основні завдання зі зміцнення та розбудови єдиної федеративної держави після завершення Громадянської війни між Північчю та Півднем.

У ході Громадянської війни викристалізувалися й яскраво проявилися особистісні риси Лінкольна як державника. Він зміцнив виконавчу гілку влади і всю свою діяльність підпорядкував збереженню єдності США, надаючи цьому першорядне значення порівняно, наприклад, з питанням скасування рабства. Президент пройшов еволюційний шлях зростання як головнокомандуючий союзних військ. Усі його зусилля на цій посаді були спрямовані на безумовне досягнення перемоги та ліквідацію розколу в країні, розвиток і зміцнення демократії в державі. Лінкольн проявив глибоку повагу до американського народу, віддавши належне героїзму та самовідданості солдатів на полі бою і простих американців у тилу, що знайшло яскраве вираження у його виступі на відкритті військового національного цвинтаря у Геттисбергу, штат Пенсильванія 19.11.1863 р. «Ми повинні урочисто постановити, що ці смерті не будуть марними і наша нація з Божою допомогою отримає нове джерело свободи, і цей уряд із народу, створений народом і для народу, не вмере на землі», – сказав Лінкольн.

Другим важливим досягненням періоду президентства Лінкольна було скасування рабства на всій території США. У цьому питанні його позиція еволюціонувала від визнання переважаючого права окремих штатів у вирішенні питання скасування рабства та неконституційності втручання у цей процес центральної федеральної влади до життєво важливої для майбутнього держави ідеї про повне та неухильне скасування системи рабовласництва. Безумовно, тут на Лінкольна особливий вплив справили дві

обставини: по-перше, умови війни і потреба заручитися підтримкою нових союзників, якими мали стати звільнені раби; по-друге, загальні демократичні світоглядні позиції президента, які базувалися на принципах свободи і рівності. 22.09.1862 р. була оприлюднена Прокламація про звільнення рабів на території південних штатів, яка набрала чинності 01.01.1863 р. На цій основі у 1864 р. була прийнята Тринадцята поправка до Конституції США про повну ліквідацію рабства на території всієї держави. Наприкінці війни війська Півночі налічували в своїх лавах 180 тис. афроамериканців.

Третім вагомим здобутком Лінкольна стало прийняття «Акта про гомстеди» (Гомстед-акт, Homestead Act; набрав чинності 01.01.1863 р.). Він передбачав, що кожен громадянин США чи іммігрант старше 21 року, який не воював проти Півночі, міг отримати від уряду ділянку землі до 160 акрів (65 га) за 10 доларів реєстраційного збору з правом власності через 5 років. Загалом було продано майже 2 млн гомстедів загальною площею біля 285 млн акрів (115 млн га). Такий продаж земель не лише посприяв майбутньому успіху Півночі в Громадянській війні, але й дуже позитивно позначився на перспективах капіталізації сільського господарства, спрямувавши його розвиток фермерським шляхом.

До успіхів президентства Лінкольна слід віднести його здобутки в економічній і фінансовій сферах і окреслення перспектив посилення могутності США. Так, за часів його правління проклали трансконтинентальну залізницю до Тихого океану, що в господарському плані стала важливим інфраструктурним елементом, який об'єднав американський Схід і Захід. Для боротьби з фальшивомонетниками і підробками доларів була створена спеціальна Секретна служба США. Саме Лінкольн уперше ввів єдиний долар і державну монополію на друк грошей. Він запровадив також нову банківську систему. Окреслена в другій інавгураційній промові програма розвитку США після завершення Громадянської війни фактично була спрямована на тривалий мирний поступ, що в історичній перспективі призвело не лише до економічного оздоровлення та зміцнення держави, але й перетворення її у провідну світову силу.

Відзначимо загалом успішну для єдності США зовнішньополітичну діяльність адміністрації президента Лінкольна. Найбільшою загрозою для США була можлива війна з Великою Британією. Однак він зумів заручитися підтримкою Росії, яка в 1863–1864 рр. направила свої військові кораблі до берегів США (Сан-Франциско і Нью-Йорк), що знівелювало англійську військову ініціативу і дозволило Лінкольну уникнути дуже не вигідної сутички з флотом і армією «володарки морів».

Основні невдачі періоду президентства. Лінкольн зволікав із рішучими діями проти сецесіоністських південних штатів, що призвело не лише до загострення конфлікту між Півднем і Північчю, але й до тривалої в часі Громадянської війни. Важким випробовуванням для президента стали во-

енні поразки Півночі, які разом із важким соціально-економічним становищем викликали велике невдоволення в суспільстві. Внаслідок затягування з повною і остаточною ліквідацією рабства Лінкольн встиг лише розпочати процес цілковитого зрівняння в правах афроамериканців і білих.

Отримав визнання за: успішну внутрішню політику в умовах складної Громадянської війни, яка практично хронологічно збіглася з двома термінами (другий – незавершений) його президентства. Лінкольн зумів зберегти і зміцнити державну єдність США. Він не боявся включати своїх політичних супротивників до уряду: після президентських виборів 1860 р. посаду державного секретаря США отримав В. С'юард, міністра юстиції – Е. Бейтс, міністра фінансів – С. Чейз. При ньому було ліквідовано рабство, що разом з прийняттям «Акту про гомстеди» не лише сприяло демократизації американського суспільства, але й вирішило земельне питання, прискорило розвиток капіталізму, призвело до зміцнення внутрішніх устоїв і міжнародних позицій США.

Був критикований за: певну лояльність до своїх конкурентів по політичній боротьбі та до противників у військовому протистоянні. Така недооцінка мала для Лінкольна трагічні наслідки, адже убитий він був за відсутності президентського охоронця в державній ложі театру. Попри силу характеру, вміння вдумливо і рішуче приймати доленосні для держави та народу рішення, Лінкольн часом зволікав при здійсненні конкретних управлінських кроків і навіть відзначався проявами меланхолії.

Оцінка світовою громадськістю. Найвищою оцінкою Лінкольна, що визнається усією світовою громадськістю, є насамперед віднесення його до когорти чотирьох президентів, які визначили історичний розвиток США: Дж. Вашингтон, Т. Джефферсон, А. Лінкольн, Ф. Д. Рузвельт. Пам'ятники на честь Лінкольна споруджені у багатьох країнах світу, його іменем названі вулиці, проспекти, бульвари. Лінкольна, який не отримав класичної освіти, також по праву вважають одним із найінтелектуальніших президентів США. Проголошені ним та реалізовані на практиці ідеї свободи та рівноправ'я зберігають своє значення та гуманістичну цінність і в умовах сьогодення.

Відомі особистості про А. Лінкольна

- Лінкольн займався тим, що читав і мріяв. У нього не було ніяких справ і він міг днями сидіти зі своїми думками, ніхто не відривав його. Під цією зовнішньою непорушністю проходило розумове і моральне визрівання, повільно та неухильно (*К. Сендберг*).
- Жодна риса характеру містера Лінкольна не була настільки очевидною, як його таємнича і глибока меланхолія (*Г. Уїтні*).

- Я [...] побачив Лінкольна в кутку, він сидів самотньо. Його обличчя затьмарювалося глибокими сумними переживаннями (*Г. Уїтні*).
- На Півночі війна породила величнішого героя в особі А. Лінкольна – діяча, що над усе прагнув спаяти воєдино Союз не насиллям і карами, а теплотою та гуманізмом (*Г. Синкотта*).
- Sic semper tyrannis! (Отак завжди з тиранами!) (*Дж. Бут*).
- Ще ніколи так, як тоді, сповненого тривоги квітневого ранку, люди не лили сліз у зв'язку із смертю цієї людини, якої ніколи не бачили: немовби забрали від них супутнього друга, полишивши натомість холоднечу та морок. Ще ніколи похоронні панегірики не виявлялися такими промовистими, як ті співчутливі погляди, що ними безмовно перекидалися незнайомі люди, перестрівшись того дня. Їх прості змужнілі серця втратили щось рідне (*Дж. Р. Ловелл*).

Найвідоміші промови президента: Перша інавгураційна промова (04.03.1861 р.), Геттисберзька промова (19.11.1863 р.), Друга інавгураційна промова (04.03.1865 р.).

Приватне життя. Лінкольн мав романтичні стосунки, але офіційно не був заручений з Е. Рутледж, яка померла 1835 р. у віці 22 роки. У 1842 р. Лінкольн одружився з М. Тодд, уродженкою штату Кентуккі. У подружжя народилося четверо синів: Роберт, Едвард, Вільям, Томас. Старший син Р. Т. Лінкольн служив капітаном в армії генерала У. Гранта під час Громадянської війни, обіймав посади військового міністра (1881–1885) і посланника в Великій Британії (1889–1893); примітно, що він був присутнім під час замахів на трьох президентів США – свого батька, Дж. Гарфілда і В. Мак-Кінлі.

Лінкольн був дуже високого зросту (193 см), брав участь у спортивних змаганнях і найуспішніше виступав у боротьбі. Він користувався авторитетом і популярністю у людей, притягуючи їх, за словами одного із сучасників, своєю енергією і магнетизмом. Лінкольн самостійно вивчив право, захоплювався історією та літературою, проявляв неабиякий інтерес до механіки та математики. Зокрема, погодившись наприкінці 1833 р. на роботу землеміром, він упродовж шести тижнів посилено вивчав «Теорію і практику топографічної справи» Гібсона і «Курс геометрії, тригонометрії і топографії» Флінта. Він пробував самостійно робити різні прилади і навіть запатентував плавучий сухий док, але робота так і не була завершена. За свою звичку вчасно віддавати борги він отримав прізвисько «Чесний Ейб».

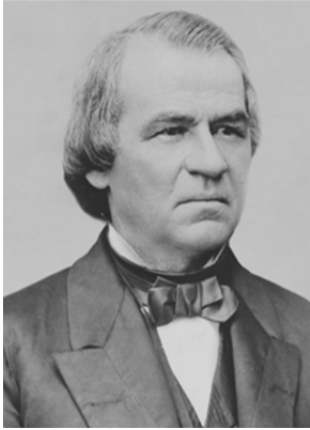
Із відомих висловлювань А. Лінкольна

- Коли я роблю добро, я відчуваю себе добре. Коли я вчиняю погано, я відчуваю себе погано. Ось моя релігія.
- Я перемагаю своїх ворогів тим, що перетворюю їх на друзів.
- Не можна здаватися не тільки після однієї, але і після ста поразок.
- Вибірчий бюлетень сильніший від кулі.
- Ніхто не буде захоплюватися людиною, яка оступилася. Але гідний захоплення той, хто зміг піднятися.
- Можна весь час дурити декого, можна деякий час дурити усіх, але не можна весь час дурити всіх.
- Більшість людей щасливі настільки, наскільки вони вирішили бути щасливими.
- Якщо хочеш досягти успіху, продовжуй вірити в себе навіть тоді, коли в тебе вже не вірить ніхто.
- Те, що я хочу знати, є в книгах. Мій найкращий друг – це людина, яка дасть мені книгу, яку я не читав.
- Свобода – вище власності, людина – вище долара.
- Якщо будинок розколотий сам у собі, він не встоїть. На моє переконання, наша держава не може довіку лишатися напіврабською – напіввільною.

Л-ра: Авраам Лінкольн (2009). In: *Інавгураційні промови Президентів США*. Харків: Фоліо; Иванов, Р. Ф. (2004). *Авраам Линкольн и Гражданская война в США*. Москва: Эксмо; Олейников, Д. И. (2016). *Авраам Линкольн*. Москва: Молодая гвардия; Рижков, М. (2012). Лінкольн Авраам. In Ю. Левенець (Ed.) *Політична енциклопедія* (pp. 406–407). Київ: Парламентське видавництво; Сэндберг, К. (1961). Линкольн. Москва: Молодая гвардия; Синкотта, Г. (Ed.) (2007). *Історія Сполучених Штатів. Нарис*. Київ: Діалог інтернешнл; Brian Lamb, Susan Swain (2008). *Abraham Lincoln: Great American Historians on Our Sixteenth President*. Public Affairs; Ronald C. White (2009). *A. Lincoln: A Biography*. Random House, Inc.

С. Троян

ДЖОНСОН, Ендрю (англ. *Andrew Johnson*) – 17-й президент (1865–1869) та 16-й віце-президент США (1865), діяч Демократичної партії (1833–1864 та 1868–1875) та партії «Національний Союз» (1864–1868).

Ендрю Джонсон
(1808–1875)

Біографічні дані. Народився 29 грудня 1808 р. у столиці штату Північна Кароліна м. Ралі в незаможній сім'ї. Батьки заробляли на життя працею в місцевому готелі: батько (помер у 1812 р.) був носієм валіз, мати – швачкою та пралею. Через злидні в родині бракувало грошей для шкільного навчання дітей. У віці 14-ти років Ендрю віддали працювати учнем кравця в майстерню Дж. Селбі, звідки він через три роки втік. Мандруючи Півднем, Джонсон у 1826 р. осідає в м. Грінвілл, штат Теннессі, де відкриває кравецьку

майстерню, одружується. Дружина відіграла велику роль у подальшій долі майбутнього глави держави, бо істотно вдосконалила елементарні знання граматики та арифметики, набуті ним самотужки. Маючи великі природні здібності та здатність до самоосвіти, Джонсон незабаром не тільки досяг успіху в бізнесі, але включився в політику, де зробив блискучу кар'єру.

У 1828 р. Джонсона було обрано членом муніципальних зборів Грінвілла. У 1830–1833 р. він обіймає посаду мера Грінвілла. У 1833 р. обирається до законодавчих зборів штату Теннессі від Демократичної партії. У 1843–1853 рр. – член Палати представників Конгресу США. У 1853–1857 рр. – губернатор штату Теннессі. На цій посаді засновує публічну бібліотеку, удосконалює шкільну систему, створює агентство з уніфікації ваги та мір, запроваджує постійні ярмарки для підтримки ремісників і фермерів. У 1857 р. обирається до Сенату США від Теннессі.

Після обрання в 1860 р. А. Лінкольна президентом США, коли Теннессі відокремився від Союзу, Джонсон став єдиним сенатором від бунтівних південних штатів, котрий зберіг своє місце в Сенаті США та активно відстоював єдність Союзу. У березні 1862 р., після захоплення військами Півночі столиці Теннессі м. Нешвілл, Лінкольн призначив Джонсона військовим губернатором штату в чині бригадного генерала. Як військовий губернатор, Джонсон прагнув ліквідувати вплив сецесіоністів, вимагав від публічних службовців присяги на вірність Союзу, закрив усі газети, що належали прибічникам конфедератів. Спочатку Джонсон опирався скасуванню рабства, але зрозумівши, що війна приречена на поразку, підтримав Лінкольна. Скасування рабства в Теннессі відбулося 25 лютого 1865 р., коли обмежений просоюзний електорат ратифікував Тринадцяту поправку до Конституції США. На той час Джонсон уже прямував до Вашингтона, щоб стати віце-президентом.

У 1864 р., в умовах Громадянської війни, в США відбулися чергові президентські вибори. Маючи на меті бути переобраним на новий термін, Лінкольн, заради розширення своєї електоральної підтримки, запропонував Джонсону балотуватися на посаду віце-президента, на що той погодився. Для залучення на свою користь голосів юніоністськи налаштованих демократів, які не бажали голосувати за республіканців, Лінкольн створив на ґрунті поміркованих республіканців нову партію – «Національний Союз». Унаслідок перемоги Лінкольна над висуванцем Демократичної партії Дж. Макклелланом, 4 березня 1865 р. Джонсон обійняв посаду віце-президента.

Прихід на посаду глави держави. Через 42 дні після вступу на посаду віце-президента, унаслідок убивства 15 квітня 1865 р. Лінкольна, Джонсон, не очікуючи цього, став президентом США. В історії країни він став першим віце-президентом, який заступив убитого президента, та другим президентом (після Дж. Тайлера), за якого посада віце-президента залишалася вакантною продовж усього терміну перебування при владі.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Улітку 1965 р. Громадянську війну було закінчено перемогою федеральних сил і на порядку денному постала проблема Реконструкції, основними цілями якої стали: реінтеграція переможених у війні південних штатів до Союзу та скасування наслідків рабовласницької системи. Джонсон виступив із програмою «м'якої Реконструкції», що передбачала:

- широку амністію повстанців, повернення їм майна (крім рабів) за умови їх присяги на лояльність Союзу. З амністії виключалися лише вищі урядовці Конфедерації та аристократи-латифундисти (особи, що володіли на понад 20 тис. дол. оподаткованою власністю). Вони мали звернутися до глави держави щодо відновлення права голосу та права обіймати офіційні посади;
- скасування військових адміністрацій у повстанських штатах, проведення там вільних виборів, відновлення на цій основі їх самоврядування та представництва в Конгресі, за умов відміни в них рабства, відмови від відокремлення від Союзу та виплати боргів Конфедерації;
- віднесення питання про цивільні та виборчі права кольорового населення до компетенції штатів.

На практиці політика «м'якої Реконструкції» призвела до того, що на перших післявоєнних виборах до законодавчих зборів Південних штатів більшість одержали колишні сецесіоністи, які ухвалили «Чорні кодекси». Ці кодекси обмежили права афроамериканців на вільний вибір роботодавців, пересування, володіння землею; заборонили їм носити зброю, проводити мітинги та збори, вступати в шлюб із білими, свідчити проти білих у суді, голосувати та бути обраними до представницьких органів, служити в міліції штату. Це суперечило позиції Конгресу, де більшість мали республіканці, які висунули програму радикальної Реконструкції.

Навесні 1866 р. почалася відверта конфронтація глави держави з Конгресом, приводом чого стали вето на «Акт про заснування Бюро з надання допомоги звільненим та біженцям» та «Акт про захист цивільних прав усіх осіб у Сполучених Штатах та забезпечення засобів їх підтримки». Хоча перше вето Конгресу подолати не вдалося, проте протидія другому об'єднала поміркованих і радикальних республіканців, що спричинило його відхилення. За свого президентства Джонсон наклав вето на 21 акт, ухвалений Конгресом, з яких 15 були останнім були відхилені. Окрім того вісім разів Джонсон вдався до «кишенькового вето» – не підписував акти, ухвалені в період останніх 10-ти днів до завершення сесії Конгресу, внаслідок чого вони втрачали чинність. Вето були зумовлені тим, що Конгрес намагався зберегти військовий контроль над бунтівними штатами, висував жорсткі умови до поновлення їх представництва у федеральних органах, посилював федеральне регулювання міжрасових відносин задля забезпечення громадянських прав кольорового населення.

Оскільки головний аргумент президента полягав у тому, що ветоувані ним акти суперечать Конституції США, Конгрес 13 червня 1866 р. ухвалив Чотирнадцяту поправку до Конституції, якою: гарантувалась рівність усіх громадян США; заборонялось ухвалення будь-яким штатом дискримінаційних актів та обіймання сецесіоністами публічних посад; вимагалось відшкодування збитків, пов'язаних із ворожою діяльністю щодо держави або звільнення рабів; зменшувалася норма представництва штату в Палаті представників, відповідно до обмеження в ньому виборчого права якоїсь категорії громадян. Поправка до Конституції не вимагала згоди президента, проте потребувала ратифікації штатами. Південні штати противилися цьому, але після того, як у березні 1867 р. Конгрес відновив над ними військовий контроль, поправку було ратифіковано, й 9 липня 1868 р. вона набула сили.

Конфлікт поширився й на президентську адміністрацію, яку «успадкував» Джонсон від Лінкольна. Впродовж 1866 р. пішли зі своїх посад генеральний прокурор Д. Спід, секретар департаменту внутрішніх справ Д. Гарлан, генеральний поштмейстер В. Деннісон, які були незгодні з політикою глави держави. Конгрес відповів на це ухваленням 2 березня 1867 р. «Акта про державну службу» (Office Act), що позбавив главу держави можливості самостійно усувати посадовців виконавчої влади, призначених ним «за порадою та згодою Сенату».

Хоча Джонсон мало займався зовнішньою політикою, доручивши цю справу державному секретареві В. Сьюарду, головним досягненням періоду його президентства є придбання Аляски. Відкрита для Старого Світу в 1732 р. російською експедицією, Аляска була володінням Росії в Північній Америці з населенням близько 2,5 тис. росіян та 60 тис. індіанців і ескімосів. Вона приносила доходи в царську казну від торгівлі хутром. Проте у

середині XIX ст. стало зрозуміло, що витрати на утримання та захист цієї віддаленої та геополітично уразливої території переважатимуть потенційний прибуток. До того ж, після Кримської війни (1853–1856) виникла реальна загроза її захоплення Великою Британією.

Питання про продаж Аляски порушив ще в 1853 р. генерал-губернатор Східного Сибіру М. Муравйов-Амурський, проте ускладнення внутрішньополітичної ситуації, а потім Громадянська війна, зумовили відсутність інтересу до неї США. Перемовини про продаж Аляски почалися у Вашингтоні лише в березні 1867 р. за ініціативою Сьюарда. Договір про продаж Аляски за 7,2 млн дол. був підписаний 30 березня 1867 р., унаслідок чого США набули територію в 1.518.800 кв. км. Відповідно до процедури договір був переданий до Конгресу. Оскільки сесія Конгресу закінчилася саме в цього дня, президент скликав надзвичайну сесію Сенату, яка 3 травня підтримала його 37-ма голосами, за 2-х проти. Після цього договір підписав президент. 8 червня в Вашингтоні відбувся обмін ратифікаційними грамотами. Офіційна церемонія передачі відбулася 18 жовтня 1867 р., коли в столиці російських поселень у Північній Америці Новоархангельську (нині місто Сітка) під артилерійський салют і парад військових двох країн було спущено російський прапор і піднято американський. У 1884 р. Аляска отримала статус округу, у 1912-му – території, у 1959-му стала 49-м штатом США. З 1917 р. 18 жовтня відзначається в США як «День Аляски», хоча в самому штаті офіційним святом вважається день підписання договору – 30 березня.

Придбання Аляски значно недооцінювалося сучасниками. Багато хто вважав процес купівлі цієї території корумпованим, оскільки чек був виписаний не на міністерство фінансів Росії, а на російського посланника барона Е. фон Стекля. Висловлювалася думка, що Аляска не окупить капіталовкладень, позаяк вартість управління нею та пільги компаніям, що розробляють її природні ресурси, переважатимуть усі зиски. Газети того часу писали, що гроші платників податків витрачені на придбання «заповідника білих ведмедів». Проте, коли наприкінці XIX ст. на Алясці виявили поклади золота та багаті мінеральні ресурси, ця угода була визнана головним досягненням адміністрації Джонсона.

Основні невдачі періоду президентства. Джонсон став першим президентом США, який зазнав процедури імпічменту. Приводом стало звільнення 12 серпня 1867 р. (під час парламентських канікул) секретаря військового департаменту Е. Стентона. Призначений на цю посаду ще Лінкольном, Стентон відіграв велику роль у мобілізації військових ресурсів Півночі та перемозі над конфедератами, а після війни – у реорганізації армії. Проте він не поділяв політики Джонсона щодо конфедеративних штатів і протиставляв скасуванню в них військових адміністрацій. Після закінчення канікул Сенат відставку не затвердив і переважною більшістю голосів ух-

валив відновлення Стентона на посаді. 21 лютого 1868 р. Президент повідомив Конгрес про нове звільнення Стентона, проте той відмовився виконати наказ і звернувся до Конгресу.

24 лютого 1868 р. Палата представників ухвалила резолюцію про початок імпічменту й 2 березня затвердила статті, в яких Джонсон звинувачувався в: звільненні Е. Стентона після того, як Сенат не погодився з цим і відновив його на посаді; призначенні тимчасовим військовим секретарем Л. Томаса, попри відсутність такої вакансії, оскільки звільнення Стентона є недійсним; призначенні Томаса без необхідних консультацій і згоди Сенату; змові з Томасом та «іншими невідомими членами Палати представників» із метою незаконного перешкоджання Стентону продовжувати роботу; змові щодо незаконного припинення виконання «Акт про державну службу»; прагненні «захопити, привласнити та володіти власністю Сполучених Штатів у військовому департаменті»; прагненні «захопити, взяти та володіти майном Сполучених Штатів у військовому департаменті» зі специфічним наміром порушити «Акт про державну службу»; наданні Томасу повноважень військового секретаря з незаконним наміром «контролювати виплату грошей, призначених військовому департаменту»; наданні генерал-майору В. Г. Еморі розпоряджень із незаконним наміром порушити «Акт про державну службу»; виголошенні трьох промов із метою викликати серед громадян США неповагу до Конгресу.

Після того, як статті були передані для затвердження в Сенат, Джонсон у приватних розмовах став обіцяти більше не перешкоджати політиці Конгресу, що схилило на його бік поміркованих республіканців. Під час голосування в Сенаті 35 senatorів визнало його винним у висунутих звинуваченнях, 19 не погодилися з цим. Оскільки голосування за імпічмент не одержало в Сенаті необхідні 2/3 голосів (не вистачило одного голосу), відставки не відбулося.

Хоча Джонсон був виправданий, імпічмент остаточно підірвав його політичний рейтинг. Не дивлячись на політику м'якої Реконструкції, на Півдні багато хто вважав Джонсона зрадником. На Півночі, навпаки, була поширена думка, що він діє виключно в інтересах Півдня. Унаслідок цього Демократична партія відмовилася підтримати його кандидатуру на президентських виборах 1868 р. і висунула своїм кандидатом Г. Сеймура – колишнього губернатора штату Нью-Йорк і голову Національного Демократичного конвенту. Після виборів, на яких Сеймур програв кандидату від відновленої Республіканської партії генералу У. Гранту, 4 березня 1869 р. Джонсон пішов у відставку.

Отримав визнання за: рішучу позицію щодо збереження цілісності США та відданість конституційним принципам федералізму, прихильність

до ідеї «фермерської демократії», неприязнь до плантаторської аристократії, а також, особливо, за придбання Аляски.

Був критикований за: «м'яку політику» щодо сецесіоністів, протидію наданню цивільних і політичних прав афроамериканцям та гостру конфронтацію з цих питань із Конгресом.

Оцінка світовою громадськістю. Серед усіх президентів США Джонсон залишається однією з найбільш суперечливих постатей. Оцінюючи наслідки його діяльності, одні наголошують, що вона сприяла збереженню єдності країни, відновленню її цілісності, швидкій реінтеграції штатів колишньої Конфедерації до Союзу; інші акцентують увагу на тому, що це зумовило расову сегрегацію, внаслідок чого процес надання громадянських прав афроамериканцям тривав сторіччя. Неоднозначною є оцінка діяльності Джонсона в контексті конституційного права. Консерватори вважають, що ветовання президентом прийнятих Конгресом актів сприяло збереженню федеративних основ держави, закладених батьками-засновниками, завадило надмірному розширенню повноважень центральної влади; прогресисти – що це істотно загальмувало процес модернізації правової та політичної системи США.

Про Джонсона опубліковано близько двох десятків праць біографічного та аналітичного характеру, зокрема: П. Г. Бержерона «Громадянська війна Ендрю Джонсона та Реконструкція», Ч. Г. Герна «Імпічмент Ендрю Джонсона», А. Г. Рід «Ендрю Джонсон», К. Камп і Е. Росс «Рабство, імпічмент та спадщина президента Ендрю Джонсона», Е. Л. Маккітрика «Ендрю Джонсон та Реконструкція», Дж. Е. Сефтона «Ендрю Джонсон та використання конституційної влади», Дж. К. Сміта «Лояліст: життя та часи Ендрю Джонсона», Г. Л. Трефуса «Імпічмент президента: чорні та Реконструкція» та ін. У 1942 р. американська кінокомпанія «Metro-Goldwyn-Mayer» зняла про экс-президента фільм «Теннессі Джонсон» режисера В. Дітерле, в якому роль глави держави зіграв відомий голлівудський актор В. Гефлін. У фільмі Джонсон був представлений як борець за демократію.

У 1942 р. м. Грінвілл відкрито меморіальний комплекс Е. Джонсона, який у 1963 р. набув статус національного. Комплекс включив: центр відвідувачів, будинок із кравецькою майстернею, родинну садибу та родинний цвинтар. У центрі Грінвілла встановлено бронзовий пам'ятник Джонсону. Біля будівлі Законодавчих зборів Теннессі розташовано її копію.

Відомі особистості про Е. Джонсона

- Джонсон знав Конституцію краще за будь-якого іншого президента (33-й президент США Г. Трумен).

- Джонсон діяв відповідно до своєї природи. У нього була інтелектуальна сила, але він виходив зі свого бачення проблеми. Безсумнівно, він уважав, що перемовини та компроміси є проявом слабкості. У всіх випадках, починаючи з його грудневого послання¹ та закінчуючи накладанням вето на законопроект про громадянські права, він не поступався Конгресу (*американський історик і підприємець Дж. Ф. Родос*).

- Причини невдач Джонсона криються в його надприродній упертості, злиденному й грубому расизмі, примітивному й інструментальному розумінні Конституції, що унеможливило його здатність до освіченого й далекоглядного керівництва тоді, коли це було вкрай необхідне (*А. Гордон-Рід*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Залишивши в січні 1869 р. Білий дім, Джонсон повернувся до Теннессі, де продовжив політичну кар'єру. Маючи ораторські здібності, він виправдовував свою політику Реконструкції та відстоював привілейовані права білого населення. Це сприяло відновленню його популярності серед білих фермерів штату й на виборах 1874 р. Джонсон знову був обраний від Теннессі до Сенату. Джонсон став єдиним президентом США, хто після відставки став федеральним сенатором. На цій посаді він виступив проти військового втручання президента Гранта в справі Луїзіани, що було зумовлене масовим убивством афроамериканців у м. Колфакс. Проте довго працювати в Сенаті Джонсону не довелося, 31 липня 1875 р. він помер.

Найвідоміші промови: промова 05.02.1861 р., де він виступив із гострою критикою сесцесіонізму та відстоював цілісність США; інавгураційна промова 04.03.1865 р., яка відома тим, що він напередодні випив багато віскі (буцімто для пом'якшення болю, викликаного хворобою), що спричинило її незв'язність (критикував уряд за відірваність від народу, хизувався своїм «народним походженням» і називав самодержав'я в Росії антиподом американської демократії); промова в Клівленді 03.09.1866 р., у якій він несамовито захищав своє перше вето.

Друкований доробок: Джонсон не залишив після себе якихось серйозних праць. У 1866 р. за укладання та редакції Ф. Мура видана збірка його президентських промов: «Speeches of Andrew Johnson: President of the United States». Бібліотекою й архівом штату Теннессі мікрофільмовані його листи, прокламації, газетні вирізки промов і рукописи помилювань, за період 1846–1875 pp.: «Jonson, Andrew. Papers 1846–1875».

Приватне життя. У 1827 р., у віці 18 років, Джонсон одружився з 16-річною донькою шевця Е. Маккардл (1810–1876). Їх шлюб був зареєстро-

¹ Перше щорічне послання президента Е. Джонсона Конгресу США, зроблене 9 грудня 1865 р.

ваний М. Лінкольном – двоюрідним дядьком майбутнього президента А. Лінкольна. Подружжя прожило в шлюбі 49 років, мало п'ятьох дітей: Марту, Чарлза, Мері, Роберта та Ендрю. Як Перша леді Е. Джонсон публічно виступила тільки двічі: на прийомі на честь королеви Гавайїв (1866) і на вечірці з нагоди дня народження президента (1867). Унаслідок сухот, вона тривалий час була прикута до ліжка, тому обов'язки Першої леді зазвичай виконувала старша донька Марта.

Родина мала у власності десятьох рабів, але після проголошення скасування рабства, Джонсон, ще до ратифікації Тринадцятої поправки, 8 серпня 1863 р. відпустив їх на волю та закликав біле населення Теннессі наслідувати його приклад.

Джонсон не мав хобі, однак любив грати в шашки та працювати в саду, зберіг навички кравцювання та, будучи президентом, обшивав себе й, навіть, виготовив кілька костюмів своїм друзям.

Помер у віці 66-ти років від інсульту в м. Елізабеттон, штат Теннессі, куди під час парламентських канікул приїхав відвідати свою молодшу доньку Мері. Похований 3 серпня 1875 р. на пагорбі власного маєтку в Гринвіллі. 5 червня 1878 р. на могилі Джонсона встановлено 28-футову (8,5 м) мармурову стелу. У 1906 р. довкола місця поховання заснований цвинтар, який одержав статус національного та його ім'я – Andrew Johnson National Cemetery.

Із відомих висловлювань Е. Джонсона

- Я відчуваю себе некомпетентним виконувати такі важливі та відповідальні обов'язки, що так несподівано звалилися на мене.
- Наш уряд походить від народу, а не народ від уряду. Уряд зобов'язаний бути вірним народу, від якого він має черпати свою мужність, силу та мудрість.
- Якби вдалося зменшити, з одного боку, набрід (англ. rabble), а з іншого – аристократію, то з країною все було б добре.
- Якщо інститут рабства прагне скинути уряд, то уряд має повне право знищити його.
- Кожного разу, коли ви чуєте, як людина теревенить стосовно Конституції, плямуйте її як зрадника.
- Немає хороших законів, за винятком тих, що скасовують інші закони.
- Тиранія та деспотизм можуть здійснюватися багатьма людьми послідовніше, енергійніше та суворіше, ніж однією людиною.

Л-ра: Ньюинг, В. (1997). Эндрю Джонсон (1865–1869): Спор о реконструкции. In *Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона* (pp. 251–264). Ростов н/Д.: Феникс; Синкотта, Г. (Ed.) (2014). Історія Сполучених Штатів Америки:

на-рис (pp. 169–173). *E-library* Інституту історії України НАНУ. Retrieved from <http://history.org.ua/LiberUA/IstUSANarys/IstUSANarys.pdf>; Тіндалл, Дж. Б., Шай, Д. Е. (2010). *Історія Америки* (6th ed.) (pp. 407–420). Львів: Літопис; Lately, T. (1968). *The First President Johnson: The Three Lives of the Seventeenth President of the United States of America*. New York: William Morrow & Company, Inc.; McKittrick, E. L. (1988). *Andrew Johnson and Reconstruction*. Oxford (Myss.): Oxford University Press; Trefousse, H. L. (1989). *Andrew Johnson: A Biography*. New York: Norton, Inc.

О. Романюк

ГРАНТ, Улісс Сімпсон (англ. *Ulysses Simpson Grant*, ім'я при народженні *Hiram Ulysses Grant* – Гайрем Улісс Грант) –

Улісс Сімпсон Грант
(1822–1885)

18-й президент США (1869–1877), видатний державний і військовий діяч, полководець військ Півночі в роки Громадянської війни в США, генерал армії (1866–1869). Діяч Республіканської партії (1868–1885). Член Американського філософського товариства (1868); удостоєний Золотої медалі Конгресу (1863).

Біографічні дані. Народився 27 квітня 1822 р. у м. Пойнт-Плезант, неподалік м. Цинцинаті, штат Огайо. Батьки його, шотландського походження, були люди заможні – мали дубильну майстерню. З п'яти років став навчатися у приватній школі, пізніше у семінарії Майсвілла (1836–1837), академії Д. Ренкіна (1838–1839).

У 1839 р. батько Гранта звернувся до конгресмена Т. Хеймера з проханням рекомендувати сина для вступу до Військової академії у Вест-Пойнті, штат Нью-Йорк. У своєму рекомендаційному листі Хеймер помилково написав ім'я Гранта «Улісс С. Грант», вважаючи, що за звичаєм того часу другим ім'ям Гранта було дівоче прізвище його матері – Сімпсон. 1 липня 1839 р. Грант вступив до академії і провчився там чотири роки. В академії Грант отримав прізвисько «Дядя Сем Грант», або просто «Сем», за ініціалами імені, під яким Грант був записаний в академію: U.S. Grant. Він був дуже добрим вершником, але не дуже старанним курсантом. Як результат – 21 місце серед 39 випускників і звання другого лейтенанта, яке він отримав вже на другий день після закінчення академії 1 липня 1843 р. Грант пізніше напише своєму другу, що серед найяскравіших днів його життя був день, коли він залишив президентство, і той день, коли він залишив академію. За час навчання в академії Грант змужнів: якщо під час вступу він був на зріст 157 см, то на час закінчення він мав зріст 170 см. Грант планував подати у відставку після чотирирічного терміну служби та зайнятися педагогічною діяльністю.

Грант служив квартирмейстером у 4-му піхотному полку під командуванням полковника С. У. Кірні під Сент-Луїсом (штат Міссурі), в районі, де в той час знаходився один із найпопулярніших транспортних шляхів переселення американців на Дикий Захід. Але індіанці, які проживали в тих місцях, усіма силами перешкоджали цьому процесу і постійно організовували розбійні напади на пасажирські річкові судна, сухопутні фургони та залізничні потяги. Тому основним завданням військовослужбовців було відбиття атак аборигенів і надійний захист переселенців на всьому

шляху їх слідування на західні землі. У 1846 р., після того, як США анексували Техас у Мексиці, розпочалася Американо-мексиканська війна. Грант брав активну участь у бойових діях і виявив здібності хороброго й талановитого офіцера. За мужність при штурмі Моліно дель Рей 30 вересня 1847 р. Гранту було присвоєно звання першого лейтенанта. Під час війни Грант виявив і свою «моральну мужність». Від тоді він почав розглядати майбутню кар'єру в армії, закінчив війну він капітаном. У цілому Грант негативно ставився до Американо-мексиканської війни, вважаючи, що вона сприяла поширенню рабства в США. Згодом він зазначав, що Громадянська війна була Божественним покаранням нації за її агресію в Мексиці. Однак подальша служба в армії в умовах мирного часу не сприяла зміцненню бажання Гранта продовжувати військову кар'єру. Злиденне грошове забезпечення не дозволяло йому жити разом із дружиною й дітьми, він став зловживати алкоголем, а 31 липня 1854 р. був звільнений з армії за власним бажанням.

У 32 роки, не маючи цивільної професії та стартового капіталу, Грант починає нове життя й справджує слова свого батька про те, що у нього немає комерційної жилки. Заняття сільськогосподарською діяльністю, торгівлею нерухомості в Міссурі не дають позитивного результату; у 1860 р. Грант з сім'єю переїжджають в Галену, штат Іллінойс до його батьків. Грант залучився до сімейного бізнесу і почав зводити кінці з кінцями.

12 квітня 1861 р. із нападом військ Конфедерації на форт Самтер, що після 34-годинного обстрілу був змушений здатися, розпочалася Громадянська війна. У відповідь Лінкольн оголосив південні штати заколотниками, проголосив морську блокаду їхнього узбережжя, призвав в армію добровольців, а пізніше ввів військовий обов'язок. І з цього часу розпочалася блискуча військова, а в подальшому і політична кар'єра Гранта. Він активно включився в роботу з формування волонтерських загонів. За дорученням губернатора Іллінойса Р. Йейтса та за підтримки конгресмена від штату Е. Б. Вошберна Грант у короткий термін зібрав десять полків. 14 червня він був підвищений у військовому званні до полковника і призначений командиром 21-го Іллінойського волонтерського піхотного полку. 5 серпня Гранту присвоїли звання бригадного генерала, після чого він фактично очолив усі волонтерські загоны в Міссурі.

У подальшому перебігу війни швидко виявилися видатні стратегічні здібності Гранта, особливо під час взяття фортів Вільям-Генрі та Донельсона. Після штурму форту Донельсона Грант отримав прізвисько «генерал Беззастережна капітуляція» (англ. Unconditional Surrender), у якому перші літери слів збігаються з його ініціалами. Він став національним героєм і

генерал-майором, на нього поступово покладалися дедалі важливіші завдання з командування військами.

17 грудня 1862 р. Грант видав акт про поголовну висилку євреїв із штатів Кентуккі, Міссісіпі і Теннессі, військовим комендантом яких він був. Акт встиг спрацювати і завдати чималої шкоди, поки не був скасований президентом А. Лінкольном на початку січня 1863 р. Згодом Грант публічно визнав помилку. В одному зі своїх листів він писав: «У мене немає упередження до жодної раси, і я хочу, щоб кожного оцінювали за його власними заслугами. Акт № 11 не підтримує цю мою заяву, що я цілком визнаю, але і я більше зовсім не підтримую його».

У 1863 р. Гранту після довгої облоги вдалося примусити до здачі Віксбург. У листопаді 1863 р. він деблокував гарнізон військ Півночі в місті Чаттануга, розбивши конфедератів.

У грудні 1863 р. Конгрес ухвалив вичеканити золоту медаль на честь Гранта і схвалив висловлення подяки йому та армії. 2 березня 1864 р. Конгрес встановив нове для американської армії звання – «генерал-лейтенант армії» – і президент Лінкольн одразу ж присвоїв його Гранту, якому слідом за цим було доручено головне керівництво військовими діями проти армії конфедератів. Через рік після цього, у квітні 1865 р., після низки битв Грант примусив генерала Р. Лі здатися зі всією армією і цим поклав край Громадянській війні. 25 липня 1866 р. Конгрес США заснував найвище військове звання «генерал армії», яке й було присвоєно Гранту. Фактично на той момент воно було чимось на взірць персонального титулу, який одночасно міг мати лише один американський воєначальник. Генерал армії зразка 1866 р. використовував знаки відмінності у вигляді чотирьох зірок. Після того, як Гранта обрали президентом, звання генерала армії перейшло В. Шерману, а пізніше на нетривалий час – Ф. Шерідану. З 12 серпня 1867 р. по 14 січня 1868 р. Грант тимчасово керував військовим департаментом в адміністрації президента Е. Джонсона.

Прихід на посаду глави держави. У 1868 р. Грант був висунутий кандидатом на посаду президента від Республіканської партії. У своїй заяві про згоду бути кандидатом він сказав: «Якщо я буду обраний президентом Сполучених Штатів, то моїм єдиним устремлінням буде виконувати всі акти, виходячи з кращих спонукань, і з мудрою економністю, щоб всюди зберігати мир, спокій і безпеку [...] Хай буде мир нам!». В основі його передвиборної програми були такі завдання: повне викорінення рабства в США; остаточно Реконструкція Півдня; виборче право для визволених рабів; економічне піднесення південних та інших штатів за допомогою цілеспрямованої залізничної, митної і фінансової політики тощо.

У листопаді 1868 р. Грант переміг, отримавши 214 голосів колегії виборників проти 80 голосів, відданих за демократа Г. Сеймура. У загальнонаціональному масштабі перемога Гранта виглядала скромніше: за нього віддали свої голоси 52,7 % американців, серед яких півмільйона чорношкірих виборців. На думку американського історика і письменника ХІХ ст. Г. Адамса, «в цьому виборі чималу роль зіграла паралель між Грантом і Вашингтоном, яка напрошувалася сама собою. Все було ясно як Божий день. Грант – це порядок. Грант – солдат, а солдат – завжди порядок. Кажуть, він гарячий і упереджений, – нехай! Генерал, який розпоряджався і командував півмільйоном, якщо не цілим мільйоном солдатів на полі бою, зможе управляти».

Президентські вибори в США 1872 р. проходили 5 листопада. Грант був переобраний на другий термін, перемігши кандидата від ліберальних республіканців і демократів Х. Грілі, який помер 29 листопада, не доживши до голосування. У результаті голоси, отримані ним на загальних виборах, були розподілені серед чотирьох інших кандидатів у президенти. На загальнонаціональному рівні за Гранта віддали свої голоси 55,6 % виборців. Колегія виборників також була більш схильна до нього: Грант отримав 266 голосів проти 66.

Коли другий період президентства Гранта завершувався, його прихильники мали намір висунути кандидатуру генерала втретє. Однак традиція, що встановилася ще з часів Вашингтона, за якою ніхто не може бути обраний президентом більше двох разів, виявилася настільки потужною, що Палата представників 234 голосами проти 18 висловилося проти порушення правила двох термінів, і на Республіканському конвенті 1876 р. кандидатура Гранта не висувалася.

Основні досягнення для країни періоду президентства. 30 березня 1870 р. схвалено П'ятнадцяту поправку до Конституції США, яка надавала виборче право чорношкірим чоловікам. Джорджію, останній штат, що належав раніше до Конфедерації, було знову прийнято до Союзу в липні 1870 р., а в 1872 р. жителі південних штатів формально повернули свої цивільні права в результаті «Акта про амністію», до якого не було включено лише 500 політиків. Для зміцнення федеральної влади створено Департамент юстиції США (1870). Завершено будівництво трансконтинентальної залізниці, створено національну транспортну мережу, яка революціонізувала демографію та економіку американського Заходу. Нормалізовані відносини з Великою Британією, укладено Вашингтонський договір (1871), який усунув розбіжності між країнами.

Грант – перший президент в історії США, який був присутній на відкритті й освяченні синагоги у Вашингтоні (1876).

Основні невдачі періоду президентства. «Чорна п'ятниця» (24 вересня 1869 р.), відставка міністра фінансів У. А. Річардсона, афери «Креді мобіле» (1872) і «Ринг-віскі» (1873-1875), корупція очільника військової адміністрації У. Белкнапа та інших високопосадовців серйозно підірвали репутацію Гранта. Ці афери, а також фінансова паніка 1873 р. зумовили п'ятирічну економічну депресію, зростання безробіття, інфляції.

Отримав визнання за: перемогу в Громадянській війні, зусилля в об'єднанні американської нації.

Був критикований за: корупцію та фінансові зловживання у своїй адміністрації, протекціонізм при призначенні на посади, політичну та фінансову некомпетентність.

Оцінка світовою громадськістю. Високо цінується світовою спільнотою як воєначальник, що сприяв перемозі Півночі в Громадянській війні в США; як політик, що прагнув об'єднати країну і надати всім її громадянам, незалежно від раси і національності, рівні права і можливості.

У 1897 р. у Нью-Йорку, в мангеттенському Ріверсайд-парку був відкритий Національний меморіал генерала Гранта, найбільша гробниця на території Північної Америки. У 1922 р. відкрито президентський меморіал Гранта біля підніжжя Капітолію у Вашингтоні, округ Колумбія (це друга за величиною кінна статуя в США і четверта – у світі). Поблизу Сент-Луїса існує Національний історичний комплекс Гранта. На честь Гранта названо 15 округів у США, місто Улісс в штаті Канзас, а також одне з найбільших дерев у світі – екземпляр секвойядендрона гігантського (*Sequoiadendron giganteum*) «Генерал Грант» (вік дерева становить майже 1700 років). 9 березня 1956 р. президент США Д. Ейзенхауер оголосив дерево «Національною святиною» та меморіалом тим, хто загинув під час війни. Президентська бібліотека Гранта розміщена в Університеті штату Міссісіпі. З 1913 р. портрет Гранта друкується на 50-доларовій купюрі. В ознаменування 100-річчя від дня народження Гранта було відкарбовано 10 006 золотих доларів і 250 000 півдоларових монет із його портретом на аверсі. У 2011 р. у серії «Президенти США» випущено колекційну монету номіналом у 1 долар із портретом Гранта. З 1890 р. його портрети регулярно розміщуються на поштових марках США: 5-центових (1890, 1894, 1898), 4-центовій (1903), 8-центовій (1923), 3-центовій (1937), 18-центовій (1938), 22-центовій (1986), 32-центовій (1995). Про Гранта надруковано десятки книг, причому оцінка його діяльності дуже різниться: від позитивної до негативної. У ХХІ ст. переважає позитивний погляд на його військову і політичну спадщину.

Відомі особистості про У. С. Гранта

- Він не любить війну. Його велич у тому, що він бере на себе відповідальність (*16-й президент США А. Лінкольн*).
- Я дуже хотів би дізнатися марку віскі, який п'є генерал Грант. Із задоволенням би послав кілька ящиків усім моїм іншим генералам (*А. Лінкольн*).
- Це був один із трьох великих людей Америки разом із Лінкольном і Вашингтоном. У об'єднаної армії були генерали з блискучими здібностями, але не було жодного, який би володів його залізною волею і непохитністю. Поки в полі знаходився озброєний ворог, йому здавалося, що немає важливішого завдання, як повне його знищення. Він відкрито виявляв презирство до тих, що бажали вступити з ним у перемовини про мир з ворогом, здатним захищатися. Грант не був людиною, яка любила битися заради битв; простий і скромний, він не шукав особистої слави, але, раз покликаний до справи, він вже не зупинявся ні перед чим, йшов прямо до наміченої мети, виконуючи все те, чого вимагали від нього обов'язок перед Батьківщиною і совість. Він не поспішав вдарити, але ніколи не бив м'яко; був нещадний у битві і, разом із тим, милосердний до переможених. Його шабля була найгострішою у великій боротьбі за звільнення, але тим не менше він любив мир і ніколи не оголював шаблю, якщо міг з честю зберегти її в піхвах. Це був великий, цілісний і благородний характер (*26-й президент США Т. Рузвельт*).
- Ні в Гомера, ні в Шекспіра немає долі й особистості більш барвистої, повної героїзму, зворушливості й контрасту (*В. Вітмен*).
- Яка неймовірна суміш: лагідність і нещадність! (*Г. Мелвілл*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Покинувши Білий дім, Грант навесні 1877 – восени 1879 рр. здійснив грандіозне навколосвітнє турне Європою, Азією та Африкою. В особі Гранта вітали не тільки прославленого полководця, а й представника країни, що виходила на перші ролі у світовій політиці. Він був прийнятий королевою Великої Британії Вікторією, рейхсканцлером Німецької імперії О. фон Бісмарком, Папою римським Левом XIII, російським імператором Олександром II, китайським принцом Гуном, найвпливовішим сановником Цінської імперії Лі Хунчжаном, імператором Японії Мейдзі та ін. Грант був першим президентом США, який відвідав Єрусалим та Святу Землю.

У 1880 р. на конвенті Республіканської партії Грант висував свою кандидатуру на пост президента, але в ході тривалої боротьби поступився майбутньому президенту Дж. А. Гарфілду. З 1881 р. Грант оселився в Нью-Йорку, вклав усі свої кошти в брокерську фірму, одним із партнерів якої

був його середній син. Банкрутство фірми в 1884 р. залишило експрезидента без засобів до існування. Після успіху опублікованих у журналі «Century» статей Гранта про Громадянську війну він отримав пропозицію від М. Твена написати мемуари, гонорар від яких мав би забезпечити його сім'ю. Працюючи над книгою, Грант боровся з важкою недугою – раком горла, який і став причиною його передчасної кончини. Помер Грант 23 липня 1885 р. в містечку Вілтон, штат Нью-Йорк через три тижні після завершення роботи над мемуарами.

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова (04.03.1869 р.), Друга інавгураційна промова (04.03.1873 р.). Загалом Грант не відрізнявся ораторськими здібностями.

Друкований доробок: «Персональні мемуари У.С. Гранта» (1885).

Приватне життя. 22 серпня 1848 р. Грант одружився з Дж. Дент. До цього Грант робив їй кілька разів пропозицію щодо одруження, перш ніж Джулія погодилася. У 1844 р. пара прийняла чотирирічне зобов'язання, перерване Американо-мексиканською війною, під час якої вони бачилися лише один раз. Батьки Гранта відмовилися бути присутніми на весіллі, бо Денти були рабовласниками. Але з Джулією вони змирилися. У подружжя було три сини й донька: Фредерік Дент – військовий, посадова особа; Улісс-мол. – юрист, Еллен Уреншелл – домогосподарка і Джессі Рут – інженер. Дружина Гранта була косоокою; коли їй запропонували операцію з корекції зору, Грант сказав, що «любить її такою». Перша леді завжди фотографувалася в профіль. Грант був сімейною людиною, дуже любив свою дружину та дітей. Основними захопленнями Гранта були коні, сигари та добрий віскі.

Із відомих висловлювань У. С. Гранта

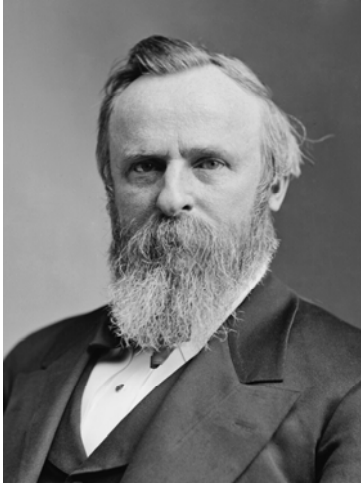
- Я не знаю іншого такого ж ефективного способу домогтися скасування поганих, або огидних законів, як їх суворе дотримання.
- У кожному бою настає момент, коли обидві сторони вважають себе такими, що зазнали поразки. І тоді той, хто продовжує атакувати, перемагає.
- Мистецтво війни досить просте. Дізнайтеся, де ваш супротивник. Якнайшвидше підступіть до нього. Нанесіть якомога сильніший удар і не стійте на місці.
- Ті, хто ведуть військові дії, рабськи підкоряючись правилам, приречені на поразку.
- Дозвольте нам жити в мирі.
- Якщо не можеш перемогти чесно, просто переможи!
- Я ніколи не виступав за війну, окрім як задля миру.

- Ніякі особисті міркування не повинні перешкоджати виконанню громадянського обов'язку.
- Праця не ганьбить людину; на лихо, іноді трапляються люди, які ганьблять працю.

Л-ра: Arnold, M. (1995). *General Grant*. Kent: Kent State University Press; Brands, H. W. (2012). *The Man Who Saved The Union Ulysses S. Grant in War and Peace*. New York: Doubleday; Calhoun, C. W. (2017). *The Presidency of Ulysses S. Grant*. Lawrence, Kansas: University Press of Kansas; Chernow, R. (2017). *Grant*. New York: Penguin Press; Grant, U. S. (2008). *The autobiography of General Ulysses. S. Grant: memoirs of the Civil War*. St. Petersburg, Fla.: Red and Black Publishers; Mackowski, C. (2015). *Grant's last battle: the story behind The personal memoirs of Ulysses S. Grant*. El Dorado Hills, California: Savas Beatie; Marrin, A. (1994). *Unconditional surrender: U.S. Grant and the Civil War*. New York: Atheneum; Toronto: Maxwell Macmillan Canada; New York: Maxwell Macmillan International; Rose, J. A. (2015). *Grant under fire: an exposé of generalship and character in the American Civil War*. New York: Alderhanna; Waugh, J. (2009). *U.S. Grant: American hero, American myth*. Chapel Hill: University of North Carolina Press; White, R. C. (2016). *American Ulysses: a life of Ulysses S. Grant*. New York: Random house.

М. Требін

ГЕЙЗ, Резерфорд Берчард (англ. *Rutherford Birchard Hayes*) – 19-й президент США (1877–1881), державний і політичний діяч, конгресмен, губернатор штату Огайо (1868–1872, 1875–1876), юрист, адвокат, палкий борець за скасування рабства, діяч Республіканської партії США.

Резерфорд Берчард Гейз
(1822–1893)

Біографічні дані. Народився 4 жовтня 1822 р. у м. Делавер, штат Огайо. Походить із родини крамаря, батько помер незадовго до народження Гейза. Навчався в окружній загальноосвітній школі м. Делавер (1830–1835), у 1836 р. був зарахований до методистської семінарії у м. Норуолк, Огайо, проте не виявив зацікавленості до пропонованої там освіти і за сприяння свого дядька С. Берчарда був переведений до школи Ісаака Вебба для хлопчиків у м. Міддлтаун, штат Коннектикут. Продовжив навчання у Коледжі Кеньйон (1838–1842), який закінчив із найвищим балом. Ще під час навчання у Кеньйоні зацікавився юриспруденцією, почав самостійно вивчати «Коментарі до законів Англії» В. Блекстона; у 1843 р. вступив до Гарвардської школи права, ступінь бакалавра права отримав у 1845 р. Після повернення в Огайо у 1845 р. заснував у м. Лоуер Сандаскі (зараз Фремонт) разом із відомим місцевим адвокатом Р. Баклендом успішну юридичну практику. У 1849 р. Гейз переїздить до м. Цинциннаті, де успішно займається адвокатською діяльністю й активно долучається до вирішення правових аспектів проблем рабів-утікачів, а саме протистоїть у судових засіданнях жорстким положенням «Акта про рабів-утікачів» (1850), який дозволяв розшук, арешт і повернення утікачів до своїх господарів у тих штатах, де рабство вже було скасоване. У цей період Гейз починає співпрацю з Республіканською партією саме з причин неприйняття рабства у США. За партійної підтримки Гейза обирають у 1858 р. на посаду юрисконсульта м. Цинциннаті, яку він обіймав до 1861 р.

Одразу з початком Громадянської війни (1861–1865) Гейз у віці близько 40 років, без військового досвіду, вирушив на лінію вогню добровольцем до Армії Союзу в відповідь на заклик А. Лінкольна. Хоробрий юрист швидко просувався щаблями військової ієрархії і досяг звання бригадного генерала, а згодом і звання генерал-майора добровольчого полку Армії Союзу. Гейз був тяжко поранений під час війни п'ять разів і увійшов в історію американського президенціалізму як єдиний президент США, який так довго перебував на лінії фронту.

У 1864 р. Гейза від округу Огайо обирають до Палати представників Конгресу США, відколи і починається його політична кар'єра у національному масштабі. Цікаво, що номінація та обрання на пост конгресмена

відбувалась у період знаходження Гейза на війні, яку він не покинув заради виборчої кампанії: «із офіцера, який має відповідальність у кризовий період часу, і відмовляється від неї заради обрання себе до Конгресу, потрібно знімати скальп». Своє спілкування із виборцями округу Гейз здійснював через публічні листи, у яких пояснював свою політичну позицію. Гейз ототожнював себе із поміркованим крилом Республіканської партії, проте підтримував заради партійної єдності та голосування й радикально налаштовану частину партії. Основні законодавчі зусилля 39-го Конгресу США були спрямовані на прийняття Чотирнадцятої поправки до Конституції США, яка передбачала надання громадянства будь-якій особі, що народилася на території США, і заборону на позбавлення прав не інакше, як за вироком суду. Гейз безперечно підтримував прийняття Чотирнадцятої поправки, сприяв її просуванню в обох палатах Конгресу і був переконаний, що Реконструкція південних штатів все ж можлива і має відбуватися лише за гарантування прав звільнених рабів, а також іншого кольорового населення. Він запропонував рішення для вирішення проблеми голосування жінок на рівні державних і національних виборів – обмежувальним чинником може бути лише рівень освіти.

У 1866 р. Гейза переобирають на другий термін до Конгресу США, де він працював до 1867 р., доки був номінований на посаду губернатора Огайо від республіканців. Гейз випередив кандидата від демократів, незважаючи на те, що зайняв непопулярну позицію із підтримки поправки до Конституції Огайо, яка передбачала надання права голосу афроамериканцям. Гейзу вдалося стати тричі переобраним губернатором Огайо в період із 1868 р. по 1876 р. У статусі губернатора Гейз заснував в Огайо будинок для сиріт солдатів і моряків, сільськогосподарський і механічний коледж, відомий згодом як Державний університет штату Огайо, досяг ратифікації в Огайо П'ятнадцятої поправки до Конституції США, яка забороняла обмеження виборчих прав залежно від раси, кольору шкіри чи статусу колишнього раба, провів низку реформ у державних психіатричних та пенітенціарних закладах, займався доброчинністю. Гейз пишався своїми здобутками у царині збереження історичної спадщини Огайо – губернатор забезпечував архів Державної бібліотеки Огайо історичними документами і портретами.

Прихід на посаду глави держави. Президентську кампанію-1876 вважають найбільш запеклою і суперечливою в національній історії США, принаймні у XIX ст. Суперником Гейза на виборах був кандидат від демократів С. Дж. Тілден. Гейз був прийнятним кандидатом від республіканців, завдяки своєму поміркованому лібералізму, партійній лояльності, блискучому військовому минулому та успіхам в Огайо, хоча відвертих президентських амбіцій він не мав. Варто також відзначити, що Гейз не виступав на початку виборчих перегонів кандидатом-фаворитом від рес-

публіканців, для яких перспектива програти президентські вибори була дуже реальною. Політичною стратегією Гейза на той час була ідея остаточного зняття протиріч між північними і південними штатами, завершення Реконструкції.

На президентських виборах в США 1876 р. Гейз став главою держави в обставинах, коли народне голосування і голосування колегій виборників він програв С. Дж. Тілдену. Лише агресивне втручання адміністрації президента У. Гранта у вигляді введення військ у південні штати, де переміг С. Дж. Тілден, і початок перерахунку голосів колегій виборників Луїзіани, Південної Кароліни та Флориди, зумовили фінальний результат виборів – перемога Гейза з перевагою в один голос була визнана Конгресом США. Уважають, що компромісу вдалося досягнути завдяки обіцянкам північних республіканців гарантувати південним демократам щонайменше одну посаду в уряді, федеральний патронаж, субсидіювання розвитку штатів, а також вивід військ із Луїзіани та Південної Кароліни.

У своїй інавгураційній промові Гейз, намагаючись пом'якшити виборчі пристрасті кількох останніх місяців, сказав: «Хто добре служить своїй партії, той добре служить країні». Він пообіцяв усі урядові призначення робити виходячи із досягнень кандидатів, а не політичних обставин. Як інструмент примирення з демократами Гейз декларував «відновлення мудрого, чесного, мирного місцевого самоврядування» на півдні країни. Зі свого боку, багато демократів ніколи не вважали обрання Гейза легітимним, а завоювати прихильність Півдня Гейзу так і не вдалося.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Як президент, Гейз спрямував максимум зусиль для боротьби із корупцією в адміністрації, яка призвела до ерозії виконавчої влади в США. Загалом, йому вдалося відновити довіру населення до глави держави, яка значно похитнулася у часи Е. Джонсона і У. Гранта. Гейз багато подорожував країною, виходячи з того, що тим самим він сприяє єдності, знімає суперечності та відновлює гармонію у країні, яка була значно розділена Громадянською війною. На посту глави держави Гейз реалізовував програму дій, яка базувалась на принципах співробітництва та примирення північних і південних штатів – були відкликані війська із Луїзіани та Південної Кароліни, започаткована національна програма покращення внутрішнього стану південних штатів.

Значні зусилля були спрямовані Гейзом на вирішення економічних і фінансових проблем країни. Президент Гейз був противником широкого та необмеженого обігу срібних монет. Він уважав, що необхідно відновити в країні платежі повноцінними грошима, а для цього необхідне суворе дотримання золотого стандарту. З цією метою був прийнятий «Акт про чеканку монет» (1873), а на «Акт Бленда-Еллісона» (1878), який передбачав закупівлю США певної кількості срібла і запуск в обіг срібних доларів,

президент наклав вето. Гейз хотів уникнути некерованої інфляції в країні, а тому виступав за «чесну валюту». Згодом вето все ж було подолане Конгресом США.

Позитивні зрушення за часів президентства Гейза відбулися у політиці щодо індіанців. Гейз виходив із того, що індіанці – це громадяни США, які мають потреби в освіті, підтримці своїх господарств. Асиміляція індіанців у т. зв. «білу культуру», на переконання Гейза, мала забезпечити мирне співіснування білого населення та індіанців, проте цілковито уникнути конфліктів з індіанськими племенами Гейзу все ж не вдалося.

Найзначніші позитивні наслідки для подальшого реформування системи державної служби США мали рішення Гейза з призначення державних службовців. Замість роздавати федеральні посади політичним прихильникам, Гейз запровадив конкурс серед усіх претендентів на вакантні місця в адміністрації і знято боровся із практикою так званої системи «поділу здобичі», яка передбачала надання посад і привілеїв тим симпатикам політичної партії, які доклали зусиль під час виборів задля перемоги цієї партії.

До основних досягнень Гейза в зовнішній політиці відносять вирішення територіального спору щодо регіону Гран Чако між Аргентиною і Парагваєм, який виник унаслідок Парагвайської війни 1878 р. Американський президент вирішив диспут на користь Парагваю. Виступав за будівництво США Панамського каналу.

Основні невдачі періоду президентства. Одним із репутаційних програшів президентства Гейза стало його рішення про силове придушення Великого страйку залізничників 1877 р., який охопив кілька міст США в зв'язку з черговим зниженням зарплатні співробітникам залізниці «Балтимор і Огайо». Під час розігнання страйків загинуло близько сотні осіб. У своєму щоденнику Гейз написав: «Страйк був придушений силою; а як же бути із правовим вирішенням питання? Невже не можна щось зробити шляхом просвітництва страйкарів, справедливим контролем капіталістів, загальною виваженою політикою? Залізничники-страйкарі, як правило, хороші люди, розумні та працелюбні».

Від початку каденції адміністрація Гейза зіткнулася із низкою труднощів, які накопичувались у країні уже довгий час, і рішення з цих питань, які мав приймати президент, часто були вимушено твердими, а відтак резонансними як усередині країни, так і поза її межами. Це стосувалось, зокрема, трудової імміграції представників азійських народів у США. У 1868 р. двосторонньою угодою між США та Імперією Велика Цін, відомою під назвою «Угода Берлінгейма», було встановлено дружні стосунки між двома країнами. Китай отримав статус найбільш прийняттого торгового партнера США, також були погоджені нові пом'якшені умови трудової імміграції, які фактично їй сприяли і зробили практично необмеженою.

Це призвело до того, що американські роботодавці почали активно знижувати рівень зарплатні, віддаючи перевагу китайським робітникам, відмовляючи американцям. Жорстка трудова конкуренція, соціальна напруга і антикитайські настрої досягли критичного стану як раз на момент початку президентства Гейза. Це стало причиною законодавчого обмеження Гейзом азійського імміграційного потоку, що викликало величезне невдоволення й осуд у Китаї, де такі дії трактували як расову дискримінацію.

Отримав визнання за: наполегливе відстоювання рівних прав для усіх американців, у першу чергу – політичних прав для афроамериканців. Гейз працював над реформами, які мали меті стимулювання економічних можливостей, зниження напруги у конфліктах між роботодавцями та робітниками.

Був критикований за: прагматизм, надмірну набожність, спосіб приходу на посаду президента, непослідовну реформу державної служби, захист золотого стандарту.

Оцінка світовою громадськістю. Кар'єра Гейза була тісно пов'язана із проблемами рабства, Громадянської війни і об'єднання країни. Реформи Гейза і його наполегливість у їх реалізації, викликають повагу, незважаючи на непросту каденцію. Серед усіх президентів, Гейз був визнаний як наполегливий конституціоналіст, чемпіон у боротьбі за права близько 4 млн колишніх рабів. Гейз був останнім президентом XIX ст., якого щиро цікавило гарантування виборчих прав для чорношкірих. Його вважають достойним егалітаристом і терплячим реформатором, який усе ж мав ризикнути і балотуватися на другий термін, задля повної реалізації своїх ініціатив. У нього могло б це вийти, оскільки він був розважливим президентом – звертався із проблемами до громадськості, часто виступав, багато подорожував, про його ідеї писала преса.

На честь Гейза названий округ у штаті Небраска, провінція та столиця провінції у Парагваї. Парагвай має офіційне свято, присвячене Гейзу. На честь Гейза видана поштова марка. У 2011 р. у рамках затвердженої Конгресом США «Програми однодоларових президентських монет», була випущена монета із зображенням Гейза. У м. Фремонт із 1916 р. функціонує президентська бібліотека і музей Гейза, співробітники якої опікуються могилою колишнього президента, а на базі меморіалу проводяться освітні та наукові заходи.

Відомі особистості про Р. Б. Гейза

- Скоріше за все, вибори він програє (*М. Твен*).
- Він був патріотичним громадянином, працелюбним та сумлінним цивільним офіцером, мужнім воїном, вірним товаришем і другом, співчутливим і корисним сусідом, шанованим головою щасливого дому (*Б. Гаррісон*).
- Я ніколи не знав президента, який би полишив владу, і про цю владу потім би говорили добре (*А. Стівенс*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Гейз став одним із найбільш активних колишніх президентів-філантропів, яких знала країна. Після закінчення президентської каденції він повернувся із дружиною до власного будинку в Фремонті, де продовжував активне публічне життя, переважно у царині освіти. Гейз був куратором Державного університету штату Огайо, Університету Кейз Вестерн резерв, Уесліанського університету Огайо, Коледжу Маунт Юньєн. Продовжував перейматися проблемами чорношкірого населення, а саме освіти дітей. У 1882 р. Гейза обрано першим президентом Фонду Дж. Слетера, що опікувався освітою афроамериканців, колишніх рабів у південних штатах. Гейз пропагував загальну освіту, підтримував професійне навчання; був переконаний, що освіта покращить економічний стан бідноти, розвіє нетерпимість і забезпечить справедливість, декларовану Лінкольном, та політичну рівність як право кожного, яке оголосив Джефферсон.

Своїм президентом Гейза обрала й Національна в'язнична асоціація, як такого, хто довгий час просував реформи пенітенціарної системи США. Вже у відставці Гейз виступав за скасування смертної кари. Уважав, що злочинці є результатом бідності і відчаю, вірив у можливість їхнього перевиховання. Крім того, Гейз був президентом Державного археологічного та історичного осередків Огайо та командиром Національного військового патріотичного ордену, заснованого офіцерами Громадянської війни.

Помер Гейз 17 січня 1893 р. у себе вдома, в Фремонті від серцевого нападу. Похований на сімейному кладовищі у Фремонті. На церемонії поховання були присутні президент Г. Клівленд, майбутній президент В. Мак-Кінлі, члени законодавчої асамблеї штату Огайо. У 1915 р. тіло колишнього президента було перезаховане у Державному парку Шпігель Гроув, де зараз знаходиться державний меморіал 19-му президентові США.

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (05.03.1877 р.), промова про заборону політичних призначень на посади (22.06.1877 р.). Загалом у доробку президента Гейза налічується шістнадцять важливих промов.

Друкований доробок: складають щоденники і листи, які були вперше видані у 1922 р. Державним археологічним та історичним осередком штату Огайо.

Приватне життя. У 1852 р. Гейз одружився з Л. Уебб, з якою мав вісьмох дітей. Л. Гейз стала першою дружиною президента, яка закінчила коледж. Л. Гейз запровадила «сухий закон» і заборону паління у Білому домі, за що отримала прізвисько «Лимонадна Люсі». У той же час, історики називають Білий дім часів президентства Гейза живим, відкритим і неформальним за духом. У ньому часто збиралися на «пісенних вечорах», організованих Л. Гейз, члени Конгресу та уряду. На одному із таких вечорів Т. Едісон до глибокої ночі демонстрував гостям президента свій останній винахід – фонограф. Дім завжди був повний гостей, і якимось одним із стар-

ших синів президента, після повернення додому із коледжу, довелося ночувати у ванній кімнаті, оскільки всюди спали гості. На святкування Різдва родина президента запрошувала кожного, хто працював у Білому домі, а молодші діти Гейза розносили різдвяні дарунки усім співробітникам президентської резиденції. Перше офіційне свято катання великодніх крашанок відбулося у квітні 1878 р. також за сприяння Гейза, який дозволив проводити захід на газоні біля Білого дому. Відтоді свято стало щорічною гостиною президентів і Перших леді США.

Загалом Гейз вів тихе життя, не призначав на посади родичів, демонструючи тим самим приклад для американського народу – бути скромним, цілісним і працьовитим. Про себе він говорив: «Я радикал у думках і принципах, але консерватор у методах і вчинках».

Із відомих висловлювань Р. Б. Гейза

- Меланхолія спостерігається в нашому суспільному житті – це божевільне бажання бути вище за когось.
- Боротьба у битвах схожа на залицяння до дівчат: перемагає, як правило, найсміливіший та найбільш вимогливий.
- Задля уникнення появи зла, я не впевнений, але мені так здається, я іноді позбавляв себе та інших невинних насолод.
- Бажання хороших людей усієї країни полягає в тому, що секціоналізм як чинник нашої політики має зникнути. Жоден із регіонів країни не має об'єднуватись з іншими заради опозиції якомусь регіону.
- Як будь-який хороший американський громадянин, будьте готові зробити свій внесок у роботу, яка сприятиме добробуту та щастю своєї сім'ї, свого міста, штату та країни.

Л-ра: *Инаугурационные речи президентов США* (2009). Харьков: Фолио (pp. 138–143); *Американские президенты* (1997). Ростов-на-Дону: Феникс; Байбакова, Л. В. (2002). *Двухпартийная система в период вступления США в индустриальное общество (последняя треть XIX в.)*. Москва: МАКС Пресс; Соргин, В. В. (1983). *Основатели США: исторические портреты*. Москва: Наука; Соргин, В. В. (2001). *Политическая история США. XVII-XX вв.* Москва: Весь мир; Hoogenboom, A. (1995). *Rutherford B. Hayes: Warrior & President*. Lawrence: University Press of Kansas; Barnard, H. (2005). *Rutherford Hayes and his America*. Newtown, Connecticut: American Political Biography Press; Holt, M. F. (2008). *By One Vote: The Disputed Presidential Election of 1876 (American Presidential Elections)*. Lawrence: University Press of Kansas.

Ю. Герман

ГАРФІЛД, Джеймс Абрам (англ. *James Abraham Garfield*) – 20-й президент США (4 березня – 19 вересня 1881 р.), військовий і політичний діяч, діяч Республіканської партії США.

**Джеймс Абрам
Гарфілд**
(1831–1881)

Біографічні дані. Майбутній президент народився на фермі в Орінджі, штат Огайо, був п'ятою дитиною нащадків переселенців із Нової Англії Абрама Гарфілда та Елізи Балоу. Батько помер у 1833 р., після чого дітей виховувала мати. У молоді роки Гарфілд працював на різноманітних поденних роботах, був погоничем мулів, потім боцманом на човні. У 1849 р. за порадою матері вступив до Честерського коледжу, штат Огайо. Маючи міцні релігійні переконання, у 1850 р. Гарфілд приєднався до Церкви кампбеллітів, яка пізніше отримала назву «Послідовники Христа».

Після закінчення Честерського коледжу (1851) вступив до головного закладу цієї релігійної громади – Еклектичного інституту (пізніше Коледж Хірам). Опісля Гарфілд навчався в коледжі Уільямса, штат Массачусетс. Цей престижний коледж Гарфілд із відзнакою закінчив у 1856 р., хоча усе навчання заробляв на життя підробітками. Повернувшись до Еклектичного інституту викладачем давніх мов і 1857 р. у 25-річному віці став його президентом. Через рік Гарфілд захопився політикою, доєднавшись до Республіканської партії. Крім давніх мов, Гарфілд самотужки вивчав право та склавши професійні іспити, став членом колегії адвокатів Огайо. У 1859 р. уперше був обраний до Сенату штату Огайо, де був наймолодшим сенатором. У цей час лобював ідею скасування рабства на всій території США та особу А. Лінкольна на президентських виборах 1860 р.

Гарфілд був активним учасником Громадянської війни, проявивши себе не лише як сміливий, але й як талановитий воєначальник. У серпні 1861 р. він із міліції (народного ополчення) сформував 42-піхотний полк штату Огайо. Губернатор штату В. Денісон призначив його підполковником. У грудні 1861 р. він отримав наказ відтіснити війська «південного» генерала Г. Маршала з території східного Кентуккі. Війська противника налічували 5 тис. осіб і 12 військових гармат, у той час як полк Гарфілда – усього 1100 солдат без важкої артилерії. Завдяки стратегічному таланту командира союзні війська виграли цю битву. За результатами цієї військової операції президент А. Лінкольн призначив Гарфілда бригадним генералом. У квітні 1862 р. Гарфілд брав участь у битві при Шило, а у вересні 1863 р. він, ризикуючи власним життям, урятував Армію Камберленда від остаточного розгрому при Чікамауга, за що отримав чин генерал-майора.

У січні 1863 р. Гарфілд демобілізувався з армії та був обраний депутатом Палати представників від свого рідного штату. У період із 1863 по

1880 рр. переобирався на цю посаду вісім разів. У Конгресі незмінно він голосував відповідно до лінії своєї партії. У Палаті представників Гарфілд входив до складу впливових комітетів, був головою фінансового комітету (1869–1871) комітету з асигнувань (1871–1875), військового комітету (1867–1869). Підтримував політику «жорстких грошей», яка передбачала стримування випуску паперових грошей. Крім того, майбутній президент виступав за націоналізацію власності політиків, які під час Громадянської війни воювали на боці конфедератів. Після обрання Дж. Блейна до Сенату в 1876 р. став офіційним лідером республіканців у Палаті представників.

Бурхлива політична діяльність Гарфілда не була безхмарною. Він був запламований двома гучними скандалами. Як голова бюджетного комітету, Гарфілд звинувачений в одержанні неправомірної вигоди від компанії «Кредит Мабайлер», що займалася будівництвом трансконтинентальної залізниці «Юніон Пасифік». Майбутнього президента звинуватили в мотивованому наданні гарантій виділення саме цій компанії державних коштів на розвиток будівництва. Наступне звинувачення стосувалося незаконного лобіювання інтересів компанії-підрядника, яка претендувала на державне замовлення будівництва доріг у Вашингтоні. Гарфілд відкидав усі звинувачення, але одного разу таки визнав, що отримав 329 доларів від компанії «Кредит Мабайлер»; це значно ускладнило його наступні виборчі кампанії.

На президентських виборах 1876 р. Гарфілд підтримав кандидатуру губернатора штату Огайо Р. Гейза. Конгресмен працював у комісії, що займалася спірними виборчими питаннями у штатах Південна Кароліна, Луїзіана, Флорида й Орегон. Дипломатичний талант Гарфілда сприяв вирішенню спорів на користь Гейза, який і виграв вибори. Під час президентства Гейза конгресмен очолював республіканську меншість у Палаті представників та виявляв уміння знаходити компроміс між фракціями, що постійно ворогували. У цей період у Республіканській партії відбувся розкол. Фракція «вірних», що сконцентрувалася навколо нью-йоркського сенатора Р. Конкліна шукала можливості повернути У. Гранта до Білого дому. Інша фракція, налаштована традиційно, до якої увійшов Гарфілд, об'єдналася навколо сенатора Дж. Блейна і сфокусувала свою діяльність на тарифній політиці та фінансах. У 1880 р. Гарфілд знову, увосьме, був обраний до Конгресу від штату Огайо, але цього разу – до Сенату. Жодного разу він не засідав у Сенаті, позаяк на виборах 1880 р. був обраний президентом США.

Прихід на посаду глави держави. Гейз дотримався своєї обіцянки бути президентом лише один термін, тому в липні 1880 р. на партійному з'їзді республіканців у Чикаго відбулася жорстка полеміка щодо кандидата на посаду глави держави від партії. Сутички точилися навколо двох кандидатур. «Вірні» під проводом Р. Конклінга втретє висунули кандидатуру ко-

лишнього президента, генерала армії У. Гранта, який, попри скандальність його адміністрації, досі був сильним претендентом. Від традиційної гілки республіканців було висунуто її лідера, сенатора зі штату Мен Дж. Блейна. Гарфілд як голова депутатської делегації штату Огайо та керівник регламентного комітету з'їзду запропонував компромісну кандидатуру – міністра фінансів Дж. Шермана. Конгресмен переконав своїх однопартійців голосувати не пакетно, коли делегація від кожного штату виносить єдине спільне рішення, а індивідуально.

Під час такого голосування позиції лідера займав Грант, далі йшов Блейн, останнім – Шерман. Республіканці вперто не хотіли домовлятися щодо єдиного кандидата. У наступному колі голосування Гарфілд отримав кілька голосів на підтримку своєї кандидатури. На 60-ий день з'їзду, коли проходило 34 коло голосування, його підтримали як прибічники Шермана, так і Блейна. Так, кандидатом на пост голови держави від Республіканської партії було обрано Гарфілда, який отримав 399 голосів проти 309 за Гранта. Але щоб уlestити «вірних», без відома Гарфілда на посаду віцепрезидента висунули колишнього митника, представника їхньої фракції А. А. Честера, якого Гарфілд змушений був визнати партнером у президентських перегонах.

Щоб під час виборчої кампанії уникнути нападок на свою партію як на ініціаторку південного розколу, демократи на президентських виборах 1880 р. висунули кандидатуру У. Генкока, героя Громадянської війни, який командував Союзними військами у битві під Геттісбургом. Але при цьому демократи радили своїм прибічникам «голосувати так, як стріляли», тобто проти республіканців. Передвиборча кампанія видалась напруженою. Гарфілду закидали скандальні корупційні випадки чотирирічної давнини.

У вирішальний день виборів виявилось, що Гарфілд ледве отримує більшість голосів американців. Перевага була мінімальною: Гарфілд набрав 4 454 416 голосів; Генкок – 4 444 952. Лише колегія виборників із представників штатів вивела Гарфілда в лідери президентських перегонів. Так, Гарфілд отримав 214 голосів, Генкок – 155-ть. Урочиста президентська інавгурація відбулась 4 березня 1881 р.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Нажаль, Гарфілду доля відвела небагато часу, аби провести кардинальні реформи. Водночас президент приділив увагу реформуванню митної служби нью-йоркського порту, який слугував помітним джерелом прибутку: щороку нью-йоркська гавань приносила державній скарбниці коштів більше, ніж решта американських портів сукупно.

Гарфілд особисто провів експертизу державних фінансів (спираючись на досвід роботи у фінансових комітетах Конгресу) і знайшов шляхи рефінансування бюджету. Неабияких зусиль президенту коштувало сформувати

свою адміністрацію, з огляду на невпинну внутрішньопартійну боротьбу між республіканцями. Новий президент наполіг, щоб на посаду держсекретаря було призначено Дж. Блейна.

Зовнішньополітична діяльність Гарфілда була обмежена заповненням вакантних дипломатичних посад. Промовистими стали призначення письменника Дж. Р. Лоуела на дипломатичну місію до Великої Британії та Л. Воллеса, колишнього союзного генерала та популярного літератора – до Туреччини. 1 липня 1881 р., за день до свого трагічного поранення, Гарфілд підписав наказ про призначення відомого діяча американської єврейської громади С. Волфа генеральним консулом США у Єгипті. Для Гарфілда як глибоко релігійної людини, яка починала і закінчувала свій день читанням Біблії, та обставина, що до Єгипту, під владою якого тоді знаходився Єрусалим, вищим представником США призначається єврей, мала особливу значущість.

З метою запобігти пануванню Великої Британії у Латинській Америці, Гарфілд виступив за розширення торгівлі у цьому регіоні, а також усіляко протистояв участі британців у спорудженні Панамського каналу, надавав допомогу Болівії, Перу та Чилі у вирішенні спору щодо вільного мореплавства у Тихому океані. З цією ж метою, намагався створити найбільш сприятливі умови для торгово-економічних відносин із Гавайями, Китаєм і Кореєю.

Основні невдачі періоду президентства. У своїй передвиборчій програмі Гарфілд обіцяв реформувати державну службу, подолавши залежність від партійних босів, встановити справедливе пенсійне забезпечення ветеранів Громадянської війни, реформувати фінанси, зменшити державний борг, реорганізувати військово-морський флот, розширити можливості чорношкірого населення. Жодна з обіцянок не була реалізована у повному обсязі, насамперед через брак часу.

У цей період в історії США традиційно республіканці контролювали Сенат, а демократи – Палату представників. Лише у 1881–1883 рр. державу очолювали президент-республіканець і республіканський Конгрес. Але ситуація ускладнювалася розколом у самій Республіканській партії. Гарфілд намагався подолати практику розподілу державних посад за політичні заслуги, після обрання президентом він підтримав фракцію «напівкровок» на чолі із Блейном. Лідери «вірних» під проводом сенаторів Р. Конклінга та Т. Платта подали у відставку, сподіваючись здобути так підтримку більшості партії для своєї фракції. Але несподіваний захват Ш. Гіто на президента дозволив «напівкровкам» захопити лідерство у партії. Гарфілда було представлено як жертву системи партійного поділу посад.

Під час президентської виборчої кампанії 1880 р. 38-річний Ш. Гіто написав промову на підтримку кандидата у президенти від Республіканської партії Гранта та поширював її за власною ініціативою. Знайомі й родичі

характеризували Гіто як невдачу з амбіціями, він не мав юридичної освіти, але зумів отримати ліцензію адвоката, спеціалізувався на «вибиванні» боргів у досудовому порядку. Промова була складена для Гранта, але коли кандидатом від республіканців було обрано Гарфілда, автор просто змінив прізвище. Після того, як обраний президент в'їхав до Білого дому, Гіто надсилав йому десятки листів із вимогою отримати дипломатичну посаду в обмін на надану раніше підтримку. Не отримавши ані бажаної посади, ані відповіді, він звинуватив президента у невдячності та спланував замах на нього. Готуючись до нападу, заздалегідь залишив у кіоску пакет. Після затримання Гіто у цьому пакеті знайшли його працю «Істина», стислу автобіографію, текст «Звернення до американського народу», заповіт записів і револьвера бібліотеці Державного департаменту, а також дозвіл газеті «New York Herald» надрукувати його книгу. Гіто свідомо втілював свій план, спершу він упустив президента у місті, але пізніше з газет дізнався про його від'їзд на відпочинок. Нападник чекав на свою жертву на вокзалі, де вистрелив президенту впритул у спину. Гіто затримали одразу на місці злочину: «Я – «вірний», – пояснив він свій вчинок поліції, – «тепер Артур – президент США». Пораненого президента упродовж двох місяців намагалися врятувати лікарі, які так і не наважилися видалити кулю. На суді Гіто у своїй промові звинуватив саме лікарів у смерті президента. Він проголосив: «Трагічна смерть президента була прикрою необхідністю, але вона об'єднає партію і врятує республіку». Після замаху на Гарфілда майже рік до страти Гіто працював над автобіографічною книгою і сам двічі ставав об'єктом нападу під час перевезення в тюремній кареті. Перед стратою, вже на ешафоті, він продовжував говорити про те, що врятував Республіканську партію і країну, декламував свою поему, в якій погрожував катам і передрікав кризу американської держави.

Отримав визнання за: те, що створив себе сам. Його виборча стратегія базувалася на простому походженні та самостійно побудованій успішній кар'єрі спочатку в науковій сфері, потім – у військовій, а далі – в політичній. Був відомий як борець проти рабства, блискучий оратор, виступав у Конгресі проти високих тарифів, прибічник «золотого стандарту» (грошова система, за якої держава гарантує забезпечення золотом випущених в обіг грошей і встановлює тверду й незмінну відповідність національної грошової одиниці певній (чітко визначеній) кількості золота) і «жорстких грошей» (грошова політика, за якої уряд не може друкувати грошей, не забезпечених золотом).

Був критикований за: нативізм (політична позиція, що вимагає максимального сприяння та особливого статусу для представників певної нації порівняно з іммігрантами), оскільки підтримував обмеження імміграції та найму іноземців на роботу, а також викладання у школах «американської мови». Гарфілд зазнав критики й за слабку президентську позицію,

адже підтримував необхідність домінування законодавчої гілки влади. Не ставив під сумнів вислови Дж. Шермана: «Політику має формувати Конгрес, а не Білий дім», «Президент має просто слухатися та запроваджувати закон у дію».

Оцінка світовою громадськістю. Біографи Гарфілда вказують на багатообіцяючий початок його президентства, відмічають його розумність, чутливість, а знання про те, як працює уряд, вважають незрівнянними. Після його загибелі життя Гарфілда розглядалося як зразок історії американського успіху – навіть найбідніший хлопець може колись стати президентом США. Американці не тільки шанували цього президента, вони віддавали данину людині, чия життєва історія втілила їхні власні найзаповітніші устремління.

Починаючи з 1882 р. поштовий офіс США випускає поштові марки на честь Гарфілда; було надруковано дев'ять різних випусків.

Біографії та політичній кар'єрі Гарфілда присвячені численні дослідження. Монументи Гарфілду встановлені у Вашингтоні, Філадельфії, Сан-Франциско. Похоронений він у меморіалі Клівленда, штат Огайо.

Відомі особистості про Дж. А. Гарфілда

- Гарфілд був одним із «загублених президентів» (*Т. Вульф*).
- Гарфілд був ідеальним, зобов'язаним усім самому собі, чоловіком (*19-й президент США Р. Гейз*).
- Гарфілд, президент США, який нещодавно помер, продемонстрував, на що здатна сильна воля. Він був бідним і з дитинства мав працювати. Він почав учитися у 15 років. Коли розпочалася Громадянська війна, він приєднався до армії північних штатів, піднявся до генерала і виконував свої обов'язки краще за багатьох [...]. Кілька місяців тому його обрали президентом, а його смерть викликала таку глибоку скорботу, що стало зрозуміло, як високо його цінували й яку надзвичайну довіру та повагу мав народ до цього маленького, бідного хлопчика, що з такою непохитною енергією, уперто і благородно прагнув іти уперед (*К. Р. Маннергейм, з листа до свого сина*).

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (04.03.1881 р.), в якій Гарфілд сказав, що підвищення чорношкірого населення від рабства до повних прав громадянства – найголовніша політична зміна, яку американський народ знав, починаючи з прийняття Конституції 1787 р.

Друкований доробок: «Щоденники Дж. Гарфілда» (1862–1881), «Праці Дж. Гарфілда» (1862–1881).

Приватне життя. Оскільки Гарфілд не пам'ятав свого батька, він завжди особливо уважно ставився до своєї матері, якій завдячував своїм успі-

хом. Е. Б. Гарфілд була першою матір'ю президента, яка відвідала інавгурацію сина. Впродовж короткого терміну служби Гарфілда вона жила у Білому домі з сім'єю сина; вона пережила сина на сім років.

Гарфілд був першим президентом-шульгою, міг писати латиною правою рукою і паралельно грецькою лівою. Він був першим президентом, який проводив кампанію двома мовами – англійською та німецькою. Маючи неабиякі математичні здібності, запропонував власний, надзвичайно простий і логічний доказ теореми Піфагора, опублікував його у журналі з коментарем: «Думаю, що із цим можуть погодитися всі члені Конгресу, незалежно від партійної приналежності».

Дружина президента – Лукреція Рудольф. Гарфілд познайомився із нею під час навчання у Еклектичному інституті, де вона вважалася оратором, не гіршим за нього; згодом викладала у Коледжі Хірама. Ставши Першою леді, вона ретельно дослідила історію Білого Дому і своїх попередниць, але сформувала незалежний курс, відмовившись продовжувати заборону Білого дому на вживання алкогольних напоїв під час офіційних прийомів, як це було за попереднього президента. Відмовилася Перша леді й підтримати рух за виборче право для жінок. Після смерті чоловіка Лукреція присвятила себе дітям і збереженню пам'яті чоловіка.

Усього пара мала сімох дітей, двоє з яких померли у дитинстві. Коли Гарфілд помер від поранення, у нього залишилося четверо синів і донька. Діти Гарфілда були успішними, свідомими громадянами. Зокрема, Гаррі Гарфілд, професор політики у Прінстоні, став президентом коледжу Уільямса у 1908 р. Під час Першої світової війни він також служив державним постачальником пального у В. Вілсона; Джеймс Гарфілд став секретарем внутрішніх справ при президенті Т. Рузвельті; Ірвін Гарфілд був успішним корпоративним юристом у Бостоні, а Абрам працював архітектором у Клівленді; донька Мері була громадською активісткою.

Із відомих висловлювань Дж. А. Гарфілда

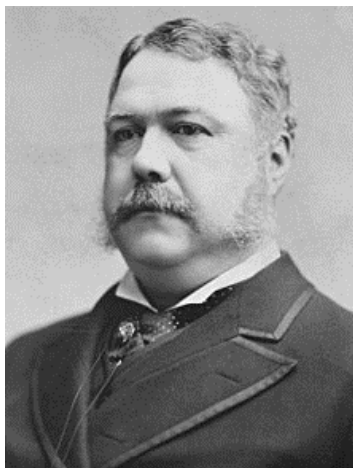
- Правда зробить Вас вільним, але спершу зробить нещасливим.
- Головна задача уряду – зберігати мир та не загороджувати людям сонце.
- Сміливець – це той, хто не боїться сказати дияволу в обличчя, що він диявол.
- Навіть якщо зморшки можуть покрити чоло, не допускайте, щоб вони покрили серце. Дух не має старіти.
- Ідеї правлять світом.
- Фунт мужності важливіший за тони удачі.

- Хто керує грошовими потоками країни, безмежно править її промисловістю і торгівлею.
- Наступною за важливістю після свободи і справедливості є народна освіта, без якої ані свободу, ані справедливість не можна буде зберігати вічно.
- Здоровий глузд сильніший за кулаки.
- Моя мета – стати людиною. Коли я досягну успіху у цьому, я досягну успіху в усьому.
- Я не стану голосувати проти істин, які містяться у таблиці множення.
- Закон не може бути законом, якщо над ним не має сили, здатної примусити.
- Якщо Ви не завеликі для місця, яке займаєте, то Ви замалі для нього.
- Неможливо переоцінити ту полум'яну любов до свободи, ту зухвалість думки, і весь той здоровий глузд, із яким наші батьки здійснили великий експеримент із самоуправлінням.
- Будьте здатними на більше, ніж те, що ви здійснюєте сьогодні.
- Президент – людина, яка найгірше в світі знає, чого насправді прагне народ і про що він думає.

Л-ра: Тіндалл, Дж. Б., Шай, Д. Е. (2010). *Історія Америки*. Львів: Літопис; Иванян, Э. А. (1991). *От Джорджа Вашингтона до Джорджа Буша: Белый Дом и Пресса*. Москва: Издательство политической литературы; Doenecke, Justus, D. (1981). *The Presidencies of James A. Garfield & Chester A. Arthur*. Lawrence, Kansas: The Regents Press of Kansas; Peskin, A. (1978). *Garfield: A Biography*. Kent: Kent State University Press; Rutkow, I. (2006). *James A. Garfield*. New York: Macmillan Publishers; Booraem, H. (1988). *The Road to Respectability: James A. Garfield and His World, 1844–1852*. Lewisburg: Bucknell University Press; Taylor, J. M. (1970). *Garfield of Ohio, the Available Man*. New York: Norton, 1970.

О. Стогова

АРТУР, Честер Алан (англ. *Chester Alan Arthur*) – 21-й президент США (1881–1885). Спершу підтримував Партію вігів, згодом – діяч Республіканської партії США.

Честер Алан Артур
(1829–1886)

Біографічні дані. Артур народився 5 жовтня 1829 р. у м. Ферфілд, штат Вермонт, у родині баптистського священика й учителя В. Артура. Був п'ятою дитиною з дев'яти. Батько Артура мав англо-шотландське походження, іммігрував до Канади, а потім до США; він симпатизував прихильникам аболіціоністського руху. Мати Артура походила з родини англійських і валлійських переселенців.

Коли Артуру виповнилося три роки, родина переїхала до м. Скенектаді, штат Нью-Йорк. Після завершення навчання в місцевій школі у 16-річному віці він вступає до Юніон-коледжу, спеціалізуючись на гуманітарних науках, а через три роки завершує навчання з відзнакою (1848). Під час навчання у коледжі Артур починає цікавитись політикою, зокрема, він підтримував вігів.

На початку своєї професійної кар'єри Артур працює вчителем у школах штату Вермонт, починає вивчати юриспруденцію. Зокрема, він працював у школі м. Норт Поунал, штат Вермонт. Потім він переїжджає до м. Кохос, штат Нью-Йорк, де очолює місцеву школу (1852–1853). З 1853 р. вивчає юриспруденцію в Школі національного права і права штатів у м. Баллстон Спа, штат Нью-Йорк; того ж року переїжджає до Нью-Йорка. Отримує кваліфікацію юриста (1854); починає кар'єру адвоката.

У цей період Артур бере участь у розгляді багатьох судових справ, зокрема відзначається як прихильник аболіціонізму та борець за права афро-американців. Також Артур вступає до лав місцевої міліції. Поступово його особа набуває дедалі ширшої популярності в Нью-Йорку.

Під час Громадянської війни (1861–1865) Артур допомагав армії Союзу і служив два роки генерал-квартирмейстером Нью-Йорка. У його обов'язки входило забезпечення армії військовим спорядженням, продуктами харчування і медикаментами. 1863 р. він повертається до мирної професії юриста, упродовж наступних восьми років працює адвокатом.

Як результат активного спілкування Артура з діячами Республіканської партії у 1871 р. він отримує посаду керівника нью-йоркської митниці, через яку проходило близько $\frac{3}{4}$ імпорту держави. Артур розпоряджався цими надходженнями майже безконтрольно. Відомими є факти про корупцію Артура на цій посаді: давав хабарі федеральним чиновникам, робив коштовні подарунки представникам своєї партії, наймав лояльних до себе службовців. Артур був відомий як прихильник модного, стильного одягу; він і його родина вели розкішний спосіб життя. Відтак 20.06.1878 р. того-

часний американський глава держави президент Р. Б. Гейз висунув Артуру обвинувачення в корупції і звільнив його з посади. Втім, це не мало значного негативного впливу на подальшу професійну та політичну кар'єру Артура, ймовірно тому, що хабарництво було достатньо поширеною характеристикою тогочасної еліти США.

1854 р. Артур вступає до лав Республіканської партії США і послідовно підтримує політику її керівництва. У президентських кампаніях він підтримує кандидатів-республіканців А. Лінкольна та У. С. Гранта. Поряд із будинком родини Артура знаходився готель, який став осередком діяльності місцевих республіканців.

У 1880 р. Артура було висунуто кандидатом у віце-президенти США на з'їзді Республіканської партії. На посаду президента держави претендував Дж. А. Гарфілд. Після перемоги на виборах з 04.03.1881 р. Артур працює на новій посаді півроку – до вбивства президента Гарфілда. За Конституцією США Артур водночас став головою Сенату. У вересні 1881 р. Артур стає наступником Гарфілда попри те, що був не надто популярним через недавні корупційні скандали, звинувачення в отриманні неправомірної вигоди.

Прихід на посаду глави держави. Після трагічної смерті 20-го президента США Дж. А. Гарфілда Артур автоматично обійняв посаду президента. Присягу він приймав у Нью-Йорку, а не у Вашингтоні, як більшість глав держави. Попри сподівання своїх однопартійців, ставши президентом, Артур відмовив їм у призначенні на високі посади та наклав вето на акти про створення нових посад.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Артур змінив увесь склад кабінету, надавши посади однодумцям із правого крила Республіканської партії. При цьому вибір робився з огляду на особистісні риси кандидатів.

Артур затвердив прийнятий Конгресом акт про формування спеціальної Комісії з контролю за здійсненням реформи державної служби («Акт Пендлтона», 1883 р.). Ця Комісія мала організовувати конкурсні іспити для прийняття на посаду в системі державної служби, не допускати до конкурсу людей з алкогольною залежністю, забороняти звільняти чиновників за релігійною приналежністю, не дозволяти їм використовувати свій статус у політичних цілях, отримувати додаткові доходи. Відтоді державні посади не роздавалися, не продавалися, не передавалися у спадок, що було спрямоване на підвищення ефективності роботи органів федерального державного апарату.

Серед реформ періоду президентства Артура: зменшення кількості податків для громадян, зменшення державного боргу, модернізація військово-морського флоту, кадрові зміни у Верховному суді США, прийняття акту щодо заборони полігамії серед мормонів. Артур рекомендував прий-

няття законопроекту, за яким акти різних штатів поширювались на резервації корінного населення у межах кордонів штатів, а акти штату Арканзас – на частину території корінного населення, не зайняту «п'ятьма цивілізованими племенами (Five Civilized Tribes)».

Основні невдачі періоду президентства. Конгрес не підтримав пропозицію Артура щодо будівництва каналу між двома океанами у Нікарагуа (Нікарагуанський канал). Урешті канал було побудовано на території Панами.

Також Конгрес подолав вето президента на акт, що обмежував китайську імміграцію та передбачав збільшення асигнувань на будівництво річкових і морських портів. Так, у 1880-х рр. серед американців, зокрема на Тихоокеанському узбережжі, існувала чимала упередженість проти китайців. 1882 р. Артур підписав акт щодо виконання деяких умов договору, пов'язаних із китайцями («Акт про заборону в'їзду для китайців»), яким на десять років обмежив можливості іммігрантів з цієї країни. Цей акт мав значну підтримку. Один конгресмен зазначав, що «двері слід зачинити», бо «промислова армія азійських робітників» нагнітає напругу в американській економіці та ускладнює стосунки між найманими працівниками та керівниками підприємств. Хоча згаданий «антикитайський акт» істотно обмежив приплив іммігрантів, повністю він його не зупинив. Коли стало зрозуміло, що попри вето президента, акт буде прийнято в компромісному варіанті, Артур підписав його, але заявив, що це «порушення наших національних засад».

На початку 1880-х рр. високі протекціоністські тарифи часів Громадянської війни, що мали на меті знизити конкурентоспроможність іноземної продукції, настільки збільшили прибутки уряду, що стався фінансовий збій. Приплив грошей до державного бюджету водночас виводив їх з обігу і це стримувало економічне зростання. 1882 р. Артур створив спеціальну комісію, яка мала вивчити цю проблему. За результатами вивчення митна комісія порекомендувала знизити тарифи на 20–25 % і Артур підтримав це положення. Втім, при обговоренні в Конгресі почався підкуп голосів задля лобіювання інтересів певних груп. У результаті 1883 р. було ухвалено «змішаний тариф». Обсяг мита зменшився, але лише приблизно на 5 % порівняно з початковим планом. При цьому ціни на деякі товари навіть зросли.

Отримав визнання за: реалізацію реформи державної служби; за це Артура називають «батьком державної служби США». Ця реформа сприяла подальшому демократичному розвитку держави та американського суспільства. Також за президентства Артура було закладено основу морської могутності США.

Був критикований за: відсутність значних політичних успіхів упродовж свого президентства, окрім згаданої реформи державної служби, а також відсутність важливих реформ зовнішньої політики США.

Відзначимо: ще до початку виконання обов'язків президента держави Артур був запламований корупцією. Президент Р. Б. Гейз розпочав кампанію з реформування громадських служб і боротьби з корупцією. Розслідування діяльності нью-йоркської митниці довело: її керівник Артур винний у службовій недбалості, використанні державних коштів із політичною метою на користь сенатора Р. Конклінга, лідера т. зв. групи «вірних» у середовищі Республіканській партії США.

Оцінка світовою громадськістю. На честь Артура випущено поштові марки, викарбувано монети і медалі, встановлено пам'ятники у кількох містах США. 1898 р. на Медісон-сквер у Нью-Йорку було встановлено пам'ятник Артуру. Його урочисто відкрила сестра колишнього президента М. Артур Макелрой.

Артур належить до числа президентів США, яких не обирали. Він отримав посаду після вбивства чинного президента Дж. Гарфілда. В кінці терміну своїх президентських повноважень він не зміг отримати підтримку своєї партії для переобрання на посаду. Президент Артур не визначався значною ініціативністю щодо формування внутрішньої та зовнішньої політики держави. Він не набув вельми широкого визнання у США і за кордоном. Критику зумовлювала певна легковажність Артура в виконанні своїх посадових обов'язків: відомо, що він працював не більше 2–3 години на тиждень. З іншого боку, виконанню посадових обов'язків певною мірою перешкоджала давня хвороба і тяжкий емоційний стан, викликаний сімейними негараздами. Артур страждав на хронічну ниркову недостатність (нефрит), яку на той час належно не лікували. Ці обставини ретельно приховувались від громадськості.

Попри низьку популярність на початку президентства, Артур до кінця своєї каденції завоював загальну прихильність. Навіть такий скептик як М. Твен, котрий завше висміював політиків, позитивно оцінював Артура.

Відомі особистості про Ч. А. Артура

- Більшість американських президентів «золотої доби»¹ – від Гейза до Гаррісона – були безнадійно забуті [...] Хто був мученик Гарфілд, хто пам'ятає його вчинки? Хто чув буденний і невиразний голос Честера Артура? [...] Хто мав бакенбарди, хто мав вуса: хто був хто? (*письменник Т. Вулф*).

¹ Мова про період «золотої лихоманки» періоду від 1870-х рр. до початку XX ст.

- Жоден президент перед вступом на посаду не користувався такою глибокою народною недовірою і жоден президент при виході у відставку [...] не був більш шанованим (*О. К. МакКлюр*).
- Вродливий, поважний і привітний; він був сумлінним виконавцем, але ніколи не надихав як лідер (*письменник С. Лорант*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Артур не висував свою кандидатуру на посаду президента держави в 1885 р.¹ Після смерті дружини (1880) він почувався самотньо, страждав від депресії. Прикрощів додавала й розпусна поведінка його сина. Артур помер 18.11.1886 р. від інсульту у власному будинку через два дні після спалення своїх особистих записів. Похований у Нью-Йорку.

Найвідоміші промови президента: промова після вступу на посаду президента США (22.09.1881 р.), Четверте послання президента США до Конгресу (01.12.1884 р.), у якому Артур виголосив основні положення свого політичного курсу.

Приватне життя. 25.10.1859 р. Артур одружується з Е. Л. Херндон, яка походила зі заможної родини з штату Вірджинія. Вона отримала гарну освіту, співала у хорі. Подружжя мало трьох дітей, один зі синів помер у ранньому дитинстві. Подружжя прожило разом 21 рік. Елен померла в 43 роки у результаті сильної застуди та подальшої пневмонії. Її смерть надзвичайно вразила Артура. Надалі обов'язки Першої леді виконувала сестра президента – М. Макелрой.

Артур запам'ятався як найелегантніший, найвишуканіший президент. Стверджують, що у його гардеробі було близько 80 костюмів, чимало взуття. Завдяки цьому він отримав прізвиська «Джентльмен-бос» (Gentleman Boss) і «Франт усіх резидентів Білого дому» (Dude of All White House Residents). Артур читав В. Скотта і В. Теккерея, любив рибалити, організовувати та відвідувати світські заходи, мав епікурейський гастрономічний смак. Він полюбляв нічні прогулянки: його часто бачили на вулицях Вашингтона між 3 та 4 годинами ночі.

Із відомих висловлювань Ч. А. Артура

- Посадою віце-президента я завдячую п. Конклінгу², але посадою президента США я завдячую тільки Всевишньому.
- Люди можуть помирати, але основи вільних суспільних інститутів залишаються непорушними.

¹ Тоді Республіканська партія США висунула кандидатуру Дж. Блейна, який зазнав поразки від демократа Г. Клівленда.

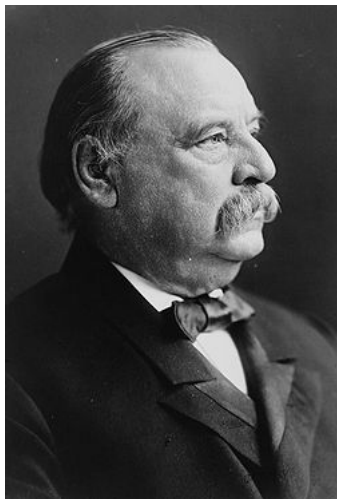
² Р. Конклінг – впливовий сенатор-республіканець.

- Я можу бути президентом США, але моє приватне життя – це тільки моя справа і більше нічого.
- Я би сказав правду, якби не репортер.
- Вірю, що наближається час, коли люди будуть досягти загальної згоди без воєн.
- Досвід свідчить, що торгівля зі Сходом є ключем до національного багатства і впливу.
- Для екс-президента, схоже, нема чого робити, окрім як поїхати в село і вирощувати великі гарбузи.

Л-ра: Тіндалл, Дж. Б., Шай, Д. Е. (2010). *Історія Америки* (Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур, Trans.). Львів: Літопис; Bernard, B., Dallek, R. (1985). *The Great Republic A History of the America People*. Lexington, Massachusetts: D. C. Heath and Company; Faragher, J. M. [et al.]. (2003). *Out of many: a history of the American people*. New Jersey: Prentice Hall, inc.; Garraty, J. A., Carnes, M. C. (2000). *A short history of the American nation*. New York: HarperCollins; Graff, H. F., Krout, J. A. (1959). *The adventure of the American people; a history of the United States*. New York: Rand McNally; Hofstadter, R., Miller, W., Aaron, D. (1961). *The United States: the History of a Republic*. New Jersey: Prentice-Hall, inc.; Morison, S. E. (1980). *The growth of the American Republic*. New York: Oxford University Press; Tindall, G. B., Shi, D. E. (1997). *America: a narrative history*. New York: W.W. Norton & Company.

Г. Тараненко

КЛІВЛЕНД, Стівен Гровер (англ. *Stephen Grover Cleveland*, першим ім'ям не користувався) – 22-й і 24-й президент США. Глава американської держави, який обирався на два терміни, але з чотирирічною перервою (1885–1889, 1893–1897). Діяч Демократичної партії США.

**Стівен Гровер
Клівленд**
(1837–1908)

Біографічні дані. Народився 18 березня 1837 р. у м. Колдвелл, штат Нью-Джерсі. П'ята дитина в сім'ї пресвітеріанського священика, нащадка англійських іммігрантів Р. Клівленда і його дружини Е. Ніл, доньки німецьких емігрантів. Коли Клівленду виповнилося чотири роки, родина переїхала до штату Нью-Йорк, де жила спочатку в м. Фействіллі, а потім – у м. Клінтоні, де глава родини служив пастором у місцевих церквах, а майбутній президент відвідував школи-академії. У 1853 р. через раптову смерть батька хлопець був змушений залишити навчання та піти працювати у магазин; так він допомагав матері прогодувати сім'ю. Згодом (1854 р.) хлопець залишив цю роботу, переїхав до Нью-Йорка, де старший брат працював учителем школи-притулку для сліпих дітей і Клівленд працевлаштовується його помічником.

У 1855 р., вирішивши розпочати самостійне життя, Клівленд переїжджає до м. Буффало, де проживав його дядько. Там він стає там учнем адвокатської контори; упродовж чотирьох років самостійно вивчає право. Склавши іспити й одержавши ліцензію, 22-річний Клівленд розпочинає юридичну практику. Потім починає вести справи без партнера, швидко стає популярним адвокатом.

Під час Громадянської війни Клівленд, користуючись наданим Конгресом США правом відкуповуватися від військової служби, заплатив 150 доларів польському іммігрантові, і той замість нього був призваний до армії. У 1863 р. обійняв посаду помічника прокурора округу Ері, штат Нью-Йорк. На цій посаді перебував вісім років, активно беручи участь у судових процесах.

З початку політичної діяльності (кінець 1860-х рр.) Клівленд зблизився з Демократичною партією США. У 1865 р. він намагався бути обраним прокурором, але програв республіканцеві Л. К. Бассу. У 1870 р. Клівленд був обраним шерифом округу Ері (вступив на посаду 01.01.1871 р.). На цій посаді Клівленду доводилося виконувати і вкрай неприємні обов'язки: він кілька разів особисто виконував вироки засудженим (смертна кара через повішення). У нього була можливість доручити це найманому кату, заплативши йому 10 доларів, але він нею не скористався. Через участь у стратах політичні супротивники надалі називали Клівленда «Катом із Буффало».

Після закінчення каденції шерифа, Клівленд повернувся до адвокатської практики, відкривши в Буффало адвокатську фірму з друзями Л. К. Бассом і В. С. Бісселом. Водночас Клівленд залишався активним пропагандистом серед населення програми та політичного курсу Демократичної партії США. Особливу активність виявляв під час президентських кампаній, відкрито підтримуючи кандидатів-демократів. Однак його зусилля на федеральному рівні виявилися безрезультатними, позаяк президентами США стали кандидати-республіканці.

У цей час міська влада Буффало ставала дедалі корумпованішою. Натомість Клівленд уже здобув репутацію борця з корупцією як в Буффало, так і поза його межами. Коли республіканці висунули на виборах мера міста кандидатів зі сумнівною репутацією, демократи побачили можливість отримати голоси за чесного кандидата. Таким кандидатом був Клівленд. Він був обраний мером Буффало, вступивши на посаду 02.01.1882 р.; на цій посаді пропрацював одинадцять місяців.

У зв'язку зі зростаючою репутацією Клівленда, посадовці Демократичної партії розглянули кандидатуру Клівленда як можливого кандидата на посаду губернатора штату Нью-Йорк. Репутація чесного прихильника реформ, який розкриває факти корупції та безгосподарності й у такий спосіб зберігає гроші платників податків, зробила його кандидатом від Демократичної партії на чергових виборах губернатора Нью-Йорка. На цих виборах Клівленд отримав 535 318 голосів проти 342 464 голоси за республіканця Ч. Дж. Фолгера. На цій посаді Клівленд перебував два роки (1883–1885).

У перші два місяці на посту губернатора Клівленд наклав вісім вето на рішення палат Нью-Йорка, бо був проти зайвих, на його думку, витрат. Він не побоявся виступити проти корумпованого панування політичних фракцій у власній партії, зокрема «Таммані-Хол» (Tammany Hall), а також штабу Демократичної партії в Нью-Йорку. Прямий і чесний підхід Клівленда до справ дав йому народну підтримку, але й водночас зумовив неприязнь у середовищі своєї ж партії. З іншого боку, успіхом Клівленда на посаді губернатора було те, що Т. Рузвельт та інші республіканці-реформісти надавали підтримку Клівленду-демократу в проведенні актів із реформування муніципальної влади.

Прихід на посаду глави держави. За кілька місяців до закінчення дворічного терміну губернаторства у 1884 р. з'їзд Демократичної партії США висунув Клівленда кандидатом у президенти. Президентські вибори проходили 04.11.1884 р.; вони відрізнялися брудною передвиборною кампанією, особистісними нападками. Наприклад, Клівленд був відомий своєю

чесністю, але газетярі дізналися та оприлюднили, що він мав позашлюбну дитину, яку віддав в сирітський будинок¹.

З невеликою перевагою Клівленд переміг свого найближчого конкурента – сенатора-республіканця Дж. Блейна. Цей результат багато в чому був вирішений перемогою Клівленда в штаті Нью-Йорк. Клівленд набрав 48,5 % голосів виборців і 219 виборників, а Дж. Блейн – 48,2 % голосів виборців і 182 голоси виборників. Примітно, що за довгий час (від виборів 1856 р.) президентом став демократ; Клівленд був єдиним президентом-демократом, обраним у період до 1912 р. – часі цілковитого панування республіканців. У Білий дім із новообраним президентом Клівлендом переїхала і його молодша сестра Роуз: до одруження Клівленда вона виконувала обов'язки Першої леді².

У 1888 р. Демократична партія висунула Клівленда на другий термін. Хоч кандидат-президент Клівленд і набрав більше голосів виборців, ніж його суперник від республіканців Б. Гаррісон, але він програв по голосах виборників: Клівленд набрав 48,6 % голосів виборців і 168 голосів виборників, у той час як переможець Гаррісон – 47,8% голосів виборців і 233 голосів виборників. У результаті 23-м президентом США став колишній сенатор від Індіани Б. Гаррісон. Повторилася ситуація виборів 1876 р.³, де кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів, не став президентом. Наступного разу подібна ситуація виникла аж через 112 років – на виборах 2000 р. (Дж. В. Буш – А. Гор).

Закінчивши службу⁴, екс-президент із родиною 04.03.1889 р. повернувся до Нью-Йорка, відновивши адвокатську практику, а також за підтримки фінансистів працював на Волл-стрит. Але ставлення Клівленда до політики Гаррісона щодня підсилювала його переконаність, що сам він краще підходить для ролі глави держави. Він зважився виставити свою кандидатуру, щоб врятувати націю від республіканської безгосподарності та корупції, а також срібної валюти. Безумовно, Клівленд виніс уроки з попередньої невдалої виборчої кампанії. Завдяки концентрованим акціям кампанії 1892 р. він вже в першому турі конвенту в Чикаго в 1892 р. був обраний кандидатом від партії на наступних виборах глави держави.

Відзначимо, що на цих виборах уперше брали участь новоутворені штати, що увійшли до США у 1889–1890 рр.: Північна Дакота, Південна Дакота, Монтана, Вашингтон, Айдахо, Вайомінг. Клівленд отримав 46,0 % виборців і 277 голосів виборників, а Гаррісон – 43,0 % виборців і 145 го-

¹ Це стало мотивом відомого вірша: англ. *Ma, Ma, where's my Pa? Gone to the White House, ha ha ha.*

² Г. Клівленд був другим (після 10-го американського президента Дж. Тайлера) президентом, хто вступив у шлюб уже перебуваючи на посаді, і єдиним, хто зіграв весілля у Білому домі.

³ До цього було два схожі випадки: у 1824 р. (переміг Дж. К. Адамс, який не отримав, утім, і більшості голосів виборників; його вибрала Палата представників); у 1876 р. (переміг Р. Б. Гейз).

⁴ Залишаючи Білий дім, дружина Клівленда попросила прислугу: «Пильнуйте меблі та оздобу будинку, бо, коли ми повернемося через чотири роки, хочу знайти все незмінним».

лосів виборників. Клівленд став 24-м керівником країни – перший і єдиний випадок повернення президентства після перерви. 04.03.1893 р. вступив у свої повноваження.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Головними досягненнями Клівленда-президента є успішне продовження реформи державної служби, раціоналізація митних тарифів і стабілізація національної валюти.

Клівленд був президентом, що частіше своїх попередників накладав вето на законопроекти (304 рази за роки президентства). Під час свого першого терміну президентства він здійснював політику обмеження державних витрат і зниження протекціоністських тарифів. Клівленду доводилося часто протистояти Сенатові, контрольованому республіканцями.

Незважаючи на ворожість до сильного уряду, Клівленд розумів роль президента як занадто слабку: він намагався зменшити нерівність між виконавчою владою та Конгресом. У принциповому конфлікті зі Сенатом Клівленд домігся скасування (1887 р.) акту, який уможлиблював право Конгресу контролювати звільнення чиновників президентом. При вступі вдруге на посаду Клівленд одразу відмінив встановлену президентом Б. Гаррісоном норму «spoil system» (система поділу «здобичі», система патронажу), за якою державний апарат змінювався разом із президентом.

У зовнішній політиці Клівленд відкидав експансію, а тому не ратифікував підготовлений договір про анексію Гавайських островів. Він дотримувався нейтралітету в відносинах із Кубою, де розгорілося повстання проти іспанського панування. Загалом у зовнішній політиці Клівленд дотримувався політики нейтралітету. Він виявляв себе переконаним противником політики експансіонізму. Відстоюючи доктрину Монро про невтручання європейських держав у справи США, Клівленд допоміг урегулювати Венесуельську кризу, яка виникла щодо кордону з британською колонією Гвіаною. Ще одним доказом мудрої зовнішньополітичної діяльності Клівленда стала угода з Великою Британією та Німеччиною про архіпелаг Самоа, що гарантувало його автономію під протекторатом трьох держав.

Найбільш жорсткою була позиція Клівленда з питання про зниження тарифів, завищення яких він уважав поступкою груповим інтересам.

28.10.1886 р. президент очолив церемонію відкриття в Нью-Йорку подарованої Францією Статуї Свободи. 01.05.1893 р. Клівленд урочисто відкрив у Чикаго Всесвітню виставку, присвячену 400-річчю відкриття Х. Колумбом Америки (1492 р.). За час його другої каденції було утворено штат Юта (04.01.1896 р.).

Основні невдачі періоду президентства. Клівленд відмовився звільнити державних службовців-республіканців, а призначенням двох жителів

Півдня членами кабінету викликав неприязнь багатьох республіканців. Наказавши в 1887 р. військовому відомству повернути захоплені бойові прапори конфедератів південним штатам, він ще більш налаштував проти себе Північ. Невдалою вважається й митна реформа Клівленда (внаслідок опору Сенату).

Друга каденція Клівленда була менш успішною через масштабну економічну кризу. В 1893–1897 рр. закрилися 600 банків, понад 15 тис. підприємств збанкрутували; безробіття сягнуло 20 %; особливо постраждали південні та західні штати. У результаті швидкого падіння цін на сільськогосподарську продукцію, фермери ставали боржниками, втрачали власність. Для ліквідації наслідків кризи чи принаймні зменшення її впливу на економіку країни Клівленд прийняв низку важливих рішень. Він, зокрема, скасував, попри протест Конгресу, прийнятий раніше акт про широку закупівлю срібла для карбування монет, позаяк використання в грошових операціях дешевших, ніж золоті, срібних доларів знецінює національну валюту, перешкоджає необхідному для розвитку економіки та міжнародної торгівлі поповненню золотого запасу країни. Уважаючи, що проблема мит і податків стала однією з причин кризи 1893 р., усі присвячені тарифам нові акти Клівленд не підписував, але й вето не накладав. Протистояння з Конгресом зменшило популярність президента, найперше через т. зв. «Пульманівський страйк»⁵ (1894).

Отримав визнання за: позицію з питання зниження тарифів, завищення яких Клівленд уважав поступкою груповим інтересам і основним джерелом небезпечного переповнення скарбниці. Ощадливе управління покращило фінансовий стан США. Президент і його адміністрація здійснювали низку загальнонаціональних заходів, наприклад, прийняття до складу США семи нових штатів, проведення двох т. зв. «земельних перегонів»⁶, які мали значення для розвитку фермерства, сільського господарства.

Клівленд домогся скасування невинуватено високих пенсійних виплат ветеранам Громадянської війни і сформував федеральну комісію з боротьби з масштабними зловживаннями та розтратами коштів на залізницях.

⁵ *Пульманівський страйк* – найбільший страйк американських робітників-залізничників. Почався 11.05.1894 р. на заводах вагонобудівної компанії «Pullman» у передмісті Чикаго. Робітники вимагали відміни ініційованого на початку 1894 р. різкого (на 25–40 %) зниження зарплатні. Страйк швидко охопив майже всю країну, залучивши понад 150 тис. робітників. Уряд президента Клівленда скерував для придушення страйку війська; в окремих штатах було введено військовий стан. Після масових арештів і судового переслідування лідерів протестувальників протест був придушений (липень 1894 р.).

⁶ Земельні перегони розпочалися опівдні 16.09.1893 р. за участю понад 100 тис. осіб. Вони намагалися у межах світлового дня отримати у право власності понад 26 тис. км² землі з т. зв. «Смуги черокі» у штаті Оклахома. Ці землі були раніше викуплені урядом у племені черокі за 7 млн дол. За федеральним законом «Гомстед-акт» (Homestead Act, 1862 р.) поселенцям надавалися по 0,65 км² землі. Загалом у період з 1889–1895 рр. було проведено сім таких «гонок».

Завдяки цьому дохідна частина бюджету перевищила до кінця першого терміну його президентства видаткову складову на 100 млн дол.

Президент активно впроваджував реформу державної служби. Приділяючи увагу удосконаленню судової системи, Клівленд здійснив масштабні кадрові зміни в окружних і Верховному судах США.

Був критикований за: відмову звільнити державних службовців-республіканців після приходу до влади демократів; призначенням вихідців із Півдня членами кабінету; повернення (1887 р.) захоплених бойових прапорів конфедератів південним штатам, чим налаштував проти себе мешканців Півночі.

Оцінка світовою громадськістю. Іменем Клівленда названо низку шкіл, зокрема, в Колдвеллі, де народився президент, у Буффало та ін. Одне із міст штату Огайо носить назву Клівленд. У 1895 р. Клівленд став першим президентом США, який був зафільмований. У 1923 р. випущено першу поштову марку зі зображенням 22 та 24-го президента. Йому встановлено монумент на території Принстонського університету.

Портрет Клівленда був на серіях 1 000-доларових банкнот 1907, 1928 і 1934 рр.; на перших кількох випусках 20-тидоларових банкнот 1914 р. Оскільки він був і 22-м, і 24-м президентом, то був представлений двома окремими доларовими монетами, випущеними у 2012 р. у рамках Програми однодоларових президентських монет.

Відомі особистості про Г. Клівленда

- Він був надто великим президентом; був людиною, яка не лише правильно цінувала гідність своєї високої посади, але і додала їй гідності. Контраст між президентом Клівлендом і нинішнім мешканцем Білого дому (В. Г. Тафт – *авт.*) екстраординарний (*письменник М. Твен*).

- Він використовував свої повноваження у призначеннях для зменшення кількості федеральних службовців, оскільки департаменти роздувалися (*Д. Р. Д'юї*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після інавгурації 25-го президента США В. Мак-Кінлі Клівленд із родиною переїхав до Принстона. Тут він підтримував тісний контакт із майбутнім президентом В. Вільсоном. Як голова організації страхових компаній і, насамперед, як публіцист, Клівленд залишався активним учасником громадського життя. У вільний час Клівленд займався реконструкцією будинку і журналістикою, зустрічався з однопартійцями-демократами, а також із республіканцем Т. Рузвельтом. Був членом опікунської ради Принстонського університету, виконував низку інших громадських ролей.

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова (04.03.1885 р.), промова на відкритті монумента Статуї Свободи в Нью-Йоркському порту (28.10.1886 р.), Друга інавгураційна промова (04.03.1893 р.), послання до Конгресу про Гавайське питання (18.12.1893 р.), звернення до Конгресу США щодо пенсійних виплат ветеранам Громадянської війни (08.01.1894 р.).

Друкований доробок. «Роботи та промови Г. Клівленда» (1892), «Президентські проблеми» (1904), «Добре громадянство» (1908) та ін.

Приватне життя. Клівленд створив власну сім'ю лише у віці 49 років (1886 р.). Він був єдиним в історії президентом США, який одружився в Білому домі. Його обраниці, Ф. К. Фолсом, було лише 21 рік; наречений знав її від народження. З батьком дружини, адвокатом О. Фолсом, Клівленда єднала давня дружба. Цікаво те, що саме Клівленд подарував візочок для майбутньої дружини, а коли її батько трагічно загинув, саме Клівленд взяв на себе опіку над нею. За 22 роки подружнього життя у пари народилося троє доньок (одна померла в 13-річному віці) та два сини.

Перша леді була успішною господинею Білого дому. Двічі на тиждень вона влаштовувала велелюдні прийняття, що давалося їй нелегко з огляду на педантичну турботу Клівленда про ощадливе використання федеральних коштів. Сам же президент ці прийняття не любив, намагався їх оминати, стверджуючи, що вони відволікають його від праці. Відомо, що навіть сіно для коней, на яких він їздив у період свого президентства, Клівленд купував власним коштом, а від дружини просив звітів про господарські витрати.

У обмежений вільний час Клівленд полюбляв проводити час із друзями за покером, на полюванні та риболовлі. На відміну від свого попередника, 21-го президента США Ч. А. Артура, Клівленд займався державними справами щодня та багато годин поспіль, спав лише по 4–5 годин на добу.

Клівленд помер від серцевої недостатності 24.06.1908 р. Похований у Принстоні. Його вдова кілька років продовжувала жити в маєтку; у віці 49 років вона вдруге вийшла заміж за професора археології Принстонського університету.

Із відомих висловлювань Г. Клівленда

- Що б ти не робив – говори правду. Проблема не в теорії, а в обставинах. Ніхто ніколи не потрапив на шибеницю за порушення духу закону. Народний уряд для досягнення успіху має покладатися на розум, мораль, справедливість і зацікавленість народу.

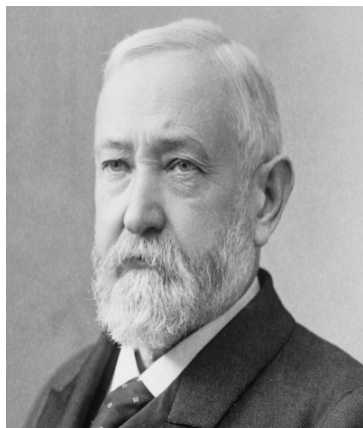
- У 1893 р. час уже відкинути колишні канони заступницького піклування з боку уряду і засвоїти новий стереотип відносин: це народ повинен радісно і віддано надавати підтримку урядові, а аж ніяк не навпаки.

- На зміну позиції «пасивної бездіяльності» прийшла позиція «активного панування».
- Гасло «Державна служба – державна відповідальність» стало лейтмотивом політичної кар’єри.
- Найкращі результати роботи уряду, у якому є дешиця роботи кожного громадянина, значною мірою залежать від належного обмеження суто партійної упертості та діяльності і правильного почуття часу, коли розпалення партійних пристрастей потрібно об’єднати з патріотизмом громадян.
- Кожен громадянин доручає країні невтомно контролювати своїх чиновників, справедливо і правдиво оцінювати їхню відданість своїй справі і тій користі, що вони приносять. У такий спосіб народна воля впливає на всю систему нашого громадянського суспільства – муніципальну, штату і федеральну; і це – ціна нашої свободи та нашої натхненної віри в республіку.
- Геніальність наших інститутів, потреби наших людей у їхньому повсякденному житті й увага, яку потрібно приділяти заселенню нашої території і розробці її ресурсів, диктують необхідність ретельно уникати будь-якого відхилення від тієї зовнішньої політики, що виправдала наша історія, традиції і процвітання нашої республіки.

Л-ра: Инаугурационные речи президентов США (2009). Харьков: Folio. pp. 153–157; Morgan, H. Wayne (1969). From Hayes to McKinley: National Party Politics, 1877–1896. Syracuse Univ. Pr.

О. Ткач

ГАРРИСОН, Бенджамін (англ. *Benjamin Harrison*) – 23-й президент

Бенджамін Гаррісон
(1833–1901)

США (1889–1893), діяч Республіканської партії, юрист, воєначальник, генерал-герой Громадянської війни. Продовжувач політичної династії, позаяк є онуком экс-президента США В. Г. Гаррісона.

Біографічні дані. Народився 20 серпня 1833 р. у м. Норт-Бенд, штат Огайо у відомій багатодітній родині. Початкову освіту Гаррісон здобув у школі поблизу батьківської ферми, де й минуло його дитинство. Додатково займався з приватними викладачами, щоб підготуватися до вступу у коледж. Після закінчення школи вивчав право (1847–1849) у Фермерському коледжі поблизу м. Цинциннаті, округ Гамільтон. Належав до пресвітеріанської церкви,

в юні роки обирав між теологією та законом. Зробивши вибір, він здобув юридичну освіту в Університеті Маямі (1850–1852), у м. Оксфорд, штат Огайо. В університеті приєднався до міжнародного братства Phi Delta Theta, був членом юридичного братства Delta Chi. Опісля працював в адвокатській фірмі «Storer & Gwynne» (1852–1854), м. Цинциннаті. У 1853 р. одружився та через рік з родиною переїхав в м. Індіанаполіс (Індіана). Продовжив юридичну практику (1854–1862); у 1857 р. обраний на посаду міського адвоката, а пізніше став співзасновником адвокатських фірм «Wallace & Harrison» (1858), «Fishback & Harrison» (1860). Був активним діячем пресвітеріанської церкви, проводячи заняття в недільній школі; підтримував прогресивні релігійні ідеї.

З 1856 р. підтримує Республіканську партію та очолює президентську кампанію кандидата-республіканця Дж. Фрімонта, 1860 р. агітував за майбутнього 16-го президента США А. Лінкольна. У 1860 р. Гаррісона обрали прокурором штату Індіана та секретарем Верховного суду США (переобрано в жовтні 1864 р.).

Був учасником Громадянської війни (1862–1865). Вступив до армії Союзу добровольцем, сформував і командував у званні полковника 70-м піхотним полком добровольців з Індіани. Після двох років вартової служби у Кентуккі й Теннессі керований ним полк взяв участь у поході на Атланту (1864). У січні 1864 р. призначений командиром 1-ї бригади 1-ї дивізії XX корпусу, з якою успішно пройшов чимало битв, отримав звання бригадного генерала (22.03.1865). Гаррісон був учасником переможного параду в Вашингтоні.

Після демобілізації (08.06.1865) повернувся до адвокатури; став одним з найбільш впливових, фінансово успішних юристів й активних діячів Республіканської партії в Індіані. З 1870 р. працював на фірмі «Porter» і був серед засновників нової адвокатської фірми «Harrison & Hines». У 1876 р.

балотувався на пост губернатора Індіани, проте зазнав поразки. Під час масового страйку залізничників 1877 р. посередництво Гаррісона між робітниками та керівниками допомогло запобігти зіткненням. У 1878 р. був обраний головою Республіканського Конвенту Індіани. Президент США Р. Гейз призначив Гаррісона членом Комісії річки Міссісіпі (1879–1881).

Гаррісон відіграв важливу роль у висуванні кандидатури 20-го Президента США Дж. Гарфілда на цей пост від Республіканської партії, адже був делегатом Республіканського національного конгресу 1880 р. й агітував за його кандидатуру в Індіані та Нью-Йорку (1881). Проте відмовився увійти до складу кабінету новообраного глави держави. У 1881 р. Гаррісона прийняли на адвокатську практику до Верховного суду США.

Упродовж 1881–1887 рр. Гаррісон був сенатором штату Індіана, де очолював комітети із транспортування вантажів (47-ме скликання Конгресу) й у справах територій (48-ме і 49-те скликання Конгресу). Перебуваючи на посаді сенатора, він захищав інтереси землевласників, ветеранів Громадянської війни, індіанців, підтримував реформи цивільної служби й пенсійну, високі протекціоністські тарифи, зміцнення військово-морського флоту та державний контроль за залізницями, обстоював роботу Комісії річки Міссісіпі. Не підтримав акту про виключення китайців від 1882 р., що забороняв імміграцію з Китаю до США. Виступив ініціатором акта, який надавав Алясці цивільне правління, та актів за прийняття нових штатів до складу США. Він ініціював прийняття акта про надання Гранд-Каньйону статусу національного парку (1882).

Після завершення повноважень сенатора (1885 р. більшість у Генеральній асамблеї Індіани отримали демократи) Гаррісон повернувся до адвокатської практики, але не пішов з політики. І вже 1888 р. був обраний президентом США.

Прихід на посаду глави держави. Висловлюються гіпотези, що вибори 1888 р. були найбільш корумпованими, а президентська кампанія Гаррісона, спонсорована кількома впливовими бізнесменами, стала найдорожчою за тогочасну історію виборів у США. Кандидатуру Гаррісона затвердили на партійному з'їзді Республіканської партії у Чикаго влітку 1888 р.: героїчне минуле, успішна адвокатська кар'єра, відсутність політичних скандалів сприяли цьому.

Основною розбіжністю в передвиборчих програмах кандидатів (Демократичну партію представляв С. Г. Клівленд) було питання щодо митних тарифів. Гаррісон обстоював систему протекціонізму та обмеження імпорту іноземної продукції, підтримував введення високих тарифних мит, які, на думку республіканців, мали захистити американську промисловість від іноземної конкуренції, гарантувати високу заробітну платню та сприяти зростанню економіки; виступав за стримування імміграції пролетарів і зміни імміграційного законодавства, наголошував на необхідності обме-

ження свавілля великих корпорацій. Демократи віддавали перевагу вільній торгівлі й зниженню тарифів.

Гаррісон провів одну з перших передвиборчих «кампаній із парадного ганку» свого будинку, виступаючи з великою кількістю коротких промов перед делегаціями, які його відвідували.

Вибори проходили в 38 штатах. Гаррісон набрав менше голосів – 47,8 %, але отримав переконливу підтримку в колегії виборників – 233 голоси. За Клівленда проголосувало 48,6 % електорату і 168 виборників.

На президентських виборах 1892 р. республіканці повторно висунули кандидатуру Гаррісона, але через важку хворобу дружини та її смерть він особисто не брав активної участі у своїй передвиборчій кампанії. Тодішня платформа Республіканської партії на виборах майже не відрізнялася від платформи 1888 р. У президентських перегонах дебютувала Народна партія, яку представляв Дж. Уівер. Перемогу здобув Клівленд: 46 % голосів громадян і 277 голосів колегії виборників, республіканці – 43 % і 145 голосів колегії виборників, а Народна партія – 8,5 % і 22 голоси відповідно.

Основні досягнення для країни періоду президентства. За президентства Гаррісона було утворено та прийнято до складу США рекордну кількість нових штатів: у 1889 р. – Північну і Південну Дакоту, Монтану, Вашингтон, 1890-го – Айдахо та Вайомінг. Окрім того, було відкрито для заселення територію Оклахоми (1889).

Президент сприяв і підтримав прийняття у 1890 р. першого у США антитрестівського «Акту Шермана». Даний антимонопольний акт матиме серйозне значення в історичній перспективі. У зазначений період він практично не діяв, хоча й відіграв стримувальну роль у встановленні повного контролю монополій над внутрішнім і зовнішнім ринком та ліквідації вільної конкуренції. Президент активно займався проблемами пенсійного забезпечення. Зініціював «Акт про пенсійне забезпечення» (Dependent Pension Act), за яким були підвищені на 2/3 пенсії ветеранам Громадянської війни, вдовам військовослужбовців, полеглих у боях, сиротам до 16 років, особам з обмеженими можливостями. На той час в історії США це був найзатратніший акт: витрати національного бюджету за цією статтею збільшилися майже вдвічі й досягли 135 млн амер. дол. Виступав за надання державної фінансової допомоги школам і коледжам.

Гаррісон здійснив серйозну модернізацію військово-морського флоту, прискоривши будівництво броненосних кораблів новітньої конструкції («Акт про асигнування на військово-морські сили», 1891). У період його президентства американський флот зміцнів і піднявся з 12-го на 5-те місце у світі. Сприяв розвитку торгового судноплавства, що допомогло забезпечити конкурентоспроможність США на світовому ринку.

Витративши кошти на пенсійну реформу та переозброєння флоту, Гаррісон вирішив проблему бюджетного профіциту. Президент вважав, що нагромадження готівки у казначействі є шкідливим для економіки країни.

Також президент запропонував реформу цивільної служби, боровся з політичним патронажем і системою партійних призначень на державні посади, натомість підтримував систему заслуг. Серед значущих кадрових рішень Гаррісона – призначення Б. Трейсі секретарем департаменту військово-морських сил, Дж. Блейна – державним секретарем США. Він сприяв переїзду до Вашингтона двох майбутніх президентів США – Т. Рузвельта і В. Тафта. За часів Гаррісона Рузвельт працював у Комісії публічної служби. У період свого президентства Гаррісон призначив чотирьох судів до Верховного суду США (Д. Брюер, Г. Браун, Дж. Ширас, Х. Джексон).

Гаррісон відомий як поборник виборчих, цивільних прав афроамериканців (зокрема права на здобуття освіти), виступав за рівноправність білошкірих і темношкірих, але його законодавчі ініціативи 1890 р. щодо цього питання не підтримав Конгрес. Проте Гаррісон і надалі захищав цивільні права афроамериканців у своїх виступах, зверненнях до Конгресу. Так, він лобіював ідею зрівняння індіанців з американцями, підтримував «Акт Девіса», до якого 1891 р. було внесено поправки, спрямовані на поліпшення умов життя корінних американців, їх асиміляцію. У посланні до Конгресу 1889 р. Гаррісон озвучив намір уряду сприяти перетворенню індіанців на відповідальних громадян.

Гаррісон виступав за обмеження імміграції та підтримав прийняття «Акта про імміграцію» (1891), який заборонив в'їзд до країни злочинцям, багатоженцям, біднякам, які не мали коштів на зворотний білет, психічно хворим і розумово відсталим, особам з інфекційними захворюваннями. Гаррісон почав резервувати національні лісові запаси, зокрема у Вайомінгу було відведено землі для першого лісового резерву країни. Завдяки йому надано статус національний Йосемітському парку в Каліфорнії (1890) та створено заповідник Великого Каньйону (1893).

Президент Гаррісон прагнув посилити роль США на міжнародній арені, вів активну зовнішню політику. Міжнародні суперечки йому вдавалося залагоджувати мирно. Було захищено американські інтереси на о. Самоа та встановлено американський протекторат над частиною острова (1889). Гаррісон не приховував інтересу щодо придбання військово-морських баз за межами США (у Вест-Індії, Південній Америці, на островах Тихого океану). Планував придбати територію Данської Вест-Індії, вів перемовини щодо оренди американцями гавані Моль-Сен-Нікола на Гаїті. З Великою Британією було підписано угоду (1891) про розмежування інтересів у Беринговому морі. Після державного перевороту і встановлення режиму американського протекторату на Гавайських островах (1893) Гаррісон подав на розгляд Сенату акт про приєднання цих островів. Він ініціював

проведення першого Панамериканського конгресу (1899), щоб створити митний союз та розвивати активне торгово-економічне співробітництво між США і 17 країнами Латинської Америки (укладено угоди з вісьмома країнами).

Основні невдачі періоду президентства. Підтримка Гаррісоном протекціоністського «Акту Мак-Кінлі про тарифи» (McKinley Tariff Act) та «Акту Шермана про закупівлю срібла» (Sherman Silver Purchase Act) ускладнила стан економіки та сприяла економічному колапсу в 1893 р. Соціальна база тих, кого торкнулися ініційовані президентом акти, була обмеженою. Антитрестівський акт практично не діяв, натомість суди використовували його проти профспілок, які прирівнювалися до трестів. Неоднозначною була його кадрова політика, адже в перші півтора року він був зайнятий винятково заміщенням посад (1700 державних кадрів). За часів президентства Гаррісона здійснювалась політика утиску корінного населення Америки (площа індіанських земель зменшилась на чверть, він підписав 17 законопроектів щодо будівництва залізних доріг на індіанських територіях, йдучи на поступки залізничним корпораціям). У підсумку 29.12.1890 р. відбулося кровопролитне зіткнення армії США з індіанцями «Бійня біля струмка Вундед-Ні»: збройний опір корінного населення федеральному уряду та білим поселенцям вдалося остаточно подолати.

У зовнішній політиці виникали складнощі у взаєминах з низкою країн: 1890 р. з Великою Британією та Канадою (пов'язано з полюванням на тюленів); 1891 р. з Італією (через лінчування в Нью-Орлеані кількох членів італійського злочинного угруповання); 1891 р. з Чилі (так звана «Балти-морська криза» через убивство американських моряків у Вальпараїсо); 1891 р. з Німеччиною (у зв'язку з торговим суперництвом). Не вдалося здобути карибські бази, були спроби анексії Гаїті та Гаваїв (1893).

Отримав визнання за: прийняття рекордної кількості штатів – шістьох; модернізацію цивільного і військово-морського флоту, пенсійну реформу, просування реформи цивільної служби, боротьбу із системою політичного патронату й партійних призначень; збереження національних ресурсів (лісів); боротьбу за громадянські права афроамериканців; анти-монопольний акт був першою, хоч і не надто успішною на той час, спробою урегулювати діяльність великого американського бізнесу. Гаррісон – один з перших американських президентів, який досяг успіху в зовнішній політиці та показав світовій спільноті, що США претендують на роль лідера в Західній півкулі.

Був критикований за: економічну політику, що зумовила погіршення стану економіки, митну реформу, марнотратну діяльність уряду і критичну суму державних витрат, що вперше перевищили 1 млрд дол.; корупцію серед чиновництва та тіньових партійних «босів», політику утисків (зокрема територіальних) щодо індіанців; обмеження діяльності профспілок та

придушення Гомстедського страйку робітників (1892); відстоювання й захист інтересів великого промислово-фінансового бізнесу. Протекціоністські тарифи негативно позначилися на рівні життя простих американців, призвели до зростання цін, а відтак і невдоволення політикою адміністрації Гаррісона.

Президентство Гаррісона часто називали періодом конгресіонального правління; його характеризували як «президента у тіні Конгресу», а 51-ше скликання Конгресу (1889–1891) отримало назву «мільярдного» – на ньому вперше в історії Конгрес санкціонував загальнодержавні витрати в сумі понад 1 млрд дол. Критикувала президента й частина республіканців за його кадрові ротації в державному апараті не за партійною ознакою.

Оцінка світовою громадськістю. Державно-політична діяльність президента Гаррісона залишила в американській історії поняття «президентської бездіяльності» (do-nothing Presidency). Частина істориків писали про нього як посереднього президента, а політику Гаррісона характеризували як несаможиттєву й невиразну. Сучасні науковці переосмислюють спадщину Гаррісона, визнають важливість його президентства та підкреслюють його рішучість у боротьбі за першість на політичному Олімпі й доводять далекоглядність його політики, зокрема зовнішньої й соціальної. Антимоніполярний «Акт Шермана» з доповненнями діє й сьогодні. Його зовнішня політика була важливим кроком до американського контролю над Гаваїями та американської експансії на Далекому Сході. Підтримка Гаррісоном прав темношкірого населення була останньою значною спробою захисту їхніх прав аж до 1930-х рр. Він надав нових важливих вимірів діяльності президента.

На його честь встановлено меморіальну стелу в Індіанолісі (1908), він був неодноразово увічнений на американських поштових марках, на ювілейній монеті 1 амер. дол. (2012); його ім'ям названа низка об'єктів у штаті Індіана. З 1951 р. його будинок отримав статус музею-бібліотеки, а 1964 р. був внесений до Національного реєстру історичних місць США. У 1942 р. ім'ям Гаррісона названий корабель ВМС США. До 1991 р. в Індіані діяла військова база імені цього президента.

Відомі особистості про Б. Гаррісона

- Містер Гаррісон був відмінним президентом, людиною здібною та сильною, можливо, найкращим президентом Республіканської партії, висунутим від часу смерті Лінкольна (*американський письменник, історик Г. Б. Адамс*).
- Гаррісон – холоднокровний, вузькомислячий, непоступливий, упереджений, боязкий політик з Індіанополіса, який виспівує псалми (*26-й президент США Т. Рузвельт*).

- У міжнародних справах Гаррісон зробив більше, ніж попередні американські президенти, щоб спрямувати США до світової імперії. Він є прикладом для захоплення та наслідування для молодого Т. Рузвельта (Б. С. Аллан).

- Гаррісон – перший президент після Громадянської війни, який намагався координувати стратегічні, дипломатичні та економічні чинники зовнішньої політики США (*історики Г. Е. Соколовські, А. Б. Спеттер*).

- Небагато можна сказати про Гаррісона, окрім того, що він був президентом Сполучених Штатів (*33-й президент США Г. Трумен*).

- У 1891 р. під час президентства Гаррісона електрика була проведена у Білому домі. У той час комерційне електропостачання було економічно неможливим, але президент Гаррісон хотів підтвердити свою впевненість у технологічних можливостях нашої країни (*Д. Картер*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після поразки на виборах 1892 р. Гаррісон повернувся до Індіанаполіса, зайнявся приватною юридичною практикою. Згодом жив у Сан-Франциско, читав лекції у Стенфордському університеті (1894). Був членом піклувальної ради Університету Пердью (1895–1901). Багато виступав, писав статті з актуальних економічних і політичних проблем США. У 1896 р. Гаррісону запропонували балотуватися в президенти, він відмовився і здійснив поїздки країною, агітуючи за кандидата-республіканця В. Мак-Кінлі.

Гаррісон відвідав (як приватна особа) Першу мирну конференцію в Гаазі (1899); у 1900 р. як член арбітражної комісії увійшов до міжнародного Паризького арбітражу між Великою Британією та Венесуелою (виступав на її боці) щодо прикордонного конфлікту Гаяни-Ессекібо. Справа була програна, проте юридичні аргументи й ораторська майстерність Гаррісона принесли йому додаткову славу (25 годин судових дебатів).

У лютому 1901 р. Гаррісон захворів. 13 березня 1901 р. він помер від пневмонії в Індіанаполісі, там і похований.

Найвідоміші промови. Інавгураційна промова Гаррісона (04.03.1889 р.), яка була вдвічі коротша від промови його діда – У. Г. Гаррісона, чий виступ є рекордним за тривалістю серед американських президентів. В день інавгурації йшов сильний дощ (до слова, В. Г. Гаррісон застудився під час інавгураційної промови і через хворобу помер), над головою Гаррісона тримав парасольку тоді ще чинний президент США С. Г. Клівленд особисто. Інавгурація Гаррісона збіглася в часі з відзначенням століття першої інавгурації Дж. Вашингтона в 1789 р.

Відомим є і виступ Гаррісона перед Конгресом у 1889 р., під час якого він зазначив, що кольорові люди не вторгалися у США, їх привезли в ланцюгах. Відтак риторично запитав: коли і за яких умов темношкіра людина

матиме виборчий бюлетень? Коли він фактично матиме цивільні права, які вже довгий час є його за законом?

Під час туру по США у 1891 р. у Сан-Франциско Гаррісон оголосив, що США входять в «нову епоху» торгівлі і що зміцнення флоту збільшить американський вплив і престиж у світі.

Відомим є його запис на фонограф, де Гаррісон говорить: «Будучи президентом Сполучених Штатів, я був присутній на першому Панамериканському конгресі у Вашингтоні, округ Колумбія. Я вірю, що з Божою допомогою наші країни будуть жити пліч-о-пліч у мирі та процвітанні. Бенджамін Гаррісон».

Гаррісон був одним з найбільш красномовних ораторів Позолоченого століття (додатково можна відзначити його звернення до торгового конгресу, останнє щорічне послання до Конгресу, його патріотичну промову під час Балтиморської кризи, промови перед Мічиганським клубом (22.02.1888 р.), а також перед клубом Marquette в Чикаго (20.03.1888 р.)).

Друкований доробок. Гаррісон написав низку статей про федеральний уряд і президентство, опублікував дві книги, одна з яких – «Це наша країна» (1897) – присвячена конституційному праву США. У 1901 р. вийшов друком збірник його лекцій «Погляди экс-президента».

Приватне життя. Батько президента Б. Гаррісона Д. С. Гаррісон був конгресменом, у подальшому успішним фермером, дід В. Г. Гаррісон – 9-м президентом США, а прадід Б. Гаррісон – 5-м губернатором Вірджинії, його підпис стоїть під Декларацією незалежності США. Президент був двічі одружений. Перша дружина – К. Л. Скотт, донька президента Університету Маямі. Позналилися у студентські роки, одружились у 1853 р., мали сина й доньку, третя дитина померла немовлям. Перша леді К. Л. Гаррісон активно долучалася до збору коштів на благодійність, приділяла увагу благоустрою Білого дому, вперше встановила там різдвяну ялинку. Вона померла 1892 р. від туберкульозу, а Гаррісон у 1896-му одружився вдруге.

Гаррісон відокремлював особисте життя від офіційного, був стриманою і віруючою людиною, з родиною майже непомітно жив у Білому домі, не організовував світських заходів, обмежив кількість відвідувачів і скоротив витрати на прийоми та банкети. Сенатор Т. Платт називав президента «айсберг Білого дому» через його холодність, непоступливість. Водночас Гаррісон мав гострий розум і легку манеру спілкування.

Саме за президентства Гаррісона в Білому домі з'явилася електрика (1891). Він був першим президентом, який записав свій голос на фонограф, останнім президентом, який носив бороду під час перебування на посаді. Гаррісон став останнім генералом Громадянської війни, який обіймав посаду президента США.

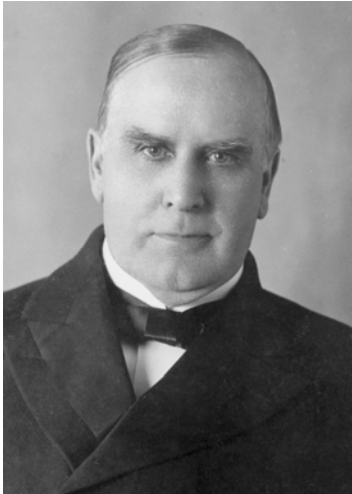
Із відомих висловлювань Б. Гаррісона

- Ми, американці, не можемо бути міжнародною поліцією, ні Господь, ніхто інший нам цього не доручав.
- Давайте берегти патріотизм і стримувати наші партійні чвари.
- Не дай Боже, щоб настав день, коли в розумі американців думка про людину як «споживача» перевершить думку про людину як Боже створіння, наділену «невід'ємними правами».
- Американський громадянин не може бути хорошим громадянином, якщо немає надії в його серці.
- Більш дешеве пальто (мається на увазі англійський імпорт) означає більш дешевого громадянина.
- Не час використовувати шкалу аптекарів, щоб зважити винагороду людей, які врятували нашу країну (сказано в контексті захисту пенсійної політики для ветеранів війни).

Л-ра: *Инаугурационные речи Президентов США* (2009) (pp. 158–167). Харьков: Folio; Ламмерсдорф, Р. (1997). Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона. In Ю. Хайдекинг Ю. (Eds.) *Бенджамин Гаррисон (1889–1893): Президент в тени Конгресса*. (pp. 304–309). Ростов-на-Дону: Феникс; Adelson, B. (2006). *Benjamin Harrison*. Minneapolis: Lerner Publishing Group; Harrison, B. (1901). Moore, A. C. (2006). *Benjamin Harrison: Centennial President*. New York: Nova Science Pub Inc. *Views of an ex-president*. Indianapolis. Retrieved from <https://archive.org/details/viewsofanexpresi00harrrich>; Peterson, N. L. (1989). *The Presidencies of William Henry Harrison and John Tyler*. Lawrence: University Press of Kansas; Socolofsky, H. E., Spetter, A. B. (1987). *The Presidency of Benjamin Harrison*. Lawrence: University Press of Kansas.

І. Погорєлова

МАК-КІНЛІ, Вільям (англ. *William McKinley*) – 25-й президент США (1897–1901), перший президент ХХ ст. та останній глава держави, який був учасником Громадянської війни у США. Діяч Республіканської партії.

Вільям Мак-Кінлі
(1843–1901)

Біографічні дані. Народився в м. Найлс, штат Огайо 29 січня 1843 р. Навчався в коледжі Аллеган. Згодом, коли розпочалася Громадянська війна, викладав у сільській школі. Він записався як рядовий до армії Півночі, а війну закінчив у чині майора. Після війни Мак-Кінлі вивчав право, відкрив офіс у Кантоні, штат Огайо. Як адвокат він захищав групу шахтарів-страйкарів, які закликали до бунту на шахті в долині Тускарава.

Здобувши освіту в юридичній школі Олбані (Нью-Йорк) і набувши досвіду в адвокатурі, Мак-Кінлі в 1877 р. був обраний до Конгресу США від 17-го округу штату Огайо. Як діяч Республіканської партії у Конгресі, він відстоював протекціонізм. Після переїзду до Вашингтона Мак-Кінлі виступив представником промислової групи, зацікавленої у високих протекціоністських тарифах. Завдяки своїй позиції з цього питання і підтримки кандидатури Дж. Шермана на пост президента в 1888 р. Мак-Кінлі отримав місце в бюджетному комітеті Палати представників, а також зблизився із впливовим підприємцем М. Ханною. У 1889 р. Мак-Кінлі був обраний головою бюджетного комітету і став автором акту, який названий його прізвищем. У 1890 р. він запропонував т. зв. «Білль Мак-Кінлі», що складався власне з двох окремих законопроектів (McKinley Administrative Bill, McKinley Tariff Bill), які мали одну мету – підвищення імпорتنих тарифів майже до 50 % із метою захисту американського промислового виробництва. Перший білль вступив у силу 01.08.1890 р., а другий – 06.10.1890 р. «Білль Мак-Кінлі» викликав сильне невдоволення у середовищі Демократичної партії; його непопулярність серед демократів допомогла їм здобути перемогу на виборах до Палати представників у листопаді 1890 р., а через два роки – провести на пост президента свого прихильника – Г. Клівленда. Зате Мак-Кінлі здобув значний авторитет у лавах своєї партії і за підтримки М. Ханни у 1891 р., а згодом (1893) був обраний губернатором штату Огайо.

«Білль Мак-Кінлі» встановив високі імпорتنі тарифи. Він дещо знизив мита на деякі види товарів і значно (до 18 %) підвищив їх на інші, надаючи президенту широкі повноваження підвищувати й знижувати тарифні ставки для держав Латинської Америки з політичних причин або у вигляді

репресалій¹. Вплив цього акта був значним не тільки в США, але і в Європі, де сильно постраждали багато галузей промисловості: текстильна промисловість у Німеччині, перламутрова – в Австро-Угорщині, уся промисловість Великої Британії та Ірландії. У США завдяки цьому акту значно знизилося увезення товарів з Європи, крім того, він не тільки не підвищив, як очікували, але і знизив заробітну плату в багатьох галузях.

Американський публіцист Р. У. Меррі в книзі про президента Мак-Кінлі зазначає: коли Мак-Кінлі, як здавалося, сумнівався, чи оголошувати війну Іспанії у 1898 р., то Т. Рузвельт у приватній бесіді сказав, що «хребет президента був такий м'який, як шоколадний еклер». Проте за зовнішнім виглядом Мак-Кінлі ховалися одночасно проникливість розуму, терплячість і хитрість.

Мак-Кінлі був учасником Громадянської війни ще в молодості. Відомий епізод, коли Мак-Кінлі служив інтендант; він сміливо провозив продовольство військам Півночі під обстрілами. Мак-Кінлі любив, щоб до нього зверталися «майор», але не вихвалявся своїми військовими подвигами. Під час однієї зустрічі колишніх солдатів мудро зазначив: «Мої товариші, спогади про війну солодші, ніж служба на війні».

Прихід на посаду глави держави. Мак-Кінлі став кандидатом у президенти від Республіканської партії у 1896 р. завдяки своєму досвіду конгресмена та губернатора, підтримці протекціонізму й кваліфікованому маневруванню свого головного прихильника – М. Ханна. На загальних виборах конкурентом Мак-Кінлі був В. Брайан. Завдяки підтримці М. Ханна, який просував Мак-Кінлі як кандидата, котрий забезпечив би процвітання та захист фінансових інтересів США, на відміну від радикального політика В. Брайана, Мак-Кінлі отримав 271 голос виборників супроти 176 голосів у його конкурента. Крім того, він отримав понад 7,6 млн голосів виборців із приблизно 13,6 млн, що голосували. При цьому він став переможцем у 23-х штатах із 45-и. Такий результат став найбільшою перемогою у президентських виборах за останніх 25 років.

На початку свого першого президентського терміну Мак-Кінлі сумнівався щодо затвердження Т. Рузвельта помічником секретаря військово-морського флоту на посаду, Її Рузвельт прагнув, щоб добиватися посилення американської морської могутності. Мак-Кінлі уважав, що він хоче миру, а Рузвельт завжди бажає з кимось воювати. Після все ж призначення Рузвельта на посаду, коли сенатор Г. Лодж почав агітувати за американське втручання у війну Куби проти Іспанії, Мак-Кінлі зазначив: «Я пройшов

¹ *Репресалії* (лат. repressalial – утримувати, зупиняти) – дипломатичний термін, вид міжнародно-правових санкцій, це односторонні примусові заходи, що застосовуються однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої з метою примусити припинити їх і прийняти запропоновані вимоги.

одну війну. Я бачив гори убитих солдатів; і я більше не хочу бачити такого».

Тим не менш, Мак-Кінлі бачив, що ізоляція не є можливою або бажаною для зростаючого промислового гіганта в глобальній економіці. Америці потрібні були нові ринки та захищені торговельні шляхи. Президент Мак-Кінлі сказав одному дружньому конгресмену: «Я підозрюю, що Рузвельт має рацію, і єдиною відмінністю між ним і мною є те, що я маю більшу відповідальність». Мак-Кінлі на посаді президента працював спокійно і неквапливо, шукаючи обхідні шляхи, що дозволило не тільки визволити Кубу від іспанського поневолення, але й захопити Філіппіни, просуваюти американські інтереси до Китаю.

На наступних президентських виборах-1900 Мак-Кінлі легко обійшов свого суперника-демократа В. Брайана. Брайан, який закликав до відмови від золотого стандарту та повсюдного використання срібних грошей, не зміг зібрати на свою кампанію достатньо фінансування. Мак-Кінлі, зі свого боку, зміг заручитися підтримкою великих бізнесменів, які не схвалювали ідей Брайана. Для порівняння: бюджет кампанії Мак-Кінлі склав близько 3 млн дол., а бюджет його опонента – всього 50 тис. дол. Вибори 1896 та 1900 рр. стали прообразом сучасних американських виборів з усією супутньою атрибутикою: рекламою, збором коштів, поїздками країною. У 1900 р. Мак-Кінлі був переобраний із більшим відривом від супротивника, ніж він отримав чотири роки тому: за нього проголосували 292 виборники (155 – за Брайана), Мак-Кінлі переміг у 28 штатах із 45, він отримав понад 7,2 млн виборців, що майже на мільйон більше, ніж Брайан.

Результат виборів продемонстрував задоволення американської громадськості від результатів Іспано-американської війни та економічного процвітання країни. Після другої інавгурації у березні 1901 р. Мак-Кінлі розпочав турне західними штатами, де його зустрічали натовпи радісних американців. Тур по країні закінчувався в Буффало, штат Нью-Йорк, де 05.09.1901 р. він виступив перед 50-тисячною аудиторією на Панамериканській виставці. Мак-Кінлі стояв серед тих, хто зустрічав гостей виставки, коли безробітний із Детройта, анархіст Л. Чолгош двічі вистрілив у нього. За твердженням очевидців, важко поранений президент сказав кілька фраз про свого вбивцю, серед яких були такі: «Це, мабуть, був якийсь нещасний хлопець, якого ввели в оману», «Він не знав, бідний хлопець, що він зробив. Він не міг цього знати».

У лікарні Буффало, куди доставили пораненого Мак-Кінлі, спочатку дали обнадійливий прогноз, але гангрена, яка була невідома того часу медицині, спричинила смерть президента через вісім днів. Операцію, щоб урятувати життя В. Мак-Кінлі, проводив не хірург, а акушер-гінеколог М. Манн, який був обраний нашвидкуруч зібраною групою лікарів. Однак, команді хірургів, яку він очолював, не вдалося знайти другу кулю в тілі

президента. Відомий винахідник Т. Едісон відправив до Буффало абсолютно новий рентгенівський апарат, яким так і не скористалися, бо вважалося, що стан Мак-Кінлі поліпшується.

Віце-президент Т. Рузвельт став наступником Мак-Кінлі. Смуток, який охопив американців після смерті Мак-Кінлі, можна порівняти зі тим, що був через 62 роки, після вбивства Дж. Кеннеді. Суд над Л. Чолгошем завершився винесенням убивці смертного вироку на електричному стільці.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Президент Мак-Кінлі закінчив період домінування Конгресу в країні та централізував федеральну владу в Білому домі. Він змінив президентську політику шляхом методичної побудови національної бази республіканців, шукаючи прихильників і виборців для своєї партії, а не просто покладаючись на натхненні промови.

Зовнішня політика визначила спадщину президента Мак-Кінлі, починаючи з конфлікту на Кубі, де іспанські сили намагалися придушити революційний рух. Незважаючи на те, що американська преса та громадськість були обурені кровопролиттям, Мак-Кінлі сподівався уникнути втручання і тиснув на Іспанію, щоб вона пішла на поступки. Після затоплення лінійного корабля «Maine» у лютому 1898 р., яке було викликане зовнішнім вибухом, спричиненим іспанською міною, Мак-Кінлі звернувся до Конгресу з проханням втрутитися у конфлікт; і упродовж стоденної війни армія США здобула перемогу над Іспанією.

Паризький договір (підписаний у 1898 р., ратифікований Конгресом у 1899 р.) офіційно завершив Іспано-американську війну. Після її завершення Іспанія відмовилася від Пуерто-Ріко, Гуама та Філіппін на користь США, а Куба отримала незалежність. Противники договору звинувачували його в тому, що Мак-Кінлі був «імперіалістом».

Мак-Кінлі змінив політику свого попередника Г. Клівленда і висловився за те, щоб Гавайї перетворилися на територію США. Після Іспано-американської війни стратегічне значення розташування островів у Тихому океані стало більш очевидним, а законопроект про анексію, який підтримав Мак-Кінлі, був схвалений Палатою представників і Сенатом (1898).

Адміністрація Мак-Кінлі також проводила впливову політику «відкритих дверей», спрямовану на підтримку американських комерційних інтересів у Китаї та забезпечення сильної позиції США на світових ринках. У 1900 р. Мак-Кінлі підкріпив цю політику, відправивши американські війська, щоб допомогти придушити Боксерське (Їхетуанське) повстання – націоналістичний виступ проти втручання країн Заходу та Японії у внутрішні справи Китаю.

Основні невдачі періоду президентства. Після перемоги в Іспано-американській війні, США залишили на Філіппінах Гуаму велику кількість військово-морських сил. Філіппінці швидко створили свою незалеж-

ну республіку, очікуючи на підтримку США. Але Мак-Кінлі наказав американським силам розпочати військові дії проти Філіппінської республіки та подальшого повстанського руху. Війна була настільки непопулярна в США, що громадяни пропонували викупити Філіппіни в уряду, щоб остро-
рови отримали свою незалежність.

Отримав визнання за: централізацію федеральної влади, політику «відкритих дверей», успішність завершення Іспано-американської війни.

Був критикований за: Мак-Кінлі не прославляв національну велич. Він більш ідеалістично говорив про необхідність «підняти і цивілізувати» народ Філіппін. На нього небезпідставно нападали антиімперіалісти, серед них був і письменник М. Твен. Вони стверджували, що президент лицемірно захопив чужі землі, намагаючись видавати себе за доброго християнина. Але саме такий підхід Мак-Кінлі, який першим створив баланс між демонстрацією військової сили та виконанням гуманітарних цілей – між реалізмом і ідеалізмом, – визначатиме американську зовнішню політику XX ст.

Оцінка світовою громадськістю. Більшість істориків погоджуються, що вибори Мак-Кінлі знаменували зміну двох політичних епох, названими «третьою та четвертою партійними системами». Підкреслюється його прихильність до програм розвитку національного бізнесу, промисловості та модернізації. Особистий контроль Мак-Кінлі за виборчою кампанією 1896 р. надав йому можливість змінити інститут президентства, а не просто слідувати партійній платформі, представляючи себе голосом народу. Зокрема, історик М. Дж. Корзі стверджував, що була спокуса побачити Мак-Кінлі як ключову фігуру в переході від домінування Конгресу до утвердження президентської гілки влади, але ця зміна була поступовим процесом на зламі XIX–XX століть.

Виборці, здавалося, відчували, що він був добрим, вдумливим президентом. Але його великодушність була добре знайома опонентам, і ним могли безжально маніпулювати, коли це було потрібно. Політик із витонченими манерами, Мак-Кінлі так повадився з людьми, щоб вони думали, що його ідеї є їх власними. Він був стійкою, доброзичливою політичною фігурою, але, водночас, поступливою або майже інертною, яка більшою чи меншою мірою підкорялася силам, які він не міг або не хотів контролювати.

Похований Мак-Кінлі у Кантоні. Меморіал, присвячений йому та його сім'ї, був відкритий 30.09.1907 р. Пам'ять про Мак-Кінлі вшанована пам'ятником у м. Найлс, де він народився, та у інших місцях; його ім'ям названі десятки шкіл, вулиці, неурядові організації, бібліотеки тощо. Золотошукач В. Дікі назвав ім'ям президента гору на Алясці, хоча Мак-Кінлі ніколи там не бував. Назва була затверджена офіційно президентом В. Вільсоном у 1917 р. Найвища вершина США, яка отримала ім'я 25-го президента, була знову перейменована на Деналі у 2015 р. (ця назва була дана

корінними жителями Аляски наприкінці XIX ст. і понад сорок років тривало намагання повернути горі її первинну назву). Портрет Мак-Кінлі зображений на раритетній банкноті 500 амер. дол.

Відомі особистості про В. Мак-Кінлі

- Мак-Кінлі зовсім не дбав про свою репутацію, але він завжди йшов своїм шляхом (*26-й президент США Т. Рузвельт*).
- Я глибоко вражений новинами про передчасну смерть президента Мак-Кінлі. Я поспішаю висловити найглибшу та найщирішу симпатію німецького народу великій американській нації. Німеччина сумує разом з Америкою за її благородним сином, який загинув, виконуючи свій обов'язок перед своєю країною та народом (*імператор Німеччини Вільгельм II*).
- Усі наші люди любили президента. Його доброзичлива природа та приємні риси характеру, дружнє ставлення до всіх довго житимуть у свідомості та серцях співвітчизників. Він так любив їх у відповідь за такий патріотизм і безкорисливість, що в цю годину горя і приниження він сказав би їм: «Це воля Божа. Я задоволений. Якщо в моєму житті є урок, нехай його дадуть тим, хто ще живе, і залишить долю своєї країни в своїх руках» (*22-й та 24-й президент США Г. Клівленд*).
- Коли буде написана історія його часу, він виступить у ролі великої фігури в роки, які були настільки переповнені подіями. Він здобув всю довіру нації своїм патріотизмом, мудрістю та здібностями, так само, як і завоював свою любов своєю добротою і добром для всіх людей (*Г.К. Лодж*).

Найвідоміші промови. Перша (04.03.1897 р.) і Друга (04.03.1901 р.) інавгураційні промови; останній виступ на Панамериканській виставці в м. Буффало, штат Нью-Йорк.

Друкований доробок. У 1900 р. була видана книга промов і звернень Мак-Кінлі, до якої увійшли всі його виступи та звернення, починаючи з березня 1897 р.

Приватне життя. Сімейне життя 25-го президента США було трагічним. У 1871 р. Мак-Кінлі одружився з Ідою Сакстон, яка працювала касиром у банку свого батька. У родини народилися дві доньки, обидві померли маленькими. Здоров'я дружини погіршилося через флебіт та епілепсію. Під час свого життя у Білому домі Іда часто приймала заспокійливі медикаменти, щоб мати змогу виконувати функції Першої леді. Коли вона зазнавала епілептичного нападу, Мак-Кінлі закривав її обличчя хустинкою. У джерелах суперечливо характеризують відносини подружжя: в одних ідеалізовано стверджується про постійне піклування Мак-Кінлі про дру-

жину-інваліда, в інших – відзначене не надто достойне його ставлення до Першої леді.

Із відомих висловлювань В. Мак-Кінлі

- Ми повинні вивчати Біблію, але не обмежуватися тільки цим. Ми повинні впроваджувати її в життя.
- Ми ніколи не будемо воювати – хіба що за захист миру.
- У вільній торгівлі торгівець є господарем, а виробник – рабом. Протекціонізм є лише законом природи, законом самозбереження, саморозвитку, забезпечення найвищої та найкращої долі людської раси.
- Поки ми ведемо війну і до її завершення, ми повинні утримувати все, що ми маємо; коли війна закінчиться ми повинні утримувати те, що ми хочемо.
- Наша щира молитва полягає в тому, що Бог милостиво гарантує процвітання, щастя та мир усім нашим сусідам і благословляє усі народи та держави світу.

Л-ра: Гончар, Б. (2004). Мак-Кінлі Вільям. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія* (Vol. 2). Київ: Знання України; Armstrong, W. H. (2000). *Major McKinley: William McKinley and the Civil War*. Kent: Kent State University Press; Damiani, B. P. (1987). *Advocates of Empire: William McKinley, the Senate, and American Expansion, 1898–1899*. New York: Garland Publishing; Dobson, J. M. (1988). *Reticent Expansionism: The Foreign Policy of William McKinley*. Pittsburgh: Duquesne University Press; Gould, L. L. (1980). *The Presidency of William McKinley*. Lawrence: Regents Press of Kansas; Hamilton, R. F. (2006). *President McKinley, War and Empire*. New Brunswick: Transaction Publishers; Korzi, M. J. (2004). A New Migration of Political Forces: Party Decline and Presidential Leadership in Late Nineteenth-Century America. *Polity*, 36 (2), 251–282; Morgan, H. W. (2003). *William McKinley and His America*. Kent: Kent State University Press; Merry, R. W. (2017). *President McKinley: Architect of the American Century*. New York: Simon and Schuster.

М. Лучак

Теодор Рузвельт
(1858–1919)

РУЗВЕЛЬТ, Теодор (англ. *Theodore Roosevelt*) – 26-й президент США (1901–1909), наймолодший президент в історії країни (на час обрання йому було 42 роки); діяч Республіканської партії США, а згодом (з 1912 р.) лідер нової партії – Прогресивної партії США. Лауреат Нобелівської премії миру (1906).

Біографічні дані. Народився 27 жовтня 1858 р. у штаті Нью-Йорк у забезпеченій сім'ї переселенців із Голландії, яка належала до верхів суспільства. Клаус ван Роозвельт¹ ступив на берег Америки в Новому Орлеані в 1640-х рр. Його два онуки стали основоположниками двох родових гілок, з яких походили два президенти США – Т. Рузвельт і Ф. Д. Рузвельт. Батько, Т.

Рузвельт-старший, був шанованою людиною, вів торгівлю склом; мати, М. Буллок, походила з аристократичного роду плантаторів зі штату Джорджія.

Рузвельт був другою з чотирьох дітей у родині. У дитинстві мав слабе здоров'я: страждав на короткозорість, астму, та й узагалі був хворобливим. Тому замість того, щоб пустувати, як більшість дітей, багато часу читав. Початкову освіту отримав удома, в приватних вчителів. Особливу зацікавленість виявляв до філософії, природничих наук і літератури. Аби позбавитися фізичних вад, Рузвельт щоденно виснажливо тренувався усе життя (бокс, теніс, кінний спорт, подорожі). У 12-річному віці йому нарешті вдалося здолати хвороби та відновити здоров'я. Одночасно з наполегливістю, юний Рузвельт виховав у собі й зверхність до інших, егоїзм, упертість; ці риси яскраво проявилися в часі його президентства.

Рузвельт вступив до Гарвардської школи Фі Бета Капа, маючи намір стати вченим-натуралістом (1876). Захопившись суспільно-політичною сферою, політичними дебатами, він долучився до підготовки однієї із гарвардських газет «Адвокат», згодом став її редактором. В університеті Рузвельт приєднався до Республіканської партії. Наставником у політичній діяльності для нього був Д. Меррей. У своїх виступах Рузвельт найчастіше порушував проблему корупції, яка пізніше стала однією з провідних у його політичній кар'єрі. Після закінчення Гарварду вивчав юриспруденцію в Колумбійській юридичній школі (з 1880 р.). У рейтингу випускників Рузвельт був 21-им (зі 158-ти).

У жовтні 1880 р. одружився з А. Гетевей Лі, донькою відомого банкіра. Увесь наступний рік Рузвельт навчався, подорожував Німеччиною.

¹ Прізвище «Рузвельт» – голландського походження; перекладається як «поле троянд».

Уже в 1881 р. Рузвельт прицільно зайнявся політикою й одразу був обраний до Зібрання штату Нью-Йорк від Республіканської партії США. Там він зарекомендував себе як реформатор, противник корупції «брудних» бізнесменів. Забезпечений молодий політик мав можливість зайняти незалежну позицію і розпочав боротьбу з різними проявами тогочасної політичної корупції. Завдяки цьому Рузвельт набув великої популярності, став наймолодшим в історії США лідером опозиції в законодавчих зборах.

Важко переживаючи втрату дружини (померла одразу після народження дочки) та матері, Рузвельт у 1884 р. вирішив відійти від політики, переїхав у Дакоту, де зайнявся скотарством. У 1886 р. через посуху він зазнав фінансового фіаско і повертається до Нью-Йорка. Виставив свою кандидатуру на виборах мера, але програв вибори демократу А. Х'юїту.

Під час президентської кампанії 1888 р. Рузвельт підтримав кандидата-республіканця Б. Гаррісона, після перемоги якого увійшов до Комісії з реформи цивільної служби (1888–1895). Робота в комісії дала змогу молодому політику популяризувати себе ще більше.

У 1895–1897 рр. Рузвельт очолював поліцію Нью-Йорка. Він відповідально ставився до роботи, патрулював кримінальні райони, активно боровся з корупцією в правоохоронних органах, розкривав зв'язки злочинців і поліцейських. І хоча йому не вдалося викоренити злочинність і зловживання в поліції, але вдало рекламуючи кожен свій успіх, він домогся подальшого зростання своєї популярності.

Питаннями зовнішньої політики Рузвельт зайнявся на посаді заступника військово-морської адміністрації (1897–1898). Він уважав, що необхідно розбудовувати військово-морський флот, який «забезпечить честь американського прапора», підтримував будівництво каналу через Нікарагуа, виступав за військові заходи проти Чилі, вимагав анексії Гавайських островів: «Якби це залежало від мене, я б завтра анексував ці острови...». «Я хотів би, – писав Рузвельт, – щоб „Доктрина Монро“ дотримувалася у всій її цілісності. Всім серцем і душею я вірю в цю політику».

Після початку Іспано-американської війни 1898 р. Рузвельт знову залишає політику, з ковбоїв і мисливців Дакоти створює перший кавалерійський добровільний полк «*Rough Riders*». Командуючи своїми, як їх прозвали, «лихими вершниками», Рузвельт був учасником бойових дій на Кубі. З цієї війни Рузвельт повернувся національним героєм.

У 1899 р. Рузвельта було обрано губернатором штату Нью-Йорк. На цій посаді він вирізнявся незалежністю (втілював у життя особисті принципи), намагався здійснити низку перетворень в управлінні штатом, домогся прийняття акту про оподаткування великих компаній. Рузвельт проявив себе як новатор, започаткувавши сучасний стиль спілкування американських політиків: енергійний, відкритий для громадян, давав по дві прес-конференції щодня.

6 листопада 1900 р. президентом США стає В. Мак-Кінлі, а віцепрезидентом – Рузвельт. Обіймаючи цю посаду, він прагнув посилити власні позиції, готував коаліцію до наступних президентських виборів 1904 р. Але 6 вересня 1901 р. на Панамериканській виставці в Буффало анархіст здійснив замах на Мак-Кінлі, після якого той невдовзі помер.

Прихід на посаду глави держави. Рузвельт прийняв присягу і став президентом США (14.09.1901). Представники Нью-Йоркської фондової біржі вимагали від Рузвельта обіцянки дотримання консервативних поглядів і шляхів вирішення державних задач. Ставши президентом, Рузвельт був змушений у своєму першому посланні Сенату заявити, що у всьому буде продовжувати політику В. Мак-Кінлі. Він зберіг без змін увесь кабінет попередника.

Основні досягнення для країни періоду президентства. У грудні 1901 р. у зверненні до обох палат парламенту Рузвельт окреслив основні проблеми, на порозі яких опинилися США. Йшлося про великі трести і корпорації, регулювання діяльності яких не мало відповідного юридичного та правового забезпечення, тому необхідно було встановити державний контроль над промисловими гігантами. «Несправедливо, якщо багаті стають багатшими, а бідні біднішими», – говорив Рузвельт.

Перший антитрестовий акт Рузвельта (1901) – поділ залізничної компанії «Northern Securities Company» на дві окремі компанії – створив прецедент, завдяки чому держава врешті врегулювала проблему трестів. Уряд у 1901–1908 рр. ініціював понад 20 судових процесів щодо великих корпорацій, обвинувативши їх в порушенні «Акта Шермана» (був прийнятий ще у 1890 р., але фактично не діяв). Частину компаній за рішенням суду було розпущено чи поділено, а Рузвельт зажив слави «руйнівника трестів». Він не прагнув знищити корпорації, лише запровадити державне регулювання великих компаній, обмежити їхні спроби монополізувати ринок: «Ми повинні розвиватися шляхом еволюції, а не революції».

У посланні Конгресові США у 1902 р. Рузвельт заявив про готовність уряду бути арбітром між робітниками та підприємцями, дотримуватися «справедливості» у робітничому питанні. Його уряд проводив «справедливий курс» щодо робітників, неодноразово втручався у страйки на користь страйкарів.

Його адміністрацією було розроблено, а пізніше прийнято три важливі акти: 1) створено Адміністрацію торгівлі та праці зі спеціальним Бюро у справах корпорацій (1903), що уможливило контроль над підприємствами національного рівня (посилено імміграційні акти, запроваджено 8-годинний робочий день, охорону праці жінок і дітей); 2) «Акт щодо сприяння розгляду судових справ, які стосувалися корпорацій і трудових відносин» (1903); 3) «Акт Елкінса» (1906) про заборону підняття тарифів на залізничні перевезення. Одночасно було прийнято два популярні акти –

про державний контроль якості виготовлення ліків і харчових продуктів та про контроль умов праці.

Іншим важливим напрямом діяльності уряду Рузвельта була охорона довкілля. Для захисту диких тварин і рослин поряд із вже існуючим Єллоустонським національним парком було створено 5 нових (один із них – у Північній Дакоті – названо на честь Рузвельта); 51 пташиний заказник; схвалено акти щодо охорони життя дикої природи на Алясці та в окрузі Колумбія. Було започатковано план зрошування посушливих регіонів заходу країни, також передбачалося будівництво великих гребель і водосховищ. За Рузвельта, у 1908 р., було створено Бюро розслідувань при Департаменті юстиції, яке згодом стало могутнім і впливовим Федеральним бюро розслідувань.

Рузвельт був переконаний у необхідності побудови «національного суспільства», основу якого становили три чинники: територія, мова, нація. Ці поняття також були тісно пов'язані з позиціонуванням США як світової держави, ідеєю лідерства і переважання англосаксонської раси. На практиці «національне суспільство» Рузвельта було відкрите лише для тих, хто мав європейське походження. Принципово іншу позицію глава держави займав щодо вихідців із Африки й Азії. Досконале вивчення англійської мови кожним новоприбулим розглядалося як елемент творення «справжнього» американця.

У ставленні до афроамериканців Рузвельт виявляв поміркованість, боровся зі судами Лінча. Уперше в історії США він виступив ініціатором запрошення афроамериканця Б. Вашингтона (який народившись рабом, здобув добру освіту та очолив один із технічних вищих навчальних закладів для афроамериканців в Алабамі) на обід із сім'єю президента в Білий дім. Щодо корінних індіанців Рузвельт проводив політику примусового окультурення: «Світ ніколи не просунеться вперед, якщо землі будуть використовуватися як заповідники дичини для жалюгідних дикунів».

Основою зовнішньополітичної концепції Рузвельта була думка про те, що великі імперіалістичні держави повинні знайти форму якщо не зближення, то примирення своїх інтересів, а всю енергію звернути на нецивілізовані простори землі, влаштування меж яких допоможе закріпити компроміс. За Рузвельта США піднялися до рангу світової держави, було створено потужні військово-морські сили, побудовано міжокеанський Панамський канал, а щодо країн Європи – здійснювалися системні спроби їх витіснення з політичного життя Західної півкулі. Головною метою президента стало панування США на Тихому океані. За президентства Рузвельта суттєво збільшено розмір флоту, створено Великий Білий флот, який здійснив навколосвітню подорож (1907).

З ім'ям Рузвельта пов'язана політика «великого кийка» і «світового поліцейського». Він на початку XX ст. визначив три напрями політики

США: 1) південноамериканський – передбачав витіснення європейських держав з цього регіону; 2) азійський – покликаний забезпечити посилення американських позицій в Китаї та стримування Японії; 3) європейський – спрямований на зміцнення впливу США в Європі, для чого їй потрібен був згаданий «великий кийок» – потужний військово-морський флот.

Президент розглядав реалізацію «Доктрини Монро» всіма державами Північної та Південної Америки як гарантію майбутнього універсального миру в Західній півкулі. Запорукою цього миру було забезпечення США можливості утвердження незалежності малих держав Нового світу. 6 грудня 1904 р. Рузвельт звернувся до Конгресу з «Поправкою Рузвельта» («Roosevelt Corollary» – продовження «Доктрини Монро»), суть якої втілена в тезі: «Говори м'яко, але носи великий кийок із собою, і ти далеко підеш». Так проголошувалося право США виконувати функції міжнародного поліцейського в усьому латиноамериканському регіоні.

Щодо Куби була прийнята «Поправка Платта» (1901), яка по суті запроваджувала в цій країні окупаційний режим. Куба перетворювалася на протекторат, визнавалося право інтервенції США в будь-який час, вводилася заборона брати позики в інших держав, укласти договори про надання територій будь-якій державі, Гуантанамо та Сантьяго передавалися для розміщення американський військово-морських баз, регламентувалося будівництво доріг, електростанцій, вивезення цукру (1903). У 1906, 1909 рр. американські військові відправлялися для придушення революцій на Кубі; ця практика продовжувалася й у пізніше.

У грудні 1905 р. адміністрація Рузвельта нав'язала митний контроль Домініканській республіці (всі митниці переходили під юрисдикцію США), яка фактично стала протекторатом, а всі фінансові потоки країни перейшли під контроль клану Рокфеллерів.

Особливо цікавила Рузвельта можливість будівництва Панамського каналу. «Найважливіше, що я зробив, коли був президентом, – писав Рузвельт, – стосується Панамського каналу». Для того, щоб отримати контроль над територією, він домогся відторгнення Панами від Колумбії, визнавши незалежність першої.

Незважаючи на очевидне прагнення до експансії, Рузвельт у 1906 р. отримав Нобелівську премію миру як співавтор мирних договорів. Зокрема, він брав активну участь у врегулюванні відносин та організації мирних переговорів між Росією і Японією (1906). У своїй Нобелівській промові Рузвельт закликав до створення «ліги миру», чим фактично висунув ідею заснування Ліги Націй: «Ми – найбільша фізична сила, і мир на Землі залежить від нас».

Рузвельт із перших років при владі проявив себе як президент нового типу, який опікувався і власним іміджем, і іміджем країни. Він мобілізував газети на підтримку своєї політики, створив справжній «газетний ка-

бінет» із лояльних журналістів, яким довіряв «гарячу» інформацію. Цілеспрямовано формуючи громадську думку про свою надзвичайну працездатність і успішність, він домогся того, що у пресі писали, що він дуже енергійний, перебуває у вічному русі, за день може прочитати три книги, починає роботу о 08.30 і не припиняє її навіть під час гоління і прийому їжі.

Рузвельт увійшов в історію як президент, який реставрував Білий дім, відкрив у ньому резиденцію для відвідувачів незалежно від їх соціального статусу та громадянства. У 1901 р. резиденція офіційно отримала назву Білий дім (до цього її називали Президентським палацом і Адміністративним особняком).

Промовистим також є приклад популяризації Рузвельта через іграшку «Teddy Bear». Іграшка була створена після широко розрекламованого факту: на полюванні президент зжалився над молодим ведмедем, загнаним мисливцями, і відмовився вбивати його (хоча наказав мисливцям зробити це). Дізнавшись про це з газет, дружина власника магазину іграшок М. Мічтома зшила ведмедика і, отримавши згоду Рузвельта, назвала його «Teddy» (1902). Популярність ведмежат величезна й нині.

Основні невдачі періоду президентства. Політична біографія Рузвельта має і негативні відтінки. Приміром, у сфері національної політики він залишався вірним ідеям переваги білої людини над афроамериканцями, індіанцями та вихідцями з Азії. Його політичний світогляд можна схарактеризувати думкою, що суспільні процеси в країні і за кордоном визначаються волею сильної особистості. Рузвельт уважав, що актів права і пристоїності потрібно дотримуватися, але визначна людина не повинна обмежувати себе такими умовностями. Зокрема, політик писав, що його «жодною мірою не хвилює вбивство будь-якої кількості людей, якщо це виправдано» (1902).

Рузвельт організував висунення кандидатури керівника своєї військової адміністрації В. Тафта на президентських виборах 1908 р. Він сам влітку того ж року дав обіцянку не балотуватися і надав всю можливу підтримку саме Тафту. Але більшість членів Республіканської партії виступили за висунення Тафта, у результаті чого Рузвельт розколов партію і створив нову Прогресивну партію, від якої і виступив на виборах (1912). Цей розкол призвів до того, що переміг кандидат Демократичної партії В. Вільсон. За Вільсона проголосувало 6 млн 286 тис. виборців, за Рузвельта – 4 млн 126 тис., за Тафта – 3 млн 484 тис.

Отримав визнання за: докорінну зміну парадигми соціального облаштування США, виведення держави на арену світової політики. Він створив принципово новий стиль президентського керівництва: енергійність і швидкість прийняття рішень. Суть методу Рузвельта – бути в центрі уваги. Розвитку популярності, накопиченню політичного капіталу сприяла

постійна увага преси до його екстравагантних манер, дотепності та винахідливості, захоплення працездатністю президента. Одна з кімнат для зустрічей в західному крилі Білого дому називається «кімнатою Рузвельтів»; іменована так у 1969 р. на честь одразу двох колишніх президентів: Т. Рузвельта, при якому спочатку було побудовано західне крило, і Ф. Д. Рузвельта, який його розширив.

Був критикований за: найперше, схильність до диктатури. У 1904 р. з'явилася карикатура, яка зображала Рузвельта, який одягає корону і заявляє: «Держава – це я, Теодор І, король Америки». А на запитання: «Що йому здавалося найважчим під час президентства?», він відповів: «Залишити цю посаду». Експансіоністська зовнішня політика Рузвельта (розглядав Карибське море і Мексиканську затоку як «Американське Середземномор'я») також гостро критикувалася сучасниками. Підтримуючи анексію Філіппін, Рузвельт цілковито виправдовував віроломство американців (зокрема масове знищення мирного населення, коли загинули 20 тис. військових і понад 200 тис. мирних філіппінців) і, наполягаючи на нездатності філіппінців до самоврядування, вимагав введення на островах американської адміністрації.

Критикований Рузвельт був і за зловживання під час будівництва Панамського каналу. Журналіст Дж. Пулітцер провів розслідування і стверджував, що 14 із 40 млн дол., виділених для французьких акціонерів урядом США, було привласнено. Говорилося, що безпосередньо до цих зловживань причетний зять президента.

Оцінка світовою громадськістю. На початок ХХ ст. США перетворилася на наймогутнішу світову державу. Прогресивні перетворення проводилися у всіх сферах життя – економіці, політиці, соціальній сфері, філософії, охороні природи тощо. Саме Рузвельт започаткував усі ці перетворення, він залишив визначальний слід в американській політиці та історії. У. Ліппман писав, що сім років його президентства «були вирішальним періодом в американській історії». У Південній Дакоті на горі Рашмор висічено зображення Рузвельта разом з іншими трьома відомими президентами США. Побутує думка, що Вашингтон заснував республіку, Лінкольн уберег її від розколу, а Рузвельт відродив і оновив її.

Відомі особистості про Т. Рузвельта

- Це найвидатніша людина, що опинилася в Білому домі з часів Лінкольна, найенергійніша – з часів Джексона і найначитаніша – з часів Адамса (*Х. Бруган*).
- Смерть була змушена забрати його сплячим, оскільки якби Рузвельт не спав, то він би просто так не здався і вступив в бій (*Т. Маршалл*).

- Його ентузіазм, витривалість і життестійкість здавалися безмежними. Як кандидат у віце-президенти на виборах 1900 р. він під час виборчої кампанії на користь тодішнього президента В. Мак-Кінлі виголосив 673 промови і проїхав 20 тисяч миль (*Дж. Максвелл*).
- Рузвельт втілює в собі новий рух, рух сучасного та майбутнього (*Франц Йосиф I*).
- Містер Рузвельт – найжахливіше з усіх лих, які звалювалися на нашу країну з часів Громадянської війни. Але величезна кількість людей люблять його до божевілья, просто обожають. Така істина. Вона звучить як наклеп на розумові здібності роду людського (*М. Твен*).
- Рузвельт був досвідченим політиком в питанні балансу сил. Він наполягав на міжнародній ролі для Америки, бо цього вимагали її національні інтереси, і тому, що глобальний баланс сил був, на його думку, немислимий без американської участі (*Г. Кіссінджер*).
- Єдиний спосіб спілкуватися з таким супротивником, як Рузвельт – це дивитися на зорі над його головою (*28-й президент США В. Вільсон*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Коли в 1909 р. закінчився другий термін президентства, Рузвельт проводив багато часу в подорожах, читав лекції у французьких, британських університетах, побував в Африці. У 1909 р. здійснив експедицію в Африку, звідки прислав понад 300 експонатів цінних зразків тварин і рослин у Смітсонівський інститут. В експедиції до Бразилії досліджував ріку Ріо-да-Дівуда, яка згодом була названа його ім'ям – Ріо Рузвельт. В цій експедиції пошкодив ногу, захворів малярією і значною мірою підірвав здоров'я. Від 1913 р. працював над автобіографією.

Рузвельт відмовився від посади президента компанії в штаті Арізона і 1 млн доларів, запропонованих К. Жиллеттом («The Gillette Company»), обґрунтувавши це недовірою людині, яка «...продає леза і при цьому сама носить вуса» (1910).

На життя Рузвельта було здійснено два замаху. Перший – 14 жовтня 1912 р. під час передвиборчої кампанії у місті Мілуокі Дж. Шренком. Рузвельт пережив ще один напад у травні 1916 р. у Канзас-Сіті також під час виборчої агітації. У нього було кинуте ножа. Нападника не знайшли.

З початком Першої світової війни Рузвельт вимагав вступу США у війну в союзі з Великою Британією. Обґрунтуванню необхідності цього політичного кроку він присвятив працю «Америка і світова війна» (1915). На його переконання, США в цій війні перетворювалися із боржника Європи у її кредитора; саме від позиції США залежав подальший перебіг всесвітньої історії. Рузвельт попри свій вік сам хотів іти воювати. Він відправив на війну чотирьох синів, один із яких загинув.

На 60-му році життя його здоров'я різко погіршилося, турбували давні кардіопроблеми. 5 січня 1919 р. уві сні від відриву тромбу Рузвельт помер у своєму помісті.

Найвідоміші промови. Його публічні виступи вирізнялися емоційністю, експресією. Однією з найвідоміших була промова «Новий націоналізм» (1910). У ній уперше було використано це поняття, що стало в наступні роки політичним гаслом багатьох республіканських претендентів на виборні посади.

Відомою є промова в м. Мілуокі, під час якої в Рузвельта вистрілив нападник (1912). Куля пробила 50-сторінковий рукопис на грудях із промовою. Розуміючи відсутність небезпеки для життя, Рузвельт відмовився від допомоги, читав промову 90 хвилин, поки кров розпливалася по сорочці. Він звернувся до слухачів: «Пані та панове, не знаю, чи розумієте Ви, що в мене щойно стріляли, але Лося² так просто не вб'єш».

Друкований доробок. Першу свою книгу – «Війна на морі» – Рузвельт написав у 23 роки і заслужив репутацію серйозного історика (згодом обійняв посаду президента Американської асоціації істориків). У 1915 р. написана книга «Америка і світова війна». Після закінчення президентства Рузвельт активізує літературну творчість: загалом понад 2 тисячі статей, промов, послань, 38 книг. Ще очолюючи державу, Рузвельт став членом Американського інституту літератури та мистецтв. Крім Джефферсона, він був єдиним главою американської держави, особисто знайомим із кращими літераторами свого часу. Зокрема, поет Р. Фрост захоплювався Рузвельтом, писав, що той «розумівся на поезії».

Приватне життя. З першою дружиною – Е. Х. Лі, донькою відомого банкіра, Рузвельт познайомився, навчаючись у Гарварді. Від першого шлюбу з'явилася дочка Еліс. Після смерті дружини (1884) він одружився вдруге (1886) на подрузі дитинства – Е. К. Кероу. Шлюб був щасливим, у ньому народилося шестеро дітей.

Ранок Рузвельта завше починався з улюбленої їжі: за сніданком президент США міг з'їсти десяток курячих яєць. Він був першим президентом, який літав на літаку (на той час їх лише починали будувати), керував автомобілем, плавав на підводному човні. Завзятий боксер і борець дзюдо, президент Рузвельт відомий тим, що постелив у підвалі Білого дому тренувальні мати, а також організував простір для спарингу, де проводив бої з будь-ким, в тому числі з чемпіоном із боксу Дж. Салліваном.

За спогадами сучасників, Рузвельт був доволі честолюбним і егоцентричним; найменший осуд чи критика викликали у нього сильне роздратування. Завжди прагнув бути в центрі уваги. Один із його синів якось зга-

² Лось є символом Прогресивної партії, яку очолював Т. Рузвельт.

дував: «Батько не любить ходити на весілля і похорони, бо він не може бути нареченою на весіллі чи небіжчиком там».

Із відомих висловлювань Т. Рузвельта

- Великою нацією нас робить не наше багатство, а те, як ми його використовуємо.
- Найголовніша формула успіху – знання, як поводитися з людьми.
- Гадаю, що гірше, ніж черствість серця, може бути лише одне – м'якість мізків.
- На чолі реформ завжди стоїть божевільний.
- Усі необхідні джерела – у нас в голові.
- Роби, що можеш, із тим, що маєш, там, де ти є.
- Варто повірити, що це тобі під силу, і ти вже наполовину досягнув мети.
- Коли ти дійшов до кінця линви, зав'яжи вузол і тримайся.
- Знати, як правильно – це ніщо, доки не почнеш робити так, як правильно.
- Від кожного іммігранта треба вимагати вивчити нашу мову за п'ять років або забратися геть.

Л-ра: Аксельрод, А. (2015). *Теодор Рузвельт: Законы лидерства*. Москва: Эксмо; Лан, В. И. (1975). *От испано-американской до Первой мировой войны*. Москва: Наука; Питльована, Л. Ю. (2009). Т. Рузвельт: реформізм та експансія у США на зламі XIX–XX століть. *Військово-науковий вісник*, 11, 150-164; Уткин, А. И. (2003). *Теодор Рузвельт*. Москва: Эксмо; Gould, L. (1991). *Presidency of Theodore Roosevelt*. Lawrence; 100 знаменитих американців (2004). Харків: Фоліо.

О. Стадніченко

Вільям Говард Тафт
(1857–1930)

ТАФТ, Вільям Говард (англ. *William Howard Taft*) – 27-й президент США (1909–1913), адвокат, суддя, вчений-правознавець. Єдиний, хто за усю історію США перебував на посаді глави держави і водночас очолював Верховний суд США (1921–1930); військовий діяч, дипломат. Діяч Республіканської партії.

Біографічні дані. Народився 15 вересня 1857 р. у м. Цинциннаті, штат Огайо. Його батько, А. Тафт, був за фахом юристом, перебував на посадах судді, керівника військового департаменту й генерального прокурора США, а також на дипломатичній роботі. Навчався Тафт у Вудвортській школі в Цинциннаті. У 1874 р. вступив до Єльського коледжу, який закінчив

у 1878 р. За успішність був відмічений на другому місці з 121-го. Продовжив навчання в юридичній школі в Цинциннаті, здобувши ступінь бакалавра права (1880). Працював у газеті «Цинциннаті Комерс», висвітлюючи суддівську діяльність, допомагав батькові в його юридичній практиці. У 1880 р. отримав адвокатську ліцензію, а в січні 1881 р. – посаду помічника прокурора округу Гамільтон, штат Огайо. Через рік був призначений на посаду збирача внутрішніх доходів у головному районі штату Огайо з центром у Цинциннаті. Після відставки в 1883 р. розпочав політичну діяльність у лавах Республіканської партії. У 1887 р. був призначений на вакантну посаду судді Вищого суду Цинциннаті, а у квітні 1888 р. – обраний на цю посаду строком на п'ять років.

У цей період кар'єри прагненням Тафта було отримати посаду судді Верховного суду США. У 1889 р. його було рекомендовано президентові США Б. Гаррісону на заміщення вакантної посади судді Верховного суду США. Проте президент призначив його Генеральним прокурором США (1890). Перебування Тафта на цій посаді було доволі успішним: він виграв за один рік 15-ть справ із 18-ти у Верховному суді США. В 1892 р. Тафт подав у відставку із посади Генерального прокурора і до 1900 р. обіймав посаду судді апеляційного суду федерального округу, до якого належало його рідне місто Цинциннаті. Суддівську практику він поєднував із викладанням в юридичній школі Цинциннаті, де й сам навчався свого часу.

Активну політичну діяльність Тафт продовжував, розраховуючи реалізувати своє прагнення отримати посаду судді Верховного суду США. На президентських виборах 1896 р. він підтримував кандидата-республіканця В. Мак-Кінлі. У 1900 р. президент Мак-Кінлі призначав Тафта на посаду губернатора Філіппінських островів. Ці території стали колонією США після перемоги у війні з Іспанією в 1898 р. Тафт мав перебрати владу від військової адміністрації й організувати на островах

цивільне управління. 04.07.1901 р. Тафт прийняв повноваження від військового губернатора Філіппін А. Макартура. Від самого початку перебування на посаді він зіткнувся з величезними проблемами, позаяк на Філіппінах розгорнулася національно-визвольна війна проти США. За наявних умов Тафт намагався здобути симпатію місцевих до американської адміністрації: демонстрував свою позицію щодо расової сегрегації, показував ставлення до філіппінців як до рівних у правах із білими американцями і под. Згодом, уже ставши президентом США, він розвиватиме свою позицію щодо рівності прав людей незалежно від кольору шкіри, наголошуючи у своїй інавгураційній промові на важливості забезпечення рівних громадянських прав для чорношкірих і кольорових громадян США.

У вересні 1901 р. було вбито президента США В. Мак-Кінлі. Новим президентом став тодішній друг Тафта – Т. Рузвельт. 1902 р. він запропонував Тафту вакантну посаду судді Верховного суду США. Тафт відмовився, вважаючи, що його місію на Філіппінах іще не завершено. Намагаючись залучити Тафта до своєї близької команди, у 1903 р. Рузвельт запропонував йому посаду керівника військового департаменту і той погодився, вважаючи це допустимим, оскільки Філіппіни на той час перебували у віданні цього департаменту.

Діяльність Тафта на посаді губернатора Філіппін була загалом успішною. Навіть президент Рузвельт небезпідставно побоювався його як можливого конкурента на майбутніх виборах. На посаді керівника військового департаменту Тафт зайнявся питанням, яким опікувався й упродовж своєї президентської каденції, – будівництвом Панамського каналу. У 1903 р. США уклали угоду, за якою мали завершити будівництво каналу й стати його власником. Підставою для цього було здобуття Панамою незалежності від Колумбії. Відповідальність за будівництво каналу президент Рузвельт поклав на очолюваний Тафтом військовий департамент. Опікуючись будівництвом каналу, Тафту вдалося досягнути стабільного просування у реалізації цього проекту.

У 1906 р. до США звернувся президент Куби Т. Пальма за допомогою в припиненні внутрішнього протистояння. Тафт прибув у вересні 1906 р. на острів, прийняв на себе повноваження губернатора, упродовж двох тижнів перебував на цій посаді. 13 жовтня 1906 р. він передав повноваження Ч. Магуну. На посаді керівника військового департаменту Тафт не полишав філіппінські справи; він відвідав острови у 1905–1907 рр. У період свого перебування лобіював інтереси філіппінських фермерів щодо безмитного допуску їхньої продукції на американський ринок. Це спричинило протести американських фермерів і конфлікт Тафта із президентом Рузвельтом. У 1907 р. Тафтом було відкрито перший представницький орган на островах – Філіппінську асамблею.

Очолюючи військове відомство, Тафт продовжував здійснювати дипломатичні місії, провів низку важливих зустрічей із японськими високопосадовцями. У 1907 р. було укладено договір про відмову Японії від претензій на Філіппіни й визнання зі сторони США виключних інтересів Японії щодо Кореї.

Упродовж 1905–1907 рр. у вищих колах Республіканської партії Тафтом було досягнуто згоди про висунення його на посаду глави держави на чергових виборах після завершення другого строку повноважень Т. Рузвельта. Рузвельт забезпечив підтримку кандидатури Тафта від республіканців за умови збереження в державному апараті більшості представників своєї команди. У цей період як альтернативу участі у виборах Тафт розглядав можливість обійняти посаду Голови Верховного суду США.

На виборах 1908 р. Тафта було обрано президентом США.

Прихід на посаду глави держави. Тафт йшов на посаду президента як продовжувач політики і за підтримки свого знаменитого попередника – Т. Рузвельта. Його програма фактично проголошувала продовження курсу попереднього президента. Головні її позиції полягали у подальшому протистоянні монополізму в економіці й застосуванні антитрестівського законодавства, підтримці державою бізнес-інтересів громадян США за кордоном, посиленні обороноздатності країни, забезпеченні дотримання «Доктрини Монро» і здійсненні природоохоронних заходів – меліорації земель, покращення водних шляхів і припинення варварського вирубування лісів. Тафт був продовжувачем політики Рузвельта і щодо посилення ролі держави в житті країни, зміцненні її апарату й розширенні повноважень. Зокрема, він активно підтримував прийняття Шістнадцятої поправки до Конституції США, яку було схвалено Конгресом за його президентства в 1913 р. За цією поправкою Конгрес наділявся повноваженням встановлювати й збирати податки з доходів, незалежно від їх походження, не розподіляючи їх між штатами і без урахування перепису чи чисельності населення.

На виборах президента 1908 р. Тафт здобув перемогу, отримавши 321 голос колегії виборників проти 162 голосів, відданих його опоненту – В. Дж. Брайану.

У 1912 р. Тафт також брав участь у виборах президента США. Його опонентами були Т. Рузвельт від Прогресивної партії¹ і В. Вільсон – від Демократичної. У виборчому процесі демократ Вільсон розглядав Рузвельта як свого головного супротивника. У результаті Тафт отримав

¹ Прогресивна партія утворилась в результаті розколу Республіканської партії у процесі висунення кандидатів: на консерваторів – прихильників В. Г. Тафта, і прогресистів – прихильників Т. Рузвельта.

всього 8 голосів виборників, Рузвельт – 88, а Вільсон – 435. Таким чином, республіканці й Тафт, зокрема, зазнали нищівної поразки.

Основні досягнення для країни періоду президентства. За президентства Тафта стабільно продовжувалося будівництво Панамського каналу. Завершення цього проекту Тафт проголосив одним зі своїх президентських завдань. Він розглядав перспективи Панамського каналу як засіб покращення транспортного сполучення між східним і західним узбережжями країни, а також для покращення сполучення між східним узбережжям США і західним узбережжям Південної Америки. Країни західного узбережжя Південної Америки в США розглядалися як перспективні для американської економічної експансії.

Тафт послідовно відстоював дотримання принципів «Доктрини Монро» щодо недопущення розширення колоніальних володінь європейських держав на Американському континенті. Він проголосив необхідність розбудови армії та військово-морського флоту і підвищення їхньої боєздатності для готовності протидіяти агресивним діям як щодо США безпосередньо, так і проти країн Американського континенту.

Тафт проводив політику щодо покращення умов торгівлі між США і країнами Азії, Філіппінами, державами Південної Америки. Також у контексті розширення сфери економічних інтересів США в Америці й Азії Тафтом було проголошено заміну «дипломатії куль» на «дипломатію долара», виходячи із принципів гуманізму. Це було важливим і показовим, оскільки Тафт, перебуваючи на службі в адміністрації попередніх президентів США (В. Мак-Кінлі й Т. Рузвельта), безпосередньо здійснював американську політику щодо сфер впливу, здобутих у результаті Іспано-американської війни (1898).

Тафт реформував податкову та митну політику з метою стимулювання експорту товарів зі США, а також активного розміщення американських інвестицій за кордоном.

За президентства Тафта було завершено низку судових процесів щодо порушення антитрестового законодавства, зокрема, проти трестів Дж. Рокфеллера та Дж. П. Моргана. Також було ініційовано вісімдесят нових судових справ щодо порушення антимонопольного законодавства.

На початку XX ст. у США дуже гостро постало питання рівності виборчих прав чорношкірого населення штатів Півдня, оскільки конституціями сімох штатів це право обмежувалося шляхом введення «виборчого оподаткування», тестами на грамотність, а також на підставі «дідусевого застереження» (виборче право надавалося в разі якщо його мав дідусь громадянина). Тафт проголосив політику щодо забезпечення рівного виборчого права для всіх громадян, незалежно від кольору шкіри, зважаючи, що чорношкіре населення стало досить грамотним, аби їхнім виборчим правом не можна маніпулювати.

Основні невдачі періоду президентства. Втрата підтримки прогресивних республіканців, які його критикували за відхід від принципів політики Рузвельта. Не вдалося укласти торгівельну угоду із Канадою, якій Тафт надавав значної уваги, лобіюючи її ратифікацію в Конгресі. Надзвичайно важкого удару політичним позиціям Тафта завдало відстоювання на посаді його міністра внутрішніх справ Р. Балінджера. Цей політик і юрист був противником впровадження у життя такого природоохоронного заходу Рузвельта як створення державного фонду громадських земель. «Справа Балінджера» налаштувала проти Тафта громадську думку США. Тафт підписав «Акт Пейна – Олдрича», котрий мав встановити нижчі митні тарифи, попри сподівання Республіканської партії, що президент накладе вето. Прогресивні республіканці відстоювали продовження боротьби за нижчі митні тарифи, а Тафт висловився, що це найкращий тарифний акт, який вдавалося провести Республіканській партії. Проте, акт було прийнято в редакції, за якою зниження тарифних ставок було дуже не високим і, таким чином, Тафтові не вдалося виправдати очікувань від нього суттєвого зниження митних тарифів.

Тафт отримав прізвисько «Мирний Білл» після того, як був вимушений відступити під тиском Конгресу, намагаючись направити до охопленої громадянською війною Мексики дві тисячі солдат для захисту американських бізнес-інтересів. Фактично, мексиканську проблему Тафт залишив своєму наступнику.

Отримав визнання за: поступ у будівництві Панамського каналу; сприяння набуттю рівних прав чорношкірими і кольоровими громадянами; посилення економічного впливу США в Латинській Америці й Китаї; покращення відносин з Японією; активну роботу зі створення механізмів захисту громадян США за кордоном.

Був критикований за: політику в сфері тарифного законодавства; гальмування реалізації природоохоронних заходів, ініційованих Рузвельтом; загострення відносин з європейськими країнами через інтереси в Китаї. Рузвельт критикував політику Тафта щодо зближення із Японською імперією, бо був прихильником обережності у відносинах із цією державою.

Оцінка світовою громадськістю. Проголошена Тафтом політика «дипломатії долара» стала важливим економічним інструментом поширення американського впливу в світі. Тафт увійшов в історію як консервативний антипод політики свого попередника Рузвельта. Він також є одним із найактивніших захисників рівності громадянських прав чорношкірих і кольорових громадян США з білим населенням. Найбільш поширеною є оцінка Тафта в біографічній довідці на офіційному сайті Білого дому, де він характеризується як гарний юрист і адміністратор, але

не надто вдалий політик, що провів у Білому домі чотири незручні роки; відзначена його схильність до надмірної правової формалізації усіх справ, котрими займався, до всебічного розгляду питань.

На думку американського дослідника П. Арнольда, Тафт був незручним політиком. Його схильність розглядати кожну сторону питання була корисною як для Голови Верховного суду США, проте робила його нерішучим і неефективним як президента. Біограф Тафта А. Мейсон оцінював його президентство як таке, що пройшло непоміченим. Загалом, Тафт був президентом-технократом, котрий намагався досягати результатів скурпульозно дотримуючись букви закону. Він сам зазначав, що прагне досягати тих самих цілей до яких прагнув його попередник, але дотримуючись закону. Проте, його партія, американське суспільство і його час вимагали рішучих дій.

Тафтові іще за його перебування на посаді глави держави було присвячено іграшку – плюшевий «опосум Біллі» за аналогією із «ведмедиком Тедді», присвяченого попереднику Тафта Рузвельту. Проте «опосум Біллі» не набув такої популярності як «ведмедик Тедді».

Портрет Тафта розміщено на поштовій марці 1930 р. номіналом чотири центи, на поштовій марці номіналом 50 центів 1938 р.

Відомі особистості про В. Г. Тафта

- Принципи його керівництва не є принципами А. Лінкольна, а із Позолоченого віку (*Т. Рузвельт*, критикуючи Тафта під час виборчої кампанії 1912 р.).

- Рузвельт накопив багато сіна. Тепер Тафт має його скласти в сарай (*Представники прогресивного крила Республіканської партії* про висунення Тафта на посаду президента у 1908 р.).

- Якщо вони не підтримають Тафта, то отримають мене (*Т. Рузвельт* про висунення Республіканською партією Тафта на посаду президента в 1908 р.).

- Підбираючи склад свого кабінету, Тафт не надавав суттєвого значення ідеологічному критерію. Він підбирав склад кабінету з точки зору його функціональності, тих із ким буде комфортно працювати, а найбільш комфортно йому було працювати з юристами (*професор політичних наук університету Нотр-Дам П. Андерс*).

- Його призначення президентом В. Г. Гардінгом на посаду Голови Верховного суду США – місце, яке більше відповідало його характеру та компетентності, ніж посада глави держави, було здійснено як реалізація життєвих амбіцій і за загального схвалення. Це було безпрецедентне в

американській історії «повернення» (Із офіційного некрологу Тафту в газеті «The Times»).

- І. Тумульти² незадоволений Вами. Із великого державного діяча, котрого Америка створила впродовж десятиліть, ви виродились – ну, ви самі знаєте ввічливий термін (Г. Картер, кореспондент газети «Тайм-Стар» про ставлення до Тафта Білого дому після публічного схвалення ним застережень до Версальського мирного договору).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після поразки на виборах Тафт прагнув повернутися до юридичної практики, але на заваді цьому були численні призначення ним суддів у період перебування при владі: могли виникнути сумніви щодо об'єктивності процесів за участі в них Тафта. Тому екс-президент повернувся до викладацької діяльності й журналістики в сфері юриспруденції. У 1913–1921 рр. займався викладацькою діяльністю в Єльській школі права.

Також Тафт продовжив активну політичну діяльність. На президентських виборах 1920 р. він підтримував кандидата-республіканця В. Г. Гардінга, який здобув перемогу. Гардінг запропонував кандидатуру Тафта на посаду Голови Верховного суду США і Сенат її підтримав. Таким чином, Тафт став першим і єдиним, хто обіймав посаду і президента США, і голови Верховного суду США. Очолюючи вищу судову інстанцію, Тафт počував себе у звичній стихії: «Я наче і не був президентом». У 1925 р. він домігся виділення землі й коштів на будівництво приміщення для Верховного суду США, якого до цього суд не мав.

Помер Тафт 08.03.1930 р. Його поховано на Арлінгтонському національному кладовищі у Вашингтоні.

Найвідоміші промови. Інавгураційна промова (04.03.1909 р.), Четверте щорічне послання (03.12.1912 р.), після виголошення якого у політичний і дипломатичний лексикон було впроваджено поняття «дипломатія долара».

Друкований доробок. «Південь і національний уряд» (1908), «Антитрестівський закон і Верховний суд» (1914), «Етика на службі» (1915), «Наш Верховний Суддя і його влада» (1916), «Загроза передчасного миру» (1917).

Приватне життя. У 1886 р. Тафт одружився із Х. Херрон. Мав трьох дітей. Старший син Роберт був сенатором від штату Огайо, молодший, Чарлз – мером Цинциннаті. Донька Хелен займалась науковою і викладацькою роботою, мала вчене звання професора історії.

² Секретар президента В. Вільсона.

За віросповіданням Тафт був унітаріанином.

Тафт був найважчим президентом США. Коли завершився час перебування на посаді президента, його вага складала 152 кг за зросту 180 см. Про Тафта набув поширення анекдот, ніби він застряг у ванні в Білому домі, звідки його діставали шестеро чоловіків.

Після завершення своїх президентських повноважень Тафт активно зайнявся своїм здоров'ям. Дотримувався дієти, займався спортом. Він любив гольф і верхову їзду. Після завершення президентської кампанії 1908 р. він жартома сказав, що гольф і верхова їзда будуть основними його заняттями під час перебування на посаді глави держави. Саме завдяки Тафту в США набула поширення мода на гольф, що мало суперечливі відгуки в суспільстві.

Із відомих висловлювань В. Г. Тафта

- Кожен, хто склав присягу, таку, як складаю я, повинен відчувати важку відповідальність. Якщо не відчуває, то він не має уявлення про повноваження й обов'язки цієї посади, на яку збирається заступити, або ж йому бракує розуміння зобов'язань, які накладає присяга (*З інавгураційної промови 04.03.1909 р.*).

- Віддаленість нашого узбережжя від Європи й Азії зменшує необхідність утримувати велику армію на постійній основі, проте, виходячи із обережності, ми маємо мати армію у достатній чисельності й так організовану, щоб із цього ядра вона могла у необхідний момент вирости адекватно викликам (*З інавгураційної промови 04.03.1909 р.*).

- Я маю надію на покращення добрих відносин між Півднем та іншими регіонами країни. Моя основна мета не в тому, щоб впливати на виборчі процеси в цих штатах. Це вторинне. Я очікую на зростання толерантності до всіх політичних поглядів та їх адвокації на Півдні, а також на існування поважної опозиції в кожному штаті. Навіть більше того, до усвідомлення всіма громадянами на Півдні, що цей уряд є їхнім урядом і що офіцери в штатах є їхніми офіцерами.

- Чорношкірі тепер американці. Їх предки прийшли сюди багато років тому проти їхньої волі, тепер це їхня єдина країна, їхній єдиний прапор (*З інавгураційної промови 04.03.1909 р.*).

- Дипломатія нинішньої адміністрації буде реагувати на ідеї комерційної співпраці. Ця політика є заміною куль на долари. Це є політика, яка ґрунтується на ідеалістичних і гуманістичних принципах, а також визначається політикою розумної стратегії й комерційних інтересів (*Із четвертого щорічного послання 03.12.1912 р.*).

- Білий дім – найсамотніше місце в світі (*В. Г. Тафт адресував ці слова своєму наступникові на посаді президента В. Вільсону в 1913 р.*).

Л-ра: Гончар, Б. (2004). Тафт Вільям Говард. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія*. (Vol. 2). Київ: Знання України; Arnold, P. E. (2009). *Remaking the Presidency: Roosevelt, Taft, and Wilson. 1901–1916*. Lawrence; Lurie, J. (2012). *William Howard Taft. The Travails of a Progressive Conservative*. Cambridge: Cambridge University Press; Burns, A. (2010). *An Imperial Vision: William Howard Taft and the Philippines, 1900–1921. Dissertation submitted in part satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Edinburgh: University of Edinburgh.

П. Сацький

ВІЛЬСОН, Вудро (англ. *Woodrow Wilson*) – 28-й президент США

Вудро Вільсон
(1856–1924)

(1913–1921), один із найбільш популярних і контроверсійних лідерів країни у сприйнятті самих американців. Діяч Демократичної партії США. Його погляди поєднували патерналістський лібералізм і расову сегрегацію. Особистість Вільсона стала предметом не менш контроверсійного дослідження З. Фрейда¹. Зовнішня політика адміністрації Вільсона зробила його уособленням ідеалістичної традиції, яка нерідко ототожнюється з «вільсоніанством». Лауреат Нобелівської премії миру, автор «14 пунктів», які заклали підґрунтя для мирного врегулювання в роки Першої світової війни, але так і не пере-

творилися на основу нового світового порядку. Відомий історик і політолог, перший і єдиний американський президент із науковим ступенем доктора філософії, вченим званням професора.

Біографічні дані. Народився Вільсон 28 грудня 1856 р. у місті Стонтон, штат Вірджинія в родині пресвітеріанського священника Дж. Вільсона. Його мати (в дівоцтві Дж. Вудро) також походила з родини пресвітеріанського пастора. Церква мала великий вплив на становлення особистості Вільсона, уособленням цього впливу, крім батька, вважається авторитетний викладач-теолог, дядько по лінії матері, Дж. Вудро. Донька останнього, Генрієтта Вудро, була першим коханням Вільсона, але уважаючи на кровну спорідненість, не відповіла взаємністю на почуття майбутнього президента. На думку біографів, саме це спровокувало його відмовитися від першого імені Томас і надалі іменуватися як Вудро Вільсон. Ще одна життєва обставина, яка мала суттєві наслідки, – народження та зростання на півдні США: жахи Громадянської війни, у роки якої батько служив капеланом в армії конфедератів, неабияк вразили юнака.

Не зважаючи на хворобу (дислексію), через яку Вільсон навчився читати лише в десятирічному віці, він зумів отримати якісну освіту: спочатку в Девідсон-коледжі (Північна Кароліна), а потім – у Коледжі Нью-Джерсі (з 1896 р. – Принстонський університет). На цьому етапі професійного становлення його зацікавило порівняльне конституційне право, однак після навчання в Університеті Вірджинії та двох років юридичної практики він змінив спеціалізацію на державне управління та історію. В 1886 р. Вільсон здобув ступінь доктора філософії в Університеті Дж. Гопкінса. Вже перша його книга – «Правління Конгресу: дослідження американської політики» – була підготовлена на основі докторської дисертації.

¹ Йдеться про працю «Томас Вудро Вільсон, 28-й президент США. Психологічне дослідження», написану З. Фрейдом у 1930–1932 рр. у співавторстві з американським дипломатом В. С. Буллітом.

Академічну кар'єру Вільсон розпочав викладанням історії та політичних наук у Коледжі Брін-Мар, штат Пенсильванія (1885) і Весліанському університеті, штат Коннектикут (1888). У 1900 р. він перейшов до Принстонського університету, де швидко став популярним і високооплачуваним викладачем, а невдовзі (1902) – його президентом. Саме на цій посаді Вільсон здійснив першу спробу реалізувати свої реформаторські погляди на практиці. Хоча більшість запропонованих ним перетворень щодо змісту навчальних програм, зміни системи заохочень, оптимізації структури та демократизації університету наštовхнулись на супротив консервативних колег та опікунської ради, протистояння в Принстоні набуло національного розголосу, а сам Вільсон набув репутацію реформатора освіти та привернув увагу впливових представників консервативного крила Демократичної партії США.

У 1910 р. Вільсон прийняв пропозицію стати кандидатом від демократів на виборах губернатора Нью-Джерсі, на яких переміг із прогресистською програмою. На посаді губернатора він продемонстрував дві важливі риси: 1) уміння ефективно конвертувати ідеї в системну реформаторську діяльність; 2) здатність зберігати самостійність під тиском партійних босів. За його ініціативи та наполегливості Законодавчі збори штату прийняли акти щодо виборчої системи, корупції, заборгованості підприємців, установ громадського користування. Успіхи в Нью-Джерсі перетворили Вільсона на політичну фігуру національного масштабу. В 1912 р. конвент Демократичної партії після запеклої боротьби, в результаті 46-ї спроби голосування, обрав його кандидатом у президенти США. Важливу роль у цій перемозі над досвідченішими суперниками відіграла підтримка авторитетного В. Дж. Брайана, який досі тричі був учасником президентських перегонів як кандидат від демократів. Ставши президентом, Вільсон призначив його державним секретарем.

Прихід на посаду глави держави. Основними суперниками Вільсона на президентських виборах 1912 р. були діючий 27-й президент В. Тафт і його попередник – 26-й президент Т. Рузвельт. Якщо Тафт знову представляв республіканців, то Рузвельт – новостворену ним Прогресивну партію. Розкол Республіканської партії та особливості американської виборчої системи значною мірою сприяли перемозі демократа: 435-ть голосів виборників за Вільсона на противагу 88-и у Рузвельта і лише 8-и – у Тафта. Не варто недооцінювати значення енергійності передвиборчої кампанії Вільсона, а головне – змісту програми «Нова свобода», яку він протиставив «Новому націоналізму» Рузвельта. Перемога Вільсона в 1912 р. цікава не лише тим, що він став першим після Громадянської війни президентом, народженим на Півдні, а й тим, що прогресистську естафету перебрав представник саме демократів, який, до того ж, пропонував послідовнішу, ніж республіканці, програму ліберальних реформ. Світоглядну основу

програми «Нова свобода» складали три базові цінності: індивідуалізм, свобода особистості, вільна конкуренція.

На президентських виборах 1916 р. Вільсон подолав кандидата знову об'єднаних республіканців Ч. Г'юза. Втім, друга перемога Вільсона не була такою переконливою, як перша: 277 голосів виборників проти 254. Вільсон став першим представником Демократичної партії після Е. Джексона, який переміг на президентських виборах двічі поспіль. Хоча основним гаслом кампанії було «Він уберіг нас від війни», вирішальну роль відіграли його успішні реформи першої каденції. На виборців вплинуло ще й те, що Вільсон уникав прямої критики конкурента, концентруючи увагу на ре-зультатах власної діяльності.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Завдяки фаховій підготовці у сфері державного управління та політики Вільсон суттєво підсилив роль інституту президента в управлінні державою, фактично осучаснив систему поділу влади в США.

Реалізація його передвиборчої програми розпочалася з підтримки вільної конкуренції та підприємництва. Вільсон подолав упертий супротив лобістів фінансово-промислових груп (підтриманих частиною сенаторів обох партій) і в жовтні 1913 р. увів у дію акт про тарифи («Акт Андервуда – Сімонса»), який істотно зменшував ввізне мито на широкий асортимент товарів, що знизило ціни на внутрішньому ринку. Акт також передбачав 1 % податок на прибутки, що перевищували 2 тис. дол., і диференційований податок 1–6 % на прибутки від 20 тис. до 500 тис. дол. Так на практиці реалізовувалася норма про прогресивний податок на прибутки, передбачена прийнятою напередодні Шістнадцятою поправкою до Конституції США.

Практично водночас розгорнулася боротьба за впорядкування фінансової системи країни. Президент підписав акт про створення Федеральної резервної системи (грудень 1913 р.), до складу якої увійшли 12 федеральних резервних банків. На вдосконалення антимонопольного законодавства були спрямовані формування Федеральної торговельної комісії (вересень 1914 р.) і «Антитрастовий акт Клейтона» (жовтень 1914 р.). Останній виводив із-під дії антимонопольного «Акту Шермана» американські профспілки, що позитивно вплинуло на їхні можливості захисту інтересів найманих робітників. У такий спосіб розбудовувалася система державного регулювання економічної та соціальної сфер.

Не залишилося без уваги глави держави й сільське господарство. Вільсон схвалив «Акт про федеральний фермерський кредит» (1916), який через мережу федеральних земельних банків уможливив довгострокові низьковідсоткові кредити для фермерів. У тому ж році підписаний акт, який забороняв торгівлю між штатами товарами, виробленими дітьми до шістнадцяти років. Президент ініціював законодавство, спрямоване на впровадження 8-годинного робочого дня, а також проти дискримінації жінок. У

1918 р. обидві палати Конгресу схвалили резолюцію про надання жінкам права голосу, яка була закріплена ратифікацією Дев'ятнадцятої поправки до Конституції США (серпень 1920 р.).

Вільсон продемонстрував високу ефективність як керівник «військового кабінету». Усвідомлюючи слабку компетентність у певних сферах, він делегував широкі повноваження професіоналам. У військових питаннях таким був генерал Дж. Першинг, командувач американськими експедиційними силами у Франції; у сфері мобілізації ресурсів – Б. Барух і Г. Гувер.

Основні невдачі періоду президентства. Вільсон не лише ініціював мирні перемовини та підготував знамениті «14 пунктів». Він запропонував нові принципи зовнішньої політики та організації світового порядку. Заклики до «миру без переможців» та «світу, безпечного для демократії» не були пропагандистськими гаслами, вони популярно увиразнювали вільсонівську філософію міжнародної політики. За словами біографа Вільсона А. Берга, «світ необхідно зробити безпечним для демократії. Уся сучасна американська зовнішня політика вийшла з цієї фрази в одній промові Вільсона, який стверджував, що світ почувається краще за демократії». Саме завдяки Вільсону ліберальний інтернаціоналізм перетворювався на важливу складову зовнішньої політики США, а системі міжнародних відносин пропонувався альтернативний до балансу сил організуючий принцип – колективної безпеки. Інституційним втіленням принципу колективної безпеки, на думку Вільсона, повинна була стати Ліга Націй.

Однак Вільсону не вдалося «переграти» під час Паризької мирної конференції досвідчених європейських реалістів Ж. Клемансо та Д. Ллойд Джорджа. Він програв битву й контролюваному республіканцями Конгресу, який відмовився ратифікувати Версальську мирну угоду з Німеччиною через включення до неї статей про Лігу Націй. Вільсон вдався до відчайдушного кроку – звернення безпосередньо до американців, плануючи перетворити президентські вибори 1920 р. на референдум щодо Ліги Націй. Розпочате ним у вересні 1919 р. безпрецедентне турне США зумовило інтелектуальне та фізичне виснаження, спровокувало інсульт, унаслідок якого була паралізована ліва сторона його тіла. Це обмежило дієздатність Вільсона практично до кінця другої каденції.

Отримав визнання за: високий професіоналізм у державному управлінні; неординарну працездатність (був одним із останніх президентів, який самотійно писав свої промови, заради динаміки реформ примусив Конгрес 63-го скликання півтора роки працювати без відпустки); вміння системно реалізувати в інтересах американців базовані на переконаннях реформи; формулювання альтернативної ідеалістичної моделі зовнішньої політики та концепції світового порядку.

Був критикований за: нездатність подолати расові забобони, які, зокрема, зумовили політику сегрегації в федеральних державних установах;

масштабні порушення прав людини, переслідування інакодумців, «чужинців» у роки Першої світової війни (це виправдовувалося інтересами національної безпеки).

Оцінка світовою громадськістю. Усередині США ставлення до Вільсона дедалі частіше визначається дилемою «видатний реформатор-прогресист, але расист». Водночас для світової громадськості він, найперше, є автором нових принципів світоустрою, провидцем демократичного миру. «Моральна дипломатія» Вільсона не знайшла розуміння і підтримки сучасників, але й нині її принципи великою мірою визначають зовнішню політику демократичних держав.

У 1944 р. про Вільсона знято біографічний фільм «Wilson» режисера Г. Кінга з А. Ноксом у головній ролі; стрічка отримала п'ять «Оскарів». Вільсон зображений на купюрі в 100 тис. амер. дол. – найбільшій в історії країни. Саме Вільсон відкривав Панамський канал, натиснувши кнопку детонування вибухівки на греблі.

При Принстонському університеті у 1930 р. заснована Школа суспільних і міжнародних відносин імені В. Вільсона. У 1968 р. Конгрес США заснував Міжнародний центр імені В. Вільсона задля підтримки проектів і дослідників, які працюють у сфері міжнародної політики. Вільсону встановлено низку пам'ятників, зокрема й за межами США: у польській Познані, чеській Празі та ін.

Відомі особистості про В. Вільсона

- Велика людина Великої війни [...]. Не буде перебільшенням стверджувати, що в жахливий період Армагедону дії США з усіма наслідками для історії світу майже цілковито були узалежнені від розуму та духу цієї людини (*В. Черчилль*).

- За кожного президента Білий дім мав своїх інтелектуалів, але дуже мало президентів самі були інтелектуалами – Т. Джефферсон, Дж. Адамс, В. Вільсон. Оце й увесь список (*Дж. Рабан, британський письменник*).

- В. Вільсона важко оцінити як президента. Особливо тому, хто стежив за його лідерством за часів війни та миру, був свідком його діяльності в Парижі та з плином часу почав бути більш терпимим до його помилок. Вільсон був великим лідером, бо відчував прагнення простих людей. Його висловлювання звучали немов відлитий із бронзи дзвін. Як діяч, він виявив гнучкість, спочатку перейшовши від пацифістської до войовничої політики, і потім, під час переговорів у Парижі. Непоступливим він став лише наприкінці; тоді його зусилля виявилися марними. Але він передбачав: якщо Америка повернеться до політики ізоляціонізму, вона неминуче буде втягнута у нову, ще більш жахливу війну. І все ж американці, напевно, ніколи не будуть поважати його так, як А. Лінкольна, Дж. Вашингтона або навіть Ф. Д. Рузвельта, через надмірну гордість і небажання налаго-

джувати людські контакти. Це були недоліки його благородного розуму (*С. Морісон, американський дослідник, автор «Оксфордської історії американського народу»*).

- Принципи Вільсона пережили сутінки Версальської системи, і вони все ще спрямовують європейську політику сьогодні: самовизначення націй, демократія, колективна безпека, міжнародне право та союз націй. У Версалі Вільсон не досяг усього, чого хотів. Ініційована ним угода, не була ратифікована Сенатом, але його погляди та дипломатія задали тон ХХ століттю. Хтось уважає – на краще, хтось – на гірше. Франція, Німеччина, Італія та Британія презирливо насміхалися над Вільсоном, але тепер кожна з цих держав в європейській політиці тримається вільсоніанської лінії. Те, що колись було відкинуте як примарне, тепер сприймається як фундаментальне (*В. Р. Мід, американський історик*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. У 1921 р. Вільсон залишив Білий дім, оселився у Вашингтоні. Він і надалі цікавився долею Ліги Націй, сподівався на приєднання до організації своєї країни, намагався переконати в цьому американців. Останнє радіозвернення з цього питання, в якому закликав «відмовитися від егоїстичних мотивів і повернутися до вищих ідеалів і цілей зовнішньої політики», Вільсон зробив за три місяці до своєї смерті. Помер 28-й глава американської держави 3 лютого 1924 р.

Найвідоміші промови: Інавгураційна промова (04.03.1913 р.), «Світ повинен бути безпечним для демократії» – звернення Вільсона до Конгресу США щодо оголошення війни Німеччині (02.03.1917 р.), «14 пунктів Вільсона» – усталена назва «програми миру», яка під назвою «Цілі війни та умови миру» увійшла в звернення до Конгресу США (08.01.1918 р.), «Промова на захист Ліги Націй» (25.09.1919 р.), звернення до Конгресу на захист виборчих прав жінок (30.09.1918 р.).

Друкований доробок: «Правління Конгресу: дослідження американської політики» (1885), «Вивчення адміністрування» (1887), «Джордж Вашингтон» (1898), «Історія американського народу» (1902), «Нова свобода: заклик до звільнення щедрої енергії народу» (1913), «Про буття людини» (1916) та ін. Бібліотека Принстонського університету в 1966–1994 рр. видала 69-томну збірку робіт Вільсона.

Приватне життя. Влітку 1885 р. Вільсон одружився з Е. Ексон; подружжя мало трьох доньок – Маргарет, Джессі, Елеонору. Перша леді цікавилась мистецтвом, малювала; під час президентства чоловіка в Білому домі обладнали художню студію, а гроші від продажу малюнків передавалися на благодійність. За словами самого Вільсона, без підтримки дружини він навряд чи б зміг стати президентом. Е. Вільсон померла від хвороби Брайта в 1914 р.

Другою дружиною Вільсона стала Е. Гальт – удова, спадкоємниця ювелірного бізнесу. Вони познайомилися в березні 1915 р., а вже в травні Вільсон зробив пропозицію одружитися, однак Едіт uważала недоречним робити це до того, як мине рік по смерті першої дружини. Скромне весілля відбулося наприкінці 1915 р. Другий шлюб також виявився щасливим для обох. Едіт стала не просто дружиною, але й справжньою помічницею в державних справах. Однак, таку її роль почали сприймати неоднозначно після інсульту Вільсона. Понад півроку Е. Вільсон була основним каналом зв'язку президента зі зовнішнім світом. Країною ширилися чутки, що саме дружина глави Білого дому реально керує державою. Е. Вільсон пережила чоловіка на 37 років, померла наприкінці 1961 р. Всі ці роки вона присвятила збереженню доброї пам'яті про президента Вільсона.

У житті Вільсона знайшлося місце не тільки академічній, політичній кар'єрі, але й захопленням. Вільсон був пристрасним автомобілістом, щодня сідав за кермо, навіть у часи президентства. Його захоплення вплинуло на активне державне фінансування будівництва доріг. Вільсон також належав до вболівальників американського спорту № 1 – бейсболу. У 1916 р. він став першим діючим главою держави, який відвідав чемпіонат світу з цього виду спорту. Прихильним був Вільсон і до гольфу. Щоб упродовж зими грати в улюблену гру на снігу, він розмальовував свої м'ячі для гольфу в чорний колір.

Із відомих висловлювань В. Вільсона

- Ми повинні самі вірити в те, чому вчимо свої дітей.
- Абсолютне ототожнення себе зі своєю справою – перша та найважливіша умова успішного лідерства.
- Лише людина, яка пливе проти течії, знає її силу.
- Якщо надто часто думаєш про те, щоб бути переобраним, дуже важко бути гідним переобрання.
- Якщо хочеш нажити ворогів, спробуй щось змінити.
- На підготовку 10-хвилинної промови мені потрібен тиждень, 15-хвилинної – три дні, півгодинної – два дні, а годинну промову я можу виголосити хоч зараз.
- Ми не можемо симпатизувати тим, хто бажає влади заради задоволення своїх інтересів або ж амбіцій.
- Свобода ніколи не виходить від уряду. Свобода завжди виходить від громадян [...]. Історія свободи – це історія обмеження влади уряду, а не збільшення цієї влади. Історія свободи – це історія супротиву.
- Я не поступлюся нікому першістю в любові до Півдня, але саме тому, що я люблю Південь, я радію з провалу Конфедерації.

- Якщо кольорові американці вважають, що зробили помилку, проголошувавши за мене, їм варто її виправити.
- Америка – єдина в світі нація ідеалістів.
- Нація може бути настільки права, що їй не треба силою переконувати у своїй правоті інші нації.
- Ми всі – громадяни світу, трагедія нашого часу в тому, що ми не усвідомлюємо цього.
- Це була б іронія долі, якщо б моїй адміністрації довелося перейматися переважно міжнародними справами.

Л-ра: Уткин, А. И. (2010). *Вудро Вильсон*. Москва: Культурная революция; Berg, A. S. (2013). *Wilson*. London: Simon & Schuster; Cooper, J. M. (2009). *Woodrow Wilson: A Biography*. New York, Toronto: Knopf; Pestritto, R. J. (2005). *Woodrow Wilson and the Roots of Modern Liberalism*. New York: Rowman & Littlefield; Powell, J. (2005). *Wilson's War: How Woodrow Wilson's Great Blunder Led to Hitler, Lenin, Stalin and World War II*. New York: Crown Forum; Thompson, J. A. (2002). *Woodrow Wilson. Profiles in Power*. London: Longman.

Ю. Теміров

ГАРДІНГ, Воррен Гамаліел (англ. *Warren Gamaliel Harding*) – 29-й президент США (1921–1923). Діяч Республіканської партії.

**Воррен Гамаліел
Гардінг**
(1865–1923)

Біографічні дані. Народився 2 листопада 1865 р. у сім'ї фермера і водночас практикуючого лікаря-гомеопата з округу Меріон, штат Огайо. Спершу навчався в місцевій сільській школі, а по закінченню – в Центральному коледжі в Айбрії, штат Огайо (1879). Отримав фах учителя (1883), кілька місяців учителював, але педагогічна діяльність йому була не до вподоби. До цього часу його родина переїхала до м. Маріон. Гардінг зайнявся журналістикою у місцевій газеті «The Marion Star», де обійняв посади редактора та водночас комерційного директора. Упродовж 10 років він писав і редагував передовиці, що й принесло йому визнання. Пізніше з допомогою батька викупив цю

газету, зайнявся видавничою справою. Статті Гардінга принесли йому популярність в політиці. Поступово він зайняв шановане становище у міській громаді, зокрема, був членом правління телефонної компанії та місцевого банку.

Гардінг підтримував міцні зв'язки із Республіканською партією США, у 1895 р. був залучений до виборчої кампанії майбутнього президента В. Мак-Кінлі. В 1898 р. республіканці висунули Гардінга на посаду сенатора законодавчих зборів штату Огайо; успіх на цих виборах став успішним стартом його політичної кар'єри. На цій посаді він активно пропагував ідеї вільної конкуренції та невтручання держави в економіку, хоч у той час 26-й президент США Т. Рузвельт уже лобіював ідею зростання ролі держави в економіці.

У січні 1904 р. Гардінг обійняв посаду віце-губернатора штату Огайо. Але через рік у зв'язку зі сімейними обставинами (догляд за хворою дружиною) Гардінг був змушений повернутися у рідне місто Маріон, де почав знову працювати у власній газеті. Зв'язки із Республіканською партією він зберігав. Водночас Гардінг не підтримував президентську платформу президента-республіканця Т. Рузвельта, його антитрестові гасла, а в 1912 р. на чергових президентських виборах відкрито виявив свою прихильність до кандидатури В. Г. Тафта. Відомо, що позаяк на цих виборах Тафт і Рузвельт розділили голоси республіканців між собою, то перемогу на цих виборах отримав демократ В. Вільсон.

У березні 1914 р. Гардінг був висунутий до федерального Сенату від штату Огайо. Цьому сприяла підтримка лідерів Республіканської партії В. Г. Тафта та Г. К. Лоджа. Як сенатор, він захищав інтереси великого бізнесу, виступав проти федерального регулювання підприємницької діяльнос-

ті. Переїхавши до Вашингтона, Гардінг долучався до роботи важливих комітетів Конгресу: оборони, міжнародних відносин, торгівлі. Він виступав за політику нарощування військової могутності країни (з огляду на початок Першої світової війни), розширення торгового флоту, надання виборчого права жінкам, державне субсидування суднобудівництва, введення «сухого закону», але був проти заниження тарифів на імпорт товарів з-за кордону і вступ США до Ліги Націй.

Прихід на посаду глави держави. Активна політична діяльність Гардінга в діяльності Республіканської партії, швидке реагування на політичні прорахунки опонентів допомогли йому стати лідером партії. Оскільки в цей період фактично відбувався ідеологічний розкол республіканців, то на нього покладалися надії загасити внутрішньопартійні протиріччя. Хоча Гардінг і не досягнув бажаного результату, проте зміг позитивно зарекомендувати себе.

Коли у 1920 р. на з'їзді республіканців дебатовали кандидатури на пост глави держави, виникла ідея висування саме Гардінга, який прагнув об'єднати партію¹. Гардінг зі своїм патріотичним провінціалізмом, простим походженням відповідав тогочасним запитам суспільства, мав довіру бізнесу, який очікував від нього нормалізації економічного життя в країні. Крім того, він у передвиборчій боротьбі вказував на неефективність ліберальної політики президента Вільсона, яка на той час перестала себе виправдовувати. Хоча в Гардінга бракувало адміністративного досвіду, проте він був досвідченим політиком, що і стало визначальним чинником. На посаду віце-президента у цій виборчій кампанії було висунуто юриста К. Куліджа – у майбутньому 30-го президента США.

Можливо, причиною успіху Гардінга у цій виборчій кампанії було те, що основні фігури Волл-стріт бажали бачити на посаді президента фігуру, слухнянішу за 28-го президента В. Вільсона. Гардінг умів знаходити компроміс, був красномовним, спортивним, приємної зовнішності. Все це сприяло спілкуванню з представниками різних прошарків суспільства. Гардінг добре грав у гольф, полюбляв картярські ігри, жінок і спиртне – усе це робило його в очах пересічних виборців «своїм хлопцем». Саме такий «хлопець» і був потрібен великому американському бізнесу в той час.

Передвиборча програма Гардінга базувалася на наступних пунктах: обмеження імміграційної політики, надання жінкам виборчого права, зниження податкових зборів особливо при високих прибутках, підвищення мита, рівна оплата праці, економне використання бюджету. У своїй передвиборчій кампанії Гардінг закликав до повернення до «нормальності»

¹ Лише на п'ятий день роботи з'їзду партії, верхівка партії, зібравшись у наповненій тютюновим димом кімнаті готелю «Блекстоун», вирішила запропонувати балотуватися в президенти саме сенатору Гардінгу. Від того часу американський політичний лексикон доповнився поняттям «прокурена кімната», що символізує закулісні перемовини і домовленості між партійними лідерами.

(«normalcy»)². Відомо, що Гардінг витратив на вибори в чотири рази більше грошей, ніж найближчий конкурент – Дж. Кокс.

02.11.1920 р. Гардінг переміг на виборах із підтримкою 60,3 % виборців і 404 виборників, у той час як Дж. Кокс – 34,1 % виборців і 127 виборників (найперше він отримав підтримку виборців південних штатів). Зауважимо, що саме в 1920 р. за Дев'ятнадцятою поправкою до Конституції США (ухвалена Конгресом США та ратифікована $\frac{3}{4}$ штатів 18.08.1920 р.) жінки отримали виборче право.

Уважаємо, що саме розчарування в неефективній політиці президента Вільсона та економічне становище після Першої світової війни сприяли підтримці виборцями кандидатури на пост глави держави республіканця Гардінга. Під час своєї інавгураційної промови він пообіцяв «реконструкцію, реадаптацію та реставрацію» США. Щодо інавгурації Гардінга, то він першим використав для церемонії не кінний екіпаж, а відкритий Packard Twin Six із 12-циліндровим двигуном; автомобіль був наданий Республіканською партією США.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Уже в Першому посланні президента Гардінга до Конгресу США йшлося про зміни у податковому та митному законодавстві. Уряд Гардінга надав великий кредит для розвитку сільського господарства. Було введено високі тарифи на імпорт товарів, знижено податки, введено механізми економного використання федеральної бюджетної системи, захищалося та заохочувалося вільне підприємництво. Ці заходи забезпечували йому широку підтримку, особливо серед представників великого бізнесу.

Гардінг ініціював створення фінансового бюро, що контролювало використання бюджетних коштів. Коли у 1921 р. зросло безробіття (тільки серед ветеранів Першої світової було 4 млн безробітних, загалом в країні було понад 5,7 млн безробітних), президент запропонував реформувати оподаткування (зменшити податки), що мало, на його думку, стимулювати зростання приватного бізнесу. Гардінг запропонував запровадити пільги на навчання та допомогу держави ветеранам і постраждалим.

Для досягнення соціальної стабільності в країні Гардінг запроваджував політику економічної рівності всіх громадян перед законом незалежно від походження чи кольору шкіри. Президент координував роботу департаменту праці щодо надання чорношкірим громадянам робочих місць, особливо їх заохочували на посади у сфері послуг і промисловості. Президент виступав проти самосудів (лінчування), проте запропонований ним законопроект проти проведення самосудів не прийняв Конгрес США. Також Гар-

² У зовнішньополітичному аспекті «нормальність» означала підтримання традиційної ізоляції, несумісної з обов'язками, що їх накладала Ліга Націй. Втім, до свого обрання Гардінг не висловлювався офіційно проти вступу США до Ліги Націй, але після виборів озвучив чітко негативну позицію.

дінг амністував засуджених за різні форми антивоєнного протесту в роки Першої світової війни.

У зовнішній політиці склалася ситуація, що потребувала проведення різних перемовин, укладання договорів миру з колишніми військовими супротивниками та регулювали б питання військових боргів. У серпні 1921 р. Гардінг уклав мирний договір із Німеччиною, за яким США забезпечували собі всі права за Версальським договором; з Австрією такий договір був підписаний раніше. Крім того, президент намагався покращити стосунки із Кубою, Венесуелою, Мексикою і СРСР. У роки його президентства вирішувалося питання погашення військових боргів Великої Британії та Франції, зокрема їм надавалися відтермінування за виплатами.

В листопаді 1921 р. у Вашингтоні Гардінг відкрив конференцію (т. зв. Вашингтонська конференція 1921–1922 рр.) дев'яти держав (США, Французька республіка, Великої Британії, Японська імперія, Бельгії, Нідерландів, Королівство Італія, Перша Португальська республіка та Республіки Китай), на якій розглядалися питання обмеження морських озброєнь і вирішення проблеми Далекого Сходу й Тихоокеанського регіону. США в той час фактично намагалися встановити контроль над Азійсько-Тихоокеанським регіоном. Вашингтонська конференція зафіксувала нове співвідношення сил на Далекому Сході на користь США, Британії та Франції.

Уряд президента Гардінга був першим в історії США, що сприяв будівництву федеральних автомобільних доріг. Також він відомий як перший президент США, який зробив крок на зустріч до громадян: він (а точніше – його дружина) відкрив Білий дім для відвідувачів, проводив там різного роду зустрічі, влаштовував прес-конференції та дебати, налагодивши так активні стосунки із медіа. І, відповідно, Гардінг отримав прихильність серед пересічних громадян.

Основні невдачі періоду президентства. У січні 1920 р. було прийнято Двадцять восьму поправку до Конституції США, що вводила в дію «сухий закон», за яким заборонялося виготовлення та продаж алкогольних напоїв в країні. Як наслідок, у США з'явилася організована злочинність, що контролювала нелегальний алкобізнес, а також активізувалися кримінальні війни між цими угрупованнями за поширення свого впливу.

У липні 1921 р. Конгрес прийняв Білль про підвищення тарифних бар'єрів на імпорту товарів, що мало сприяти покращенню у галузях сільськогосподарства і важкої та сировинної промисловості. Відповідно, тарифи було збільшено у 2–3 рази, особливо на імпорту сільськогосподарських товарів, зумовило вигоду для всіх галузей народного господарства. Проте постійне підвищення тарифів протягом тривалого періоду погіршило ситуацію у міжнародній торгівлі. Тому на наступний рік Гардінг запро-

понував перейти до більш гнучких тарифів, щоб покращити сировинний імпорт.

Гардінг не вважав доцільним вступ США до Ліги Націй, бо визнавав, що більше користі має принести участь у Міжнародній судовій палаті.

Влітку 1922 р. країною прокотилася хвиля страйків у вугільній промисловості, на залізничному транспорті, оскільки там відбувалося пригнічення прав робітників через проведення неефективної соціальної політики США. Неоднозначно склалися взаємовідносини президента з профспілками, які вимагали скорочення робочого дня (він тривав 12 годин) і підвищення зарплатні. Уряд пішов на поступки, увів 8-годинний робочий день. Президент Гардінг вів перемовини із представниками бізнесу та профспілками задля залагодження ситуації. Проте жорсткі дії міністра юстиції Г. Догерті під час страйку залізничників зумовили неприйняття та відсторонення профспілок від уряду.

Всі позитивні зміни та проведенні реформи президентом Гардінгом були знівельовані тими корупційними скандалами, які були пов'язані із його урядом, хоча президент до цього і не мав прямого стосунку. Громадськість засуджувала його за те, що він не вживав жодних заходів для протидії корупційним практикам.

Видається, що Гардінг – парадоксальний політик: в оцінці громадської думки – це президент, який фактично сприяв корупції; за висновками істориків – його роль як державця невисока. Водночас він мав широку популярність у громадськості в роки свого президентства.

Гардінг на впливові посади призначав саме друзів без урахування потрібної кваліфікації (нині це розглядається як прояв політичної корупції – кронізм), а потім «не помічав», як вони працювали. Багато із цих призначенців брали хабарі, укладали незаконні угоди, вели недоброчесний бізнес, використовуючи державні ресурси. Такі друзі створювали проблеми для Гардінга, спричиняючи низку резонансних скандалів. Двох міністрів його адміністрації було засуджено за причетність до «Чайниково-ковпакового скандалу» (Teapot Dome Scandal), який був пов'язаний із розробкою нафтогазових родовищ у Вайомінгу та Каліфорнії. Верховний суд США визнав шахрайськими контракти, укладені за цією операцією. У зв'язку з цією справою нагальною видавалася потреба очищення уряду від корупції.

Для того, щоб загасити виникаючі в суспільстві невдоволення Гардінг влітку 1923 р. здійснив «турне доброї волі» («Поїздка розуміння»), яке охоплювало Аляску, західне узбережжя США. Але в межах цього турне, перебуваючи у Сан-Франциско, 02.08.1923 р. у віці 57 років Гардінг помер, не добувши свого терміну президентства. Причини смерті невідомі. Можливо, він помер від апоплексичного удару, запалення легень чи отру-

ення – розтин тіла не проводився, але найімовіршою причиною називають обширний інфаркт міокарда.

Після смерті Гардінга став відомий весь масштаб корупції в його уряді, проводилися перевірки комісією із членів Сенату; винні були засудженні та позбавлені волі. Відповідно, всі позитивні реформи, проведені під час правління президента Гардінга, швидко забулися, а його ім'я асоціюється із найсерйознішим скандалом щодо корупції серед урядовців.

Був критикований за: консерватизм у питаннях світової політики, відсторонення від Ліги Націй та домовленостей з іншими державами щодо стабілізації міжнародної ситуації; політичну корупцію урядовців його кабінету, на дії яких президент не реагував; відсутність належного контролю за членами уряду, яким надмірно довіряв; кронізм як метод підбору управлінських кадрів.

Оцінка світовою громадськістю. Проведені Гардінгом економічні реформи мали двоякий вплив на подальший розвиток економіки США. З одного боку, відбулося покращення економічної ситуації швидкими темпами, а з другого – ці всі зміни мали досить негативні наслідки у майбутньому для країни.

У 2003 р. видання «Time Magazine» включило Гардінга в десятку найгірших президентів США.

Відомості особисті про В. Г. Гардінга

- Це не вороги, а друзі не дають йому спокійно спати ночами (*31-й президент США Г. К. Гувер*).
- Гардінг був непоганою людиною. Він був просто тупиця (*дружина 32-го американського президента Ф. Д. Рузвельта Е. Рузвельт*).
- Я знаю, що краще для президента. Я привела його у Білий дім. Якщо він слухається мене, йому добре, якщо мої поради кидає на вітер, то сам спричиняє собі шкоду (*дружина президента Ф. Гардінг*).

Найвідоміші промови: передвиборча промова у Бостоні (14.03.1920 р.), Перша інавгураційна промова (04.03.1921 р.), виступ на Міжнародній конференції із роззброєння у Вашингтоні (листопад 1921 р.).

Приватне життя. У 1891 р. Гардінг одружився з дочкою заможного банкіра з Меріона Ф. Клінг, яка на той час уже була розлученою, мала сина та була старшою на 5 років за майбутнього президента. Уважали, що це був шлюб за розрахунком. Батько не схвалював цей шлюб, не був присутній на церемонії одруження, втім із часом кардинально змінив свою думку. Саме Флоренс (Флоссі) переконала Гардінга зайнятися політикою; згодом вона часто давала йому поради стосовно справ в уряді, до яких він прислухався. З дружиною спільних дітей вони не мали. Проте доньку Гардінгу народила його коханка.

У виборчій кампанії 1921 р. дружина усіляко підтримувала Гардінга. Певною мірою тому, що вона була суфражисткою, на цих виборах жінки вперше отримали право голосу. Упродовж життя Ф. Гардінг займалася благодійністю, відстоювала ідею рівності статей, надавала допомогу ветеранам Першої світової війни.

Гардінг був чоловіком приємної зовнішності, на все життя зберіг пристрасть до алкогольних напоїв, покеру, гольфу і жінок; загалом він вів доволі розгульний спосіб життя. Оточення президента Гардінга часто називали «покерним кабінетом», позаяк за грою велися ділові бесіди.

Гардінг дуже любив собак. Свого ердельтер'єра президент брав усюди, навіть на засідання Овального кабінету. Біля пам'ятника Гардінгу споруджена і скульптура його собаки, причому на кошти, зібрані американськими дітьми.

Із відомих висловлювань В. Г. Гардінга

- Америці зараз потрібні не вояки, а цілителі, не сумнівні рецепти, а безсумнівне здоров'я, не революція, а реставрація.
- Найнебезпечніша тенденція – очікувати від уряду забагато, роблячи при цьому для нього так мало.
- Я не дуже багато знаю про американізм, але це – хороше слово, щоб іти з ним на вибори.
- Якомога менше адміністративного духу в діловому житті і якомога більше ділового духу в адміністрації.
- Лише поодинокі люди знають усі радощі дружби. Інші мають свої сім'ї, але для самотнього і вигнанця його друзі – це все.

Л-ра: Головченко, В. (2004). Гардінг Воррен. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія* (Vol. 1). Київ: Знання України; Мотылев, В. (2014). Программы президентов США. Уоррен Гардинг (1921–1923) и Кальвина Кулиджа (1923–1928). *Экономический журнал*, 6, 85–99; Bagby, W. M. (1955). The "Smoke Filled Room" and the Nomination of Warren G. Harding. *The Mississippi Valley Historical Review*, 41 (4), 657–674; Dary, D. (2004). *The Oregon Trail: An American Saga*. Alfred A. Knopf.; Downes, R. C. (1970). *The Rise of Warren Gamaliel Harding, 1865–1920*. Ohio University Press; Ferrell, Robert H. (1996). *The Strange Deaths of President Harding*. University of Missouri Press; Morello, J. A. (2001). *Selling the President, 1920: Albert D. Lasker, Advertising, and the Election of Warren G. Harding*. Praeger; Payne, Ph. G. (2014). *The Harding Presidency: Scandals, Legacy, and Memory*. In Sibley, Katherine A. S., A Companion to Warren G. Harding, Calvin Coolidge, and Herbert Hoover, John Wiley & Sons, Inc., pp. 79–93; Sibley, Katherine A. S. (2009). *First Lady Florence Harding: Behind the Tragedy and Controversy*. University Press of Kansas.

О. Бабкіна

КУЛІДЖ, Джон Калвін (англ. *John Calvin Coolidge Jr.*, першим ім'ям не користувався) – 30-й президент США (1923–1929), юрист. Діяч Республіканської партії США.

Калвін Кулідж
(1872–1933)

Біографічні дані. Народився 4 липня 1872 р. у Плімут-Нотчі, штат Вермонт. Батько – Дж.-К. Кулідж-старший – продавець, фермер, власник пошти, мировий суддя – суттєво вплинув на формування світогляду сина, виробивши в ньому ощадливість, чесність і благочестя. Мати – В.-Ж. Мур – померла, коли Куліджу було дванадцять років, проте встигла виховати в сина любов до природи та книги. Його сестра – А.-Г. Кулідж – померла в 15-річному віці.

Родина жила в приміщенні магазину та поштового відділення, а молодий Кулідж навчався у місцевій школі. Пізніше здобував освіту в Академії Чорної річки (Black River Academy) у м. Ладлоу, штат Вермонт, а з 1891 р. – у коледжі м. Амхерста, штат Массачусетс. Після завершення коледжу (1895) почав займатися юридичною практикою в Нортгемптоні, штат Массачусетс. І хоча він ніколи не був успішним адвокатом, проте за короткий час став фінансово незалежним.

Кулідж швидко будував політичну кар'єру, оскільки його батько часто перебував у товаристві місцевої політичної еліти. У 1898 р. він був обраний міським радником. У 1906 р. увійшов до складу Палати представників штату Массачусетс. Під час однорічних термінів діяльності на державних посадах Кулідж не проявив себе як амбітний політик, проте був обраний мером Нортгемптона (1909) і переобраний на цю посаду (1910). Обраний сенатором від штату Массачусетс (1912), Кулідж згодом зайняв місце губернатора цього штату від республіканців (1919).

На посаді губернатора він виявився ефективним лідером. Так, 09.09.1919 р. службовці бостонської поліції оголосили страйк із метою визнання своєї профспілки, підвищення зарплат і покращення умов праці, проте комісар поліції Е. Кертіс заперечив право офіцерів поліції на створення профспілки, тим паче афілійованої з більшовицькою організацією, такою як AFL. Після кількох ночей безладів Кулідж закликав державну гвардію штату Массачусетс захистити м. Бостон під час поліцейського страйку. Свої міркування, сформульовані в одному реченні, він озвучив на всю країну так: «Немає права на страйк проти громадської безпеки ні в кого, ніде, ні в жодний час». Після цього кілька тисяч солдатів Національної гвардії за підтримки добровольців відновили «порядок» у місті.

Така рішучість Куліджа забезпечила йому авторитет і підтримку народу. Відтак у 1920 р. він отримав пост віце-президента США при кандидаті у президенти від республіканців з Огайо В. Г. Гардінгу. У 1920 р. Гардінг і

Кулідж виграли президентські вибори з відривом приблизно в 7 млн голосів. Проте скандали, в які потрапляв Гардінг, послаблювали імідж республіканців у Конгресі, де вони мали більшість місць в обох палатах. Щоб не зашкодити політичній кар'єрі, Кулідж спробував відсторонитися від Гардінга. Очоливши Сенат, він брав участь в урядових засіданнях, займав церемоніальні тихі місця біля президента, за що й отримав прізвисько «Тихий Кел» (Silent Cal). Загалом Кулідж став популярним серед консервативних виборців середнього класу.

Прихід на посаду глави держави. У 1923 р. раптово помер президент Гардінг, і Кулідж автоматично став главою держави. Проте останній дізнався про це через кілька днів, оскільки перебував на відпочинку в рідному домі, де не було ні засобів зв'язку, ні електрики. Президентську присягу Кулідж прийняв перед своїм батьком, який був мировим суддею. При світлі гасової лампи Кулідж присягнув на родинній Біблії. Ця передана по радіо скромна церемонія представила президента як втілення здорової сільської Америки. Повторно Кулідж був приведений до присяги Верховним суддею та экс-президентом В. Тафтом у Вашингтоні. Він не мав харизми політика, оскільки не був яскраво вираженим політичним лідером. Він був типовим представником американського середнього класу: економним, небагатослівним в особистому спілкуванні, старанним і не претензійним. Це допомогло йому відновити віру суспільства в Республіканську партію і завершити скандали, які супроводжували адміністрацію Гардінга.

На час приходу Куліджа до влади країна відзначалася високим економічним піднесенням та низьким рівнем безробіття. Під час президентської кампанії 1924 р. імідж Куліджа пов'язували із процвітанням економіки. З його гаслом «Міцно тримайся Куліджа» він здобув президентський пост. Кулідж переміг як кандидата від демократів, консервативного адвоката з Волл-стріт Дж. У. Девіса, так і кандидата від коаліції виборців, що складалася з фермерських організацій, профспілок, громадських і жіночих спілок, – сенатора й реформатора з Вісконсіна Р.-М. Лафоллетта. Він отримав близько 54 % голосів, у той час як Д. Девіс – 29 %, а М. Лафоллетт – близько 17 %.

Важливу роль у президентській кампанії 1924 р. відіграли прямолінійність, простота, сила й чесність Куліджа, а також рішуча реакція на поширення комунізму.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Президентство Куліджа припадає на zenit економічного піднесення США в 1920-х рр. В історію цей період увійшов під назвою «Процвітання» або «Двадцяті, що ревуть». Багатьом співвітчизникам новий президент здавався символом і гарантом тривалого процвітання, однак його консервативні переконання допомогли внести суттєві зміни у внутрішню політику, зокрема, но-

вого змісту набули акти щодо імміграції та оподаткування. Так, «Акт про імміграцію» (1924) зменшив кількість людей, яким дозволялося в'їжджати до США, до 150 тис. осіб. Більше того, цим документом надавалася перевага іммігрантам із Північної Європи на відміну від південних європейців та євреїв; японським іммігрантам узагалі не дозволялося мешкати в США. Також у 1924 р. було надано право громадянства для американських індіанців.

У 1924 і 1926 рр. було зменшено податки, уведені під час Першої світової війни. Міністр торгівлі Г. Гувер виступив ініціатором низки актів, які запроваджували нові розробки у сферах авіації, радіомовлення та ін.: «Акт про повітроплавання» (1926), «Акт про контроль над радіо» (1927). «Актом про проект Боулдер-Каньйон» (1928) було розпочато зведення найбільшої на той час у світі греблі на річці Колорадо.

Зовнішня політика Куліджа спиралася на економічну експансію й панівне промислове та фінансове становище країни в 1920-х рр. Американські іноземні інвестиції (переважно в країни Європи, Латинської Америки та Канаду) досягли в кінці цього періоду 17 млрд дол., тобто обсягу провідних британських вкладів у зарубіжних банках. Адміністрація Куліджа на цій основі й далі сповідувала консервативний інтернаціоналізм.

У зовнішній політиці вагомим досягненням за часів Куліджа було розроблення й підписання «Пакту Келлога – Бріана» (1928), підготовленого державним секретарем Ф. Келлогом і міністром закордонних справ Франції А. Бріаном. Відповідно до нього п'ятнадцять держав дійшли згоди з приводу того, що війна не є ефективним методом урегулювання міжнародних суперечок, і проголосили відмову від війни як знаряддя національної політики.

У Латинській Америці Кулідж продовжив традицію військової інтервенції в Центральній Америці і в районі Карибського моря, наказавши американській морській піхоті почати військові дії в Нікарагуа (1926). Водночас у 1924 р. він припинив військове панування в Домініканській Республіці.

Також Кулідж непохитно дотримувався політики невизнання СРСР, не зважаючи на зростаючі економічні зв'язки між державами.

Основні невдачі періоду президентства. Заохочуване в той час адміністрацією глави держави неконтрольоване зростання великого бізнесу та інтенсифікація спекулятивних угод на біржі певною мірою також зумовили гостроту Великої депресії, яка розпочалася в 1929 р.

Адміністрація Куліджа нечасто дослухалася до потреб фермерів і шахтарів. На багато підтриманих Конгресом актів, спрямованих на реформи, президент наклав вето. Так, у 1927–1928 рр. Конгрес намагався прийняти

акти щодо сприяння сільському господарству, з метою стабілізації цін на продукцію аграрного сектора. Кулідж двічі ветоував проект цього акту, вважаючи, що уряд не повинен втручатися в такі питання. Водночас «Акт про додаткові пільги для ветеранів війни» (1924) був у 1928 р. виданий усупереч вето президента. Це не було випадковістю, оскільки стосунки між президентом і Конгресом погіршилися за період перебування Куліджа на посаді, і Конгрес ставив главі держави перепони при затвердженні на посадах новопризначених членів уряду або суддів.

Кулідж пасивно реагував на дискримінацію темношкірих американців. Расистську організацію Ку-клукс-клан він публічно критикував лише тоді, коли її вплив уже зменшився. Негативний вплив мав і згаданий вище «Акт про імміграцію», який зумовив значне погіршення американо-японських відносин.

Отримав визнання за: дотримання принципу невтручання в економіку, бурхливе економічне зростання США, вдалу повоєнну зовнішню політику, зокрема, панування на континенті й невизнання СРСР.

Був критикований ліберальними інтелектуалами за прихильність до великого бізнесу, зокрема за скорочення податків для заможних. Зазнавав критики за те, що під час його президентства сформувалися передумови для Великої депресії.

Оцінка світовою громадськістю. Загалом колишній президент США Кулідж увійшов в історію як скромний політик, який мав значний авторитет у суспільстві й на міжнародній арені.

З 1960 р. діє Президентський фонд К. Куліджа, заснований Дж. Куліджем за підтримки Дж. Ф. Кеннеді, Г. Гувера, Г. С. Трумена, Д. Д. Ейзенхауера, Г. А. Уоллеса та Л. Джонсона. Фонд активно підтримує розвиток політичної освіти у США, зокрема, оволодіння мистецтвом аргументованих дебатів студентами. За сприяння фонду в 1972 р. було відкрито Президентський державний історичний музей К. Куліджа у Плімут-Нотчі, де зберігається частина майна сім'ї Куліджів. На честь Куліджа було випущено пам'ятну золоту монету в 1 долар із його портретом.

Постаті Куліджа присвячено низку біографічних праць: дослідження Р.-А. Вудса «Підготовка Калвіна Куліджа» (1924); Х. Гріна «Життя Калвіна Куліджа» (1924); біографічний нарис журналіста, видавця В.-А. Вайта «Пуританин у Вавилоні: історія Калвіна Куліджа» (1938); нарис К. Фусеса «Калвін Кулідж: людина з Вермонта» (1939); розвідка історика Д. Маккоя «Кальвін Кулідж: тихий президент» (1967); нарис Р. Собеля «Кулідж: американська енциклопедія» (1998); книга Д. Грінберга «Калвін Кулідж» (2006). Проте найграндіознішою працею, присвяченою постаті Куліджа, є американський бестселер А. Шлейс «Кулідж» (2013).

Відомі особистості про К. Куліджа

- У статті «Незвичайна політична кар'єра К. Куліджа було так схарактеризовано його другу каденцію: «Під час президентства з 1925 по 1929 рік Кулідж реалізував більшу частину своєї програми. Його популярність серед населення була вражаючою. Суспільство й адміністрація готові були бачити його президентом утретє. Республіканці навіть готували зміни до виборчих актів, які б легалізували можливість його обрання на третій термін. Проте Кулідж задовольнився лише суспільним визнанням своєї діяльності. Водночас він був трохи засмучений легендою про його тиху поведінку, – нібито він був холодною, нелюдською політичною машиною. Він намагався бути дружнім, але оцінити це могли далеко не всі, хіба що найінтелігентніші його однодумці. Його природна мовчазність, беземоційність, дисциплінованість, і, врешті-решт, гідність на високій посаді – усе разом спричиняло його відокремленість від людей» (*«The New York Times», 1933*).

- По-перше, його відданість бюджетній цілісності, справі зменшення боргів і податків, балансування бюджету, – це ті риси, які ми констатували у Вермонті цього року. По-друге, я беру приклад із цінностей, яких він дотримувався: ввічливість, щирість, прямота, відверте спілкування з людьми, яким він служив (*Дж. Дуглас, губернатор штату Вермонт*).

- Він був справжнім слугою свого народу. Обіймав найбільше громадських посад, аніж будь-хто з американських президентів. Ініціював і провів чимало реформ, самостійно писав свої промови, навчав фінансової відповідальності не лише країну, а і свою родину (*К. Кулідж-Джітер, правнук президента*).

- Кулідж був «людиною свого часу», але «не для свого часу» (*Д. Маккой, історик*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. У 1928 р. Кулідж вирішив не брати участі у президентських перегонях, про що оголосив на прес-конференції 02.08.1927 р. Фізичне навантаження на роботі, смерть батька та молодшого сина вичерпали його енергію та інтерес до наступної каденції президентства. Відтак республіканці висунули на цей пост Г. К. Гувера.

Кулідж оселився в Нортгемптоні, де писав мемуари та надавав політичні коментарі журналам. Менше ніж через рік після того, як він покинув Білий дім, фондовий ринок США обвалився, почалася Велика депресія. Хоча Кулідж отримав значний кредит довіри за процвітання США у 1920-х рр., усе ж він визнав, що несе відповідальність за серйозний економічний спад. Він зізнався друзям, що під час президентства «уникав великих проблем».

Помер Кулідж 05.01.1933 р. від серцевого нападу у віці 60-и років у своєму будинку в Нортгемптоні. Похований на кладовищі Плімут-Нотча, штат Вермонт.

Найвідоміші промови: передвиборча промова Куліджа у Вашингтоні (11.08.1924 р.) «Про податки, свободу та філософію уряду»; промова перед видавцями газет у Вашингтоні (січень 1925 р.), у якій він заявив про мінімальне державне втручання в економічне життя й тісну неформальну кооперацію уряду та великого бізнесу. У статті в «The New York Times» («Talk of Coolidge for supreme bench») від 01.02.1929 р. констатовано: за період перебування на посту президента Кулідж виголосив 135 промов і повідомлень.

Друкований доробок: «Майте віру в Массачусетс: збірка промов і повідомлень» (1919), «Автобіографія Калвіна Куліджа» (1929).

Приватне життя. Куліджа все його життя підтримувала дружина – Г. А. Гудх'ю-Кулідж (1879–1957), яка своїм шармом, сердечністю та комунікабельністю завоювала серця відвідувачів Білого дому. У 1902 р. Грейс закінчила Вермонтський університет, де була засновницею та лідеркою жіночого клубу «Пі-Бета-Фі». Потім працювала на факультеті «Школи Кларка для глухонімих» в Нортгемптоні, штат Массачусетс інструктором читання по губах. У 1903 р. Грейс, поливаючи біля вікна квіти, випадково побачила дивного чоловіка, який голився в досить незвичайному вбранні – спідній білизні й капелюсі. Ним виявився Кулідж.

У подружжя Куліджів було двоє синів: Джон – директор «Connecticut Manifold Forms Company» і Калвін-молодший. Калвін-молодший під час гри в теніс інфікував ногу й через тиждень помер; ця втрата для Куліджа була фатальною.

Кулідж-старший був великим любителем тварин. Іноземні колеги, знаючи захоплення президента, подарували йому лева, ведмедя та карликового гіпопотама. На території Білого дому жили рись, собаки різних порід, коти, багато птахів – від гусака до канарок.

Із відомих висловлювань К. Куліджа

- Немає права на страйк проти громадської безпеки ні в кого, ніде, ні в який час.
- Головна справа американського народу – це бізнес.
- Ніколи не виходь назустріч неприємностям. Сиди спокійно, і дев'ять із десяти неприємностей просто не дійдуть до тебе.
- Гасло «не здавайся» вирішувало, вирішує і завжди буде вирішувати будь-які людські проблеми.

- Немає нічого більш гідного, аніж жити у межах своїх можливостей. Я намагаюсь саме так жити і думаю, що країна також могла б скористатися цим гаслом.
- Ніщо у світі не замінить наполегливості. Ні талант, бо немає нічого типовішого, ніж невдаха з талантом. Ні геній, бо неоцінений геній – це майже приказка. Ні освіта, бо світ сповнений освічених нікчем. Завзятість і цілеспрямованість всемогутні.
- Державний контроль не може бути відокремлений від політичного контролю.
- Одна людина плюс закон – це вже більшість.

Л-ра: Мотылев, В. В. (2014). Программы президентов США. Уоррен Гардинг и Кальвин Кулидж. *Экономический журнал*, 2 (34), 85-99; Coolidge, C. (1929). *The Autobiography of Calvin Coolidge*. New York. Cosmopolitan Book Corporation; Greenberg, D. (2006). *Calvin Coolidge*. New York: Times Books, Henry Holt and Company; Ferrell, R. H. (1998). *The Presidency of Calvin Coolidge*. University Press of Kansas.

Л. Коцур

ГУВЕР, Герберт Кларк (англ. *Herbert Clark Hoover*) – 31-й президент США (1929–1933). Діяч Республіканської партії США.

**Герберт Кларк
Гувер**
(1874–1964)

Біографічні дані. Гувер народився 10 серпня 1874 р. в сім'ї квакерів у селі Вест-Бранч, штат Айова. Його батько, Дж. Кларк, мав німецько-швейцарське коріння, працював ковалем і торгував знаряддями сільськогосподарського призначення; у 34-річному віці він раптово помер від лихоманки. Через чотири роки померла і мама, залишивши круглими сиротами двох синів і доньку; їх поселили в себе родичі. Гувером опікувався дядько з боку матері, який займався лісозаготівлею. Майбутній президент удень допомагав йому, а вечорами відвідував місцеву школу, де освоював граматику, арифметику та латину. За деякий час вони переїхали в м. Ньюберґ, штат Орегон,

де родич заснував ріелтерський бізнес. Гувер працював у конторі клерком, навчився друкувати на друкарській машинці, вивчив палітурну справу, а вечорами продовжував навчатися в школі.

Знайомство Гувера з геологом, який своїми розповідями зацікавив його, спонукало майбутнього президента отримати таку ж спеціальність у Стенфордському університеті. У серпні 1891 р. із допомогою дядька Гувер вирушив у Пало-Альто, штат Каліфорнія, і подав документи до приймальної комісії університету. Він не зміг скласти всі іспити; його прийняли лише умовно. Тільки після успішного завершення першого семестру Гувера зарахували студентом остаточно. В 1895 р. він отримав диплом гірничого інженера. Під час навчання Герберт підробляв в офісі університету (кур'єр, секретар-друкар тощо); водночас знаходив час для студентської бейсбольної команди, організовував благодійні концерти.

В роки навчання Гувер познайомився з Луїзою Генрі (Лу Генрі) – на той час єдиною дівчиною-студенткою факультету геології. Вона була донькою відомого каліфорнійського банкіра, отримала непогану освіту в школі та педагогічному коледжі; захоплювалася спортом, кінним спортом, мисливством і пошуками мінералів. Між Гувером і Лу виникли романтичні стосунки; вони мали намір одружитися. Весілля, однак, довелося відкласти: наречена мала завершити навчання в університеті, а Гувер, який став співробітником Геологічної служби США, був змушений півтора роки перебувати на малоперспективних рудниках. Не досягнувши значних результатів, Гувер вирішив знайти іншу, цікавішу та краще оплачувану роботу, і водночас зробив висновки про неефективність державного втручання у бізнес. Отримавши від британської фірми пропозицію зай-

нятися організацією видобутку золота, вирушив до Австралії. Гувер за два з половиною роки виконав поставлене завдання, відтак обійняв посаду головного інженера золотодобувних шахт. Отримавши перед від'їздом лист від Лу, що підтверджував її згоду одружитися, Гувер повертається до Каліфорнії. 10.02.1899 р. відбулося весілля. Згодом, Гувер із дружиною на пропозицію тієї ж компанії їдуть працювати в Китай. Вони оселилися в Тяньцзіні, беруть участь в геологічних експедиціях, розвідуючи поклади вугілля та інших корисних копалин. Однак уже в листопаді 1901 р., коли розгорілося «боксерське повстання» проти втручання іноземців у внутрішні справи Китаю, їм довелося переїхати в Лондон, де народилися двоє синів Гуверів.

Гувер стає співвласником двох гірничодобувних компаній, відкриває власний офіс. Упродовж наступних дванадцяти років він відвідав багато країн. Усюди Гувер створював акціонерні компанії, нарощував обсяги видобутку мінеральної сировини. Він був співвласником гірничопромислової компанії «Bewick, Moreing & Co», заснував компанію «Zinc corporation». На території Російської імперії Гувер заснував компанії, які займалися видобутком нафти і розробкою нафтопромислів. У Німеччині майбутній президент допоміг наростити обсяги видобутку кам'яного вугілля та залізної руди, у Франції домігся значного збільшення виробництва свинцю та цинку, в Італії організував видобуток і експорт самородної сірки. З допомогою Гувера почалося промислове використання корисних копалин в Індії, Бірмі, Японії та інших азійських країнах. У результаті Гувер став успішним бізнесменом, здобув світову славу. Авторитету та популярності гірничого інженера сприяли його публічні лекції, статті в пресі, написана разом із дружиною книга «Основи розробки родовищ», переклад із латини середньовічного трактату про основи гірничої справи.

У роки Першої світової війни Гувер, який на той час перебував у Лондоні, сприяв організації повернення до США понад ста тисяч американців, які мігрували до Лондона з охоплених війною країн Європи. Ці люди були позбавлені необхідних для виїзду документів і фінансів. Гувер пожертвував кілька сотень тисяч доларів – і вже через два місяці останні біженці, відбули в США. Разом із ними відпливала і сім'я Гувера. Сам Гувер залишився в Лондоні, позаяк президент США В. Вільсон доручив йому очолити Комітет допомоги окупованій Бельгії: там сталася гуманітарна катастрофа, 9-мільйонне населення голодувало. Гувер отримав багатомільйонну позику в американських банках, домовився з урядами Великої Британії та Франції про виділення додаткових коштів. Йому вдалося домогтися від Великої Британії зобов'язання пропускати без затримки, через встановлену нею морську блокаду Німеччини, усі судна з продовольством для Бельгії. Для забезпечення нейтралітету зі сторони німців Гуверові довелося

поїхати в Берлін і за допомогою посла США отримати обіцянку не нападати на торгові судна Комітету. Комітет пропрацював 2,5 роки. На знак подяки король Бельгії присвоїв Гуверові титул «Друг бельгійського народу» та звання почесного громадянина Брюсселя.

Згадаємо й про те, що у грудні 1915 р., напередодні дня Св. Андрія Первозванного, у Львові було відкрито сирітський притулок, діяльність якого була спрямована на допомогу дітям, які внаслідок воєнних дій залишилися без родин. Комітет створено за сприяння митрополита А. Шептицького, а фінансову допомогу надав саме американський Комітет допомоги дітям, організований Г. Гувером.

06.04.1917 р. США оголосили війну Німеччині. В. Вільсон доручив Гуверові очолити Продовольчу адміністрацію США. Необхідність цієї організації обумовлювалася нестачею в країні харчів, що виникла через значні за обсягом постачання продовольства для американської армії в Європі. Адміністрація домоглася істотного збільшення виробництва продовольства, встановила на нього стабільні ціни, удосконалила системи транспортування, зберігання та розподілу продуктів. Через рік, коли проблема була загалом вирішена, Продовольчу адміністрацію перетворили в Американську адміністрацію допомоги, яка організовувала надання продовольчої допомоги зруйнованій Європі. Її очолив Гувер. У багатьох містах Європи створювалися американські місії, деякі з них відкривав особисто керівник адміністрації. За допомогою місцевих волонтерів було створено тисячі їдалень і пунктів роздачі їжі, одягу, медикаментів.

Також було надано масштабну допомогу жертвам голоду 1921–1922 рр., який охопив тридцять п'ять губерній Російської імперії, що опинилися під владою більшовицького режиму. Витративши понад 100 млн дол., адміністрація поставила на ці території тисячі тонн продовольства, великі партії медикаментів і навіть посівне зерно для майбутніх врожаїв. Організація Гувера в один тільки день годувала близько 11 млн осіб. За орієнтовними оцінками це дозволило врятувати від голодної смерті близько 9 млн осіб. Та більшовицький уряд постійно чинив перешкоди діяльності організації, дискредитуючи її перед суспільством завдяки контрольованому медіа. Діяльність організації Гувера з порятунку вмираючих від голоду в Росії була припинена після того, як стали відомі кричущі факти продажу більшовицьким урядом за кордон золота, коштовностей, творів мистецтва і, найголовніше, продовольства. На отримані таким шляхом кошти закуповувалося обладнання та технології. Цього американці зро-зуміти не могли і припинили допомогу.

З 05.03.1921 р. по 28.08.1928 р. Гувер був секретарем департаменту торгівлі в кабінетах президентів В. Г. Гардінга та К. Куліджа. Від першого з них він отримав повноваження координувати в країні розвиток економіки. Це доручення дозволило контролювати роботу інших департаментів і

сприяло тому, що Гувер став найвпливовішим співробітником виконавчої влади з доволі великою сферою діяльності. Одночасно з роботою в адміністрації майбутній президент пожертвував Стенфордському університету велику суму грошей на створення бібліотеки та архіву документів щодо Першої світової війни, більшовицької революції та російської еміграції. Це унікальне сховище стало згодом основою Гуверівського інституту¹. У червні 1922 р. А. Шептицький, здійснюючи поїздки до Філадельфії та Вашингтона мав аудієнцію у президента В. Г. Гардінга, зустрічався з тогочасним секретарем департаменту торгівлі Гувером та висловив йому вдячність за допомогу США українському населенню в Галичині.

Прагнучи інтенсифікувати торгівлю між штатами, Гувер сприяв розвитку залізничного, повітряного й автомобільного транспорту, річкового судноплавства. За його ініціативи вперше були прийняті єдині для всієї країни правила безпеки руху на дорогах. Для розширення міжнародної торгівлі Гувер відкрив у багатьох країнах офіси, які допомагали місцевим підприємцям орієнтуватися в торгово-економічній політиці і приймати найбільш правильні рішення за асортиментом і цінами експортованих або імпортованих товарів, розвивав міжнародну торгівлю, сприяв виходу американських компаній на міжнародні ринки.

Гувер вважав за необхідне вести діалог уряду з промисловими компаніями, допомагати впроваджувати на підприємствах нові технології, зменшувати відходи виробництва, активно знижувати рівень безробіття. Він підтримував профспілки, які виступили за страхування робітників від нещасних випадків, і будівництво доступного для них житла. У сільському господарстві Гувер сприяв розробці систем зрошення посушливих земель, протидії розливам річок. За сприяння Гувера Конгрес прийняв «Акт про радіо», що забороняв непотрібні, шкідливі для американців радіопередачі. Великий суспільний резонанс отримав заклик Гувера ввести в школах санітарну освіту дітей (незабаром він став головою Американської організації охорони здоров'я дітей).

У 1927 р. відбулася найбільша в історії США повінь на річці Міссісіпі, що охопила територію десяти штатів. Загинули майже 250 осіб, залишилися без даху над головою 700 тис. жителів, багато адміністративних установ, банків, підприємств і ферм були зруйновані. Серед решти людей, що залишилися без засобів до існування, виникла паніка, що супроводжувалася демонстраціями та заворушеннями. Керівником комісії з ліквідації наслідків стихійного лиха президент К. Кулідж призначив Гувера, який за чотири місяці вирішив поставлене завдання.

¹ Гуверівський інститут війни, революції та миру був створений у 1919 р. Г. Гувером, як дослідницький інститут для вивчення проблем міжнародних відносин, конфліктів і політичних змін. Діє при Стенфордському університеті.

Прихід на посаду глави держави. Республіканська партія на національному з'їзді 1928 р. висунула Гувера кандидатом у президенти. Президент Кулідж високо оцінив урядову роботу Гувера. Авторитет і популярність Гувера досягли загальнонаціонального рівня, і він із величезною перевагою (58,2 % голосів виборців і 444 голосів виборників) переміг у президентських виборах свого найвірогіднішого конкурента – кандидата від Демократичної партії А. Сміта (40,8 % голосів виборців і 87 голосів виборників). На президентських виборах 1928 р. Гувер був обраний як кандидат-республіканець під гаслом «Prosperity» («Процвітання»), але в перший же рік його президентства в США почалася найбільша економічна криза 1929–1933 рр.

У червні 1932 р., через кілька днів після виставлення кандидатури Гувера на другий термін, американська делегація на конференції з роззброєння внесла пропозицію про скорочення озброєнь усього світу на одну третину та повну ліквідацію бомбардувальної авіації, танків, важких знарядь і всіх засобів хімічної війни. Ця пропозиція була викликана тим, що озброєння США набагато відставало від рівня озброєння інших великих держав. Крім того, Гувер розраховував так залучити на свій бік виборців-пацифістів. Це, однак, не допомогло Гуверові: на виборах 1932 р. він зазнав поразки (39,7 % виборців і 59 виборників), поступившись місцем Ф. Д. Рузвельту (його підтримали 57,4 % виборців і 472 виборники).

Основні досягнення для країни періоду президентства. Діяльність Гувера як президента є прикладом значної ролі обставин у реалізації главою держави покладених на нього обов'язків. Гувер, напевне, на той час був найбільш підготовленою постаттю для діяльності в умовах кризи – завдяки високій компетентності, розважливості, стресостійкості тощо. Втім, він не здобув широкої популярності, практично уся «Велика депресія» 1929–1933 рр. припала на його президентство. Не виключено, що її масштаби були б ще трагічнішими, якби президентом США у той час була б слабша постать. Об'єктивно, на час виборів президента 1932 р., економіка США вже пройшла найнижчу точку кризи, що не заперечує конструктивної ролі реформ адміністрації Ф. Д. Рузвельта, частина з яких була розроблена власне попередньою адміністрацією Гувера.

Основні невдачі періоду президентства. У спадок від попереднього президента (К. Куліджа), Гуверові дісталася країна на піку розвитку економіки, що закономірно змінилося наймасштабнішою кризою. Упродовж 7,5 місяців до початку Великої депресії адміністрація Гувера економікою не цікавилася недостатньо, вважаючи за краще займатися іншими внутрішньополітичними проблемами (розширенням національних парків, охороною лісів, дотриманням «сухого закону» і реорганізацією в'язниць і под.).

Попри крах на фондовій біржі у жовтні 1929 р., Гувер твердо виступав за невтручання уряду в економіку, усвідомлюючи потребу фінансового оздоровлення. Закиди щодо недостатнього використання адміністративного ресурсу для ліквідації або хоча б послаблення кризи не є переконливими. На початку кризи жодні зусилля не змогли б її зупинити. Питання в іншому: чи можна було швидше застосувати антикризовий проект реформ, розроблених адміністрацією Гувера та який згодом розвинув Рузвельт? Найімовірніше, у піковий момент кризи вони були б безсилі, зате згодом дозволили США подолати Велику депресію.

Лише наприкінці президентського терміну Гувер погодився утворити Державну фінансову корпорацію для надання допомоги найбільш постраждалим промисловим підприємствам, виділити окремим штатам субсидії на соціальну допомогу жителям. Разом із тим, президент наклав вето на акт про допомогу з безробіття і з використанням військової сили, розігнав у Вашингтоні антиурядовий мітинг ветеранів Першої світової війни. Ці та інші подібні заходи не вплинули позитивно на економіку, але помітно знизили авторитет Гувера.

Істотний вплив мала Велика депресія і на зовнішню політику Гувера. Прагнучи стимулювати ініціативу вітчизняних виробників, Гувер увів рекордно високі митні збори на імпортовані товари. Однак, замість очікуваних позитивних результатів, відбулося згортання міжнародної торгівлі і, як наслідок, серйозно погіршилося економічне становище США.

До негативних наслідків призвів також несподіваний мораторій президента на отримання репарацій від Німеччини (фінансових збитків не вдалося компенсувати навіть після припинення виплати військових боргів). Також малоефективними залишилися пропозиції Гувера на Лондонській і Женевській мирних конференціях 1930–1932 рр., які передбачали обмеження озброєння на військово-морських флотах, заборону наступальної зброї, скорочення чисельності національних армій. Не дали позитивних результатів і економічні санкції, запроваджені проти Японії за незаконне силове втручання в Маньчжурії та Китаї. Гувер хотів покращувати добросусідські відносини з країнами Латинської Америки, розвиваючи з ними економічне та культурне співробітництво, але криза ці наміри перекреслила, хоч усе ж при Гувері війська США покинули Гаїті та Нікарагуа.

Отримав визнання за: успішну організацію повернення американських громадян у США після початку Першої світової війни; організацію допомоги населенню Бельгії під час Першої світової війни та інших країн Західної Європи цієї війни; організацію допомоги радянській Росії під час голоду 1921–1922 рр.; сприяння в 1921–1928 рр. на посаді секретаря департаменту торгівлі в впровадженні новітніх технологій, посиленні соціального захисту найманих працівників.

Був критикований за: безпорадність у подоланні економічної кризи. Саме тому на наступних виборах Гувер програв Ф. Д. Рузвельту.

Оцінка світовою громадськістю. На згадку про Гувера випущені поштові марки, викарбувані монети та медалі, в низці міст йому встановлені пам'ятники. На честь Гувера названа одна з найбільших гребель у світі на ріці Колорадо (Hoover Dam).

Життя президента аналізується в статтях і книгах, автори яких оцінюють його діяльність по-різному. Однак при всіх розбіжностях вони вважають Гувера далекоглядним політиком свого часу.

Відомі особистості про Г. К. Гувера

- Він, безумовно, чудовий, і я хотів би, щоб ми могли обрати його президентом США. Ми не могли б собі й бажати кращого (Ф. Д. Рузвельт, 1920 р.).
- Гувер був працьовитим, непідкупним, впевнений у собі та незалежним. Але він був також і відчуженим, сором'язливим, тримався осторонь від натовпу, був незграбним у поверхневих суспільних відносинах і надзвичайно чутливим до критики. [...] Гувер часто бував різким із підлеглими. Він очікував від інших такої ж ефективності, як і від себе. Характерно, що він зосереджувався на деталях, а не на більш широкому розгляді проблеми. Він був нецікавим промовцем, рідко піднімав очі з підготовленого тексту (В. де Грегоріо).
- Гувер був найвидатнішим інженером у світі доти, допоки усього лиш за три роки не спустошив, довів до катастрофи і прирік на муки США (Ці слова приписують канзаському фермеру; вони використовувалися під час кампанії 1932 р.).

Найвідоміші промови: «Американський індивідуалізм» (Нью-Йорк, 22.10.1928 р.).

Друкований доробок. Перші друковані праці Гувера стосувалися не політичних питань, а гірничодобувних. Звернемо увагу на ті праці, які важливі в площині аналізу постаті Гувера як політика: «Американський індивідуалізм» (1922), «Змагання свободи» (1934), «Проблеми тривалого миру» (1942, у співавторстві з Г. Гібсоном), «Мемуари Г. Гувера» (1951), «Випробування Вудро Вільсона» (1958).

Приватне життя. Надійною помічницею президента була його дружина, яка стала в 1929 р. Першою леді. Вона самовіддано виконувала обов'язки господині Білого дому, відома своєю винятковою гостинністю. Лу займалася благодійністю, виступала по радіо із закликами до заможних американців допомогти голодуючим.

04.03.1933 р. подружжя покинуло Білий дім, оселившись у нью-йоркському готелі «Waldorf Astoria». Однак через нестерпну атмосферу, створену в місті через образливі для экс-президента статті в медіа та вуличні демонстрації, подружжя Гувер через місяць переїхало в Пало-Альто. Вони брали участь в громадському житті Стенфордського університету, влаштовували музичні вечори, долучалися до роботи благодійних товариств тощо. Лу Генрі продовжувала співпрацю з жіночими організаціями, була президентом Ліги дівчат-скаутів. Герберт писав мемуари і книги на історико-політичні теми, а також різко публічно критикував дії президента Ф. Д. Рузвельта.

У 1938 р. Гувер відвідав багато міст Європи. В ході цієї поїздки університети Праги та Варшави відзначили його ступенем доктора. Перебуваючи з коротким візитом у Берліні, Гувер мав розмову з А. Гітлером. Після початку в 1939 р. Другої світової війни подружжя Гуверів частіше бувало Нью-Йорку, де збирало допомогу постраждалим європейцям, допомагало американському Комітету Червоного Хреста.

07.01.1944 р. після відвідин концерту в Лу Генрі трапився інфаркт, і вона померла у віці 68 років. Усе подальше життя Гувера була пов'язане з роботою на благо країни.

З приходом до влади Г. Трумена экс-президент Гувер повернувся до політичної діяльності. Ще в 1942 р. Гувер опублікував разом із колишнім дипломатом Г. Гібсоном книгу «Проблеми тривалого миру», в якій, передбачаючи неминучість поразки гітлерівських армій, завчасно виступав з ідеєю відбудови Німеччини, фактично запропонувавши основи «Плану Маршалла». Після Другої світової війни Гувера призначили координатором організації з надання продовольчої допомоги післявоєнній Європі. Очолювана Гувером делегація упродовж двох місяців відвідала столиці 20 країн, де з'ясовувала їхні потреби в харчах. Завдяки зібраній інформації Конгрес США виділив на проведення цієї гуманітарної акції майже півмільярда доларів.

Кілька років Гувер очолював Комісію з реорганізації урядового апарату. Його рекомендації були враховані президентами Г. Труменом і Д. Ейзенхауером. Він продовжував озвучувати в медіа своє ставлення до найважливіших подій в країні. Негативно висловлювався, зокрема, щодо атомного бомбардування Японії, не схвалював війни в Кореї та В'єтнамі. Багато часу приділяв письменницькій діяльності. Прожив Гувер в статусі экс-президента рекордно довго – 31 рік; помер 20.10.1964 р. Президент Л. Джонсон оголосив в країні національний траур, організував у м. Вест-Бранч державні похорони. На кладовищі поруч зі саркофагом Гувера покуються перенесені з Пало-Альто останки його дружини Лу Генрі.

Із відомих висловлювань Г. К. Гувера

- Бюрократичний апарат не сприяє розвитку духу незалежності. Він поширює в нашому повсякденному житті дух підпорядкованості, змінюючи характер нашого народу, привчаючи його не до потужного опору йому, а до покійного підпорядкування незламній могутності.
- Розвиток бізнесу залежить від конкуренції. Нові методи та нові ідеї є продуктом прояви духу авантюризму, індивідуальної ініціативи й індивідуальної підприємливості. Без авантюризму не може бути прогресу.
- Старі оголошують війну, але воювати і гинути доводиться молодим.
- Діти – наш головний природний ресурс.

Л-ра: Брайсон, Б. (2017). *Беспокойное лето 1927*. Москва: АСТ; Ротбард, М. (2012). *Великая депрессия в Америке*: Москва: ИРИСЭН, Мысль; Hoover, H. C. (1951). *The Memoirs of Herbert Hoover Years of Adventure 1874–1920*. New York: The Macmillan Company.

І. Вдовичин

РУЗВЕЛЬТ, Франклін Делано (англ. *Roosevelt Franklin Delano*) – 32-й

**Франклін Делано
Рузвельт**
(1882–1945)

президент США (1933–1945), єдиний президент США, який переобирався на найвищу державну посаду чотири рази поспіль. Діяч Демократичної партії США.

Біографічні дані. Народився 30 січня 1882 р. у заможній впливовій родині північно-східного узбережжя США. Батько – Дж. Рузвельт, мати – С. Делано (походила з родини нащадків перших американських поселенців), шестирідний брат – Т. Рузвельт, 26-й президент США. До чотирнадцяти років навчався вдома. Щоліта був разом із батьками-космополітами в Європі.

1896 р. вступив одразу до третього класу аристократичної приватної школи Гротон, неподалік Бостона. Навчався в Гарвардському університеті (1900–1904), де активно співробітничав зі студентською газетою «The Harvard Crimson», будучи її головним редактором. 1903 р. Рузвельт здобув ступінь бакалавра та продовжив навчання, здобуваючи ступінь магістра мистецтв, хоч ніколи не мав щодо цього серйозних планів. 1904 р. вступив до юридичної школи Колумбійського університету, в якій навчався до 1907 р. Переїзд до Нью-Йорка був викликаний бажанням бути ближче до своєї коханої та майбутньої дружини Елеонори. Після складання випускних іспитів Рузвельт вступає до Асоціації юристів Нью-Йорка. З 1907 р. починає працювати в одній з юридичних фірм міста, долучається до представництва справ в суді.

1910 р. один із представників Демократичної партії США запропонував Рузвельту висунути свою кандидатуру на виборах до легіслатури (законодавчого зібрання) штату Нью-Йорк. Завдяки вельми активній виборчій кампанії (проголошував із десятків промов щодня, а для зустрічей з виборцями орендував упізнаваний червоний автомобіль) і налагодженню контактів із фермерами, які раніше були прихильниками республіканців, Рузвельта було обрано до Сенату штату Нью-Йорк. Перша виборча кампанія політика проходила під гаслом «чесність, ефективність і ощадливість у поводженні з грошима платників податків».

У президентській кампанії 1912 р. Рузвельт активно підтримує кандидата від демократів, лідера крила прогресистів В. Вільсона. Після обрання його президентом Рузвельт обійняв посаду заступника (помічника) секретаря військово-морського департаменту (1913–1921). Для Рузвельта зустріч із В. Вільсоном стала доленосною, сформувала його політичні погляди. Перебуваючи на посаді заступника секретаря військово-морського департаменту, Рузвельт виступав за посилення військово-морської могутно-

сті США; він швидко завоював авторитет серед професіоналів, а за часів Першої світової війни двічі звертався з проханням направити його до діючої армії.

1914 р. здійснив спробу балотуватися до Сенату Конгресу США, але вона виявилася невдалою. 1920 р. під гаслом необхідності вступу США до Ліги Націй Рузвельт балотується від Демократичної партії на посаду віце-президента в парі з кандидатом у президенти США Дж. Коксом, проте демократи зазнають поразки.

Восени 1920 р. Рузвельт відходить від активної політики, очолює нью-йоркське відділення страхової компанії з Меріленда, отримуючи платню в п'ять разів більшу, ніж у департаменті. Однак Рузвельт не бажав «бути забутим країною», тому він бере участь у створенні «Фонду Вудро Вільсона», очолює організацію бойскаутів Нью-Йорку, стає членом опікунської ради Гарвардського університету, співпрацює з медіа.

Серпень 1921 р. – час трагічних випробувань для Рузвельта, коли в нього після переохолодження діагностують поліомієліт. Відтоді Рузвельт уже не покидає інвалідного візка, без якого він міг пересуватися тільки в спеціальних ортопедичних пристроях і за допомогою синів. У період реабілітації Рузвельт виявив неабиякі особистісні якості – залізну волю, величезні зусилля під час виконання фізичних вправ. Незважаючи на важку хворобу, він залишався активним, доступним для спілкування.

Упродовж 1921–1928 рр. Рузвельт не тільки мужньо боровся з хворобою, але й брав участь у партійному житті демократів. У цей період політик виявив себе активним представником бізнесу, ініціюючи та беручи участь у багатьох фінансових компаніях, об'єднаннях, хоч і не завжди успішно.

У 1928 р. керівництво Демократичної партії запропонувало висунути Рузвельта кандидатом на посаду губернатора штату Нью-Йорк. На виборах Рузвельт переміг із перевагою лише у 25 тисяч голосів, тому в наступні два роки жартівливо називав себе «пів-відсотковим губернатором». Перебуваючи на посаді губернатора штату Нью-Йорк, Рузвельт поступово ставав політиком загальнонаціонального масштабу. Команду губернатора сформували майбутні «стовпи» «Нового курсу»: С. Розенман, Г. Моргентау, Л. Хоув, Дж. Ферлі, Ф. Перкінс, Г. Гопкінс. Одним із джерел кадрів для Рузвельта став Колумбійський університет. Через два роки, у 1930 р., Рузвельта переобрали губернатором штату, але вже зі значною перевагою – у 725 тисяч голосів.

Новаторським управлінським рішенням Рузвельта стала пропозиція утворити тимчасову надзвичайну адміністрацію допомоги в штаті Нью-Йорк – TERA (Temporary Emergency Relief Administration, 1931), сума асигнувань на яку становила 20 млн дол. За шість років допомогу від TERA отримали близько 5 млн осіб, і про діяльність адміністрації дізналася вся

країна. До літа 1931 р. на території США було утворено 50 клубів «Друзів Рузвельта», які провадили агітаційну роботу та збирали кошти у передвиборчий фонд потенційного кандидата в президенти.

1932 р. Рузвельт впевнено вступає в президентську кампанію. Одним із провідних передвиборчих гасел політика стає «Новий курс» – визнання необхідності регулятивної ролі держави, вирішення питань безробіття, допомоги фермерам, безхатченкам, подолання спекулятивних зазіхань банкірів і відновлення купівельної спроможності населення.

Прихід на посаду глави держави. На виборах 1933 р. Рузвельт впевнено переміг чинного президента Г. Гувера – 22,8 млн голосів проти 15,7 млн. Перша інавгурація Рузвельта як президента США відбулася 04.03.1933 р., а вже 12.03.1933 р. вибухнула банківська криза. Через Конгрес з ініціативи Рузвельта було проведено перший екстренний документ – «Акт про діяльність банків у надзвичайних умовах», для чого була спеціально скликана надзвичайна сесія Конгресу. І в разі рішучого опору з боку парламентарів новообраний президент був готовий розпустити Конгрес. Цікавим є факт, що вперше в історії США кінокамери зафіксували, як президент у Білому домі поставив свій підпис під щойно ухваленим актом.

Навесні 1933 р. розгортається програма реформ «Нового курсу», розроблена «мозковим штабом» – кращими інтелектуалами країни. Новообраний президент працював по 14 годин на добу, близько 100 осіб мали право телефонувати йому в будь-який час доби, але останнє слово при прийнятті рішень залишалося за Рузвельтом. Будь-який американець міг зателефонувати спеціальному помічнику президента. Рузвельт щодня отримував 5-8 тисяч листів. Подібний украй інтенсивний темп роботи президента зберігався наступні 12 років. Крім офіційного кабінету Рузвельт сформував й «особистий кабінет», члени якого відповідали за призначення та зв'язки з медіа.

Програма «Нового курсу» першого президентського терміну Рузвельта виявилася ефективною: 8 млн американців отримали роботу; значно зріс індекс промислового виробництва США (з 58 пунктів до 101-го за два роки); обсяг національного страхування склав 3 млрд дол.; національний прибуток збільшився на 30 %. 1935 р. було здійснено важливі реформи в царині трудових відносин («Акт Вагнера»), соціального забезпечення, оподаткування, банківської справи. У цей час закладаються підвалини системи державного соціального страхування США, збільшуються обсяги громадських робіт для безробітних.

На президентських виборах 1936 р. Рузвельт упевнено перемагає: за нього зібрано – понад 27,4 млн голосів, а за його опонента-республіканця А. Лендона – близько 16,7 млн. Рузвельт продовжує реформи у царині цивільного будівництва, трудового законодавства, регулювання заробітної

платні (1937–1938). Однак навесні 1938 р. спостерігається спад промислового виробництва.

У зовнішній політиці Рузвельт у цей період додержується курсу нейтралітету: було прийнято акти про нейтралітет 1935, 1936, 1937 та 1939 рр. В акті 1935 р. закріплювалася заборона експорту зброї, боєприпасів, військових матеріалів, інших стратегічних товарів, а також надання кредитів і позик із США воюючим країнам. Акт 1936 р. передбачав виняток для країн Латинської Америки. Акт 1937 р. забороняв постачання зброї та військових матеріалів в країни, де в цей час відбувалися громадянські війни. Акт 1939 р. було ухвалено вже після початку Другої світової війни, і в ньому було закріплено дозвіл на продаж американської зброї державам, які перебували у стані війни з Німеччиною. Усі акти про нейтралітет 1935–1939 рр. спиралися на норми дискреційного права – права посадових осіб та органів державної влади діяти на власний розсуд під час прийняття політико-управлінських рішень.

У листопаді 1933 р. США встановлюють дипломатичні відносини з СРСР. З країнами Латинської Америки здійснюється політика «добросусідства», яка сприяла створенню міжамериканської системи колективної безпеки. І якщо за першого президентства Рузвельт майже цілком довірив питання зовнішньої політики державному секретареві К. Хеллу та професійному дипломатичному апарату, то у свій другий президентський термін політик особисто активно втручається в цю царину.

Питання висування кандидата від демократів на президентські вибори 1940 р. тривалий час залишалося відкритим, і Рузвельт не планував брати у них участь. Утім на конвенті Демократичної партії одноголосно була схвалена кандидатура чинного президента. Тож утретє поспіль Рузвельт був обраний президентом з невеликим відривом від кандидата-республіканця В. Вілкі: 27,2 млн голосів виборців проти 22,3 млн голосів. 1940 р. вважається і роком закінчення «Нового курсу», коли адміністрація Рузвельта поступово переключається на проблеми зовнішньої політики та безпеки.

1941–1942 рр. – знакові для президентства Рузвельта, коли поряд із викликами внутрішнього характеру перед ним та країною постали зовнішні загрози. Після нападу японців на американську військово-морську базу Перл-Гарбор 07.12.1941 р. США вступають у Другу світову війну. Рузвельт бере на себе обов'язки головнокомандувача у воєнний час. У США починається перебудова економіки з метою посилення оборонних галузей із повним або частковим державним фінансуванням. Створюється механізм управління мобілізаційною програмою. Активізується допомога Великій Британії, пізніше – СРСР (була надана безвідсоткова позика на суму 1 млрд дол.). Ключова роль в ухваленні цих рішень належала саме Рузвельту.

У третій президентський термін Рузвельт доклав чимало зусиль для формування антигітлерівської коаліції і для створення після закінчення війни ООН. 1 січня 1942 р. У Вашингтоні відбулося підписання Декларації Об'єднаних Націй. На Квебекській конференції (1942) Рузвельт уперше виклав свій проект ООН і сформулював ідею відповідальності США, Великої Британії, СРСР і Китаю («чотирьох поліцейських») за збереження миру. Обговорення цих питань тривало і на наступних конференціях у Москві, Тегерані, Вашингтоні, Квебеку. Велику увагу Рузвельт приділив розвитку Проекту «Манхеттен» – програми США з розробки ядерної зброї (1943).

1944 р. Рузвельт погоджується балотуватися на президентську посаду вчетверте. Він виграв вибори з 25,6 млн голосів проти 22 млн за суперника-республіканця Т. Д'юї. У лютому 1945 р. Рузвельт бере участь у Ялтинській конференції, а 1 березня цього ж року звітує про її результати перед Конгресом; це був останній виступ Рузвельта у законодавчих зборах США.

Здоров'я Рузвельта поступово погіршувалося. Він поїхав на відпочинок у маєток Уорм-Спрінг, де 12 квітня 1945 р. помер від крововиливу в мозок.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Президентство Рузвельта позначилося двома найбільшими для США кризами у XX ст. – «Великою депресією» та Другою світовою війною. З обома ними країна під керівництвом політика успішно впоралася.

Уже перші «100 днів» президентства Рузвельта в 1933 р. принесли відчутні результати: країна почала виходити із затяжної соціально-економічної кризи; пересічні американці вперше за кілька років з оптимізмом почали дивитись у майбутнє; було ухвалено 70 актів, спрямованих на оздоровлення економіки країни. Реформи «Нового курсу» (1933–1940) заклали підґрунтя діяльності «держави загального добробуту» (Welfare State) у другій половині XX ст. у США і країнах Західної Європи, обумовили створення та зміцнення системи державного соціального забезпечення, соціального захисту в США.

З метою реалізації широкомасштабних реформ Рузвельт здійснює найбільше за всю історію США переформатування президентської адміністрації. «Акт про реорганізацію» (1939) дав змогу втричі збільшити чисельність персоналу органів виконавчої влади і заклав засади, спираючись на які, функціонує сучасний апарат Білого дому. Рузвельт став рекордсменом щодо застосування вето (635 разів), значно розширивши законодавчу функцію глави держави заради швидшого просування реформаторських актів через Конгрес.

Зовнішньополітична діяльність Рузвельта загалом характеризувалася чітким визначенням стратегічних пріоритетів національної політики. Під

впливом низки чинників, особливо подій у Європі та початку Другої світової війни, стратегічна лінія США в зовнішній політиці неодноразово змінювалася. Завдяки зусиллям і наполегливості Рузвельта США стали одним із провідних суб'єктів антигітлерівської коаліції та державою-переможницею у Другій світовій війні. Досягненнями Рузвельта є: переозброєння та модернізація американської армії; розбудова оборонної промисловості за прямої й опосередкованої участі держави; усвідомлення необхідності відмови від політики ізоляціонізму, завдяки чому США на кінець Другої світової війни стають одним із провідних акторів на міжнародній арені, починаючи формувати порядок денний світової політики.

Закладений Рузвельтом промисловий і військовий потенціал США дав змогу країні стати центральним суб'єктом Західного світу в повоєнний час, а в 1990-х рр. – єдиним світовим лідером. Зусилля Рузвельта під час Другої світової війни уможливили формування максимально сприятливих для США засад повоєнної розбудови світу. Рузвельт став одним із творців ООН у тому вигляді, в якому вона функціонує досі.

Основні невдачі періоду президентства. Центральним конфліктом часів президентства Рузвельта стало протистояння з Верховним судом США, унаслідок чого ця судова інстанція визнала неконституційними та позбавила правової чинності одинадцять актів «Нового курсу». Результатом протистояння глави держави та Верховного суду США була спроба Рузвельта провести через Конгрес проект акту про розширення складу Суду та проект адміністративної реформи.

Загальна успішність реформ «Нового курсу», проте, не відновила американської економіки остаточно: восени 1937 р. починається економічний спад, бюджетні видатки на громадські роботи та інші проекти «Нового курсу» ще до його поглиблення були скорочені, і він був згорнутий 1940 р. Остаточне відродження економіки США відбулося вже після Другої світової війни.

Президентство Рузвельта характеризувалося відносним нехтуванням зовнішньополітичного вектора в період першої каденції та на початку другого президентського терміну, коли головною зовнішньополітичною ареною для Рузвельта була не Європа, а Азія. Президент США фактично не зміг сформулювати дієвих пропозицій щодо запобігання розгортанню нової війни в Європі. Можна стверджувати, що США до початку 1940-х рр. самоусунулися від розв'язання глобальних зовнішньополітичних конфліктів, що корінілись у Європі.

Отримав визнання за: за здійснення програми неоліберальних реформ «Нового курсу», яка дала змогу подолати основні негативні наслідки Великої депресії в США та відновити соціальний оптимізм американського суспільства. Зробив США одним зі світових гегемонів, остаточно ві-

дійшовши від ізоляціонізму як провідного вектора зовнішньополітичної стратегії.

Був критикований за: намагання максимально сконцентрувати владу у своїх руках, візантійство як стиль спілкування та ведення перемовин. Викликав невдоволення значної частини американського істеблішменту після встановлення дипломатичних відносин із СРСР (1933); упровадження широкої програми допомоги Великій Британії та Франції (1940); ухвалення «Акта про ленд-ліз»¹ та поширення його чинності на СРСР (1941). У внутрішній політиці найбільша критика надходила від представників великого бізнесу за «надто ліві» погляди та дії. Активісти робітничого та профспілкового руху, навпаки, вважали реформи Рузвельта надто поміркованими і половинчастими.

Оцінка світовою громадськістю. На Віргінських островах день народження Рузвельта – офіційне свято. На честь Рузвельта була названа найстаріша вулиця української Ялти, колись головна магістраль міста; пізніше на ній було встановлено пам'ятник 32-му президентові США (2017). У с. Лівадія (2015, Україна) та м. Сочі (2008, Росія) встановлено пам'ятники Черчиллю, Рузвельту і Сталіну – лідерам «великої трійки» у Другій світовій війні.

На відкритті одного з найбільших меморіалів у США – меморіалу Рузвельта (1997) – принцеса Нідерландів Маргрет подарувала США від імені свого народу спеціально виведений сорт помаранчевих троянд «Франклін Рузвельт» (у перекладі з голландської прізвище Roosevelt означає «поле троянд»). Про візит короля Георга VI з дружиною до маєтку Рузвельта знято художній фільм «Гайд-Парк на Гудзоні» (2012, Велика Британія). На честь Рузвельта названо острів (на сьогодні – височину) в Антарктиді на Території Росса (1934), на яку претендує Нова Зеландія.

Відомі особистості про Ф. Д. Рузвельта

- Як лідер країни, що веде війну, він зробив усе, що від нього очікували (34-й президент США Д. Ейзенхауер).
- Так, вердикт історії про Рузвельта ще не винесений. Утім, як би не закінчилася книжка про нього, в останньому рядку має бути сказано: Ф. Д. Рузвельт був людиною, здатною вирішувати страшні проблеми в страшні часи (36-й президент США Л. Б. Джонсон).
- У нього був дар робити потрібну справу в потрібний час і найвеличніший дар вкладати душу в найбільш позитивні імпульси свого часу (А. Невінс).

¹ Ленд-ліз – державна програма, за якою США під час Другої світової війни передавали своїм союзникам частково на безоплатній основі боєприпаси, техніку, продовольство, медичне обладнання, ліки, стратегічну сировину.

- Не буде помилкою сказати, що він є силою сам по собі – людина вищого, але непроникного розуму, безжального у тих випадках, коли він уважав це за необхідне, у вищою мірою гнучкого розуму, прагнення якого неможливо передбачити (*К. Г. Юнг*).
- Рузвельт справді вмів маніпулювати владою, він міг завдавати нею ударів під будь-яким кутом, домагатися руху в відповідь, народжувати ідеї і по-різному впливати на людей, звертаючись насамперед до провідних питань (*Дж. Гюнтер*).
- Рузвельт, безумовно, грав на амбіціях людей, як артист на струнах музичного інструмента (*Дж. Бірнс*).

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова (04.03.1933 р.), у якій окреслив стан справ у країні та план дій для американців; практика «Бесіди біля каміна» – серія виступів по радіо зі зверненням до «забутого американця» – усього 31 виступ (за іншими даними – 30) (1933–1945); Послання до Конгресу «Про стан країни» (11.01.1944 р.) – другий, економічний, Біль про права.

Друкований доробок: збірка «Бесіди біля каміна» (1945), «Ф.Д.Р.: Його особисті листи, 1928–1945» (1950).

Приватне життя. У 1905 р. одружується з Е. Рузвельт – своєю кухонною у п'ятому поколінні, сиротою, долею якої опікувався Т. Рузвельт. Мати Рузвельта була проти шлюбу, однак, вимушена була змиритися з вибором сина. У шлюбі Рузвельтів народилося шестеро дітей – одна донька та п'ять синів (один син помер немовлям). І хоч із роками подружжя віддалилися один від одного, Е. Рузвельт відігравала значну роль у політичній кар'єрі чоловіка, особливо після 1921 р., коли він захворів на поліомієліт. Перша леді була журналісткою, громадською діячкою, брала участь у роботі американської делегації в ООН (1945–1953), очолювала Президентський комітет щодо статусу жінок при адміністрації Кеннеді.

Рузвельт був пристрасним філателістом. Найцінніші марки зберігались у 150 альбомах, на кожній сторінці яких були нотатки, зроблені особисто Рузвельтом. Майже всі нові випуски марок за життя Рузвельта пройшли через його руки. До хобі Рузвельта належали також щоденне читання (з дев'яти років читав часопис «Scientific American»), пасьянс, риболовля. Він був видатним оратором, хоч на початку політичної кар'єри дружина відзначала його ораторську незграбність. Від більшості американських політиків Рузвельта відрізняло досконале знання французької та німецької мов.

У роки президентства Рузвельт отримував зарплатню в 100 тис. дол. на рік, а витрачав по 175 тисяч. За звичаєм Рузвельти годували за власний кошт увесь штат Білого дому – 90 осіб.

Із відомих висловлювань Ф. Д. Рузвельта

- Судіть про мене, дивлячись на моїх ворогів.
- Жодна нація не може існувати, наполовину збанкрутувавши.
- Президентство – це не просто адміністративна посада. Менш за все ця посада є адміністративною. Перш за все це можливість здійснювати моральне лідерство.
- Солідарність – ось ключове слово. З нею ми сміло можемо не боятися нічого, крім самого страху.
- Хто б не був обраний, завтра він буде президентом всього народу.
- Говорити потрібно щиро, коротко та сидячи.
- Не варто починати займатися політикою, якщо у Вас немає товстої шкіри, немов у носорога.
- Я ніколи не шукав і не підтримував жодної особи або групи, відданих комунізму чи фашизму, чи будь-якій іншій іноземній ідеології, яка підрве американську систему правління.
- Прикрий недолік людей – товста чекова книжка найчастіше стогне голосніше, ніж порожній шлунок.

Л-ра: Коломойцев, В. Е. (1997). *100 днів президента Ф. Д. Рузвельта*. Київ: Молодь; Коляда, І. А. (2000). *«Новий курс» Ф. Д. Рузвельта і права опозиція (негативістська опозиція «Новому курсові» та методи її нейтралізації адміністрацією Ф. Д. Рузвельта (1932–1936 рр.))*. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; Рузвельт, Ф. Д. (2003). *Беседы у камина*. In Рогулева, Ю. Н. (А. Б. Шаракшанэ, Trans.). Москва: ИРТК; Трубайчук, А. Ф. (1995). *Франклін Рузвельт: Історія в портретах*. Київ: Істина; Уткин, А. И. (2000). *Рузвельт*. Москва: Логос; Юнкер, Д., Айгнер, Д. (1998). *Франклін Рузвельт. Уінстон Черчилль*. Ростов-на-Дону: Феникс; Яковлев, Н. Н. (2003). *Франклін Д. Рузвельт – человек и политик*. Москва: Рипол Классик; Robinson, E. E. (1955). *The Roosevelt Leadership, 1933–1945*. Philadelphia: Lippincott; Roosevelt, F., Roosevelt, E. (1970). *F.D.R.: His Personal Letters, 1928–1945*. New York: Duell, Sloan, and Pearce.

С. Бульбенюк

ТРУМЕН, Гаррі С. (англ. *Harry S. Truman*) – 33-й президент США (1945–1953), діяч Демократичної партії США. Вважається головним опонентом Й. Сталіна. Зумів зупинити не лише сталінську агресію, а й поширення радянського експансіонізму. З його ініціативи була розв'язана «холодна війна» з СРСР. Ініціатор створення НАТО.

Гаррі С. Трумен
(1884–1972)

Біографічні дані. Народився 8 травня 1884 р. у містечку Ламар, штат Міссурі в родині дрібного фермера. Його національність не афішують (простежують єврейські коріння), але відомо, що родина була глибоко віруючою (баптисти). З дитинства доглядав худобу, допомагав батькові працювати на землі. У вісім років Трумен пішов до публічної

школи, навчався добре, захоплювався книгами, найперше – історичними романами, історією, музикою. Вставав о п'ятій годині ранку, щоб вивчити нову партію для фортепіано. А закінчивши другий клас, за літо Трумен із власної ініціативи опанував програму третього класу та перейшов одразу в четвертий.

У 1901 р., після закінчення школи, 17-річний Трумен намагався вступити до Військової академії збройних сил США (Вест-Пойнт). Однак через поганий зір медкомісія не допустила його до іспитів. Трумен повернувся додому, вступив до комерційного коледжу в Канзас-Сіті, де провчився лише семестр. Наприкінці 1901 р. батько Трумена збанкрутував, втративши всі заощадження (40 тис. дол.), землю (приблизно 60 га), будинок, тому оплачувати навчання сина не було змоги. Трумен покинув навчання, працював приймальником листів у місцевій газеті, обліковцем на будівництві залізниці, клерком у банку тощо.

У 1905 р. Трумен частково здійснив мрію стати військовим, записавшись до Національної гвардії (добровільної організації, яка вела підготовку військовослужбовців для армії США на випадок війни). Удавшись до хитрощів (перед проходженням медичної комісії він вивчив напам'ять таблицю, за якою перевіряли зір), Трумен потрапив до артилерійської батареї, що дислокувалась у Канзас-Сіті і служив там до 1911 р.

Трумен спробував зайнятися бізнесом, добував нафту, отримував певні інвестиції, але загалом його бізнес-проекти були невдалими. У 1908 р. він став масоном, згодом зайняв у цій організації високе місце (у 1940 р. очолив Велику ложу Міссурі).

У квітні 1917 р., одразу після вступу США в Першу світову війну, Трумен, хоч і не підлягав призову, пішов добровольцем на фронт і відплив до Європи. На той час офіцерів у Національній гвардії США обирали вій-

ськовослужбовці, так Трумен став старшим лейтенантом, командиром батареї. Воював у 1918 р. під Верденом (Франція).

У квітні 1919 р. капітан Трумен повернувся до США, одружився, продав свою ферму, взяв позику в банку і разом з армійським приятелем відкрив магазин чоловічого одягу. Цей бізнес збанкрутував через два роки; бізнес-компаньйон оголосив себе банкрутом, а Трумен, навпаки, керуючись принципами моралі, ще п'ятнадцять років сплачував борги. Такі невдачі навчили його цінувати гроші.

У 1922 р. 36-річний Трумен почав займатися політикою. На нього звернув пильну увагу Т. Пендергаст, який на той час був мером Канзас-Сіті та одним із провідних діячів Демократичної партії США у штаті Міссурі. Своєю кар'єрою Трумен значною мірою був зобов'язаний саме йому.

Важливість Пендергаста в житті Трумена засвідчують два факти: 1) у 1940 р. Пендергаста арештували (несплата податків, відмивання сумнівних грошей, отримання неправомірної вигоди), але Трумен, на той час відомий сенатор, борець із корупцією, на відміну від більшості членів команди Пендергаста, підтримав його; 2) у 1945 р., коли Пендергаст помер, Трумен (уже віце-президент) на військовому бомбардувальнику вилетів до Канзас-Сіті на похорон свого приятеля. Така поведінка викликала критику, на що Трумен відреагував: «Він був моїм другом, коли я того потребував. Я не з тих, хто покидає корабель, коли він починає тонути».

У 1922 р. Трумена було обрано суддею в окрузі Джексон штату Міссурі. До його обов'язків входив контроль за будівництвом доріг і мостів, витратою коштів на їх утримання і призначення посадовців на місцях. У 1924 р. під час переобрання окружного судді Трумен зазнав поразки, проте 1926 р. і 1930 р. він усе ж був обраний на цю посаду.

У 1934 р. Трумена обрали сенатором США від штату Міссурі. Він переїздить до Вашингтона, підтримує «Новий курс» президента Ф. Д. Рузвельта, бере участь у законотворчості. Перше важливе доручення йому стосувалося регулювання повітряного сполучення. У цей період Трумен відзначився розкриттям посадових зловживань менеджерів залізниці. У 1940 р. він очолив надзвичайний комітет із дослідження перспективних програм озброєння; у ньому він виявив неефективне використання державних коштів і корупцію при укладенні військових контрактів.

У 1944 р. Трумен обійняв посаду віце-президента, відтак починає відкрито виступати за американську участь у реформуванні міжнародних організацій після закінчення війни. На цій посаді він працював лише 82 дні.

Прихід на посаду глави держави. У квітні 1945 р. раптово помер Ф. Д. Рузвельт. Відповідно до Конституції США Трумен як віце-президент негайно присягнув на Біблії, очоливши державу. Якби він став президентом унаслідок виборів, то мав би два місяці для підготовки до вступу на посаду, прийняття справ, створення власної команди, але за то-

дішніх обставин він не мав таких преференцій. Як глава держави, він одразу став головнокомандувачем американської армії.

У 1948 р. почалися вибори президента США і Трумен подав свою кандидатуру. Його суперником був кандидат від республіканців Т. Д'юї, який мав вищий рейтинг і був більш освіченим і послідовним. Втім Трумен іронічно ставився до рейтингів. Він написав у щоденнику: «Що було б, якби Ісус Христос, Мойсей, Мартін Лютер озиралися, виконуючи свою місію, на рейтинги? Чи досягли б вони тоді хоч чого-небудь?». Він був упевнений в успіху й організував потужну і напружену кампанію, об'їхавши всю американську глибинку на спеціальному потязі (точніше кажучи, на задньому причіпному вагоні потяга) «Магеллан» – з необхідним зв'язком із Білим домом, вітальнею, їдальнею, п'ятьома спальнями. Задню частину вагона було оформлено як трибуну (на шістьох-сімох осіб). За перші два тижні кампанії Трумен виголосив шість великих офіційних промов і близько 70 неформальних. Загалом Трумен щодня виступав щонайменше 10 разів (інколи – 16), і так – 110 днів поспіль. У 1949 р. Трумена, який мав порівняно низький рівень довіри і підтримки населення, вдруге обрали на посаду президента з результатом 24,8 млн голосів проти 21,6 млн у Д'юї. 20 січня 1949 р. відбулась інавгурація.

Основні досягнення для країни періоду президентства. На посаді президента Трумен продовжував реалізовувати політичні, економічні проекти Рузвельта, а саме: створення ООН, МВФ та Світового банку. Він намагався відмовитись від політики розділення населення за расовими ознаками; задля забезпечення рівності всіх громадян із його ініціативи було створено комітет із нагляду за становищем афроамериканців.

У 1948–1951 рр. Трумен реалізовував програму «Справедливий курс»: широкий економічний контроль держави; запровадження нових податків для збалансування національного бюджету та зниження національної заборгованості; скасування актів, що обмежують права профспілок; підвищення мінімальної зарплати; істотне розширення соціального забезпечення; вдосконалення системи медичного страхування; збільшення федеральних витрат на освіту; програма будівництва житла для бідних; поглиблення законодавства щодо цивільних прав; підтримка малого і середнього бізнесу.

Одним з перших серйозних випробувань для Трумена стала Потсдамська конференція (1945), на якій він разом зі Й. Сталіним і В. Черчилем визначали післявоєнний світоустрій.

Трумен уперше наважився випробувати на людях атомну зброю, оскільки його вражало ведення війни японцями, зокрема напад на Перл-Гарбор, смертельні марші полонених, численні тортури військовополонених на Філіппінах. Він розумів неминучість значних жертв. 6 серпня 1945 р. було скинуто атомну бомбу «Малюк» на Хіросіму, а 9 серпня – бомбу

«Товстун» на Нагасакі. Це нелегке рішення Трумен розглядав як можливість завершити війну з Японією, бо, за оцінками американських експертів, під час висадки на японські острови загинуло б орієнтовно 250 тис. американців і до 500 тис. японців, а війна тривала б щонайменше рік. А після ядерного бомбардування Хіросіми та Нагасакі Японія за кілька днів підписала безумовну капітуляцію.

Трумен негативно ставився до сталінського СРСР, оскільки вважав його поліцейською державою, яка мало відрізняється від Німеччини А. Гітлера та Італії Б. Муссоліні. Трумен став головним опонентом Сталіна. У 1947 р. було оголошено зовнішньополітичну програму «Доктрина Трумена», основою якої була політика «стримування» СРСР в усьому світі, що передбачала: обмеження комуністичних режимів; ведення безперервного тиску на СРСР та інші країни соціалістичного блоку; підтримку антикомуністичних сил і режимів. Конгрес, щоб не допустити представників комуністичних партій до влади, надав Греції та Туреччині військово-економічну допомогу. Трумен був серед ініціаторів декомунізації США: звільнення з державної служби комуністів і лівих лібералів.

За часів президентства Трумена світ двічі був на межі нової світової війни: 1) під час блокади Західного Берліна (1948), коли Сталін перекрив усі наземні шляхи до трьох західних окупаційних секторів Берліна, а Трумен запустив «повітряний міст» у місто в умовах повної радянської блокади. За чотирнадцять місяців існування моста здійснено 278 тис. польотів; 2) коли було дано відсіч агресії Північної Кореї у війні 1950–1953 рр. 24.07.1950 р. війська комуністичної Північної Кореї завдали поразки збройним силам Південної Кореї і вже до кінця серпня захопили майже всю її територію. Трумен же, відповідно до своєї доктрини, не міг дозволити комуністам захопити ще одну країну, тому американські війська під прапором ООН висадились в Кореї і незабаром розгромили війська Північної Кореї. У листопаді 1950 р. разом зі своїми південнокорейськими союзниками американці захопили майже всю Корею і вийшли на китайський кордон. Тут у війну втрутились 33 дивізії китайських «добровольців», а Радянський Союз надіслав сучасні літаки і пілотів, тому китайцям та корейським комуністам вдалось відтіснити американців на південь. Зрештою, американський контрнаступ призвів до стабілізації лінії фронту приблизно на тій самій лінії, з якої починалась війна. У 1953 р., уже після відходу Трумена від влади, війна закінчилась перемир'ям.

У квітні 1949 р. за ініціативою Трумена було створено Організацію Північноатлантичного договору (НАТО). План Маршалла 1947 р., що дозволив економічно та соціально відновити післявоєнну Західну Європу, врятувати її від комунізму, – теж його заслуга.

Основні невдачі періоду президентства. «Доктрина Трумена» є доволі суперечливою, бо рішення щодо контролю за лівими політичними ди-

сидентами призвело до обмеження цивільних прав та ідеологічного цькування комуністів під керівництвом сенатора Дж. Р. Мак-Карті.

У Трумена були напружені стосунки з Конгресом через програму «Справедливий курс», яка контролювала ціни, кредити на промисловість, експорт, зарплатні та квартирні плати.

Республіканці критикували його за політичний програш КНР, бо в перші повоєнні роки Трумен не зміг запобігти встановленню влади комуністів у Китаї.

Через критику Трумен 1952 р. відмовився від подальшого висунення своєї кандидатури на посаду президента.

Отримав визнання за: вжиті адаптаційні заходи для мирного життя демобілізованих військовослужбовців («Солдатський білль про права» (1944), який надавав широкі пільги колишнім солдатам (освіта, ведення бізнесу тощо)). Аби запобігти масовому безробіттю адміністрація Трумена розробила систему заходів «Справедливий курс», також було прийнято «Акт про зайнятість» (1946). Трумен не тільки зупинив експансію радянського імперіалізму після завершення Другої світової війни, він не допустив нової світової війни.

Був критикований за: використання ядерної зброї в Хіросімі та Нагасакі. Вкрай не популярною у США була Корейська війна (1950–1953). І хоча Трумен переконував, що військові дії в Кореї йдуть для того, щоб не довелося воювати в Чикаго або в інших містах, більшість американців йому не вдалось переконати.

Трумен не зміг забезпечити проведення демократичних виборів у країнах Східної Європи і змушений був змиритися зі встановленням у цьому регіоні повного радянського домінування.

У листопаді 1950 р. на життя Трумена вчинили замах два пуерториканські націоналісти – Г. Торресоло і О. Колаццо, які розгорнули боротьбу за незалежність на о. Пуерто-Рико (наприкінці XIX ст. у результаті війни з Іспанією США колонізували о. Пуерто-Рико). Спроба була невдалою, оскільки їм не вдалося проникнути в будинок Трумена. Під час затримання поліція вбила Торресолу, а Колаццо було поранено, заарештовано та засуджено до смертної кари. Щоправда, в останній момент Трумен змінив засудженому нападнику кару довічним ув'язненням.

Оцінка світовою громадськістю. Історики відносять Трумена до когорти найосвіченіших президентів останнього сторіччя. Це при тому, що Трумен був людиною зі середньою освітою.

Незважаючи на негативну громадську думку під час перебування на посаді, популярна та наукова оцінки його президентства стали більш позитивними після його відходу з політики, а також публікації мемуарів Трумена. Легендарну перемогу Трумена 1948 р. над Т. Д'юї всупереч усім політичним прогнозам зазвичай пригадують слабкі кандидати у президенти. Вчені послідовно давали оцінку Трумену як одному з найвидатніших президентів США. У 1995 р. про нього зняли фільм «Трумен» (Truman).

Відомі особистості про Г. Трумена

- Трумен є президентом до кінчиків нігтів, який вартує перебувати в цьому великому кабінеті. Його прощальна промова є промовою людини, про яку можна чесно сказати, що він мав багато опонентів, проте мало ворогів. Набагато більше людей бажали йому добра і любили його, ніж підтримували його політично (*В. Липман*).
- Боже праведний, президентом буде Трумен! Якщо президентом може бути він, то ним також може стати й мій найближчий сусід. Люди боялись за майбутнє країни (*Д. Маккаллоф*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після відставки Трумен повернувся в місто Індепенденс, де мав старий будинок. Єдиним джерелом доходів у нього була пенсія ветерана Першої світової війни, жодних інших заощаджень у нього не було, а пенсії для колишніх президентів, сенаторів і суддів американське законодавство тоді не передбачало. Великі корпорації пропонували екс-президенту посади-синекури з високою платнею, проте Трумен відхиляв усі пропозиції. Ситуація змінилась на ліпше у 1955 р., коли він завершив свої мемуари, які стали бестселером, і Трумен отримав хороший гонорар. Адже після своєї відставки політик упродовж дванадцяти років працював по сімнадцять годин на добу в бібліотеці.

Трумен дотримувався старих звичок, коло його зацікавлень не змінилось: сім'я, книги, історія та музика. Його новим хобі стало будівництво в Індепенденсі бібліотеки і музею власного імені, написання мемуарів.

Трумен був домосідом. Після Першої світової війни і Потсдамської конференції він третій раз у житті відвідав Старий світ (Європу) на запрошення Оксфордського університету, де йому присвоїли науковий ступінь.

Помер політик 26.12.1972 р. у віці 88 років від запалення легень у лікарні Канзас-Сіті. Похований на подвір'ї бібліотеки й музею його імені в Індепенденсі.

Найвідоміші промови: перша промова-присяга під час інавгурації на посаду президента; коментар нападу нацистів на СРСР (23.06.1941 р.), промова на засіданні Білого дому із звинуваченням СРСР в порушенні угод, які були прийняті під час Ялтинської конференції (23.04.1945 р.); виступ у Конгресі, який заклав основи політики «стримування» комунізму – «Доктрина Трумена» (12.03.1947 р.); виступ перед Конгресом щодо реалізації програми «Справедливий курс» (січень 1949 р.); прощальна промо-ва до американців (15.01.1953 р.).

Друкований доробок: «Автобіографічні мемуари Трумена» (1955).

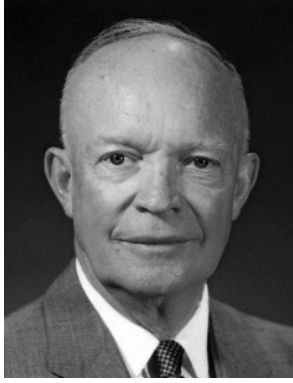
Приватне життя. У квітні 1919 р. Трумен одружився з Е. В. Ферман, з якою познайомився ще в п'ятирічному віці в недільній школі. Дружина завжди була в тіні політичної кар'єри чоловіка, мало долучалася до громадсько-політичного життя Вашингтона. Хоча, як стверджують дослідники, Трумен часто радився з дружиною в питаннях політики, особливо щодо важливих державних рішень. Єдина донька – Мері Маргарет Трумен – із дитинства мріяла про кар'єру співачки, але, вийшовши заміж за редактора «The New York Times», відмовилась від своєї мрії. Відомою вона стала як письменниця, видала кілька десятків детективів. Також Мері Трумен опублікувала біографію батьків, збірник спогадів дитинства, яке минуло в Білому домі, проілюстрований багатьма фотографіями з архіву сім'ї Трумен. У Трумена було четверо внуків.

Із відомих висловлювань Г. Трумена

- Якщо ми побачимо, що перемагає Німеччина, нам треба допомагати Росії; якщо ж ми побачимо, що перемагає Росія, нам треба допомагати Німеччині. І в такий спосіб нехай вони вбивають один одного якомога більше; хоча я не хочу перемоги Гітлера за жодних обставин.
- Важко уявити, скільки всього можна домогтися, якщо не думати про те, хто на цьому прославиться!
- Я вважаю, що політика США повинна полягати в підтримці вільних народів, які чинять опір спробам меншості за допомогою зброї або через зовнішній тиск підпорядкувати їх. Я вважаю, що ми зобов'язані допомагати вільним народам самим визначати свою долю. Насіння тоталітаризму зростає в нужді й убогості. Вони поширюються і проростають на злій землі бідності й розбрату. Вони постають на повний зріст, коли вмирає людська надія на краще життя.
- Коли історія говоритиме, що мій президентський термін став початком «холодної війни», треба буде додати, що за ці вісім років ми виробили курс, який приведе нас до перемоги над комуністичною тиранією.

Л-ра: Сич, О. І., Мінаєв, А. В. (Ed.) (2008). *Документи та матеріали з історії міжнародних відносин періоду холодної війни*. Чернівці: Рута; Макінерни, Д. (2009). *История США*. Москва; Жаркова, А. (2009). *Гарри Трумэн. Сто человек изменивших ход истории*. Москва: Изд. Дом «Де Агостини»; Головченко, В. І. (2004). Трумен Гаррі. In Л. В. Губерський (Ed.). *Українська дипломатична енциклопедія* (Vol. 2). Київ: Знання України. М–Я; Рижков, М. (2011). Трумен Гаррі. In Ю. Левенець, Ю. Шаповал (Ed.). *Політична енциклопедія*. Київ: Парламентське видавництво; Грабовський, С. (2015). Президент, який зламав «хребет» Йосифу Сталіну. Уроки для сьогодення. In *День*. 26 лют. № 34.

ЕЙЗЕНХАУЕР, Дуайт Девід (англ. *Dwight David «Ike» Eisenhower*) – 34-й президент США (1953–1961). Діяч Республіканської партії. Військовий діяч, генерал армії, один із головних американських воєначальників Другої світової війни, головнокомандувач сил Антигітлерівської коаліції в Європі.

Дуайт Девід
Ейзенхауер
(1890–1969)

Біографічні дані. Народився 14 жовтня 1890 р. у м. Денісон, штат Техас у сім'ї Девіда й Айди Стровер Ейзенхауерів. Виріс у м. Абілін, штат Канзас. Був третім зі семи синів родини.

У дитинстві Ейзенхауер захоплювався історією і спортом. Завдяки значним спортивним досягненням у середній школі в червні 1911 р. йому вдалося вступити до Військової академії США у Вест-Пойнті, штат Нью-Йорк, яку він закінчив у червні 1915 р.

Із квітня 1917 р., після вступу США в Першу світову війну, Ейзенхауер служив у піхоті до 1918 р. в різних військових таборах у штатах Техас та Джорджія. Згодом Ейзенхауер вирішив вступити у військово-повітряні сили – зовсім новий вид збройних сил, який тільки починав формуватися. Він належав до тих небагатьох тогочасних військових, які вбачали великі перспективи військової авіації. Як людина практична, Ейзенхауер зазначав у своїх мемуарах, що платня офіцерам авіації була удвічі вища, ніж у піхоті. Однак доля розпорядилася інакше, і він не став пілотом. У військовому відомстві вирішили, що його організаторські здібності якнайкраще підходять для реформування бронетанкових частин однієї з інженерних бригад на танковий корпус. Ейзенхауера скерували в табір Кемп-Колт, штат Пенсильванія. Він перебував у керівництві нового танкового корпусу, отримав тимчасове звання підполковника в Національній армії. Займався підготовкою добровольців, навчаючи танкові екіпажі в Пенсильванії. Після війни йому повернули попереднє звання капітана, пізніше він отримав звання майора. Його перевели у Форт Мід, штат Меріленд, де він перебував до 1922 р. Ейзенхауер добре знався на веденні війни танками, що зблизило його з Дж. Паттоном та іншими воєначальниками танкових військ.

У 1922–1925 рр. Ейзенхауер служив в Зоні Панамського каналу (Panama Canal Zone) під проводом генерала Ф. Коннера. Під його опікуномством майбутній президент навчався військової історії та теорії, пізніше цитував генерала та його військові погляди. У 1925–1926 рр. навчався в командно-штабному коледжі у Форт Лівенворті, штат Канзас, відтак до 1927 р. служив командиром батальйону у Форт Беннінг, штат Джорджія. Далі служив в Американській комісії бойових пам'ятників, навчався у воєнно-

му коледжі армії Карлайль-Барракс (1928), був виконавчим офіцером генерала Дж. В. Мослі, помічника військового міністра (1929–1933).

У 1933–1935 рр. Ейзенхауер працював помічником начальника штабу армії генерала Д. Макартура. Відтак до 1939 р. служив на Філіппінах, де був помічником військового радника місцевого уряду. У 1936 р. отримав звання підполковника. Повернувшись у США, в 1939–1941 рр. перебував на різних штабних посадах у Вашингтоні, Каліфорнії та Техасі. З березня по грудень 1941 р. – начальник штабу 3-ї армії у Форті Сема Х'юстона в Техасі. Після цього отримав звання полковника, а потім – бригадного генерала (вересень 1941 р.).

З грудня 1941 р. (уже після вступу США в Другу світову війну) по червень 1942 р. обіймав керівні посади у відділі військового (потім оперативного) планування в штабі армії на чолі з генералом Дж. Маршаллом.

У травні 1942 р. призначений командувачем англо-американських сил під час стратегічного наступу західних союзників у Північній Африці, Італії, зокрема на Сицилії.

Після того, як на Тегеранській конференції (1943) було прийнято остаточне рішення про відкриття другого фронту, Ейзенхауер став Верховним головнокомандувачем експедиційних сил. Найбільш значними своїми досягненнями як полководця Ейзенхауер уважав висадку англо-американського десанту на узбережжі Нормандії 06.06.1944 р., коли було розпочато операцію «Оверлорд», і рейнську кампанію (лютий – березень 1945 р.). Після капітуляції Німеччини перебував на чолі американських окупаційних сил (травень – листопад 1945 р.).

З листопада 1945 р. по лютий 1948 р. Ейзенхауер служив начальником штабу армії США. У лютому 1948 р. він обійняв посаду президента Колумбійського університету.

У 1950 р. Ейзенхауер став першим верховним головнокомандувачем об'єднаних збройних сил НАТО в Європі. Йому належить вирішальна роль у переозброєнні Західної Німеччини й підготовці її подальшого вступу в цей військово-політичний блок. План «Totality» – план американського генерала Ейзенхауера за президента Трумена про завдання ударів атомними бомбами по території СРСР. План передбачав скидання 20–30 атомних бомб на два десятки радянських міст.

У травні 1952 р. Ейзенхауер залишив військову службу.

Прихід на посаду глави держави. 04.06.1952 р. Ейзенхауер висунув свою кандидатуру на пост президента США від Республіканської партії. Передвиборча кампанія проводилася під гаслами «хрестового походу» проти комунізму, Кореї та корупції. Він виступав проти ізоляціонізму сенатора Р. Тафта. Ейзенхауер переміг із великим відривом, перемігши кандидата від демократів Е. Стівенсона.

Ейзенхауер був обраний 34-м президентом Сполучених Штатів 04.11.1952 р. У підсумку голосування він отримав голоси 442 виборників з 531 і близько 55 % голосів виборців і з перевагою в 6,5 млн голосів переміг представника Демократичної партії.

У 1956 р. Ейзенхауер був переобраний на другий термін. Він переміг кандидата-демократа Е. Стівенсона. На той момент Ейзенхауер був доволі популярний, хоч стан його здоров'я викликав тривогу громадськості. Ейзенхауер набрав 57,4 % голосів виборців і 457 голосів виборників. Його найближчий конкурент (Е. Стівенсон) – 42 % голосів виборців і 73 голоси виборників.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Серед інновацій Ейзенхауера, які мали значний вплив, були: заснування Агентства передових оборонних дослідницьких проєктів США (DARPA), однією з розробок якого була мережа, з якої розвинувся Інтернет; Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (НАСА), що проводить мирні космічні дослідження; розвиток сильної наукової освіти завдяки акту про національну оборонну освіту; заохочення мирного використання атомної енергії через поправки до акту про атомну енергію.

Ставши президентом, Ейзенхауер домігся повалення лідера Ірану М. Мосаддика (1953). Погрожуючи ядерною зброєю, він поклав край війні в Кореї. Водночас Ейзенхауер був твердо переконаний у реальності комуністичної загрози та необхідності зміцнення американської національної безпеки.

Політика «Нового погляду» Ейзенхауера щодо ядерного стримування надавала перевагу недорогій ядерній зброї за одночасного зменшення фінансування конвенційних збройних сил; метою був тиск на Радянський Союз і зменшення дефіциту федерального бюджету.

У 1954 р. Ейзенхауер першим сформулював «теорію доміно» під час опису загрози глобальній економічній та військовій гегемонії США у зв'язку з поширенням комунізму й антиколоніальних рухів у результаті перемоги комуністів у Першій Індокитайській війні.

У 1955 р. Конгрес затвердив на прохання Ейзенхауера Формозьку резолюцію, яка зобов'язувала США надавати військову підтримку прозахідній Китайській Республіці у Тайвані та зайняти ворожу позицію щодо КНР на материковій частині Китаю. Специфічний зовнішньополітичний курс уряду США на Близькому і Середньому Сході отримав назву «Доктрина Ейзенхауера» (озвучена Ейзенхауером у посланні Конгресу США 05.01.1957): будь-яка країна може просити про економічну або військову допомогу у США, якщо вона піддається військовій агресії з боку іншої держави.

Ейзенхауер змусив Ізраїль, Велику Британію та Францію припинити вторгнення до Єгипту під час Суецької кризи 1956 р. А у 1958 р. він надіс-

лав 15 тис. американських солдатів до Лівану, щоб втримати прозахідний уряд від падіння під час революції, якій сприяв Г. А. Насер.

Основу офіційної оборонної політики Ейзенхауера становила доктрина «масованої відплати», яка передбачала значне збільшення стратегічної авіації з ядерною зброєю на борту і можливість завдання раптового ядерного удару по СРСР і КНР. Основні положення цієї доктрини 12.01.1954 р. виклав Дж. Даллес. «Доктрина звільнення» (щодо країн Східної Європи) і «доктрина Ейзенхауера» (щодо країн Близького і Середнього Сходу) також стали важливими складовими курсу президента і його державного секретаря Дж. Ф. Даллеса на збереження за США ролі світового лідера.

Після того, як СРСР запустив перший у світі штучний супутник (1957), Ейзенхауер санкціонував створення Національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (NASA). Це призвело до «космічних перегонів» між США та СРСР.

На внутрішньому фронті Ейзенхауер таємно виступав проти сенатора Дж. Маккарті, чим спонукав кінець маккартизму. Загалом Ейзенхауер був помірним консерватором, продовжував «Новий курс» і розширив соціальне забезпечення.

За президентства Ейзенхауера було унормовано питання контролю над діяльністю американських комуністів («Акт Браунелла – Батлера», 1954 р.), який позбавив компартію США всіх прав і привілеїв, які мали інші партії й організації, поставивши її тим самим поза законом. Звинувативши компартію в тому, що вона є «агентом іноземної держави і міжнародного комунізму», цей акт встановив, що комуністи «не можуть претендувати ні на які права, привілеї і гарантії недоторканності». Їм заборонялося виставляти свої кандидатури на виборах, бо американська компартія позбавлялася права брати участь у виборчих кампаніях, вона не визнавалася юридичною особою з усіма наслідками, що випливають звідси (право мати майно, шукати і відповідати в суді).

У 1957 р. Ейзенхауер скерував федеральні війська в Літл-Рок, штат Арканзас, для забезпечення дотримання федеральних судових наказів про десегрегацію державних шкіл. Він також підписав акти про громадянські права в 1957 р. і 1960 р. щодо захисту права голосу. Він провів десегрегацію у збройних силах протягом двох років і зробив п'ять призначень до Верховного суду США.

У 1956 р. президент Ейзенхауер надав другому за величиною дереву світу – секвоядендрону «Генерал Грант» – статус «національної святині» як меморіалу кожному загиблому в Громадянській війні. А українцям Ейзенхауер відомий ще й тим, що 27.06.1964 р. саме він урочисто відкрив пам'ятник Т. Шевченку в Вашингтоні.

Основні невдачі періоду президентства. Перша президентська команда, яку журналісти назвали «урядом восьми мільйонерів і одного водопровідника», принесла чимало хвилювань Ейзенхауеру: державним секретарем США став брат директора ЦРУ А. Даллеса, Дж. Даллес; департамент оборони очолив колишній голова правління «General Motors» Ч. Вілсон, який публічно заявив: «Усе, що добре для “General Motors”, добре для Сполучених Штатів»; Ш. Адамсу – начальнику штату Білого дому і найближчому помічникові Ейзенхауера – довелося піти у відставку за звинуваченням у корупції.

Упродовж другого терміну правління Ейзенхауера відбувся економічний спад; знизилися доходи від податків; відзначалося зростання федерального дефіциту. США пережили скандал через збитий літак-шпигун. Куба, яка орієнтувалася на США, перейшла до комуністичного табору.

На ці роки припадає пік «холодної війни». Президент Ейзенхауер поклав початок миротворчого військового втручання у справи інших держав. Наслідком цієї доктрини стали ускладнення міжнародних відносин між США і СРСР в рамках агресії США, Ізраїлю, Іраку і Туреччини проти Сирії в 1957 р. тощо.

Другий термін президентства Ейзенхауера був відзначений інтервенцією американських військ у Лівані (1958) та інцидентом із розвідувальним літаком У-2, збитим над територією СРСР, що призвело до зриву зустрічі з М. Хрущовим у 1960 р.

Отримав визнання за: запуск системи автомагістралей між штатами; припинення роботи Комісії з розслідування антиамериканської діяльності, закінчення практики маккартизму (переслідування за ліві переконання) і дискредитацію самого сенатора Дж. Маккарті.

Був критикований за: бойкот автобусів у Монтгомері, який став початком активних гонінь поліції проти борців за громадянські права афроамериканців; расовий конфлікт у Літл-Року (1957).

Оцінка світовою громадськістю. Два терміни правління Ейзенхауера часто називають затишшям між двома епохами діяльності демократів. У пресі роки його правління називали «порою великого зволікання», бо внутрішня та зовнішня політика держави залишилася «приблизно на тому ж рівні, на якому він застав у 1953 р.».

У 1969 р. після смерті Ейзенхауера пам'ять про нього увіковічили на монеті, котра водночас інформує про першу висадку американських космонавтів на Місяці.

Відомі особистості про Д. Ейзенхауера

- Це кращий офіцер в нашій армії. У наступну війну він повинен бути серед верховних керівників (*американський воєначальник Д. Макартур*).
- Якби з боку союзників не було Ейзенхауера, а якийсь інший верховний командувач військ, ми б, звичайно, Берлін не взяли, просто не встигли б [...]. Сталін звернувся до Ейзенхауера з листом. [...] Ейзенхауер тоді притримав свої війська і припинив наступ. Він надав нашим військам можливість розбити німців і зайняти Берлін (*радянський державний діяч М. Хрущов*).
- Ейзенхауер ділив усі свої завдання на чотири категорії: а) важливі і термінові справи; б) важливі, але нетермінові справи; в) термінові, але неважливі справи; г) нетермінові і неважливі справи (*американський мотиваційний спікер, підприємець С. Кові*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. У відставку він пішов із суспільно-політичної діяльності. Останні роки життя провів на фермі недалеко від Геттисберга, штат Пенсильванія.

Ейзенхауер помер після тривалої хвороби (серцева недостатність) 28.03.1969 р. Похований в Абіліне, штат Канзас, на території меморіального музею та президентської бібліотеки.

Ейзенхауер був нагороджений багатьма військовими нагородами США (орден «Легіон Пошани», Медаль Перемоги у Першій світовій війні, Медаль Перемоги у Другій світовій війні) та інших країн, серед яких – дві державні нагороди СРСР (Орден Перемоги і Орден Суворова 1-го ступеня).

Найвідоміші промови. Перш, ніж покинути свій пост у січні 1961 р., Ейзенхауер звернувся до нації з прощальною промовою «Військово-промисловий комплекс». У цій промові він заявив про необхідність підтримки військових сил країни, але при цьому зазначив, що величезні військові витрати протягом тривалого часу мають потенційну небезпеку та можуть негативно вплинути на майбутнє США.

Друкований доробок: мемуари «Хрестовий похід в Європу» (1948).

Приватне життя. Свою майбутню дружину – Меймі Женеу Дауд – Ейзенхауер зустрів 1915 р., коли служив у Техасі. У 1916 р. вони одружилися. У 1917 р. у подружжя Ейзенхауерів народився первісток, який помер у трирічному віці від скарлатини. Другий син, Джон, 1922 р. н., пішов шляхом батька, став військовим, згодом служив посланцем США у Бельгії.

Ейзенхауер дуже любив гру в гольф; саме під час цієї гри 1955 р. у нього вперше стався інфаркт міокарда. Загалом він пережив сім інфарктів міокарда та чотирнадцять зупинок серця.

Стиль життя Ейзенхауера засвідчував, що йому вдавалося за день зробити більше, аніж іншим. Він створив власний ефективний інструмент тайм-менеджменту, іменований сьогодні «матрицею Ейзенхауера» або «матрицею пріоритетів».

Із відомих висловлювань Д. Ейзенхауера

- Мистецтво керівництва полягає не в тому, щоб товкти людей по голові. Це будь-який дурень зможе. Воно – у переконанні й примиренні, у вихованні й терпінні. Це єдиний тип керівництва, який я знаю, в який я вірю і який втілюватиму в життя.
- Я ніколи не навчався політики. Я прийшов в неї зі сторони на саму вершину.
- Лідерство і престиж Америки залежать не тільки від нашої незрівнянної матеріальної сили, а й від того, як ми застосуємо її в інтересах світового миру і вдосконалення людства.
- Американці повинні уникати спокуси жити тільки сьогоднішнім днем, марнуючи для власної вигоди та користі дорогоцінні ресурси дня завтрашнього.
- У діяльності уряду мусимо остерігатися, щоб не підпасти під невинуватий вплив військово-промислового комплексу, свідомий чи неусвідомлений. Потенціал для катастрофічного нарощення влади в невідомих руках існує, і він завжди буде.
- Плани – ніщо, планування – все.
- Держава повинна робити тільки те, що самі громадяни не можуть робити найкраще.
- На США покладена місія керівництва світом. Вашому поколінню надана чудова можливість внести свій внесок у те, щоб це керівництво стало моральною, інтелектуальною та матеріальною моделлю на вічні часи.
- Ми доб'ємося миру, навіть якщо для цього нам доведеться воювати.

Л-ра: Тіндалл, Дж. Б., Шай, Д. Е. (2010). *Історія Америки*. Львів: Літопис; Галака, С. (2004). Масованої відплати доктрина. In Л. Губерський (Ed.). *Українська дипломатична енциклопедія*. Київ: Знання України; Головченко, В. (2011). Ейзенхауер. In Ю. Левенець, Ю. Шаповал (Eds.). *Політична енциклопедія* (р. 235). Київ: Парламентське видавництво.

Т. Бельська

КЕННЕДІ, Джон Фітцджеральд (англ. *Kennedy John Fitzgerald*,

Джон Фітцджеральд
Кеннеді
(1917–1963)

відомий також як *JFK*) – 35-й президент США (1961–1963). Діяч Демократичної партії США. Наймолодший в історії США президент на момент обрання, єдиний в історії американського президенціалізму католик, а також єдиний американський президент, який номінований Пулітцерівською премією. Герой Другої світової війни. Перший «телевізійний» президент, який своїм успіхом на виборах значною мірою зобов'язаний можливостям телебачення. До 2017 р. – найбагатший президент США. Яскрава особистість Кеннеді впродовж майже тисячаденної президентської каденції привертала увагу як поціновувачів його

професійної компетентності у внутрішній і зовнішній політиці однієї з найпотужніших держав світу, так і любителів світських пліток на кшталт його любовних історій із кінодівами. Й досі трагічна загибель Кеннеді в результаті замаху на його життя залишається темою численних дискусій, часто навіяних міфічними та конспірологічними спекуляціями.

Біографічні дані. Народився 29 травня 1917 р. у місті Бруклайн, штат Массачусетс. Був другою дитиною в Дж. Кеннеді і Р. Е. Фітцджеральд, які мали ірландське походження. Загалом у родині Кеннеді було дев'ятеро дітей. Батько, Джозеф Кеннеді, – успішний підприємець із мільйонними статками, крім бізнесу спробував себе і на теренах політики, був радником Ф. Д. Рузвельта, очолював при ньому службу безпеки, валютну та морську комісії, а наприкінці 1937 р. президент призначив його послом США у Великій Британії. Кеннеді-старший навіть мріяв про президентське крісло, однак підтримка ним політики британського уряду щодо умиротворення Гітлера призупинила його подальші політичні амбіції. Тому Дж. Кеннеді намагався їх «передати» своїм синам (передусім старшому синові Джозефу), змалку виховуючи в них жагу до перемоги та лідерські якості. Щодо сина Джона, то з ним батько політичну кар'єру аж ніяк не пов'язував, адже його дитинство супроводжували численні хвороби. У трирічному віці він ледь не помер від скарлатини. Незважаючи на постійну хворобливість, Кеннеді отримував домашню освіту, а в подальшому йому вдавалося відвідувати й школу. У 1927 р. його родина переїхала до Рівердейла, штат Нью-Йорк, де Кеннеді навчався у приватній місцевій школі впродовж трьох років, потім, після наступного переїзду в 1930 р. до Бронксвілля, він навчався в католицькій школі Кентерберрі, а в старших класах – в елітному пансіоні Чоат, штат Коннектикут.

Шкільна успішність Кеннеді зовсім не була блискучою, натомість він активно займався баскетболом, бейсболом, легкою атлетикою. На відміну

від товариських стосунків із однокласниками, з учителями такого доброзичливого спілкування не склалося. Під час навчання в Чоаті на Кеннеді було багато нарікань учителів за часті суперечки з ними та погану поведінку, за що одного разу ледве не був відрахований зі школи. Був учасником «клубу Макера», члени якого співали непристойні пісні про вчителів та керівництво навчального закладу. Під час спілкування з психологом щодо його деструктивної поведінки 17-річний Кеннеді навіть зізнався в комплексі неповноцінності, порівнюючи себе з успішним старшим братом Джозефом. Серед 110-ти випускників Чоату він був 65-м у рейтингу.

Після закінчення пансіону Кеннеді недовго був студентом Гарвардського університету, а потім разом із батьком вирушив у першу зі своїх численних подорожей до Європи. Упродовж року вивчав економічні та політичні науки в Лондонській школі економіки, але за станом здоров'я повернувся до США. Всупереч очікуванням батька та старшого брата щодо продовження навчання в Гарварді, Кеннеді вступив до Принстонського університету. Однак діагноз лейкемії змусив знову перервати навчання. На щастя, діагноз був помилковим. У 1936 р. після батьківських умовлянь Кеннеді вступив до Гарвардського університету, де успішно вивчав міжнародні відносини.

На старших курсах бакалаврату Кеннеді активно подорожував Європою. У цей час він зі задоволенням допомагав батькові у його посольській роботі, був практично його секретарем. Відвідав Німеччину та Італію, а за сприяння батька йому вдалося зустрітися навіть із Папою римським Пієм XII – давнім знайомим Кеннеді-старшого. Активне знайомство з Європою ще більше підживлювало мотивацію до політичної діяльності, адже ця подорож не була звичайною розвагою для Кеннеді. Її підсумком стала дипломна робота «Мюнхенська угода 1938 року та її наслідки для зовнішньої політики Великої Британії», де він багатоаспектно аналізував британську політику умиротворення перед нацистською агресією. Майже одразу ж після захисту в липні 1940 р. дипломна робота була опублікована у вигляді книги «Чому Англія спала?». Праця мала великий успіх. Високу оцінку молодому авторові засвідчив навіть Ф. Д. Рузвельт у своїй вітальній листівці.

Закінчивши Гарвардський університет із відзнакою у 1940 р., Кеннеді здійснив чергову поїздку країнами Центрально-Східної Європи: Чехословаччина, країни Балкан, СРСР. А про початок Другої світової війни він дізнався в Лондоні. Незважаючи на поганий стан здоров'я, Кеннеді свідомо вирішив виконати свій патріотичний обов'язок і був серед перших призовників. Не пройшовши з першого разу медкомісію, він скористався репутацією батька, за протекцією якого у жовтні 1941 р. вступив на службу до ВМФ США на посаду молодшого офіцера.

Кеннеді спочатку служив у розвідувальному управлінні ВМС. Потім за його власним бажанням після нетривалого навчання в березні 1943 р. був призначений на Соломонові острови на посаду командира торпедного катера. 1 серпня 1943 р. його катер був протаранений японським есмінцем «Амагірі»; 11 членів команди, які залишилися в живих, під керівництвом Кеннеді (який до того ж, незважаючи на поранення хребта, тримав на собі важкопораненого бійця) упродовж п'яти годин уплав добиралися до берега і були вимушені ховатися на одному з островів за лінією фронту. Лише завдячуючи винахідливості свого командира, вони були евакуйовані на одну з найближчих баз ВМФ США. Цей мужній вчинок став приводом для проголошення Кеннеді Героєм США. У червні 1944 р. Кеннеді був нагороджений медаллю ВМС і Корпусу морської піхоти за хоробрість і вміле керівництво, а також медаллю «Пурпурове серце». Примітно, що у день своєї інавгурації він отримав вітальну листівку від членів екіпажу «Амагірі», а співслужбовці торпедного катера були почесними гостями на цій церемонії.

Демобілізувавшись у званні лейтенанта за вкрай важким станом здоров'я (був визнаний інвалідом) у березні 1945 р., Кеннеді присвятив себе журналістиці. Після операції на хребті, відновлюючи свій стан, він написав кілька статей із закликом до керівництва США не вв'язуватися в гонку озброєнь із СРСР. Красномовний стиль Кеннеді привернув увагу тодішнього газетного магната В. Р. Герста, який запропонував йому висвітлювати установчу конференцію ООН у Сан-Франциско (1945). Як журналіст Кеннеді був акредитований і на Потсдамській конференції (1945). Ці події кардинально змінили його подальші професійні вподобання. 17 репортажів Кеннеді поставили крапку в його журналістській кар'єрі. Він однозначно усвідомив, що тепер політика стає справою його життя.

У квітні 1946 р. Кеннеді балотувався на виборах до Палати представників від Демократичної партії США по 11-му округу штату Массачусетс. У жорсткій конкуренції дещо сором'язливий Кеннеді дедалі тримався дуже впевнено. Його природна принадність, шарм, закладений у характері дух суперництва, репутація національного героя, слушні поради і фінансова підтримка батька, з одного боку, та численні помилки у виборчій кампанії опонентів, з іншого боку, уможливили перемогу на виборах. Кеннеді набрав 40,5 % голосів на внутрішньопартійних виборах, ставши кандидатом від демократів. Опісля на загальних виборах у листопаді 1946 р. він значно випередив свого суперника-республіканця: 69 093 голосів проти 26 007.

Перша каденція Кеннеді в Конгресі була не дуже результативною: молодому політику-демократу було важко було проявити законотворчу ініціативу в оточенні республіканської більшості. Утім він ще двічі (1948,

1950) обирався до Палати представників. Наприкінці третьої каденції Кеннеді прийняв рішення балотуватися до Сенату.

Конкурентом Кеннеді став тодішній сенатор від штату Массачусетс досвідчений республіканець Г. К. Лодж. Передвиборчі перегони у квітні 1952 р. були складними, оскільки програмні позиції у обох кандидатів були схожими. Однак потужне фінансове сприяння батька та безпрецедентна організаторська стратегія брата – Р. Кеннеді, який був призначений керівником передвиборчого штабу, забезпечили перемогу Кеннеді на цих виборах.

Кеннеді намагався продуктивно працювати в Сенаті, спершу в комітеті з праці та громадського добробуту, а з 1957 р. – у комітеті з іноземних справ. Проте хвороба хребта та дві операції на ньому далися взнаки. Крім того, репутаційної шкоди Кеннеді завдало утримання його від голосування за резолюцію, що засуджувала антикомуністичну діяльність Дж. Маккарті, хоча сам він був проти маккартизму. До того ж, доволі молодий вік Кеннеді заважав серйозному ставленню до його особи з боку не тільки сенаторів з опозиційної партії, а й однопартійців. Л. Джонсон, лідер демократів в Сенаті, завжди звертався до Кеннеді не інакше як «молодий чоловіче». Утім, у Массачусетсі Кеннеді був безперечним фаворитом. А на загальнонаціональному рівні його популярність значно зросла внаслідок ефективно вибудованої стратегії комунікації з електоратом, яку Кеннеді успішно впроваджував через цикл публічних лекцій у масштабній поїздці по США упродовж 1957 р.

Прихід на посаду глави держави. У січні 1960 р. Кеннеді був офіційно проголошений кандидатом на пост президента, хоча в певних колах усе ще були занепокоєння щодо його молодості (натяк на зухвалість Кеннеді), католицького віросповідання (безпрецедентно для протестантської країни) та слабкого здоров'я. Коли журналісти запитали у Кеннеді, чи не дивно, що він бере участь у передвиборчих перегонах, той відповів: «Дійсно, так і було, доки я не зупинився і подивився на інших, хто боровся за цю посаду. Після цього я вирішив, що для цієї роботи я так само підготовлений, як й інші». У червні 1960 р. на праймеріз Демократичної партії він отримав 52 % від усіх бюлетенів. Його найближчий конкурент Л. Джонсон був висунутий на посаду віце-президента. Від республіканців їхніми суперниками були досвідчені політики – Р. Ніксон і Г. К. Лодж відповідно.

Попри значне випередження Ніксона за опитуваннями, після проведення перших в історії американського президенціалізму теледебатів шалі передвиборчих терезів схилились на користь Кеннеді. І не тільки через його більш впевнену аргументацію чи інтелектуальні здібності, а радше через вдалу демонстрацію його привабливого образу на телеекрані. Старший лише на чотири роки Ніксон виглядав дуже втомленим і

похмурим, аніж «свіжий», усміхнений Кеннеді. Чотири раунди теледебатів значно зміцнили іміджеві переваги Кеннеді. Він робив репетиції своїх промов, готував відповіді на можливі питання, обговорював із режисером регулювання освітлення в студії, щоб виглядати більш енергійним і впевненим. Телеаудиторія віддала перемогу на дебатах Кеннеді, а от радіослухачі – Ніксону. Це засвідчує значення іміджу для президентської кампанії Кеннеді. За три дні до голосування Ніксон випереджав свого суперника на 1 %. Лише підтримка М. Л. Кінга та афро-американської громади допомогла Кеннеді виграти вибори 8 листопада 1960 р., хоча і з дуже незначним відривом у 118,5 тис. голосів (0,17 % із 69 млн, які брали участь у голосуванні).

У день своєї присяги 20.01.1961 р. Кеннеді засвідчив абсолютну впевненість у своїх намірах, продемонстрував блискучий приклад натхненої інавгураційної промови, шедевральної зразок спічрайтерського тексту, який він підготував зі своїм соратником Т. Соренсеном. У своєму виступі він закликав народи світу об'єднатися, щоб побороти спільних ворогів людства: тиранію, бідність, хвороби та війну.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Кеннеді стає президентом у період економічного спаду США, глибокої морально-психологічної кризи, адже за усіма статистичними показниками роль світового лідера переходила до СРСР. Тому очікування американського суспільства від каденції Кеннеді були неймовірно високими. Недарма його президентство в подальшому будуть називати «американським Камелотом» – міфічним оазисом ідилічного щастя, колись оспіваного в лицарських романах, з яким у багатьох американців у 1960-х асоціювався Білий дім як оплот ідеалізму серед похмурого світу «холодної війни». За оцінками Інституту Геллапа, рейтинг підтримки Кеннеді тоді складав 70 %, що є найвищим, порівняно з каденціями інших президентів.

Прийшовши до Білого дому, Кеннеді одразу ж організував команду одностайців із середнім віком 47 років на кшталт «мозкового центру» з професорів-економістів Колумбійського університету (розробляли «Новий курс» Ф. Д. Рузвельта). План дій Кеннеді отримав назву «Новий рубіж» («New Frontier») – система реформ в усіх найважливіших сферах державного і суспільного розвитку, передусім в освіті, охороні здоров'я, вирішенні проблем безробіття, дефіциту житла, расової дискримінації. За цією програмою Конгрес підняв мінімальну зарплатню, лібералізував соціальне страхування і прийняв акти про житлове будівництво, про перепідготовку робочої сили та виплату пенсій тимчасово не працюючим, про допомогу районам країни, що поневіряються.

Серйозним викликом для Кеннеді стали успіхи радянської космічної програми і 21.05.1961 р. він у межах політики «Новий рубіж» проголошує початок програми «Аполлон», запевнивши американців, що до початку

1970-х років США будуть першими на Місяці. Задля цього Кеннеді сприяв збільшенню бюджету НАСА втричі до 7 млрд дол. Значне фінансування космічних досліджень призвело до прориву і в інших галузях (наприклад, у комп'ютерній справі), що заклало основи військово-технологічного домінування США. Саме за президентства Кеннеді економіка США змогла вийти з періоду дефіциту державного бюджету і у 1962 р. бюджетне зростання перевищило 100 млрд дол. вперше в історії країни, інфляція не перевищувала 1 % і зростання ВВП досягло 5, 5 % на рік.

Реалізуючи програму «Новий рубіж», Кеннеді зосередився на реформі прав людини, адже расова проблема в США залишалася гострою. Будь-які спроби розширення прав чорношкірих зустрічалися консерваторами насторожено. Акції протесту представників афро-американської громади, яку Кеннеді завжди підтримував, прискорили реформу. 11.06.1963 р. Кеннеді заявив про внесення до Конгресу законопроекту про громадянські права, що проголошував незаконною будь-яку расову дискримінацію (існувала в США з моменту прийняття в 1865 р. Тринадцятої поправки до американської конституції, що забороняє рабство).

Як дипломований спеціаліст-міжнародник, Кеннеді мав великі надії щодо реалізації свого зовнішньополітичного курсу. Замість застарілої доктрини «відкидання комунізму» та «масованої віддяки» адміністрація Кеннеді проголосила доктрину «гнучкого реагування» (*flexible response*). Початок його президентства пов'язаний із заснуванням Корпусу миру (01.03.1961 р.), що складався з неозброєних волонтерів, які мали на меті допомогу країнам, що розвиваються. Після провалу підготовленого ЦРУ вторгнення антикастрівських сил на Кубу в затоці Кочинос (квітень 1961 р.) із метою розширення співробітництва США з країнами Латинської Америки була прийнята програма соціально-економічного розвитку цього регіону «Союз заради прогресу», офіційна мета якої – забезпечення щорічного приросту промислової продукції в країнах Латинської Америки не менше 2,5 % на рік, ліквідація неграмотності, проведення аграрної реформи. На реалізацію цієї програми передбачалося фінансування 20 млрд дол. упродовж наступних десяти років.

Президентська каденція Кеннеді збіглася в часі з кульмінацією «холодної війни», що спричинило значні ускладнення, передусім у відносинах із СРСР, які були дуже суперечливими. Утім, визнаною заслугою Кеннеді став зрив радянського секретного плану створення ядерної бази СРСР на Кубі з розміщенням 40 ракет середнього та проміжного радіусу дії. Кеннеді у відповідь організував військово-морську блокаду острова. Проте це тільки реанімувало кубинську проблему. Світ опинився на межі повномасштабної ядерної війни. 13-денне протистояння між США та СРСР (Карибська криза) завдяки розсудливості, мудрості і дипломатичності Кеннеді завершилося угодою

від 28.10.1962 р. про демонтаж радянської ядерної бази на Кубі та вивезення з території Туреччини американських ракет. У подальшому СРСР і США уклали «договір гарячої лінії» (1963), який включав можливість прямого діалогу керівників цих країн за необхідності. 5 серпня 1963 р. у Москві за активної участі Кеннеді був підписаний Московський договір між США, Великою Британією, СРСР про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою. 10 жовтня 1963 р. договір вступив у силу, ставши першою міжнародною угодою, що обмежувала процес створення ядерних озброєнь.

Основні невдачі періоду президентства. У внутрішній політиці найбільших проблем завдавали монополії, з якими в адміністрації Кеннеді склалися непрості відносини. У січні 1963 р. Кеннеді направив Конгресу програму скорочення податків із прибутків корпорацій (із 52 до 47 %) та зниження ставок податку на прибуток із громадян (з 20–91 до 14–65 %) на загальну суму близько 10 млрд дол., але натомість відмовлявся від податкової реформи. Кеннеді спробував провести через обидві Палати Конгресу акт про зниження податків, щоб стимулювати накопичення і пожвавити економіку, однак республіканці усіяко перешкоджали, що створювало бюджетний дефіцит. Одночасно Кеннеді обіцяв скоротити витрати держави на соціальні потреби та збалансувати федеральний бюджет. Однак Кеннеді так і не вдалося втілити в життя акт щодо стимулювання економічного зростання шляхом зниження ставок особистого та корпоративного податку на прибуток. Політика Кеннеді щодо зміцнення громадянських прав теж не була завершеною. Лише після його загибелі у 1964 р. був прийнятий «Акт про громадянські права».

У зовнішній політиці ідея Кеннеді щодо ненасильницької стратегії постійно зазнавала випробувань. Про це засвідчив провал масштабної спецоперації ЦРУ (яка готувалася ще з 1960 р.) у бухті Кочинос 17.04.1961 р., жертвами якої стали 1500 навчених у США кубинських емігрантів, завданням яких було повалення режиму Ф. Кастро. На засіданні Генасамблеї ООН 40 країн засудили агресію США проти Куби. Це ще більше загостило для США проблему Куби та послабило міжнародну репутацію Кеннеді.

Невдалою для Кеннеді стала і перша зустріч очільників двох наддержав – СРСР і США – у Відні (червень 1961 р.). Його спроби дати відсіч М. Хрущову з питань роззброєння, ситуації у Лаосі та низки ідеологічних проблем були безрезультатними. Кеннеді не домогся від радянського лідера й обіцянок не зачіпати інтереси Заходу в Берліні. Як казав Кеннеді в інтерв'ю «The New York Times», «Хрущов мене роздавив». Тому Кеннеді не зміг протидіяти і будівництву Берлінського муру, яке Хрущов ініціював невдовзі після віденської зустрічі.

Здобутий успіх у вирішенні Карибської кризи, на жаль, не мав пролонгації у зовнішній політиці США щодо В'єтнаму. Незважаючи на вмовляння членів своєї адміністрації, Кеннеді не бажав прямої участі своєї країни у В'єтнамській війні. Натомість він збільшив кількість військових радників до 16 тис. осіб. Однак, із метою недопущення об'єднання Північного та Південного В'єтнаму під владою комуністичного режиму Хо Ші Міна, Кеннеді сприяв створенню маріонеткового уряду на Півдні, відправивши туди морську піхоту. Невдалий державний переворот у Південному В'єтнамі (01.11.1963 р.) змусив США надовго вплутатися у В'єтнамську війну.

Суперечливий, але й водночас амбіційний курс молодого та перспективного президента спричинив небезпідставну насторогу в опозиційних фінансово-політичних колах США. 22 листопада 1963 р. у Далласі під час руху президентського автокортежу з натовпу містян пролунало три постріли, один із яких обірвав життя президента. Кеннеді похований на національному цвинтарі в Арлінгтоні. Є багато версій цього надрезонансного злочину. Офіційна доповідь «Комісії Уоррена» про розслідування обставин вбивства Кеннеді була опублікована в 1964 р.: вбивцею президента визнано 24-річного Лі Харві Освальда. Будь-якої змови з метою вбивства виявити не вдалося. Однак офіційні дані доповіді суперечливі і містять певну кількість «білих плям».

Отримав визнання за: подолання без жодної людської жертви безпрецедентної ядерної загрози під час Карибської кризи (1962). Основні нагороди: медаль Перемоги у Другій світовій війні (1945), «Пурпурове серце» (1945), медаль «За Американську кампанію» (1945), Пулітцерівська премія (1957), Президентська медаль Свободи (1993).

Був критикований: правими силами США за нерішучість в інтервенції на Кубу 1961 р., поступки СРСР та Кубі у 1962 р., відмову від «Доктрини Монро», «небезпечний лібералізм» перед обличчям міжнародного комунізму.

Оцінка світовою громадськістю. Особливу шану Кеннеді завоював у мешканців Берліна в червні 1963 р., для яких відтоді він став «своїм». Берлінський візит Кеннеді називають одним із головних успіхів його президентства. Після його вбивства майже 50 тисяч жителів Західного Берліна вийшли на вулиці міста в траурному марші в пам'ять про Кеннеді, його ім'ям була названа та сама площа, де він виступив зі зворушливою промовою. На честь Кеннеді названі Нью-Йоркський міжнародний аеропорт, Гарвардський інститут державного управління (факультет Гарвардського університету), космічний центр NASA, острів у Тихому океані. Його ім'я носить авіаносець USS John F. Kennedy (CV-67).

З 1989 р. щорічно вручається премія «Профіль мужності» імені Дж. Кеннеді, лауреатами якої ставали экс-президенти США Дж. Форд, Дж.

Буш-старший, Б. Обама, сенатор Дж. Маккейн, а також экс-президент України В. Ющенко та ін. У 2006 р. у Берліні відкрито перший у світі музей родини Кеннеді.

Життя та вбивство Кеннеді стали основою сюжету численних художніх стрічок і серіалів: «Кеннеді» (США – Велика Британія, 1983), «Кеннеді з Массачусетсу» (США, 1990), «Джон Кеннеді: постріли в Далласі» (США, 1991), «Тринадцять днів» (США, 2000), «Клан Кеннеді» (США, 2011), «11. 22. 63» (США, 2016), «Джеккі» (США, 2016) та ін. Створено низку документальних фільмів, зокрема: «Вбивство Кеннеді. 13 версія» (Росія, 2003), «Джон Кеннеді. Вбивство наживо» (Росія, 2009), «Джон Кеннеді: у машині-мішені» (США, 2008), «Кеннеді. Запис з борту номер один» (США, 2009), «Джон Ф. Кеннеді. Куля, що зникла» (США, 2013), «Джон Ф. Кеннеді: сім днів, що визначили президента» (США, 2013), «Жаклін Кеннеді: від першої особи» (США, 2013), «Джек та Джеккі. Прокляття Кеннеді» (Росія, 2013) та ін. А кількість друкованих видань, присвячених особі Кеннеді, налічує кілька десятків.

Відомі особистості про Дж. Кеннеді

- Кеннеді – людина, народжена для президентства. Усе у нього є: і культура, і вміння до перемовин, і тверде розуміння своїх цілей, і чітка оцінка намірів опонента. Ось тільки для американців він дуже хороший. Вони від нього позбавляться [...]. *(радянський державний діяч М. Хрущов).*
- Принаймні половину днів свого життя на землі він відчував гострий фізичний біль. [...] Але я ніколи не чув від нього скарг *(35-й президент США Р. Кеннеді).*
- Будуть великі президенти знов [...], але ніколи не буде іншого Камелота *(дружина президента Р. Кеннеді Ж. Кеннеді).*
- Франклін Рузвельт упродовж 12-ти років президентства провів усього тридцять «розмов біля каміна», більшість із них у період Другої світової війни. Натомість Кеннеді за неповних три роки перебування в Білому домі дев'ять разів виступав із телезверненнями до нації (не рахуючи того, що провідні телемережі постійно транслювали його прес-конференції) *(спеціальний помічник Кеннеді А. Шлезінгер).*
- У 1960 р. уся країна відчувала оптимізм. Із приходом Кеннеді у Білий дім всюди повіяло свіжим вітром. Він ніс із собою невисловлене переконання, що всім все під силу. Різкий контраст між новим десятиліттям і п'ятдесяти роками, між Дж. Кеннеді і Д. Ейзенхауером, можна охарактеризувати одним словом: молодість *(Лі Якокка).*
- Ми втратили найкращого друга *(В. Брандт, після вбивства Кеннеді).*
- Я зміг стати першим афро-американським президентом завдяки передбаченню та спадщині колишнього президента [...]. Кеннеді повернув американцям надію *(Б. Обама, на врученні премії ім. Кеннеді).*

Найвідоміші промови: інавгураційна промова (20.01.1961 р.), промова на спільному засіданні Конгресу з презентацією програми «Аполлон» (25.05.1961 р.), промова перед ООН, у якій закликав СРСР до космічної співпраці (20.09.1963 р.), промова (Peace Speech) в Американському університеті перед випускниками щодо намірів укласти з СРСР договір про заборону ядерних випробувань і пріоритетність стратегії миру в зовнішній політиці США (10.06.1963 р.), промова в Західному Берліні з підкресленням американської солідарності з ФРН («Я – берлінець!») і застереженням від зростаючої агресії СРСР (26.06.1963 р.).

Друкований доробок: «Чому Англія спала?» (1940), «Профілі мужності» (1957), «Нація іммігрантів» (1958), «Прекрасна Америка у висловлюваннях Дж. Ф. Кеннеді» (1964).

Приватне життя. Кеннеді одружився 12 вересня 1953 р. на молодшій за нього на 12 років Ж. Лі Був'є, доньці успішного біржового маклера з Уолл-Стріт; вона сповідувала католицизм, мала гарну освіту та витончені манери. На той час вона успішно працювала фотокореспондентом газети «The Washington Times». Незважаючи на скріплення їх шлюбу благословенням Папи римського Пія XII, сімейна біографія Кеннеді пістрявить його численними і неприховуваними зрадами своїй дружині. У сімейної пари Кеннеді було четверо дітей, двоє з яких померли невдовзі після народження. Донька Керолайн наразі є доктором права, адвокаткою, письменницею; у 2013 р. вона очолила дипломатичну місію США в Японії. Син Джон – адвокат і журналіст, загинув у 38-річному віці в авіакатастрофі.

Кеннеді мав низку захоплень. Він був спортивним: ще в молодості, намагаючись побороти недуги, він активно займається футболом, баскетболом, плаванням, а яхтинг узагалі став частиною його дозвілля. Не меншим захопленням для Кеннеді було кіно, особливо пригодницьке. Ім'я режисера не мало значення. Він у захваті був від гостроти подій, відваги героїв, краси актрис. Серед найулюбленіших кінострічок Кеннеді був «Спартак» С. Кубрика. Після першого перегляду він сказав: «Це найкращий фільм з усіх, що я бачив. Він навіть кращий за "Бен-Гура"!» Не менш цікавим фактом приватного життя Кеннеді була його пристрасть до цукерок; вони завжди були в шухлядці його столу в Овальному кабінеті. Кеннеді тримав їх там як для себе, так і для дітей. Вони часто забігали до робочого кабінету батька, який дуже любив балувати їх смаколиками.

Із відомих висловлювань Дж. Кеннеді

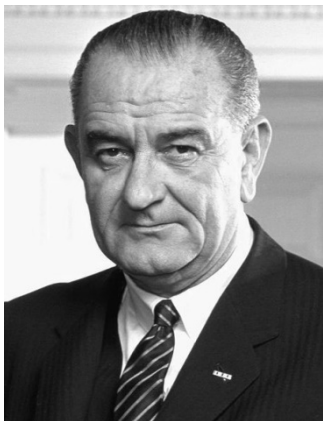
- Не запитуйте, що Ваша держава може зробити для Вас. Запитуйте, що Ви можете зробити для Вашої держави.
- Відсутність мрії губить країну!

- Американці є вартовими біля стін свободи.
- Нація проявляє себе не тільки в людях, яким вона дає життя, але й у тому, яким людям вона віддає почесні, яких людей вона пам'ятає.
- У перемоги безліч батьків, а невдача – завжди сирота.
- В умовах демократії необізнаність одного виборця може зашкодити всім іншим.
- Хто робить мирну революцію неможливою, робить насильницьку революцію неминучою.
- У внутрішній політиці ми ризикуємо тільки зазнати поразки; зовнішня ж політика здатна звести нас в труну.
- Сполучені Штати повинні рухатися дуже швидко навіть для того, щоб стояти на місці.
- Або людство покінчить із війною, або війна покінчить з людством.
- Не просіть у Бога легкого життя, просіть, щоб він зробив вас сильнішим.

Л-ра: Бринкли, А. (2013). *Джон Фітцджеральд Кеннеді*. Москва: Иностранка, Азбука-Аттикус; Горовиц, Д., Кольер, П. (1988). *Клан Кеннеді. Американська драма*. Москва: Прогресс; Громыко, А., Кокошин, А. (1985). *Браття Кеннеді*. Москва: Мысль; О'Рейли, Б., Дугард, М. (2014). *Убийство Кеннеді. Конец Камелота*. Москва: Центрполиграф; Петров, Д. (2013). *Джон Кеннеді. Рыжий принц Америки*. Москва: АСТ; Фицгиббон, Ш. (2015). *Джон Фітцджеральд Кеннеді*. Москва: Колибри, Азбука-Аттикус; Чернявский, Г. И., Дубова, Л. Л. (2014). *Клан Кеннеді*. Москва: Молодая гвардия; Яковлев, Н. Н. (1971). *Преступившие грань*. Москва: Международные отношения; Douglass, James W. (2008). *JFK and the Unspeakable: Why He Died and Why It Matters*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books; Schlesinger, A. M. Jr. (2002). *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House*. Boston: Houghton Mifflin; Sorensen, T. (2010). *Kennedy: The Classic Biography*. N.Y., London, Toronto, Sydney, New Delhi, Auckland: Harper Perennial, Political Classics; Whalen, T. J. (2000). *Kennedy versus Lodge: the 1952 Massachusetts Senate race*. Northeastern University Press; Whalen, T. J. (2014). *JFK and His Enemies: A Portrait of Power*. Lanham, Boulder, N. Y., Toronto, Plymouth: Rowman & Littlefield.

Н. Лепська

ДЖОНСОН, Ліндон Бейнс (англ. *Lyndon Baines Johnson*) – 36-й президент США (1963–1969). Діяч Демократичної партії.

**Ліндон Бейнс
Джонсон**
(1908–1973)

Біографічні дані. Народився 27 серпня 1908 р. у м. Стоунволл, штат Техас, у родині фермерів. Навчався у школі м. Джонсон (1913–1924), водночас вивчав ораторське мистецтво, займався бейсболом. Влітку 1924 р. Джонсон пішов на підготовчі курси для вступу до Південно-Західного педагогічного коледжу штату Техас, але переїхав до Південної Каліфорнії, де працював у юридичній фірмі двоюрідного брата та на інших роботах.

У 1926 р. Джонсон повернувся до Техасу, вступив до Південно-Західного педагогічного коледжу штату Техас (нині – Університет штату Техас), водночас був редактором газети «Зірка коледжу» («The College Star»), продовжував вивчати ораторське мистецтво та набував навичок політичної діяльності. Призупиняв навчання в коледжі на дев'ять місяців (1928–1929), аби навчати дітей мексиканського походження у сегрегованій школі Вельхаузена у м. Котулла, штат Техас. У 1930 р. він завершив навчання в коледжі, почав викладати курси ораторського мистецтва у вищій школі м. Персалл та вищій школі Сема Г'юстона у м. Г'юстон, штат Техас. За ораторські здібності та навички політичної організації демократ Р. Клеберг запросив Джонсона приєднатися до його виборчої кампанії до Палати представників США від штату Техас (1930). Після перемоги Клеберг призначив Джонсона своїм секретарем (1931), що допомогло останньому успішно розпочати свою політичну кар'єру в лавах Демократичної партії США.

У 1932 р. Джонсон був обраний головою «Малого Конгресу» (група помічників конгресменів). У 1935 р. його призначено очільником Національної молодіжної адміністрації Техасу, що дало змогу йому сприяти поширенню освіти серед молоді штату та створити для них нові робочі місця.

У 1937 р. Джонсон переміг на виборах до Палати представників США від штату Техас. Його призначили членом Комітету морських справ. Під час роботи в Палаті представників Джонсон зосередив увагу на питанні електрифікації та інших нагальних проблемах округу. У 1941 р. він програв вибори до Сенату від Демократичної партії іншому її представникові – губернатору штату Техас В. Л. О'Денієлу (30,49 % проти 30,26 %).

21.06.1940 р. Джонсона призначили лейтенантом-командувачем Морського резерву США, а після нападу японців на Перл-Харбор у грудні 1941 р. його викликали на службу. Невдовзі Конгрес призначив Джонсона

очільником комісії Комітету морських справ. Відтак у липні 1942 р. його звільнили від служби, і аж до 1964 р. він був в армійському резерві.

У 1949 р. Джонсон на виборах до Сенату США переміг республіканця Дж. Портера та переїхав до Вашингтона. Отримавши повноваження, був призначений членом сенатського Комітету збройних сил, у якому став одним із засновників Комісії з підготовки розслідувань (1950), яку згодом очолив. За його керівництва було проведено розслідування витрат на оборону та їх ефективність, у підсумку яких виявлено недоліки та анахронізми в системі захисту країни.

У січні 1953 р. демократи обрали Джонсона головою меншості в парламенті (1952 р. на загальних виборах до Конгресу республіканці отримали більшість в обох палатах) – він став наймолодшим сенатором, якого обрали на цю посаду. На виборах 1954 р. Джонсон був переобраний до Сенату, і після того, як демократи здобули більшість, він став їхнім лідером (1955). На цій посаді він безпосередньо долучався до формування політичного життя країни. Наприклад, протягом Суецької кризи Джонсон намагався не допустити критики урядом США вторгнення Ізраїлю на Синайський півострів; був стурбований загрозою радянського панування в космосі після запуску в жовтні 1957 р. першого штучного супутника Землі «ПС-1» та доклав максимум зусиль, щоб забезпечити прийняття «Акту про аеронавтику та космос» (1958), який передбачав створення цивільного космічного агентства NASA.

Успіх Джонсона в Сенаті зробив його потенційним кандидатом у президенти від Демократичної партії на виборах 1960 р. Але його пізній вступ у президентські перегони дозволив іншому демократу – Дж. Кеннеді – забезпечити істотну перевагу серед представників партії (409 голосів проти 806). Водночас Джонсона втретє переобрали до Сенату, він переміг республіканця Дж. Тауера (58 % проти 41,1 %).

Після перемоги Кеннеді на президентських виборах Джонсон обіймає посаду віце-президента США (1961–1963). Президент намагався розподілити повноваження так, щоб Джонсон був завжди залучений до найважливіших проектів, максимально поінформований та постійно перебував у Білому домі. Також Кеннеді призначив його головою Президентського комітету з питань рівних можливостей працевлаштування, що передбачало роботу Джонсона з афроамериканцями та іншими національними меншинами. Його успіхи в захисті громадянських прав національних меншин були навіть більшими, ніж Кеннеді (наприклад, виступ Джонсона у 1963 р. в Геттисбурзі, штат Пенсильванія, активізував боротьбу афроамериканців за громадянські права у США).

Як віце-президент Джонсон брав участь у дипломатичних місіях до різних країн, що посилювало його розуміння глобальних проблем, а також збільшило можливості для самореклами. Водночас він брав участь у засіданнях

Кабінету міністрів та Ради національної безпеки, а також контролював усі президентські призначення штату Техас. Кеннеді призначив його головою Президентського комітету з питань науки та головою Національної ради космічної аеронавтики. Останнє призначення було надзвичайно важливим, адже 1961 р. СРСР здійснив перший пілотований політ на орбіту, тому Джонсон мав оцінити стан американської космічної програми та підготувати проект, який дозволить США випередити Радянський Союз у цій галузі. Він розпочав підготовку проекту, залучивши найкращих спеціалістів в аерокосмічній галузі, для висадки американців на Місяці в поточному десятилітті.

Прихід на посаду глави держави. 22.11.1963 р. президента Кеннеді вбили в Далласі, штат Техас, і Джонсон як віце-президент обійняв цю посаду. Він дав президентську присягу на борту ВПС-1 (прийняла її окружний суддя С. Т. Г'юз) через 2 год. 8 хв. після того, як констатували смерть Кеннеді. Джонсон був переконаний у необхідності негайного переходу влади після вбивства, щоб гарантувати безпеку країни.

Президентська кампанія 1964 р. завершилась перемогою Джонсона над кандидатом від Республіканської партії Б. Голдвотером (61,1 % проти 38,5 %). У передвиборчій програмі Джонсон акцентував увагу на втіленні в життя програм боротьби з бідністю, а також необхідності забезпечення громадян США правами незалежно від кольору шкіри. Президентська кампанія-1964 Джонсона була основана на таких напрямках реформування внутрішньої політики: оновлення програми містобудування, розбудова сучасної транспортної системи, запровадження нових екологічних стандартів, боротьба з бідністю, оновлення систем охорони здоров'я та освіти, а також посилення контролю над злочинністю («Велике суспільство»).

Основні досягнення для країни періоду президентства. Після вступу на посаду президента, аби припинити будь-які спекуляції навколо вбивства Кеннеді, Джонсон створив робочу комісію, яку очолив голова юстиції Е. Воррен (Комісія Воррена), для розслідування вбивства президента. Комісія зробила висновок, що вбивця Л. Г. Освальд діяв одноосібно та з власних міркувань.

Джонсон звернувся до Конгресу з такими словами: «Жодна пам'ятна промова чи похвала не може краще вшанувати пам'ять про президента Кеннеді, ніж якнайшвидше прийняття "Білля про громадянські права", за який він так довго боровся». Хвиля національного горя після вбивства дала потужний імпульс обіцянкам Джонсона здійснити на законодавчому рівні плани Кеннеді.

29.11.1963 р. Джонсон видав розпорядження про перейменування об'єктів NASA – Операційного центру запуску операції «Аполлон» та Пункту для запуску з мису Канаверал – на Космічний центр імені Дж. Кеннеді.

Джонсон уважав, що потрібно якомога швидше реалізувати одне з головних законодавчих завдань Кеннеді – скоротити податки, досягти цього вдалося шляхом підписання та схвалення Конгресом «Акта про доходи» (1964). Водночас наприкінці 1963 р. він розпочав масштабну кампанію – війну з бідністю. У березні 1964 р. Джонсон скерував до Конгресу «Акт про економічні можливості», який передбачав створення робочої групи та комітету з програмних дій для боротьби з бідністю на місцевому рівні, а також створення волонтерської організації BICTA (VISTA – Volunteers in Service to America) – внутрішній аналог Корпусу миру. Завдяки реалізації цих законодавчих ініціатив, за період президентства Джонсона, кількість американців, які жили за межею бідності, зменшилась з 23 до 12 %.

У 1964 р. Джонсон відновив просування через Конгрес «Акта про громадянські права», який був поданий Кеннеді в червні 1963 р., але зустрів потужну опозицію. Джонсон підписав цей акт, передбачаючи досить негативну реакцію на нього південних штатів США.

Президентський термін Джонсон розпочав з продовження втілення законопроектів про громадянські права, зокрема «Акта про право голосу» (1965), який заборонив дискримінацію під час голосування та дозволив мільйонам афроамериканців із Півдня проголосувати вперше. Також Джонсон був першим президентом, який ініціював арешти та переслідування членів Ку-Клукс-Клану з часів президентства У. С. Гранта. У 1967 р. Джонсон призначив адвоката Т. Маршалла першим афроамериканським суддею Верховного суду США. У 1968 р. він підписав ще один «Акт про громадянські права», також відомий як «Акт про справедливі житлові можливості», який передбачав рівні умови для надання житла незалежно від раси, віросповідання або національного походження.

У 1965 р. Джонсон підписав «Акт про імміграцію та громадянство», що спричинив масовий рух мігрантів з Азії та Мексики. У подальшому кількість нелегалів спровокує потужну хвилю антиіммігрантської активності.

Упродовж життя Джонсон вірив, що освіта є ліками від невігластва та злиднів, а також важливою частиною американської мрії, особливо для меншин. Тому освіту він зробив пріоритетом у побудові «Великого суспільства» з акцентом на допомозі дітям із бідних родин. У 1965 р. було прийнято «Акт про початкову та середню освіту», за яким федеральні витрати на освіту збільшились з 4 млрд дол. до 8 млрд дол. Уперше значні суми федеральних коштів надійшли до державних шкіл, а приватні школи (більшість з них – католицькі) отримали додаткове бібліотечне фінансування. Ще одна освітня програма Джонсона була унормована «Актом про вищу освіту» (1965), який зосереджувався на фінансуванні студентів із низькими доходами, зокрема передбачалося надання їм грантів і державних позик. Водночас він ініціював створення Національного фонду для

гуманітарних наук (література, історія та право) і Національного фонду мистецтв (музика, живопис і скульптура) для їх підтримки та розвитку.

Серед перших кроків Джонсона на шляху вдосконалення системи охорони здоров'я було створення Комісії із захворювань серця, раку й інсультів, адже смертність від цих хвороб на початку 1960-х років становила 71 % від рівня загальної смертності в США. За її висновками, Джонсон звернувся до Конгресу з проханням започаткувати регіональну медичну програму для створення мережі лікарень, що фінансуватимуться на федеральному рівні, але парламент задовольнив ініціативу президента лише частково. Тоді Джонсон запропонував впровадити медичне страхування для людей похилого віку в межах програми соціального забезпечення – «Медікер» (Medicare). Аби зменшити вплив республіканської опозиції щодо цієї програми у Конгресі, було запропоновано програмне трирівневе страхування: лікарняне страхування в межах програми соціального забезпечення, програма добровільного страхування під час візиту до лікаря та розширена програма медичної допомоги для малозабезпечених – «Медікейд» (Medicaid).

У 1965 р. Джонсон скерував до Конгресу проект реформи транспортної системи країни, який передбачав створення єдиного Транспортного департаменту, до складу якого увійшли Відділ комерційного транспортування, Бюро громадських доріг, Федеральне авіаційне агентство, Берегова охорона, Морська адміністрація, Рада цивільної авіації та Міждержавна комісія з торгівлі. Законопроект був прийнятий Конгресом.

Не менш вагомою була й законопроектна ініціатива Джонсона щодо контролю над зброєю (Gun Control Act, 1968). Поштовхом до прийняття відповідного акта були вбивства Дж. Ф. Кеннеді, Р. Ф. Кеннеді та М. Л. Кінга.

Під час президентського терміну Джонсон докладав чималих зусиль для підтримки і розвитку космічної галузі США. У цей період НАСА впровадило пілотовану космічну програму «Близнюк», розробило та випробувало ракету «Сатурн». Невдача, яка спіткала перший пілотований політ «Аполлон-1» (1967), та результати її розслідування не змінили настроїв президента, він і надалі підтримував цю космічну програму, тож її відновили. Дві пілотовані місії, «Аполлон-7», який провів на орбіті Землі одинадцять днів, та «Аполлон-8» – політ навколо Місяця, були завершені до кінця президентства Джонсона.

Перебуваючи на посаді президента, Джонсон намагався законодавчо упорядкувати та реформувати екологічну і зоозахисну сфери, прийнявши «Акт про чисте повітря» (1964), «Акт щодо заповідників дикої природи» (1964), «Акт про добробут тварин» (1966).

У зовнішній політиці Джонсон посилив участь США у В'єтнамській війні (1955–1975). Конгрес США прийняв Тонкінську резолюцію (1964),

яка дала Джонсону повноваження на використання військової сили у Південно-Східній Азії. Кількість американських військовослужбовців у В'єтнамі різко зросла – із 16 тис. здебільшого радників у 1963 р. до 525 тис. здебільшого активного контингенту у 1967 р.

У 1964 р. за підтримки США в Бразилії був відсторонений від правління уряд Ж. Гуларта, посиляючись на його симпатію до комуністів. У 1965 р. у межах «Доктрини Джонсона» (США наділили себе повноваженнями здійснювати збройне втручання у внутрішні справи держав Західної півкулі, а згодом – будь-яких країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, для захисту інтересів своїх громадян) війська були скеровані у Домініканську Республіку, також для усунення комуністичної загрози.

Під час Шестиденної війни на Близькому Сході (1967) США підтримали Ізраїль, розмістивши в Середземному морі свій флот, що спричинило ескалацію напруги у відносинах між США та СРСР, який підтримував під час конфлікту арабські держави. Загалом відносини з СРСР під час президентства Джонсона характеризувались активним військово-політичним протистоянням у всьому світі та гонкою озброєнь («холодна війна»). Але у червні 1967 р. відбулась зустріч Джонсона з головою Ради міністрів СРСР А. Косигінім у м. Глассборо, штат Нью-Джерсі, яка започаткувала розробку Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1968).

Основні невдачі періоду президентства. Поряд із вдалим внутрішніми реформами, які проводив президент Джонсон, постійно загострювалися проблеми, пов'язані з правами афроамериканців: заворушення у Лос-Анджелесі, Ньюарку, Нью-Джерсі, Детройті, Мічигані з людськими жертвами. Велика хвиля масових заворушень афроамериканців прокотилась після вбивства 04.04.1968 р. лідера руху за громадянські права М. Л. Кінга. Намагання Джонсона збільшити асигнування на будівництво житла для чорношкірого населення зазнавали постійного спротиву населення, яке підтримувало сегрегацію, особливо на півдні США.

Зростаючі витрати на війну у В'єтнамі, постійні підозри Джонсона у неправдивих свідченнях щодо того, що там відбувається насправді, стимулювали потужний масовий антивоєнний рух всередині США. Ці настрої підживлювались піднесенням молодіжного руху нових лівих («Студенти за демократичне суспільство», хіпі та ін.). Участь США у В'єтнамській війні спричинила значне падіння рейтингів Джонсона на фініші його президентства.

Отримав визнання за: прийняття базових актів щодо громадянських прав, охорони здоров'я, системи освіти, соціального забезпечення, контролю над зброєю, збереження дикої природи.

Був критикований за: амбіційність, консерватизм. Найбільшої критики зазнавав через збільшення витрат на затяжну війну в В'єтнамі, в

зв'язку із чим поступово відбулось згортання програми «Великого суспільства».

Оцінка світовою громадськістю. Президентство Джонсона оцінюють здебільшого позитивно, зважаючи на успішно проведені реформи всередині країни, які стали основою багатьох подальших законотворчих ініціатив. Щодо зовнішньої політики продовжується курс на ведення «холодної війни» з подальшою демонстрацією сили США (одним з елементів якої була війна у В'єтнамі), але з намаганнями Джонсона вжити заходи, спрямовані на детант (послаблення напруги) у відносинах із СРСР.

Про Джонсона опубліковано близько 50 праць біографічного та аналітичного характеру, зокрема: Р. Каро «Роки Ліндона Джонсона», Р. Даллек «Ліндон Б. Джонсон: портрет президента», В. Борнет «Президентство Ліндона Б. Джонсона», Д. Зарефські «Війна з бідністю Ліндона Джонсона», Ф. Вандівер «Тіні В'єтнаму: війни Ліндона Джонсона» та ін. Про Джонсона знято низку фільмів: «Шлях до війни» (2002), «До самого кінця» (2016) та «ЛБД» (2017). Відносини Джонсона з М. Л. Кінгом відображено в театральній виставі К. Гемптона «Аппоматтокс», яка дебютувала у 2012 р. у театрі Гатрі (м. Міннеаполіс, штат Міннесота). Період перебування Джонсона на посаді президента між убивством Кеннеді та його переобранням у 1964 р. відтворено у виставі за п'єсою Р. Шенккана «Весь шлях» (постановка отримала театральну відзнаку «Tony Award» у 2014 р.).

На території Техаського університету в м. Остін було відкрито школу міжнародних відносин ім. Л. Б. Джонсона (1970), а також Бібліотеку та музей ім. Л. Б. Джонсона (1971). Навчальні заклади імені Джонсона: початкова школа (м. Джексон, штат Кентуккі), середня школа (м. Мельбурн, штат Флорида), вищі школи (м. Остін та м. Ларедо, штат Техас). Об'єкти названі іменем Джонсона: Космічний центр (м. Г'юстон, штат Техас), Тропічний медичний центр (м. Паго-Паго, Американське Самоа), Головна лікарня м. Г'юстон (штат Техас), Установа департаменту освіти у Вашингтоні; Національний історичний парк (м. Джонсон, штат Техас), Меморіальний гай на р. Потомак (м. Вашингтон), озеро (штат Техас), автомагістраль I-635 (м. Даллас, штат Техас), ескадрений міноносець типу «Замволт» USS тощо.

У 1973 р. Поштова служба США видала 8-центову пам'ятну поштову марку, присвячену Джонсону. У 1986 р. був виданий тираж поштових марок, присвячений колишнім президентам США, зокрема й Джонсону.

У 1980 р. Джонсона посмертно було нагороджено Президентською медаллю Свободи, якою відзначають осіб, котрі зробили значний внесок у безпеку або захист національних інтересів США, мир у світі, культуру тощо.

27 серпня – день народження Джонсона – у Техасі оголошено святковим днем, однак для державних установ цей день не є вихідним, натомість решта роботодавців можуть зробити його таким.

Відомі особистості про Л. Б. Джонсона

- Кеннеді не зміг прийняти акт про громадянські права, хоча він був великим лібералом. Прийшов Джонсон – і акт прийняли, хоча він був консерватором і з Півдня. Отже, іноді в політиці, щоб зробити щось, потрібні особливі люди та їхні знання, але вони не обов'язково мають відповідати партійним кліше (*Дж. Браун*).
- Як і Л. Джонсон, президент Обама розуміє, що боягузтво під час неприємностей – є шлях до невдачі (*Р. Далек*).
- Президенти повинні вирішити, як використати свою популярність. Л. Джонсон, мабуть, найкраще зрозумів те, що популярність швидкоплинна. Тому необхідно її використовувати, поки ви її ще маєте (*Г. В. Брендс*).
- Президент Л. Джонсон був надзвичайно непередбачуваним. Ми ніколи точно не знали, що він буде робити далі, і він вважав за краще, щоб це було так; якщо він міг зробити щось цілком несподіваним, це було його перевагою (*К. Хілл*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Залишивши у січні 1969 р. президентське крісло, Джонсон повернувся на власне ранчо у Стоунволлі, штат Техас. Він працює над своєю літературною спадщиною.

У 1972 р. Джонсон пережив серцевий напад, почав відчувати болі в шлунку, його стан швидко погіршувався. 22.01.1973 р. політик помер від повторного серцевого нападу. Його поховали на сімейному цвинтарі на території Національного історичного парку ім. Л. Б. Джонсона в м. Стоунволл, неподалік від будинку, де він народився.

Найвідоміші промови: звернення до Конгресу (27.11.1963 р.), інавгураційна промова (20.01.1965 р.), спеціальне звернення до Конгресу (Американська обітниця) (15.03.1965 р.), виступ в Університеті Дж. Гопкінса «Мир без завоювання» (07.04.1965 р.), радіо- та телевізійне звернення до американського народу щодо ситуації в Домініканській Республіці (02.05.1965 р.), звернення до американського народу щодо кроків, спрямованих на обмеження війни у В'єтнамі та рішення про усунення від переобрання (31.03.1968 р.).

Друкований доробок: «Вибір, з яким ми зіштовхуємось» (1969), «Ключова перевага: перспективи президентства 1963–1969 рр.» (1971).

Приватне життя. 17.11.1934 р. Джонсон одружився з К. А. Тейлор («Леді Бьорд») з м. Карнак, штат Техас. У подружжя народилося дві донь-

ки – Лінда Бьорд і Люсі Бейнс; ініціали доньок Джонсона дублювали його власні (загалом такі ініціали давались всьому, що належало президенту – собаці, ранчо, були вишиті на одязі, вигравірувані на запонках, попільничках тощо). Джонсона не можна було назвати взірцевим чоловіком, але його дружина завжди була поруч із ним, а на закиди про чутки навколо президента відповідала: «Зрозумійте: мій чоловік любив людей – взагалі. А половина з них – жінки. По-вашому, я могла захистити його від половини людства? Запевняю вас, з цим завданням не впорався б ніхто». Дружина завжди була надійною опорою для Джонсона в будь-яких життєвих ситуаціях. Так, коли 1955 р. через надмірний стрес та куріння в Джонсона стався інфаркт, дружина була поруч впродовж усього курсу реабілітації: «Ти тільки сиди поруч і тримай мене за руку. Мені необхідно знати, що ти тут, поки я буду долати свою хворобу». Після цього інциденту Джонсон надовго кинув курити.

Джонсон був глибоко релігійною особистістю. Він позитивно ставився до євреїв; це проявилось ще під час Другої світової війни, коли він таємно організував операцію з переміщення європейських євреїв у Техас, коли вони втікали від нацистських переслідувань (операція «Техас» 1938 р., яку схвалював Ф. Д. Рузвельт). Загалом його християнське світобачення проявилось під час реформування соціальної системи періоду його президентства та стало підґрунтям боротьби з бідністю.

Поряд із такими рисами характеру Джонсона, як амбіційність, прагматизм, консерватизм, працелюбство (міг працювати 20 годин без перерви, тому часу на дозвілля майже не залишалося), мав схильність до іронії та відмінне почуття гумору. У 1960-х рр. Джонсон був власником автомобіля-амфібії «Amphicar», тож, запрошуючи друзів на своє ранчо, пропонував їм автопрогулянку. Він заїжджав на пагорб біля озера, а потім скеровував авто у воду і говорив, що відмовили гальма. Машина опинялася у воді, але залишалася на плаву, а Джонсон, усміхаючись, спостерігав за реакцією пасажирів.

Із відомих висловлювань Л. Б. Джонсона

- Якщо двоє завжди погоджуються між собою, це означає, що думає лише один із них.
- Якщо, увійшовши в кімнату, ви не можете відразу сказати, хто з присутніх за вас, а хто проти, – значить, вам не варто займатися політикою.
- Я вільна людина, американець, сенатор Сполучених Штатів і демократ – лише в цій послідовності.
- Ми повинні бути досить сильними, щоб виграти війну, і досить мудрими, щоб її уникнути.
- Політик ніколи не повинен говорити «ніколи».

- Я не забуду обличчя хлопчиків і дівчат [...] для яких двері коледжу закриті, бо вони бідні [...]. Я вирішив, що ця нація ніколи не зможе відпочити, допоки двері до знань не будуть відкритими для кожного американця.

- Ви взяли [...] всіх нас [...] в нову еру (*Зі звернення до екіпажу «Аполлон-8»*).

- Не часто ми зустрічаємося з викликом [...] цінностям, меті та сенсу нашої улюбленої країни. Питання рівних прав для афроамериканців – є таким викликом. Якщо ми повинні перемогти кожного ворога, подвоїти наше багатство і підкорювати зірки, водночас залишаючись нерівноправними, тоді ми зазнаємо невдачі як люди і як нація.

Л-ра: Головченко, І. (2004). Джонсон. In Л. В. Губерський (Ed.). *Українська дипломатична енциклопедія* (Vol. 1, p. 347). Київ: Знання України; Печатнов, В. О., Маныкин, А. С. (2012). *История внешней политики США*. Москва: Международные отношения; Рижков, М. (2011). Джонсон Ліндон Бейнс. In Ю. Левенець (Ed). *Політична енциклопедія* (p. 212). Київ: Парламентське видавництво; Caro, R. (2012). *The Years of Lyndon Johnson: The Passage of Power*. New York: Alfred A. Knopf; Dallek, R. (2004). *Lyndon B. Johnson: Portrait of a President*. New York: Oxford University Press; Ellis, S. (2013). *Freedom's Pragmatist: Lyndon Johnson and Civil Rights*. Gainesville: University Press of Florida; Johnson, L. B. (1969). *The Choices We Face*. New York: Bantam; Johnson, L. B. (1971). *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency 1963–1969*. New York: Holt, Rinehart and Winston; Woods, R. (2006). *LBJ: Architect of American Ambition*. New York: Free Press.

Д. Пугачова-Лакішук

НІКСОН, Річард Мілхаус (англ. *Richard Milhous Nixon*) – 37-й президент США (1969–1974). Діяч Республіканської партії. Перший глава держави в історії США, який пішов у відставку до закінчення встановленого строку повноважень.

Річард Ніксон
(1913–1994)

Біографічні дані. Народився 9 січня 1913 р. у м. Йорба-Лінда, округ Оранж, штат Каліфорнія в небагатій родині квакерів: його батько у різні роки був кондуктором трамваю, фермером, власником бензоколонки. Закінчив коледж у м. Віттієр (1934), школу права університету Д'юка (1937). 09.11.1937 р. Ніксона було прийнято до адвокатури штату Каліфорнія (формально залишався у її лавах аж до 04.10.1974 р.). У 1947 р. набув

право практикувати в Верховному суді США, у 1963–1969 рр. – в адвокатурі штату Нью-Йорк. Упродовж 1937–1942 рр. займався приватною юридичною практикою в м. Віттієр, штат Каліфорнія: в 1937–1939 рр. юрист адвокатської контори «Wingert & Bewley», 1939–1942 рр. партнер новоствореної юридичної фірми «Bewley, Knoor & Nixon» та одночасно у 1939–1968 рр. – член опікунської ради свого коледжу. У 1942 р. працював юрисконсультантом Федеральної агенції з контролю над цінами. З вересня 1942 р. по березень 1946 р., під час Другої світової війни, перебував на військовій службі у ВМС США на півдні Тихого океану, пройшовши шлях від молодшого лейтенанта (1942) до капітан-лейтенанта (1945); 1953 р. Ніксону було присвоєно військове звання капітана 3-го рангу запасу. Під час армійської служби був нагороджений багатьма відзнаками. Остаточо звільнився з лав ВМС США у червні 1966 р.

У 1946 р. успішно розпочав політичну кар'єру, виборовши перемогу у 12-му окрузі штату Каліфорнія на виборах до нижньої палати загальнонаціонального парламенту. Його конкурентом був демократ Дж. Вурхіс, що обіймав вказану посаду з 1936 р. Уміло граючи на бажанні виборців бачити у Конгресі «нові обличчя», Ніксон переміг свого опонента з перевагою у понад 15 тисяч голосів. З січня 1947 р. по листопад 1950 р. – член Палати представників Конгресу США від штату Каліфорнія. Незважаючи на молодий вік і незначний досвід парламентської роботи, у 1947 р. його було обрано членом впливового парламентського комітету з освіти та праці, а наступного року, після переобрання, Ніксон очолив підкомітет у сумнозвісному комітеті Палати представників із розслідування антиамериканської діяльності, яким керував Дж. Маккарті. Під час роботи у цьому комітеті він долучався до переслідування багатьох громадських діячів, державних службовців, яких підозрювали в симпатіях до Комуністичної партії. Окрім цього, був долучений до розробки антипрофспілкового «Акта Таф-

та – Гартлі» (1947), а також антикомуністичного «Акта Маккарена – Вуда» (1950).

У 1950 р. унаслідок вакансії, що відкрилася в верхній палаті парламенту від штату Каліфорнія, Ніксон розпочав боротьбу за посаду сенатора. Його опоненткою стала конгресменка Х. Дуглас, яка балотувалася від Демократичної партії. Ці вибори увійшли в історію парламентських перегонів у США як одні з найбрудніших, що в цілому було не властиве тогочасній американській політичній культурі. Зокрема, саме тоді Ніксон отримав прізвисько «Хитрючий Дік» (Tricky Dick), що супроводжувало його надалі. У цій кампанії Ніксон переміг, отримавши майже на півмільйона голосів більше, ніж його головна суперниця. Відтак у 1950–1953 рр. Ніксон був сенатором Конгресу США від штату Каліфорнія. У 1952 р. та 1956 р. також обирався делегатом Національних з'їздів Республіканської партії. Під час роботи у Сенаті входив до складу комітету з питань праці та суспільного добробуту.

1952 р. популярний герой Другої світової війни генерал Д. Ейзенхауер, який висунув свою кандидатуру на президентських виборах від Республіканської партії, запропонував молодому сенатору Ніксону балотуватися разом із ним як кандидата на посаду віце-президента. Проте під час виборчих перегонів низка авторитетних лідерів Демократичної партії (зокрема, губернатор штату Іллінойс Е. Стівенсон) звинуватили його у корупції. Ніксон у цій ситуації звернувся до американців із телевізійним зверненням, під час якого перерахував майже усе своє майно, не забувши про домашнього улюбленця собаку Чекерса, якого отримав у подарунок. Після цього ця промова увійшла в історію американського красномовства під назвою «Checkers Speech» і вважається чи не найуспішнішою у політичній кар'єрі Ніксона, який до цього не мав репутації доброго оратора. Як наслідок, на президентських виборах 1952 р. «республіканський білет» Ейзенхауера – Ніксона отримав 55,4 % голосів виборців (у 1956 р. їх було переобрано з результатом 57,8 % голосів).

Упродовж 1953–1961 рр. Ніксон обіймав посаду віце-президента США. Окрім представницьких функцій, головував на засіданнях Ради національної безпеки за відсутності президента та виконував обов'язки очільника Сенату *pro tempore*, що впливало з конституційно закріпленого статусу віце-президента. Окрім цього, відвідав із робочими візитами понад 60 країн, зокрема у липні 1959 р. – СРСР.

У 1960 р., після закінчення двох президентських строків Ейзенхауера, Ніксона було висунуто на посаду президента США від Республіканської партії. Його суперником став сенатор-мільйонер із Масачусетса Дж. Ф. Кеннеді, з яким Ніксон був у добрих стосунках, починаючи зі спільної роботи у Палаті представників наприкінці 1940-х рр. Уважаючись беззаперечним фаворитом передвиборчих змагань, Ніксон разом із тим програв

перші в історії США телевізійні дебати між ним та Кеннеді, який виявився більш красномовним і телегенічним. Кеннеді було обрано 35-м президентом США з мінімальною перевагою в 0,2 % голосів виборців.

Після поразки на виборах Ніксон переїхав до Лос-Анджелеса, де працював у юридичній фірмі «Adams, Duque & Hazeltine». У 1962 р. висунув свою кандидатуру на посаду губернатора штату Каліфорнія, але програв чинному губернатору-демократу Е. Брауну з відривом майже 300 тис. голосів. Після цього офіційно заявив про завершення політичної кар'єри та переїхав до Нью-Йорка. Упродовж 1963–1964 рр. – юрист впливової адвокатської контори «Mudge, Stern, Baldwin & Todd», 1964–1968 – партнер юридичної фірми «Nixon, Mudge, Rose, Gurthrie & Alexander» (перетворена 1967 р. у «Nixon, Mudge, Rose, Gurthrie, Alexander & Mitchell»).

Прихід на посаду глави держави. У лютому 1968 р. Ніксон заявив про готовність знову домагатися висування своєї кандидатури на посаду глави держави від Республіканської партії (серед республіканців його конкурентами були мільярдер Н. Рокфеллер та майбутній 40-й президент США Р. Рейган, який на той час займав посаду губернатора Каліфорнії). Передвиборча кампанія Ніксона відбувалася на тлі подальшої ескалації війни у В'єтнамі, активізації руху за громадянські права та різкого зростання кількості масових заворушень, убивств відомих громадських і політичних діячів того часу: спочатку М. Л. Кінга, а згодом – сенатора-демократа Р. Ф. Кеннеді, рідного брата покійного президента Дж. Ф. Кеннеді. Останній уважався чи не найвірогіднішим суперником Ніксона на президентських виборах. У своїй передвиборчій програмі Ніксон, як досвідчений політик, зробив наголос на інтересах «маленької людини», яку не чують у Вашингтоні, власному плані припинення бойових дій у В'єтнамі (якого в дійсності в нього не було), намаганні консолідувати американську націю.

Ніксона було обрано 37-м президентом із перевагою лише в півмільйона голосів, що склало 43,5 % голосів виборців проти 42,9 % голосів у кандидата від Демократичної партії Г. Гамфрі. 20 січня 1969 р. склав присягу президента США.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Ні в якій іншій сфері життєдіяльності держави та суспільства, Ніксон не мав настільки чіткої візії, як у царині зовнішньої політики. Він ніби інстинктивно відчував, що якщо із внутрішніми проблемами в змозі впоратися уряд, то зовнішня політика потребує його безпосереднього лідерства. І багато в чому така його позиція обумовлювалася, звісно, 10-річною війною в Південно-Східній Азії, яку вели США.

Навчений гірким досвідом В'єтнаму, Ніксон проголосив т. зв. «Гуамську доктрину» («Доктрину Ніксона»), відповідно до якої США залишали за собою право втручатися в регіональні події лише після з'ясування своїх національних інтересів у певному регіоні та у разі достатньої кількості ре-

курсів, необхідної для захисту цих інтересів. Виходячи саме з такого розуміння зовнішньополітичної ролі США, Ніксон уклав Паризькі мирні угоди (1973), якими завершилася війна у В'єтнамі. Після цього Ніксон виступив із ініціативою переходу з липня 1973 р. до формування армії виключно на контрактній основі.

Іншим пріоритетом Ніксона стали відносини із «наддержавами» – КНР і СРСР. Після встановлення дипломатичних відносин, які були припинені внаслідок Корейської війни (1950–1953), до Пекіна була спрямована «місія зв'язку», очолювана майбутнім 41-м президентом США Дж. Г. У. Бушем, на базі якої згодом було сформовано повноцінне дипломатичне представництво. У лютому 1972 р. Ніксон став першим американським президентом, який особисто відвідав КНР. Але ще більш відчутними були успіхи республіканської адміністрації у відносинах із СРСР. Було укладено багатосторонній «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї» (1969). Упродовж 1972–1974 рр. відбулися три зустрічі на найвищому рівні між Ніксоном і Л. Брежнєвим, що дали поштовх розрядці міжнародної напруженості. У ході цих зустрічей було укладено велику кількість двосторонніх угод, частина з яких діє і досі, зокрема, «Договір про обмеження систем протиракетної оборони» (Договір ПРО), «Тимчасова угода щодо деяких заходів стосовно обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСВ-1)» та ін.

Цікаво також, що під час правління Ніксона 20 липня 1969 р. відбувся історичний політ космічного корабля «Аполло» під керівництвом Н. Армстронга на Місяць.

За президентства Ніксона, у 1971 р., до Конституції США була внесена Двадцять шоста поправка, за якою знижувався вік набуття громадянами активного виборчого права (з 21 до 18 років). Американська молодь, полемізуючи з опонентами такої ініціативи Ніксона, висунула іронічне гасло – «надто молодий, щоб голосувати, але не вмирати» (Too young to vote but not to die), натякаючи на В'єтнамську війну, що тривала аж до січня 1973 р.

Початок президентства Ніксона співпав з економічним спадом 1969–1970 рр., що змінився справжньою депресією, з якої держава почала виходити лише 1972 р. Республіканська адміністрація була вимушена двічі провести девальвацію долара (1971, 1973), США відмовились від золотого стандарту національної валюти. Спираючись на «Акт про економічну стабілізацію» (1970), Ніксон неодноразово заморожував ціни і заробітну плату; 1970 р. федеральний бюджет уперше став дефіцитним.

Певних успіхів адміністрація Ніксона домоглася у расовій політиці (запобігання сегрегації). Наприклад, він чітко усвідомлював, що для отримання кращих робочих місць афроамериканцям необхідно дати належну освіту. Як наслідок, якщо у 1968 р. 68 % афроамериканських дітей на півд-

ні США відвідували школи виключно для чорношкірих, то наприкінці першого строку президентських повноважень Ніксона таких було лише 8 %.

Неабиякий інтерес адміністрація Ніксона відчувала до проблем законності та правопорядку. У перший же рік його президентства було призначено нового голову Верховного суду США У. Бергера, який змінив Е. Воррена, відомого своїми ліберальними поглядами. Згодом Ніксон призначив ще кількох суддів (Г. Блекмана, Л. Пауелла та У. Ренквіста), значно посиливши цим консервативне крило Верховного суду США. Окрім цього, за ініціативою адміністрації Ніксона було ухвалено «Акт про судову реорганізацію і кримінальну процедуру в федеральному окрузі Колумбія», позаяк там було найбільше антивоєнних зібрань, масових заворушень. Цей акт містив сумнівні положення щодо «превентивного затримання» небезпечних підозрюваних і наділення органів правопорядку правом (за певних обставин) проводити обшук і арешт без попереднього повідомлення. Конгрес підтримав також важливий для республіканської адміністрації «Акт про контроль над організованою злочинністю» (1970), який розширював повноваження федеральної влади у царині контролю за азартними іграми та боротьби з рекетом. Широкого розголосу набула ініційована Ніксоном «війна з наркотиками». Загалом, Ніксона можна віднести скоріше до «консервативних» президентів, які відстоювали пріоритет порядку над свободою.

Відзначимо: епоха Ніксона – це час своєрідного буму американського кінематографу, т. зв. «голівудського ренесансу». Саме тоді набули всесвітньої популярності режисери С. Спілберг, М. Форман, М. Чіміно, Дж. Лукас, Ф. Коппола. Тоді ж вийшли на перший план актори Д. Гоффман, С. Сталлоне, М. Стріп, Р. Редфорд, Ф. Данауей та ін.

Тому не випадково, що на президентських виборах 1972 р. Ніксон отримав вражаючу перемогу, набравши 61,8 % голосів виборців, що є одним із найкращих показників за всю американську історію. Його супротивнику сенатору-демократу Дж. Макговерну вдалося виграти лише у штаті Масачусетс, де завдяки родині Кеннеді були сильні позиції Демократичної партії, та у традиційно ліберальному федеральному окрузі Колумбія. Ніксон отримав 520 голосів колегії виборників проти 17 – у Макговерна.

Основні невдачі періоду президентства. Найбільшою невдачею Ніксона був «Вотергейтський скандал», що отримав свою назву завдяки вашингтонському готелю «Вотергейт», де був розміщений офіс Національного комітету Демократичної партії. Уночі 17 червня 1972 р. до нього сталося незаконне проникнення п'яти осіб задля встановлення прослуховуючої апаратури, що відбулось, як згодом з'ясувалось, за особистим розпорядженням глави держави. Подальше дворічне розслідування інциденту здійснювалося журналістами газети «Washington Post». Було викрито чис-

ленні зловживання в апараті Білого дому: незаконні методи боротьби з політичними опонентами, фінансові махінації під час виборчої кампанії-1972 та ін. 09.08.1974 р. Ніксон подав у відставку в зв'язку з процедурою імпічменту, що розпочалася проти нього у юридичному комітеті Палати представників конгресу США.

Отримав визнання за: ерудицію, підсилену працездатність та енциклопедичні знання в політиці. Попри те, що він не володів даром переконання у форматі тет-а-тет, але був успішним у постановці цілей та їх досягненні внаслідок широкого світогляду та стратегічного мислення, особливо у царині зовнішньої політики.

Був критикований за: імперський стиль правління, недовіру до медіа, манію переслідування, яку він старанно приховував, дратівливість та емоційну нестабільність.

Оцінка світовою громадськістю. Починаючи з часів віце-президентства, Ніксон завжди багато подорожував. Особливого розголосу набула його дискусія про переваги капіталізму з радянським лідером М. Хрущовим під час відкриття американської виставки у московському парку «Сокольніки», що отримала назву «кухонні дебати». Загалом Ніксон був особисто знайомий майже з усіма видатними політичними діячами свого часу, про що згодом розповів у своїй книзі «Лідери»: К. Аденауер, Л. Брежнєв, Ш. де Голль, М. Цзедун та ін. В останні роки президентства особливі симпатії зовнішньополітична політика Ніксона викликала у СРСР, адже він став першим президентом США, який здійснив офіційний візит до СРСР у травні 1972 р.

На відміну від інших президентів, що перебували у почесній відставці, Ніксон був вимушений достроково покинути свою посаду. Тому форми збереження пам'яті про нього є дещо скромнішими, аніж у його попередників. Як зазначалося в американських медіа, внаслідок «Вотергейту» Ніксон до кінця життя був приречений боротися за право називатися «президентом у відставці». Разом із тим у 1975 р. на телебаченні вийшла серія його інтерв'ю з британським ведучим Д. Фростом, яку подивилися близько 50 млн телеглядачів і про яку 2008 р. режисером Р. Говардом було знято фільм «Фрост проти Ніксона». Також у 1995 р. побачив світ біографічний фільм режисера О. Стоуна «Ніксон» з Е. Гопкінсом у головній ролі, а вже в наш час, 2016 р., на екрани вийшов комедійний фільм «Елвіс та Ніксон», в якому йдеться про зустріч американського співака Е. Преслі з Ніксоном у грудні 1970 р.

Також Ніксонові присвячено багато наукових праць, насамперед варто відмітити відомий тритомник американського історика С. Амброза. У 2015 р. новітня біографія 37-го президента «Бути Ніксоном» стала національним бестселером.

Відомі особистості про Р. Ніксона

- Сутністю цього чоловіка була самотність (*Г. Кісінджер*).
- Ніксон завжди інстинктивно обирав хибний шлях (*А. Міллер*).
- Він міг бути президентом лише в тому місці, де не було книгарні (*М. Кемптон*).
- Як публічна особа, він був завжди впевнений у тому, що найбільший гріх – це залишатися пасивним перед новими викликами (*42-й президент США Б. Клінтон*).
- Він був людиною, якій потрібне було відчуття ходіння над прірвою (*О. Стоун*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. 08.09.1974 р. президент США Дж. Р. Форд видав акт про «повне, беззастережне та абсолютне пробачення вини» Ніксона.

Після відставки екс-президент Ніксон займався літературною діяльністю, неодноразово здійснював закордонні поїздки, зокрема як неофіційний представник Білого дому. З 1988 р. – оглядач газет «Los Angeles Times» і «Sunday Times». У 1990 р. відкрив бібліотеку свого імені у м. Йорба-Лінда. З 1992 р. був почесним головою Фонду «За демократію і розвиток». У 1994 р. заснував «Ніксонівський центр» (з 2011 р. – Центр національних інтересів) – неурядовий аналітичний центр помірковано консервативного спрямування, що видає авторитетний часопис «National Interest».

Ніксон помер 22 квітня 1994 р. у Нью-Йорку. Похований на території власної бібліотеки у м. Йорба-Лінда.

Найвідоміші промови: «Чекерс» (1952), Перша інавгураційна промова (20.01.1969), «Велика мовчазна більшість» (1969), Друга інавгураційна промова (20.01.1973), промова у зв'язку з достроковою відставкою з посади президента США (08.08.1974).

Друкований доробок: «Шість криз» (1962), «Мемуари Р. Ніксона» (1978), «Справжня війна» (1980), «Лідери» (1982), «Справжній мир: ніяких більше В'єтнамів» (1983), «Ніяких більше В'єтнамів» (1985), «1999: перемога без війни» (1988), «На арені» (1990), «Хапай момент» (1992), «Після миру» (1994).

Приватне життя. 21 червня 1940 р. одружився з Тельмою Кетрін Райан («Пет»), у шлюбі з якою знаходився 53 роки аж до її смерті 22.06.1993 р. Подружжя мало двох доньок, одна з яких – Джулія – була у шлюбі зі сином колишнього президента США Д. Ейзенхауера.

Захоплювався грою на піаніно та залюбки демонстрував свій музичний талант оточуючим. Визнаний поціновувач команди з американського футболу «Washington Redskins», товаришував із багатьма спортсменами.

21.12.1970 р. Ніксон прийняв у Білому домі відомого співака Е. Преслі, спричинивши справжній фурор у політичному істеблішменті. Цікавився Ніксон й кінематографом – серед його улюблених стрічок були «Генерал Паттон», «Доктор Живаго», «Звуки музики» та ін.

Із відомих висловлювань Р. Ніксона

- Я інтроверт за природою і екстраверт за професією.
- Найвища шана, якої може удостоїти історія, – це титул миротворця.
- Американська мрія не приходить до того, хто засинає, ідучи.
- Я завжди вважав, що у внутрішніх справах країна взагалі не потребує президента. Президент необхідний для зовнішньої політики.
- Після періоду конфронтації ми вступаємо до ери перемовин.
- Велика мовчазна більшість – я прошу вашої підтримки.
- Ми не можемо сподіватися всіх зробити нашими друзями, проте ми в змозі намагатися не набувати нових ворогів.

Л-ра: Никсон, Р. (1992). *На арене*. Москва: Новости; Лапшина, И. К. (2008). Демократы против республиканцев: формирование внутриполитического курса администрации Р. Никсона. *Новая и новейшая история*, 2, 41–56; Никонов, В. А. (1984). *От Эйзенхауэра до Никсона. Из истории республиканской партии США*. Москва: Изд-во МГУ; Нойштадт, Р. (1997). *Президентская власть и нынешние президенты*. Москва: Ad Marginem; Самуйлов, С. М. (1991). *Уотергейт: предпосылки, последствия, уроки*. Москва: Наука; Соколов, В. А. (2016). Ричард М. Никсон: штрихи к портрету политика и человека. *США – Канада: экономика, политика, культура*, 7, 68–82; Томпсон, Х. С. (2015). *Страх и отвращение предвыборной гонки '72*. Москва: Альпина Паблишер; Фурсенко, А. А. (1989). *Президенты и политика США. 70-е годы*. Ленинград: Наука; Thomas, E. (2016). *Being Nixon. A man divided*. New York: Random House; Ambrose S. *Nixon*. New York: Simon & Schuster. Vol. 1 (1987), Vol. 2 (1989), Vol. 3 (1991).

О. Євсєєв

Джеральд
Рудольф Форд
(1913–2006)

ФОРД, Джеральд Рудольф (англ. *Gerald Ford*) – 38-й президент США (1974–1977). Діяч Республіканської партії США (1940–2006). Спортсмен, ветеран Другої світової війни. Він – єдиний очільник США, якого не було призначено на посаду як президента, так і віце-президента за результатами виборів.

Біографічні дані. Народився 14 липня 1913 р. у м. Омаха, штат Небраска. Через два тижні після його народження батьки перестали спільно проживати та невдовзі розлучилися; мати переїхала із новонародженим до батьків у Гренд-Репідз, штат Мічиган. У 1916 р. вона вийшла заміж за місцевого продавця фарби Джеральда Форда, який усиновив її дитину. Хлопчика стали звати Джеральдом

Рудольфом Фордом-молодшим (хоча офіційно ім'я було змінено лише 03.12.1935 р.). Форд зростав у згуртованій родині, будучи старшим для трьох зведених братів: Томаса, Річарда та Джеймса.

Під час навчання в школі у Гренд-Репідз Форд проявив себе старанним учнем і спортсменом, неодноразово включався до футбольної збірної міста та штату. У 1931–1935 рр. він навчався в Мічиганському університеті у м. Енн Арбор, де студіював економіку та продовжував займатись футболом. Форд зміг оплачувати навчання в університеті, підробляючи на тимчасових роботах; йому частково допомагали батьки. Також він отримував невелику стипендію як футболіст. У 1934 р. його було визнано найціннішим гравцем університетської команди, тому не дивно, що після вручення диплому бакалавра Форд отримав від двох професійних команд пропозицію підписати контракт. Він став помічником футбольного тренера команди Єльського університету, але мріяв бути юристом. Проте через контракт і повну зайнятість на цій посаді майбутній президент США зміг продовжити навчання лише у 1938 р. Диплом бакалавра права він отримав у 1941 р.

Після атаки на Перл-Гарбор лейтенант-командир Форд пішов служити до Військово-морських сил США. Його корабель «Monterey» проходив службу в південній частині Тихого океану, беручи участь у битвах за Трук, Сайпан і Філіппіни. За цієї ситуації найбільша ймовірність загинути була не в боях, а від стихії: сильний тайфун у Філіппінському морі (грудень 1944 р.) забрав сотні життів бойових побратимів Форда.

Ще з 1940 р. Форд долучається до політичного життя штату Мічиган, приєднавшись до Республіканської партії. У листопаді 1948 р. його було обрано до Палати представників Конгресу США від 5-го округу штату Мічиган (виграв загальні вибори з результатом 61 %). Загалом у вищому законодавчому органі США Форд провів 25 років, аж до його призначення

віце-президентом Р. Ніксоном. Загалом Форда було переобрано до Палати представників дванадцять разів, причому щоразу йому надавали перевагу понад 60 % виборців. Себе Форд характеризував як «поміркованого у внутрішніх справах, інтернаціоналіста – у зовнішніх, консерватора – у фінансовій політиці». За час численних каденцій у Палаті представників він перебував на різних посадах у комітеті з асигнувань, підкомітеті з асигнувань оборони.

Незважаючи на зростання власного авторитету всередині Республіканської партії та серед населення штату Мічиган (заслужив репутацію чесного та відкритого політика), Форд відмовився від ідеї балотуватись у Сенат США, а також на посаду губернатора штату. Відомо, що його особистою амбіцією була посада спікера Палати представників (мрія Форда так і не здійснилась, він ніколи не очолював нижню палату парламенту. Проте сам Форд з іронією сприймав той факт, що перебуваючи на посаді віце-президента США, він очолював верхню палату – Сенат).

У 1963 р. президент Л. Джонсон призначив Форда членом Комісії Воррена, яка розслідувала вбивство Дж. Кеннеді. У 1965 р. Форд у співавторстві з Дж. Сайлзом видав книгу «Портрет вбивці» за матеріалами роботи Комісії, в якій підтримував висновки останньої та закликав не сумніватись у факті, що Лі Гарві Освальд (убивця президента Дж. Кеннеді) діяв самотійно.

У 1965 р. Форда було обрано на посаду лідера республіканської меншості у Палаті представників.

Попри гарну репутацію, Форда-конгресмена неодноразово критикували за його погляди. Наприклад, у 1960-х рр. лідери афроамериканців виступили проти нього через підтримку проектів тих актів, які, на їхню думку, послабили б або знівелювали здобутки Руху за громадянські права. Критику зумовило і ставлення Форда до реформи системи медичного страхування – він неодноразово дискутував щодо програми війни з бідністю президента Л. Джонсона, вважаючи її «добіркою вихолощених застарілих норм», чого абсолютно не схвалювали прихильники програми. Як колишній військовий, Форд часто критикував перебіг В'єтнамської війни, закликаючи або надати військовим карт-бланш, щоб виграти війну, або вийти з В'єтнаму.

Під час виборчих кампаній 1968 і 1972 рр. Форд цілковито підтримував Р. Ніксона, з яким його єднала дружба. 1968 р. кандидатура Форда навіть розглядалась як можлива на посаду віце-президента США. За час виконання президентом Р. Ніксоном своїх обов'язків Форд завжди підтримував його.

Прихід на посаду глави держави. Обійняв посаду глави держави як 40-й віце-президент США внаслідок відставки Р. Ніксона (в свою чергу,

посаду віце-президента Форд отримав після відставки С. Ен'ю). Зокрема, у 1973 р. віце-президент С. Ен'ю був звинувачений в ухиленні від сплати податків та хабарництва ще за часів свого губернаторства в Мериленді, і тому подав у відставку. На підставі Двадцять п'ятої поправки до Конституції США очільник держави повинен призначити нового віце-президента. Зважаючи на невідкладність питання, президент Р. Ніксон запропонував таку кандидатуру на цю посаду, яка б влаштувала більшість у Конгресі. Після нетривалої перевірки ФБР 06.12.1973 р. Форда було призначено віце-президентом США.

На посаді віце-президента Форд захищав Р. Ніксона у Вотергейтському скандалі (і це, і їхню дружбу згодом не раз пригадуватимуть Форду-президенту). Проте коли кумуляція доказів, громадської думки, настроїв у Конгресі стала викристалізовуватись для Р. Ніксона в принизливу процедуру імпічменту, він подав у відставку, ставши першим президентом в історії США, який зважився на подібний крок.

У силу зазначених обставин 09.08.1974 р. Форд як віце-президент прийняв присягу і став 38-м президентом США, не взявши участі у виборчій кампанії. Через місяць Форд номінував Н. Рокфеллера на посаду віце-президента, а 19.12.1974 р. його було затверджено Конгресом на посаді. Форд зберіг на посадах більшість найвищих чиновників, призначених попередником, включаючи державного секретаря Г. Кісінджера.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Форд став президентом США в той час, коли американці були розчаровані та відчували зневагу до влади. Очевидно, що пріоритетним завданням для Форда було повернути втрачену довіру, відновити віру в демократичні інститути та інституції США. В спробі заглушити резонанс Вотергейта, Форд 08.09.1974 р. помилував Р. Ніксона. Це унеможливлювало провадження проти останнього і з часом напруга в суспільстві почала спадати. Напевно, можна погодитись із Дж. Бушем-молодшим, що саме особистість Форда допомогла відновити довіру американців до інституту глави держави у США.

Важливим, проте суперечливим рішенням Форда було запровадження програми з часткового помилування осіб, які уникали призову часів В'єтнамської війни. Суспільство потребувало зниження градусу напруги, і це рішення цьому посприяло. Водночас суперечливість цього рішення була в тому, що осіб, які ухилялись від служби в армії, не помилювали повністю (як Р. Ніксона), а лише запропонували їм «віддати борг державі» у вигляді альтернативної служби. Рішення жодним чином не стосувалось дезертирів, тому демократи всіляко критикували Форда за зміст програми. Повне помилування (зокрема й дезертирів) відбулось вже після його президентства.

Під час відзначення роковин атаки на Перл-Гарбор 07.12.1975 р. в Університеті Гонолулу Форд виголосив промову, яку прийнято вважати концептуалізацією його зовнішньополітичної доктрини. Остання характеризувалась акцентом на Тихоокеанському регіоні: зміцнення військово-політичної співпраці з Японією, Південною Кореєю, продовження утримання військово-морських баз США в регіоні Південно-Східної Азії. Цей регіон не дарма був центральним для Форда, адже саме на його президентство припадає завершення В'єтнамської війни. У березні 1975 р. Форд дозволив переміщення 237 тис. південнов'єтнамських антикомуністів із Данангу до США. Пізніше цього ж року влада Камбоджі затримала американський вантажний корабель «Mayaguez» у своїх водах, що американською стороною було сприйнято як піратство. На визволення 39 моряків було направлено військових (із них 41 загинув, 50 поранені).

У відносинах із СРСР Форд покладався на свого державного секретаря Г. Кісінджера, який продовжував перемовини зі стримування гонки озброєнь. Саме за часів президентства Форда було підписано «Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі» (1975), що викликало невдоволення правого крила Республіканської партії (було проти примирення; розрядка у відносинах із СРСР не входила до їх порядку денного).

У вересні 1975 р. на Форда двічі були скоєні замаху; обоє нападників – жінки. Під час першого замаху Секретній службі вдалось нейтралізувати нападницю ще до першого пострілу. Наступного разу потенційна вбивця встигла здійснити один постріл, але не влучила.

Під час виборчої кампанії-1976 Форд витримав серйозну внутрішньопартійну боротьбу найперше з боку Р. Рейгана. В трьох раундах теледебатів із Дж. Картером він виглядав досить впевнено, хоча й було очевидно, що більшість його невдач пов'язано із «спадком Ніксона». У листопаді 1976 р. Форд програв президентські перегони Дж. Картеру.

Основні невдачі періоду президентства. Очевидно, що частина американців не зрозуміла рішення Форда помилувати Р. Ніксона. Саме це серйозно підірвало його особистий авторитет і популярність. Також Форда критикували за неспроможність стримати інфляцію, знизити бюджетний дефіцит за роки свого президентства. Зросло безробіття (до 9 % у 1975 р.). Очевидно, економічні проблеми держави не були розв'язані Фордом. Відносини із контрольованим демократами Конгресом залишались напруженими: понад 50 законодавчих ініціатив глави держави за період президентства були ветоані, підтримано трохи більше 40. Форд певною мірою став заручником обставин: після двох місяців його перебування при владі відбулись вибори до Палати представників та частково до Сенату, де прогнозовано (на тлі В'єтнаму та війни у В'єтнамі) Демократична партія здобула більшість.

Отримав визнання за: «повне і остаточне» помилування Р. Ніксона. Саме це перше розпорядження Форда на посаді президента зіграло важливу роль у «загоюванні ран» американського суспільства після Вотергейту. Проте рішення помилувати Р. Ніксона було настільки неочікуваним, суперечливим, що його можна віднести як до категорії «отримав визнання», так і до «був критикований». Із часом стало очевидним, що це рішення вартувало популярності особисто Форду, проте дозволило суспільству поступово відновити віру в державу та владу.

Визнання Форда як президента прийшло значно пізніше його президентської каденції. Дослідження «Pew Research Center» показали, що якщо у 1974 р. переважна більшість американців не схвалювали помилування Р. Ніксона, то у 2002 р. ситуація була абсолютно протилежною.

Форд отримав визнання народу і за свою людяність. Наприклад, після інавгурації його перші слова підтримки адресувались тренеру футбольної команди Університету Огайо В. Гаесу, який пережив серцевий напад.

Був критикований за: уже згадуване вище рішення щодо помилування Р. Ніксона, адже Форда звинувачували у змові з останнім. Існувала версія, що Форд став жертвою шантажу з боку Р. Ніксона (ніби Р. Ніксон заздалегідь домовився із Фордом про відставку і подальші кроки щодо помилування, а в разі відмови Р. Ніксон розповів би про цей план широкому загалу, дискредитувавши Форда). За іншою версією, рішення про помилування знищило особистий політичний капітал та вартувало Форду президентського крісла на виборах 1976 р.

Неодноразово Форд був критикований (як однопартійцями, так і демократами) за свою прихильність до політики «розрядки» відносно СРСР. Його економічна політика також ставала частим об'єктом критики, хоча варто зазначити, що проблема була скоріш у непослідовності Форда: не отримавши швидких результатів від підвищення податків та не втримавши інфляцію, Форд змінив економічну політику, знизивши податки та переключившись на боротьбу з безробіттям. Така непослідовність апріорі не могла принести бажаних результатів (і, відповідно, визнання) за короткий проміжок перебування на посаді.

Оцінка світовою громадськістю. Світова громадськість сприймала Форда через призму обставин, за яких він став президентом. В'єтнамська війна, спад в економіці, Конгрес, контрольований демократами – це реалії зовнішньо- та внутрішньополітичного життя, які вимагали рішень від Форда. Ці рішення, найперше зовнішньополітичні, були сприйняті ледь не як продовження політики Р. Ніксона (далась у знаки співпраця із Г. Кісінджером). Часто рішення Форда (наприклад, щодо судна «Mayaguez») сприймалися світовою громадськістю як непродумані. Під час теледебатів із Дж. Картером Форд дозволив собі деякі висловлювання, які були

сприйнятті неоднозначно (наприклад, «СРСР не домінує у Східній Європі», «Я не думаю, що поляки вважають, що СРСР їх пригнічує»). Проте Форд безумовно був відданим своїй державі.

Форда було удостоєно звання почесного доктора права у багатьох коледжах і університетах. Іменем Форда названа Школа публічної політики в Мічиганському університеті. На території кампуса того ж університету знаходиться Президентська бібліотека ім. Дж. Форда. Іменем Форда названа серія багатоцільових атомних авіаносців США. Перший корабель класу «Gerald R. Ford class» спущено на воду в 2013 р. У травні 2016 р. на каналі «National Geographic Channel» вийшов документальний фільм із промовистою назвою «Джеральд Форд: перевірка характеру».

Відомі особистості про Дж. Форда

- Від себе та від імені всієї нації я хочу подякувати своєму попереднику за те, що він зробив, щоб зцілити нашу землю (*39-й президент США Дж. Картер*).
- Дж. Р. Форд був випадковим американським президентом, але коли він несподівано з'явився на перехресті історії, він, здавалося, був поміщений туди провидінням зумисне. Форд відрізнявся від своїх попередників: він не прагнув президентської посади... Форд став 38-м президентом через прорахунки інших і тому, що заслужив довіру як демократів, так і республіканців Конгресу (*Е. Воли*).
- Більше, ніж будь-якого з інших президентів цього століття, Форда було обрано¹ за його зібраність і надійність: його колеги в Конгресі привели його в Білий дім, бо він говорив правду та дотримував свого слова (*Дж. Кенон*).
- Форд не хотів казати про нікого нічого поганого. Він мав один важливий недолік – він був занадто гарним хлопцем (*Б. Гартман*).
- Його життя було сповнене любові до Бога, родини та держави (*Б. Форд*).
- Президент Форд допоміг зцілити нашу землю та відновити довіру суспільства до інституту президента (*43-й президент США Дж. Буш-мол.*).
- Його досягнення та відданість нашій країні величезні, і навіть довгий час після того, як він залишив посаду президента, він звертався до нас щодо проблем, важливих для нас усіх (*Н. Рейган*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Одразу після завершення каденції президента, Форда було запрошено викладати

¹ Йдеться про призначення на посаду віце-президента та підтримку кандидатури Форда як республіканцями, так і демократами.

державне управління до Мічиганського університету (1977–1980). Деякий час він не полишав спроб повернутись у велику політику. На виборах 1980 р. Форд проводив перемовини з Р. Рейганом щодо свого повернення та висунення кандидатом на посаду віце-президента, втім вони були невдалими. Відтак Форд остаточно залишив велику політику, повернувся до громадського життя, його було включено до ради директорів кількох корпорацій. Форд їздив із лекціями американськими університетами, займався фандрайзингом. Був членом опікунських рад таких компаній, як «Commercial Credit», «Nova Pharmaceutical», «The Pullman Company», «Tesoro Petroleum», «Tiger International», а до кінця свого життя Форд був почесним директором «Citigroup».

Помер Форд 26 грудня 2006 р. у власному будинку на ранчо Майредж у Каліфорнії. Похований на території Президентського музею в Гренд-Репідз, штат Мічиган.

Найвідоміші промови: перша промова після церемонії інавгурації (09.08.1974 р.), це звернення важливе з моральної точки зору, адже Форд промовою «завершував національний жак» Ватергейту; телезвернення щодо помилування Р. Ніксона (08.09.1974 р.); виступ в Університеті м. Гонолулу (07.12.1975 р.) – фактично це була концептуалізація зовнішньополітичної доктрини – доктрини Форда. Після В'єтнамської війни для США важливо було «позначити» важливі для себе регіони на мапі світу. Промовою визначено необхідність потужної американської військової присутності в Східній Азії та в регіоні Тихого океану загалом. Від часів Форда ця теза не піддається сумніву американськими політиками.

Друкований доробок: «Портрет вбивці» (1965, у співавторстві з Дж. Стайлзом), «Час зцілення: автобіографія Дж. Форда» (1979), «Гумор і президенціалізм» (1987).

Приватне життя. Форд був одружений із Елізабет Енн Блумер Воррен (як Перша леді відома як Бетті Форд) – консультанткою відділу продажу магазину одягу. У родини було четверо дітей: сини Майкл, Джон, Стівен і донька С'юзан. Бетті, з якою Форд прожив у шлюбі 58 років, була однією з найпопулярніших Перших леді в історії США. Вона пережила рак грудей, лікування від алкоголізму та залежність від обезболюючих препаратів, проте отримала повагу за популяризацію боротьби з цими недугами, відверте поширення власного досвіду протистояння залежностям.

Навіть перебуваючи на посаді президента (а після – і поготів), Форд умів знаходити час для активного відпочинку: гольф, лижв'ярство, риболовля, плавання, теніс, верхова їзда. Форд хоч і був жертвою пародій коміків за свою вайлуватість, цілком заслужено вважається одним із найатлетичніших президентів США.

Із відомих висловлювань Дж. Форда

- Якщо уряд є достатньо великим, щоби дати все, що ти захочеш, тоді він і достатньо великий, щоб забрати все, що ти маєш.
- Наш довгий національний жах завершився. Наша Конституція працює, наша велика республіка є владою законів, а не особистостей (1974 р., із виступу на церемонії інавгурації).
- Конгрес часто є цапом-відбувайлом за гріхи американського суспільства, тому що Конгрес є мікрокосмосом суспільства.
- Мені не потрібен медовий місяць у відносинах із Вами. Я хочу міцного шлюбу (1974 р., зі звернення до парламентарів на спільному засіданні палат Конгресу).
- Законодавча гілка влади має мати більшу роль у прийнятті рішень щодо війни та миру.
- Правда – це клей, який скріплює владу, і не тільки її, але й цивілізацію загалом.

Л-ра: Головченко, В. (2004). Форд. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія* (Vol. 2). Київ: Знання України; Booraem, H., Meijer, H. (2013). *Young Jerry Ford: athlete and citizen*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans; Brinkley, D. (2007). *Gerald R. Ford*. New York: Times Books; Cannon, J. M., Cannon, S. D. (2013). *Gerald R. Ford: an honorable life*. Ann Arbor: The University of Michigan Press; Crain, A. D. (2009). *The Ford presidency: a history*. Jefferson: McFarland; Kaufman, S. (2016). *A companion to Gerald R. Ford and Jimmy Carter*. Chichester, UK; Mieczkowski, Y. (2005). *Gerald Ford and the challenges of the 1970s*. Lexington: University Press of Kentucky; Mount, G. S., Gauthier, M. (2006). *895 days that changed the world: the presidency of Gerald R. Ford*. Montreal: Black Rose Books.

О. Козачук

КАРТЕР, Джеймс Ерл «Джиммі» (англ. *James Earl «Jimmy» Carter, Jr.*) – 39-й президент США (1977–1981). Діяч

Джеймс Ерл «Джиммі»
Картер
(1924 р. н.)

Демократичної партії. Лауреат Нобелівської премії миру (2002). Член групи «Старійшин» (англ. *The Elders*) – організації незалежних лідерів, найперше з числа колишніх глав держав. Засновник неурядового інституту «Центр Картера», метою якого є правозахисна та благодійницька діяльність. Головний ідеолог концепції прав людини у зовнішній політиці США.

Біографічні дані. Народився 1 жовтня 1924 р. у м. Плейнс, штат Джорджія. Його батько – Дж. Е. Картер-старший був фермером, бізнесменом, мати – Л. Г. Картер працювала медсестрою. Родина була релігійною, належала до християнської конфесії баптистів. Дитинство майбутній президент провів на фермі батька.

Після закінчення місцевої школи Картер був слухачем Технологічної школи в Атланті. В 1943–1947 рр. навчався у Військово-морській академії США. Сім років служив на військових кораблях. У 1953 р. подав у відставку з флоту у зв'язку зі смертю батька. Повернувшись до Плейнсу, зайнявся фермерством, налагодив бізнес із продажу насіння арахісу та добрив. Водночас почав цікавитися громадською діяльністю. Як член баптистської церковної ради місцевої громади та шкільної ради графства, Картер виступав проти расової сегрегації. У 1950-х рр. майбутній президент входив до адміністрації округу Самтер у справах освіти, а згодом її очолив.

Політична діяльність Картера почалася в 1962 р. із обрання в Сенат штату Джорджія від Демократичної партії. Пізніше він увійшов до комісії з освіти та асигнувань. Намагався діяти в інтересах соціально уразливих верств, постійно стикаючись з опором лобістів.

Наступною сходинкою в політичній кар'єрі Картера стало обрання в 1970 р. губернатором штату Джорджія (перша спроба зайняти цю посаду в 1966 р. була невдалою). З 1972 р. Картер починає підготовку до висування своєї кандидатури на пост президента США. Він здійснює численні закордонні візити, налагоджує господарські відносини штату Джорджія з іноземними партнерами, вивчає економічний і політичний досвід демократичних країн.

Прихід на посаду глави держави. Під час передвиборної кампанії 1976 р. стало зрозуміло, що основним шансом Картера на визнання в загальнонаціональному масштабі є переконлива перемога над Дж. Воллесом у південних штатах. Йому вдалося з невеликою перевагою обійти конкурента на попередніх виборах у Флориді, а після перемоги в Північній Каролі-

ні вивести Воллеса з гри. Згодом Картер переміг на виборах у південних штатах, за винятком Алабами та Міссісіпі.

Імідж Картера як кандидата «нового Півдня» був закріплений підтримкою відомих афроамериканських лідерів – членів палати представників Е. Янга з Джорджії та мера Детройта К. Янга. Напередодні Національного конвенту демократів (1976, Нью-Йорк) Картер забезпечив собі підтримку 1 100 делегатів. 14.07.1976 р. у першому турі голосування на Конвенті він був висунутий кандидатом від Демократичної партії США на посаду глави держави.

Концептуальні пошуки пріоритетів зовнішньої політики для США відобразилися також на проведенні президентської кампанії 1976 р., коли «аполітичність» і прихильність до «вічних американських цінностей» перетворилися на головні переваги представника Демократичної партії. Стан американської політичної системи Картер, як кандидат у президенти, оцінював критично: «Наша країна нині не має ні зрозумілих усім національних цілей, ні чітко сформульованих завдань, ні організаційного механізму для вирішення цих завдань і досягнення цих цілей. Ми рухаємося від однієї кризи до іншої. У Біблії сказано: “Якщо труба видає неясний звук, хто стане готуватися до битви?”».

Передвиборна програма Картера відрізнялася чіткістю. Він пропонував реорганізувати та зменшити федеральний бюрократичний апарат; створити «відкритий уряд»; змінити податкову систему; реформувати систему охорони здоров'я, зробивши медичні послуги доступнішими; обіцяв зупинити зростання безробіття та інфляції, що були викликані енергетичною кризою; скоротити американську військову присутність у світі, вивівши війська з Таїланду, Філіппін, Японії та Південної Кореї; зменшити витрати на озброєння. Більш того, Картер уважав, що найбільшим марнотратством і найбільшою небезпекою є непотрібне поширення у світі ядерної зброї.

Президентська програма зниження залежності країни від нафтового імпорту включала створення стратегічного нафтового запасу в 1 млрд барелів; поступове підвищення економічності автомобілів; податкову стимуляцію енергозбереження домовласниками і підприємцями; резервний федеральний податок на бензин до 50 центів за галон; федеральні субсидії на використання альтернативних джерел енергії; поступове звільнення від державного регулювання цін на нафту і природний газ, а також зростання виробництва електроенергії на атомних станціях.

Картер вміло грав на настроях співвітчизників, він зарекомендував себе віддаленим від вищого політичного світу й усіляких кланів. Кандидат від демократів виграв із невеликою перевагою. В колегії виборників голося йому віддали 297 осіб (проти 240 у Форда). 20.01.1977 р. відбулася інавгурація Картера.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Як представник традицій політичного ідеалізму, він був першим президентом США, який оголосив, що зовнішня політика всіх країн повинна бути побудована з урахуванням концепції прав людини. Картер одним із перших керівників держав визнав моральне значення політичної дії.

Перший крок Картера як глави держави носив символічний характер і був спрямований підкріпити президентський заклик до суспільного примирення: було амністовано тих американців, що ухилялися від призову в армію під час війни у В'єтнамі.

У 1978 р. президент підписав акт, метою якого було зменшення державного контролю за ринком авіаперевезень (The Airline Deregulation Act). Також Картер відрегулював правила функціонування алкогольної індустрії. У 1979 р. він дозволив домашнім пивоварням продавати продукцію зі солоду та хмелю, що підштовхнуло розвиток малого підприємництва в цій сфері.

Картер ужив багатьох заходів зі захисту довкілля. Він підписав федеральний акт, що регулював очищення територій, забруднених небезпечними речовинами. У 1980 р. Картер домігся прийняття акту, відповідно до якого на Алясці було створено кілька нових національних парків. Обійнявши посаду глави держави, Картер з метою додаткового енергозбереження переконав Конгрес створити Департамент енергетики. Як демонстративний крок президент розпорядився встановити на даху Білого дому сонячні панелі.

Картер виходив з уявлень про провідну роль США в міжнародній політиці, але одночасно наполягав на тому, що зовнішньополітичний курс повинен бути відкритим, тісно пов'язаним із внутрішнім облаштуванням країни, яка претендує на роль світового лідера: «Здійснення розумної зовнішньої політики можливе лише за умови, якщо ми наведемо лад у своєму будинку; за умови, що вся політика нашого уряду буде ґрунтуватися на волі американського народу. Нам немає необхідності брехати. Нашим кращим засобом національної оборони є правда». Одним із найважливіших досягнень адміністрації Картера став захист прав людини в усьому світі. Це означало певну революцію в міжнародних відносинах.

За президентства Картера були завершені перемовини про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-2), але після вторгнення СРСР до Афганістану наприкінці 1979 р. президент відмовився спрямувати цей договір на ратифікацію в Сенат.

Як посередник Картер сприяв зустрічі єгипетського президента А. Садата й ізраїльського прем'єр-міністра М. Бегіна, а також підписанню в 1979 р. мирного договору між країнами, що увійшов в новітню історію як Кемп-Девідська мирна угода. Він домігся ратифікації договору, за яким зона Панамського каналу, а згодом і весь Панамський канал, поверталися Панами.

Картеру в роки президентства вдалося вплинути якщо не на структуру, то на стиль державного управління: у структури всіх гілок влади була введена значна кількість представників етнічних меншин (латино- і афроамериканців) і жінок.

Основні невдачі періоду президентства. Економічні обіцянки передвиборної програми Картера були реалізовані лише частково: заходи зі стимулювання енергозбереження зумовили певний позитивний результат, однак про податок на бензин дуже скоро забули; формування нафтового резерву затягнулося, бо він виявився неефективним; субсидії на альтернативні джерела енергії були поглинуті безнадійними та марнотратними проектами, що здійснювалися великими корпораціями; тільки незначна частина коштів була спрямована на розвиток технології використання сонячної енергії; заплановане зростання вироблення атомної електроенергії було заблоковане після аварії на АЕС «Three Mile Island Nuclear Station» (березень 1979 р.); відкладена регуляція цін на нафту та газ мала катастрофічні наслідки, але ця ініціатива все ж була втілена після різкого підвищення світових цін на нафту в 1979–1980 рр.

Основні показники, що свідчили на початку 1977 р. про деяке поліпшення економічної кон'юнктури в країні, стали незабаром знову погіршуватися. Інфляція, що становила в 1978 р. 5,2 %, досягла в 1979 р. 13,4 %, а в першій половині 1980 р. – 16 %, звівши нанівець передвиборчі обіцянки щодо збалансованого бюджету. Обіцяне скорочення безробіття до 4,5 % обернулося її ростом у 1979 р. до 6 %, а в 1980 р. – до 7,6 %. Дефіцит федерального бюджету, зведення якого до нуля також було обіцяне Картером, склав у 1979 р. 27,7 млрд дол., а до листопада 1980 р. цей дефіцит досяг близько 59 млрд дол. Восени 1979 р. інфляція, стимульована зростанням цін на енергоносії, досягла рекордного рівня за три десятиліття. Картер намагався знизити інфляцію завдяки скороченню кредитів і витрат на соціальні програми. Вперше за чверть століття частка федеральних асигнувань на соціальні потреби співвідносно національному доходу скоротилася.

У період правління Картера міжнародному престижу США було завдано вкрай болючого удару. В ході ісламської революції 1978–1979 рр. в Ірані, 04.11.1979 р. іранські студенти захопили американське посольство в Тегерані, взяли в заручники його співробітників. Іранці вимагали видачі шаха М. Р. Пехлеві, який на той час знаходився в США. У відповідь Картер призупинив імпорт нафти з Ірану, заморозив іранські авуари в американських банках. Коли виявилося, що економічні санкції не подіяли, президент віддав наказ про військову операцію зі звільнення заручників, що також провалилася. Ситуація із заручниками погіршила репутацію Картера, що й без того похитнулася. Заручники повернулися до США тільки після відставки Картера, як раз в день інавгурації нового президента Р. Рейгана.

У 1979 р., згідно з опитуваннями громадської думки, 2/3 американців не схвалювали дії президента. Значна частина передвиборчих намірів Картера не була здійснена в силу несприятливої економічної кон'юнктури. Так, безробіття та інфляція не тільки не зменшилися, але зросли. США не подолали економічного спаду, пов'язаного з нафтовою кризою. Федеральний апарат управління й військові витрати також збільшилися, а не зменшилися. На думку американців, Картер – «президент, який не відбувся».

На тлі невдоволення американців ситуацією в країні та суперечливими здобутками зовнішньополітичного курсу, Картер все ж оголосив про намір участі у наступних виборах президента у листопаді 1980 р. Але час працював проти політика. Наприкінці 1980 р. американське суспільство бачило тільки одного винуватця всіх своїх проблем – Картера.

Після запеклого суперництва зі сенатором із Массачусетса Е. Кеннеді Картер був знову висунутий кандидатом від демократів на пост президента. Але розкол демократичної коаліції був настільки глибокий, що навіть профспілкові лідери підтримали республіканського кандидата Р. Рейгана. Картер набрав 41 % голосів, при цьому програвши майже в усіх штатах. Це дало Рейгану колосальну перевагу в Колегії виборників (489 голосів проти 49).

Отримав визнання за: посередництво в укладенні Кемп-Девідської мирної угоди між Єгиптом та Ізраїлем (1978); підписання Договору про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-2) між СРСР і США (1979); ратифікацію договору, за яким Панамський канал, поступово повертався Панамі (1977); зусилля в захисті прав людини на міжнародній арені.

Був критикований за: невдале керівництво країною в складній для неї зовнішньо- та внутрішньополітичній ситуації; непослідовність у кроках, спрямованих на збереження миру на Близькому Сході; нездатність домогтися звільнення Іраном американських заручників; відставання від СРСР в озброєннях, що дозволило радянському керівництву зміцнити свої позиції в Азії, Африці й Латинській Америці; заборону операцій ЦРУ в Центральній Америці, що дало підстави провідним американським медіа говорити про «цілковитий крах центральноамериканської політики США»; інфляцію (вона склала двозначну цифру) й одночасно зростаюче безробіття; високі ціни; паливну кризу, що змусила адміністрацію ввести нормований розподіл бензину, а це призвело до черг на бензоколонках.

Оцінка світовою громадськістю. За своїм походженням і вихованням Картер – «простий американець» із сільської глибинки, мав незначні шанси на входження в політичну еліту країни. Він із дитинства засвоїв американську віру в народовладдя, громадянську рівноправність, індивідуалізм, життєвий успіх як наслідок особистої енергії та підприємливості. Прихильність до цих цінностей Картер зберіг упродовж життя, ставши прикладом політика-ідеаліста, який віддав перевагу відкритій політичній діяльності, а не підкилимним маніпуляціям і таємним домовленостям. Картер

був і залишається носієм початкової американської ідеї прямого здійснення демократичних і християнських принципів у соціальній дійсності.

Картер повсюдно виступав за ненасильницьке вирішення політичних, етнічних і релігійних конфліктів. У 2002 р. він став лауреатом Нобелівської премії миру з формулюванням «за зусилля з мирного урегулювання конфліктів у всьому світі й боротьбу за права людини». Крім того, Картер нагороджений: медалями «За Американську кампанію», «За службу в Китаї», «За службу національній обороні» (за час військової служби); почесною медаллю острова Елліс (1992); Філадельфійською медаллю Свободи (1990); медаллю Гувера (1998); президентською медаллю Свободи спільно з Розалін Картер (1999); орденом Нілу з Великим ланцюгом (Єгипет, 1979); орденом Васко Нуньєса де Бальбоа ступеня кавалера Великого хреста (Панама, 1995); премією ООН у галузі прав людини (ООН, 1998); орденом Корони ступеня кавалера Великого хреста (Бельгія, 2011); орденом Мануеля Амадора Герреро ступеня кавалера Великого хреста (Панама, 2011); орденом Визволителя Сан-Мартіна ступеня кавалера Великого хреста (Аргентина, 2017) та ін.

Іменем Картера названі: регіональний аеропорт (Jimmy Carter Regional Airport) у 30 км від міста Плейнс, де народився Картер (2009); підводний човен (USS Jimmy Carter (SSN-23)) проекту «Сівулф» (2004); пісня групи Electric Six «Jimmy Carter» (2005); альбом інді-поп-музиканта Дж. Манлі («Jimmy Carter Syndrome») (2012); трек «President Carter» хіп-хоп-виконавця Л. Вейна (2011) тощо.

Відомі особистості про Дж. Картера

- Картер – це своєрідне перехрестя між світом релігії та світовою політикою. Мені подобався Картер, коли він був президентом, але ще більше він став подобатися мені з того часу, як залишив посаду (*кінорежисер Дж. Деммі*).

- Оцінюючи інавгураційну промову Картера сьогодні, ми не можемо не бачити її глибокого значення. Вперше глава однієї з найбільших і наймогутніших країн світу настільки недвозначно підтримав і підтвердив принцип міжнародного захисту прав людини (*правозахисник А. Сахаров*).

- Спад – це коли ваш сусід втрачає роботу, криза – коли роботу втрачаєте ви, а одужання економіки – коли роботу втрачає Джиммі Картер (*40-й президент США Р. Рейган*).

- Друзі мої, ми – витривала країна. Тільки подумайте про те, хто ми такі. Ми пройшли через Громадянську війну, через дві світові. Ми пережили Велику депресію. Ми пережили навіть Джиммі Картера [...] (*американський політик-республіканець Р. Перрі*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Покинувши президентський пост, Картер повністю присвятив себе миротворчій і гуманітарній діяльності. З 1982 р. Картер займався викладацькою діяль-

ністю в Університеті Еморі в Атланті, штат Джорджія. У 1982 р. ним був заснований «The Carter Center», діяльність якого спрямована на підтримку демократії та прав людини в усьому світі. Центр працює в 65 країнах (в Україні не представлений). Картер особисто зробив велику кількість миротворчих поїздок (Африка, Передня Азія, Карибський регіон, Північна Корея), за що отримав від журналістів прізвисько «президент-мандрівник».

Картер бере активну участь у діяльності гуманітарної організації «Habitat for Humanity International», яка опікується житом для безхатченків.

У 2006 р. разом з іншим екс-президентом, Б. Клітоном, Картер заснував нове масове баптистське об'єднання (New Baptist Covenant). Викладав у недільній школі в своєму рідному Плейнсі.

Найвідоміші промови: послання «Про становище країни» (23.01.1980 р.), в якому оголошено нову зовнішньополітичну доктрину – «Доктрину Картера»; вона проголошена у відповідь на введення СРСР військ до Афганістану.

Друкований доробок. На 91-му році свого життя Картер видав свою 31-у книгу. Серед його літературного доробку – публіцистичні твори, збірки віршів, мемуари, історичні романи, релігійний трактат. Найрезонанснішою є його книжка «Палестина: мир, а не апартеїд» (2006). Жвавий інтерес у громадськості викликала книга «Заклик до дії: жінки, релігія, насьильство і влада» (2014). Аудіозаписи двох книг отримали премію «Grammy» в номінації «Кращий розмовний альбом»: «Наші цінності під загрозою: моральна криза Америки» (2006), «Повноцінне життя: роздуми в 90 років» (2015).

Приватне життя. У 1946 р. Картер одружився на Р. Сміт, яка походила також із баптистської родини. Для Картера дружина стала вірним другом, надійним помічником. Ще до початку політичної кар'єри чоловіка, Розалін стала його бізнес-партнером взявши на себе бухгалтерські функції. Дружина Картера була активною учасницею передвиборних кампаній чоловіка. Хоча вона в цілому підтримувала політичний курс чоловіка, в деяких питаннях у них спостерігалася принципова розбіжність. Так, на відміну від Картера, вона виступала проти смертної кари, висловлювалася за право жінок самим вирішувати питання, пов'язані з вагітністю. Залишивши Білий дім, колишня Перша леді стала співзасновником неурядової організації «Центр Картера» (The Carter Center), а в 1987 р. заснувала Інститут піклування, що зосередив свою роботу на турботі про людей із хронічними захворюваннями, інвалідністю, геронтологічними обмеженнями тощо. За результатами опитувань, вона Розалін Картер визнана однією з найбільш впливових дружин президентів у повоєнний час. Після смерті Б. Буш (2018) є найстарішою Першою леді.

У подружжя троє синів і донька. Сини (Джон Вільям «Джек», Джеймс Ерл, Доннел Джеффері Картери) займаються політикою, бізнесом, співпра-

цюють із неурядовими організаціями. Донька (Емі Лінн Картер) має ступінь магістра мистецтв, активна громадська діячка.

Незважаючи на поважний вік, Картер присвячує час тенісу, нахлисту (техніці рибальства), лижв'ярству, живопису та поезії. Картер був близьким другом Е. Преслі.

Із відомих висловлювань Дж. Картера

- Якщо нещастя інших людей залишає вас байдужими і ви не відчуваєте співчуття, вас не можна назвати людиною.
- Не Америка винайшла права людини, а права людини – Америку.
- Найбільшим марнотратством і найбільшою небезпекою є непотрібне поширення в світі ядерної зброї. Нашою кінцевою метою повинна бути ліквідація ядерного військового потенціалу всіх країн.
- Наша країна, як член спільноти націй, повинна бути прикладом мужності, співчуття, честі та відданості основним правам і свободам людини.
- Мені часто дорікали – як вдома, так і за кордоном – у тому, що я драбую лідерів та уряди, привношу напругу в відносини між державами. Водночас мене ніколи не критикували ті, хто побував у в'язниці або зазнав тортур, ті, чиї основні права були так чи інакше пригнічені. Це особливо стосувалося політичних в'язнів за залізною завісою.
- У світі домінує новий дух. Політично зрілі народи вимагають свого місця під сонцем не заради поліпшення матеріального становища, а задля дотримання громадянських прав.
- Жити потрібно так, ніби пришествя Христа очікується сьогодні ввечері.

Л-ра: Вільцанюк, О. (2016). Права людини в радянському векторі зовнішньої політики адміністрації Дж. Картера. *Міжнародний науковий журнал*, 7, 15-18; Головченко, В. (2004). Картер Джеймс Ерл. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія* (Vol. 1) (p. 760). Київ: Знання України; Золотарьова, Я. (2014). Правозахисні ініціативи адміністрації Дж. Картера у розвитку американсько-радянських відносин 1977–1981. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Серія: Історія*, 2 (120), 21-23; Рижков, М. (2011). Картер Джеймс Ерл. In Л. Левенець (Ed.), *Політична енциклопедія* (p. 319). Київ: Парламентське видавництво; Швайглер, Г. (1997). Джимми Картер (1977–1981): аутсайдер в качестве президента. In Хайдекинг Ю. (Л. Седова, Trans.), *Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона* (pp. 559-618). Москва: Феникс; Carter, J. (1982). *Keeping Faith: Memoirs of a President*. Toronto: Bantam books; Carter, J. (2006). *Palestine: Peace Not Apartheid*. New York: Simon & Schuster; Carter, J. (2014). *A Call to Action: Women, Religion, Violence, and Power*. New York: Simon & Schuster.

РЕЙГАН, Роналд Вілсон (англ. *Ronald Wilson Reagan*) – 40-й президент США (1981–1989). Діяч спершу Демократичної (1932–1962 рр.), а згодом – Республіканської партії (з 1962 р.).

**Роналд Вілсон
Рейган**
(1911–2004)

Біографічні дані. Народився 6 лютого 1911 р. у м. Тампіко, штат Іллінойс у сім'ї дрібного торговця з Ірландії. Закінчив Вищу школу в м. Діксоні (1928) та факультет економіки та соціології Юрік-коледжу, штат Іллінойс (1932). У коледжі очолював організацію студентського самоуправління, активно займався спортом, грав у самодіяльному студентському театрі.

Рейган працював спортивним коментатором радіокомпанії «Ен-Бі-Сі» у м. Давенпорті та м. Де-Мойне, штат Айова (1932–1937). Підписавши контракт з кінокомпанією «Warner Bros. Entertainment», розпочав кар'єру кіноактора у Голлівуді (1937). Він знявся у понад 50 художніх фільмах. Найбільш помітна роль зіграна у кінофільмі «Кінгз Роу» (1942), який було номіновано на премію «Оскар». Отримав премію «Золотий глобус» (1957). Має свою зірку на голлівудській «Алеї слави» (відкрита 9 лютого 1960 р.). У цілому акторській кар'єрі присвячено 28 років життя (1937–1965).

Під час Другої світової війни Рейган проходив службу в Першому кіновиробничому відділі ВПС США (First Motion Picture Unit), що базувався у Калвер-Сіті, Каліфорнія (1942–1945). Озвучував воєнно-навчальні та документальні фільми.

Рейган очолював Гільдію (профспілку) кіноакторів (1947–1952, 1959). Розглядав Гільдію як «нездоланну перешкоду на шляху здійснення зловісних планів міжнародного комунізму з оволодіння Голлівудом». Давав покази як свідок обвинувачення перед Комісією з розслідування антиамериканської діяльності щодо впливу комуністів на кіноіндустрію (1947). Співпрацював із ФБР, повідомляючи імена тих працівників кіноіндустрії, кого підозрював у симпатії до комуністичної ідеології. У секретних архівах ФБР Рейган фігурував як таємний агент Т-10.

Рейган був «офіційним обличчям» компанії «Дженерал електрик» (1954–1962). За контрактом не лише був ведучим щотижневої телепрограми «Театр Дженерал електрик» на «Ен-Бі-Сі», а й десять тижнів на рік займався пропагандою діяльності «Дженерал електрик», рекламою її продукції, що передбачало часті поїздки з промовами на підприємства компанії. Усі свої промови писав сам.

Спершу був зареєстрованим членом Демократичної партії. У 1948 р. на президентських виборах підтримував кандидата від цієї партії Г. Трумена. На виборах 1952, 1956 і 1960 рр., залишаючись у лавах демократів, під-

тримував республіканців Д. Ейзенхауера та Р. Ніксона. Офіційно перейшов з Демократичної партії в Республіканську в 1962 р.

На загальнонаціональній політичній арені вперше з'являється в 1964 р. після виголошення як співголова організації «Республіканці Каліфорнії за Голдуотера» знаменитої промови «Час обирати» (A Time for Choosing) на підтримку кандидата-республіканця Б. Голдуотера.

Як багаторічний губернатор штату Каліфорнія (1967–1975, переобирався у 1970 р.), Рейган на цій посаді ініціював підвищення податків, скорочення соціальних програм, виступав за дотримання акту штату про смертну кару, очищення Каліфорнійського університету від «комуністичних симпатизантів і бунтарів». Під його проводом були ліквідовані ліворадикальні екстремістські групування, що існували на той час у Каліфорнії (придушення силами поліції студентських заворушень 15.05.1969 р. у народному парку м. Берклі отримало назву «Кривавого четверга»).

Рейган висував свою кандидатуру на пост глави держави від Республіканської партії (1968, 1976), але зазнавав поразки на Національних з'їздах партії спершу від Р. Ніксона, а потім від Дж. Форда.

Відзначимо, що Рейган був радіо- та газетним коментатором, оплачуваним оратором перед республіканською аудиторією (з початку 1975 р.).

Прихід на посаду глави держави. У 1980 р. Рейган був затверджений на Національному з'їзді Республіканської партії в Детройті кандидатом на посаду президента від республіканців. На цих президентських виборах, перемігши у 44-х штатах, отримав перемогу над кандидатом від Демократичної партії Дж. Картером (489 голосів виборників проти 49-ти, або, за загальною кількістю голосів – 50,7 % проти 41 %). Програма Рейгана включала зниження податків для стимулювання економіки, скорочення впливу уряду на життя громадян, право штатів¹ та сильну національну оборону.

На виборах 1984 р., переобираючись у 49-ти із 50-ти штатів, переміг кандидата від Демократичної партії У. Мондейла (за загальною кількістю голосів – 58,8 % проти 40,6 %) і встановив історичний рекорд, отримавши 525-ть голосів виборників із 538-ти.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Як президент, Рейган проводив економічну політику, що згодом отримала назву «рейганоміка». Основні її пункти: 1) уповільнення росту урядових витрат; 2) зниження податків; 3) скорочення втручання держави в економіку; 4) зниження інфляції шляхом скорочення грошової маси. На практиці це передбачало перенесення акцентів із регулювання попиту на товари та пос-

¹ Мова про використання потенціалу «прав штатів» («States Rights») – Десята поправка до Конституції США, за якою повноваження, не делеговані США Конституцією і не заборонені нею для штатів, зберігаються відповідно за кожним штатом чи за народом.

луги на стимулювання їхнього виробництва. В царині державного управління – значний перерозподіл функцій держави, зокрема відмову від директивних методів державного втручання, обмеження повноважень, а, інколи, й демонтаж різних агентств-регуляторів. «Рейганоміка» в пункті скорочення державного регулювання, особливо у царині транспорту та фінансів, контролю над діяльністю приватних компаній зумовила ріст економіки, який не припинявся до кінця його президентства. Саме в часи Рейгана виникли, здійснили перший публічний продаж акцій понад 3 тисячі компаній, багато з яких потім стали лідерами ринку (Cisco Systems, Dell, Microsoft, Novell, Oracle, Sun Microsystems та ін.).

Під час другої каденції Рейган проголосив жорстку політику протидії наркотикам, підписавши відповідний білл (1986), який передбачав, що бюджет «Війни з наркотиками» складе 1,7 млрд дол., а також визначав максимальні покарання за злочини, пов'язані із наркотиками. Частиною «Війни з нар-котиками» стала започаткована Першою леді США Н. Рейган соціальна програма «Просто скажи: Ні».

Рейганом було підписано акт про реформу та контроль за міграцією в США, відомий під назвою «Міграційна амністія у США» (1986), який зробив незаконним наймання нелегальних мігрантів. Також він амністував близько 3 млн нелегалів, що в'їхали у США до 1 січня 1982 р. та постійно проживали у країні. Рейган підтримав скасування Двадцять другої поправки, яка забороняла будь-якому президенту США обіймати цю посаду понад два терміни.

Зовнішньополітичний курс здійснювався у межах т. зв. «Доктрини Рейгана» (офіційно проголошена у 1985 р.), лейтмотивом якої були: відмова від політики розрядки; надання моральної і матеріальної допомоги антикомуністичним рухам і режимам у країнах третього світу; підтримка антикомуністичних настроїв (дисидентський рух у СРСР, рух «Солідарність» у Польщі) у всьому світі загалом. Серед практичних кроків, здійснених адміністрацією Рейгана під знаком цієї доктрини, слід зазначити: вторгнення США в Гренаду (операція «Вибух гніву», 1983); створення «Національного фонду демократії» (1983) – неурядової організації, покликаної «заохочувати прагнення народів до демократії»; розгортання дивізії спеціальних дій в Афганістані, яка займалася координуванням сил моджахедів, що сприяло згортанню радянської присутності в Афганістані; програму Стратегічної оборонної ініціативи (СОІ, 1983), яка передбачала створення глобальної системи ПРО з метою нівелювання радянського ядерного щита й, яка, на думку колишнього помічника Рейгана Д. Гердена, прискорила закінчення «холодної війни»; бомбардування Триполі (1986); п'ятирічну програму переозброєння США і НАТО, складовими якої, зокрема, були «хімічне переозброєння» США, поновлення програми бомбар-

дувальника В-1 та виробництво ракети МХ «Peacekeeper» («Миротворець»).

Рейган спонукав Саудівську Аравію збільшити видобуток нафти, що спричинило в 1985–1986 рр. зниження цін на неї на дві третини й фактично обумовило початок стагнації економіки СРСР. Ним було проведено низку перемовин про ядерне роззброєння з тодішнім главою СРСР М. Горбачовим – Женева (1985), Рейк'явік (1986), Вашингтон (1987), Москва (1988). Рейган підписав Договір між США та СРСР про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності (1987), який вважається початком капітуляції СРСР у «холодній війні».

Основні невдачі періоду президентства пов'язані передусім із наслідками внутрішньополітичного курсу та зовнішньополітичними репутаційними втратами. Деякі ідеї «рейганоміки», зокрема приватизація в'язниць, вважаються утопічними. Не знайшли підтримки й пропозиції Рейгана щодо приватизації національних парків і Поштової служби США. Зменшення податків із фізичних осіб і корпорацій із високими прибутками обернулося так званим «протіканням економіки» (trickle-down economics), тобто перерозподілом податків між незаможними верствами населення. За це журналісти називали Рейгана «Робін Гудом навпаки, який відібрав гроші в бідних і віддав їх багатим».

«Рейганоміка» передбачала замороження мінімальної заробітної плати на рівні 3,35 дол. за годину, скорочення федеральної допомоги місцевій владі до 60 %, урізання бюджетів невоєнних програм, включаючи Державну програму медичної допомоги незаможним, програму пільгової купівлі продуктів, федеральні освітні програми та Агентство з охорони довкілля США. Помітною проблемою великих міст стало бурлакування, яке сам Рейган пояснював особистим вибором безхатченків.

За президентства Рейгана було зафіксовано безпрецедентне зростання бюджетного дефіциту та державного боргу США (з 997 млрд до 2,85 трлн дол.), що засмутило навіть самого Рейгана: він назвав борг США «найбільшим розчаруванням» свого президентства. Безпрецедентним був і ріст військових витрат – із 267,1 млрд до 393,1 млрд дол. Низька інфляція зумовила високий курс долара, що у свою чергу спричинило проблеми з експортом – США набули статусу «нетто-імпортера».

Рейган проігнорував епідемію СНІДу в США, що розпочалася у 1981 р. Дослідження цієї хвороби, як і діяльність Центрів із контролю та профілактики захворювань під час його каденцій не отримували належного фінансування.

У 1986 р. адміністрація Рейгана опинилася в центрі скандалу, спричиненого таємними продажами зброї в Іран із метою фінансування партизан-контрас у Нікарагуа, що було заборонено спеціальним актом Конгресу

США. «Іран-контрас» став найбільшим політичним скандалом у США у 1980-ті рр. Менш аніж за тиждень популярність Рейгана знизилась з 67 % до 46 %. Міжнародний суд ООН постановив, що США порушили міжнародні закони в Нікарагуа та свої зобов'язання не втручатися у справи інших держав (1986).

Отримав визнання за: мирне закінчення «холодної війни» та відновлення морального і зовнішньополітичного авторитету США. За своє вміння знаходити спільну мову з американським народом Рейган отримав прізвисько «Великий комунікатор» («Great Communicator»), а за вміння зберігати популярність попри прорахунки та скандали, що виникали навколо його адміністрації, його називали «Тефлоновий президент» («Teflon President»).

Був критикований за: непослідовність і наслідки «рейганоміки». Попри початкові плани, жодне державне відомство не було ліквідоване (натомість кількість міністерств збільшилася з 11 до 14), сформувався величезний бюджетний дефіцит, посилилася соціальна нерівність, сформувалася система «воєнного кейнсіанства». Підписана «Міграційна амністія» до цього часу неоднозначно сприймається у США, оскільки вона зумовила фактичне збільшення чисельності мігрантів у 3–5 разів, а також значно вплинула на зміну расового та національного складу Південного Заходу США. «Білль про протидію наркотикам» критикувався американським суспільством за сприяння значній расовій нерівності серед ув'язнених, а також за те, що передбачена цим біллем політика мало що робить для зменшення доступності наркотиків на вулицях і водночас обертається значним фінансовим тягарем для США.

Оцінка світовою громадськістю. Рейган вважається найбільш впливовим американським президентом із часів Ф. Рузвельта. Він проводив прагматичну консервативну політику, повернув американцям самоповагу та віру в інститут глави держави. «Зоряним часом» Рейгана була його діяльність на міжнародній арені, спрямована на відновлення авторитету США після поразки у війні з В'єтнамом та обстоювання, передусім у стосунках із СРСР, політики «миру шляхом зміцнення» (або «миру з позиції сили»). Суть цієї політики сформулював він сам під час бомбардування американськими ВПС Триполі (1986): «Поки я перебуваю на своїй посаді, ми будемо скрізь у світі відповідати на атаки і погане поводження з американськими громадянами, що здійснюються за прямою вказівкою ворожих режимів».

Результатом його президентства стало формування прошарку т. зв. «демократів Рейгана», масова підтримка яких, наприклад, у 2016 р. вважається вирішальною причиною перемоги Д. Трампа. Цікавим є і той факт, що Трамп фактично використав передвиборчий лозунг Рейгана. У Рейгана він звучав так: «Lets Make America Great Again» («Зробімо Америку знову великою»). У Трампа: «Make America Great Again» («Зробимо Америку

знову великою»). Авторитетний американський журнал «Time» включив Рейгана у список 100-а найвідоміших особистостей XX ст. («TIME 100: Герої та кумири XX ст.», 1999).

Нагороди: Почесний Рицар Великого Хреста ордена Бані (Велика Британія, 1989); Велика стрічка ордена Хризантеми (Японія, 1989); Президентська медаль Свободи (США, 1993); Орден Білого лева (Чехія, 1999); Золота медаль Конгресу (США, 2000); Орден Білого орла (помертньо, Польща, 2007). Людина року за версією журналу «Time» (1980, 1983).

У 1998 р. національний аеропорт у Вашингтоні отримав його ім'я (Ronald Reagan Washington National Airport), а в червні 2003 р. на воду був спущений атомний авіаносець CVN-76 «Ronald Reagan».

Відомі особистості про Р. Рейгана

- Рейган був більш бездоганим аніж будь-який інший лідер, що переміг у «холодній війні» за свободу, і він зробив це без єдиного пострілу. Те, що він зробив так багато в доволі непростих умовах та ще з таким почуттям гумору й людяним ставленням до людей, робить Рейгана справжнім американським героєм (*71-й прем'єр-міністр Великої Британії М. Тетчер*).

- Ця людина зробила величезний внесок у створення умов для закінчення «холодної війни» – можливо, навіть вирішальний внесок. Без Рейгана перебудова у тодішньому СРСР могла б і не відбутися (*радянський політичний і партійний діяч М. Горбачов*).

- Рейган допоміг у створенні більш безпечного і вільного світу. Він прийняв Америку, яка нездужала, й зробив так, що її громадяни знову повірили у свою долю (*Е. Фелнер*).

- Якщо оцінити президентство Рейгана з точки зору звичних стандартів, то його слід визнати провальним. Він часто забуває факти або ж невірною їх висвітлює, дотримується своєї ідеології незалежно від того, куди вона його заводить. Його бюджет постійно незбалансований, а його програми обертаються збитками для бідняків. Та схоже, що з більшістю громадян він досягнув порозуміння, яке неможливо пояснити згодою з його політикою. Його сприймають як улюбленого дядечка, що пробився до Овального кабінету (*журнал «Time»*).

- Рейган довів, що дефіцит державного бюджету не є небезпекою (*американський політик-республіканець Д. Чейні*).

- Світова економічна криза 2008 р. – це не кінець капіталізму. Я думаю, це кінець «рейганізму» (*американський політичний мислитель Ф. Фукуяма*).

- Я йду на вибори як піхотинець революції Рейгана (*американський політик-республіканець Дж. Маккейн*).

- Кожний республіканець бачить себе наступним Р. Рейганом (*Р. Пол*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після закінчення другої президентської каденції Рейган поселився у своєму маєтку в Лос-Анджелесі. В 1991 р. у каліфорнійському місті Сімі-Веллі була відкрита Президентська бібліотека Рейгана. У 1992 р. Рейган заснував медаль Свободи Рейгана і Президентський фонд Рейгана.

В листопаді 1994 р. у листі до американського народу Рейган повідомив про те, що у нього діагностовано хворобу Альцгеймера. Помер Рейган 5 червня 2004 р. у себе дома. Похований у Президентській бібліотеці Рейгана.

Пам'ятники Рейгану, окрім США, встановлені в Великій Британії, Грузії, Польщі, Угорщині, Болгарії, Росії. Починаючи з 2010 р., в Каліфорнії 6 лютого відзначають День Рейгана.

Син Рейгана від першого шлюбу М. очолює фонд «Спадок Рейгана».

Про Рейгана знято художній фільм «Рейгани» з Дж. Бrolіном у головній ролі («The Reagans», 2003) і документальний фільм «Рейган» («Reagan», 2011).

Найвідоміші промови: «Час обирати» (1964), виголошена під час президентської кампанії на підтримку кандидата-республіканця Б. Голдуотера. Промова стала стартом політичної кар'єри Рейгана; «Релігійна свобода і "холодна війна"» (1983), в якій Рейган назвав СРСР «імперією зла», наголошуючи на принциповій аморальності радянського режиму й тим самим неможливості морального зрівнювання дій США та СРСР на міжнародній арені, закликав добиватися миру «шляхом сили»; звернення до британського парламенту в королівській галереї Вестмінстерського палацу (1985), в якому Рейган передбачив, що марш до свободи та демократії залишить марксизм-ленінізм на смітнику історії; послання до Конгресу США «Про стан справ в країні» (1985), де викладені основні положення «Доктрини Рейгана»; «Промова перед Берлінською стіною» (1987), виголошена біля Бранденбурзьких воріт під час святкування 750-річчя заснування Берліна. Вона відома завдяки зверненню Рейгана до М. Горбачова: «Пане Горбачов, знесіть цю стіну!».

Друкований доробок: «Аборт і совість нації» (1983), «Де інша частина мене?» (1965, у співавторстві з Р. Хаблером), «Американське життя: автобіографія» (1990, у співавторстві з Р. Ліндсі), «Життя в листах» (2003), «Щоденники Рейгана» (2007, за редакцією Д. Брінклі).

Приватне життя. Рейган був двічі одружений. Від першого шлюбу (1940–1948) з голлівудською зіркою Дж. Уайман у нього було троє дітей. У 1952 р. Рейган одружився вдруге, теж на голлівудській актрисі Н. Девіс. Дружина повністю присвятила себе сім'ї та знаходилася поряд із Рейганом до останньої хвилини його життя. Від цього шлюбу Рейган мав двох

дітей. У тій чи іншій мірі всі діти Рейгана «віддали данину» шоу-бізнесу. Політична ж династія Рейганів сформована не була.

Рейган вів щоденник, де кожного дня описував, коментував події, свідком яких був. Своїм хобі вважав колекціонування анекдотів про СРСР, якими полюбляв «розігрівати» свою аудиторію. Обожнював верхову їзду. Був великим ласуном, особливо припадали йому до смаку желе-боби.

Із відомих висловлювань Р. Рейгана

- Кажуть, що політика є другою древньою професією. Але я дійшов висновку, що вона разюче нагадує першу.
- «Холодна війна» – це просто боротьба між тими із нас, хто вірить, що людина має почуття власної гідності, священні права та можливість вибрати і впливати на власну долю, й тими, хто в це не вірить (1957, виступ перед випускниками Юрік-коледжу).
- Деякі з вас знають і я живу достатньо довго, щоб знати: усе це почалося з того, що молодим людям дозволили думати, що вони мають право вибирати, які акти виконувати, а які ні, коли мова йде про соціальний протест (1969, під час подій «Кривавого четверга»).
- Якщо у світі існує якась політична філософія, вільна від рабського дотримання абстракції, то це американський консерватизм (1977, промова перед делегатами молодіжної організації республіканців «Конференція консервативних політичних дій»).
- Нам не варто очікувати, що уряд вирішить наші проблеми, уряд і є нашою проблемою (1981, одна з основних ідей «рейганоміки», що була сформульована в першій інавгураційній промові).
- Мої співвітчизники-американці, я радий повідомити вам сьогодні, що підписав указ про оголошення Росії поза законом на всі часи. Бомбардування розпочнеться через п'ять хвилин (жарт під час репетиції телезвернення Рейгана 11 серпня 1984 р., що випадково потрапив до ефіру).
- Підтримка борців за свободу є самообороною (1985, Послання Конгресу США «Про стан справ в країні»).
- Майбутнє не належить малодушним, воно належить хоробрим (1986, промова в пам'ять загиблих астронавтів «Челленджера»).
- Кожний політик, заступаючи на свою посаду, впевнений, що змінить світ, а йдучи, думає, що зробив усе, що було в його силах (1989, прощальна промова після закінчення другої президентської каденції).
- Я знаю, що Америка завжди буде осяяним містом на пагорбі попереду (1994, лист до американського народу, в якому Рейган повідомив про свою хворобу Альцгеймера).

• Я глибоко переконаний у доброчесності кожного. В тому, що правда врешті-решт завжди переможе. І в тому, що є сенс і ціль у житті кожної людини (слова Рейгана, що використані як епітафія на його могилі).

Л-ра: Иванян, И. (1991). *Рональд Рейган. Хроника жизни и времени*. Москва: Мысль; Ляхович, Э., Резник, С., Суслов, И. (1988). *Президент Рональд Рейган. В поисках мира дорогой свободы: избранные речи о Соединенных Штатах и о мире*. Вашингтон: Информационное агентство США. Суслов, И. (1988). *Президент Рональд Рейган. В поисках мира дорогой свободы: избранные речи о Соединенных Штатах и о мире*. Вашингтон: Информационное агентство США; Мэтлок, Дж. (2005). *Рейган и Горбачев*. Москва: «Р. Валент»; Надеждин, Н. (2009) *Рональд Рейган. «Я сделал свою работу»*. Москва: Майор; Рейган, Р. (1992). *Жизнь по-американски. Мемуары*. Москва: Новости; Рейган, Р. (1990). *Откровенно говоря: Избр. речи*. Москва: Новости; Рейган, Р., Тэтчер, М. (2014). *Англо-саксонская мировая империя. Статьи и выступления*. Москва: Алгоритм; Рейган, Р. (2017). Письмо Майклу Рейгану. Июнь 1971. In Ш. Ашер (Ed.), *Письма на заметку: коллекция писем легендарных людей* (p. 314). Москва: Livebook; Milton, J. (2005). *Who was Ronald Reagan?* New York: Grosset & Dunlap; Reagan, R., Brinkley, D. (Ed.) (2007). *The Reagan Diaries*. New York: HarperCollins; Reagan, M. (Ed.) (2004). *In the Words of Ronald Reagan: The Wit, Wisdom, and Eternal Optimism of America's 40th President*. Nashville: Thomas Nelson; Reagan, M., Denney, J. (2011). *The New Reagan Revolution: How Ronald Reagan's Principles Can Restore America's*. New York: St. Martin's Press.

М. Шульга

БУШ, Джордж Герберт Вокер (англ. *George Herbert Walker Bush*) – 41-й президент США (1989–1993). Діяч Республіканської партії США.

**Джордж Герберт Вокер
Буш**
(1924 р. н.)

Біографічні дані. Народився 12.06.1924 р. у містечку Мілтон, штат Массачусетс у сім'ї нью-йоркського банкіра та сенатора від Республіканської партії П. Буша та Д. В. Буш. Навчання розпочав в окружній денній школі м. Гринвіч, штат Коннектикут. У 1936–1942 рр. навчався в Академії Філіпса в Ендовері, штат Массачусетс, де виявив лідерські здібності: був президентом студентської ради, товариства збору коштів на добровірність, капітаном бейсбольної та футбольної команд, редактором шкільної газети.

Авіаційний удар японців по кораблях ВМФ США в гавані Перл-Гарбор 07.12.1941 р. глибоко вразив 17-річного юнака та спонукав піти добровольцем до американської армії. «Коли я почув новину про атаку на Перл-Гарбор, одразу вирішив для себе: я хочу служити власній країні!» – згадував через десятиліття Буш. Він вступає на 10-ти місячні курси пілотів, стає наймолодшим пілотом США (червень 1943 р.), а з вересня 1943 р. – офіцер ескадрильї торпедоносців-бомбардувальників (VT-51). Упродовж 1944 р. Буш брав участь у 58 боях, зокрема, повітряно-морських битвах на Маріанських, Бонінських і Філіппінських островах. 02.09.1944 р. під час атаки на японські військові споруди на о. Тітідзіма Буш виконав бойове завдання, під час якого дивом вибрався з палаючого бомбардувальника. Після капітуляції Японії у вересні 1945 р. із почесними та нагородами звільнений у запас.

Буш повертається на навчання за прискореною програмою до Єльського університету, студентом якого зарахований ще в 1941 р. Обирався президентом братства Delta Kappa Epsilon, очолював бейсбольну команду, у складі якої грав на перших двох світових університетських чемпіонатах. У 1948 р. отримав ступінь бакалавра економіки і переїхав до Західного Техасу, де почав успішно займатися нафтовим бізнесом як спеціаліст із продажу. У 1951 р. створює свою нафтову компанію, через два роки стає співзасновником ще однієї. У 1954–1964 рр. – президент компанії «Zapata Offshore Company», котра видобувала нафту на шельфі. До 40 років став мільйонером і головою ради директорів цієї компанії.

Буш походить із династії американських політиків. Як і його батько, він пов'язав долю з Республіканською партією США. У 1964 р. стає керівником республіканців округу Гарріс, штат Техас. Він виграв партійний праймеріз, однак програв загальні вибори до Сенату від штату. У 1966 р. Буш став першим обраним до палати представників Конгресу республікан-

цем від Г'юстона. Його призначили членом впливового бюджетного комітету.

Буш вирізнявся консерватизмом – виступив проти дебатів щодо рівного доступу до громадських місць усіх американців, незалежно від раси, кольору шкіри, релігійних переконань, статі чи етнічного походження (закріплене «Актом про громадянські права» 1964 р.); підтримав політику адміністрації Р. Ніксона у В'єтнамі, але не зійшовся з республіканцями щодо обмеження народжуваності. Голосував Буш і за відміну обов'язкового призову на військову службу. 1968 р. був обраний до Сенату на другий термін.

У 1970 р. за наполяганням президента Р. Ніксона Буш узяв участь у виборах до Сенату, виграв республіканський праймеріз, однак як і 1964 р. програв загальні вибори та втратив місце в Конгресі. Ці вибори зробили Буша відомим як затятого республіканського бізнесмена з «Сонячного Поясу» (групи штатів півдня країни). Р. Ніксон оцінив жертвовність Буша і 1971 р., з одностайної згоди Сенату, призначив його постійним представником США при ООН. 1973 р. під час Ватергейту Буш прийняв пропозицію президента стати главою Національного комітету Республіканської партії, багато зробив для її захисту; формально змусив Р. Ніксона подати у відставку.

Наступний глава держави, Дж. Форд, призначив Буша очільником Американського бюро зі зв'язків із КНР. Він, не будучи дипломатичним представником, фактично виконував його функції. США в той час підтримували офіційні зв'язки з Республікою Китай на Тайвані, але не з КНР. Чотирнадцять місяців його роботи за оцінками політиків були результативними для американо-китайських відносин. 30.01.1976 р. Форд призначив Буша директором Центрального розвідувального управління США, де він пропрацював майже рік до інавгурації нового президента США Дж. Картера (20.01.1977 р.). У лютому 1977 р. Буш стає головою виконавчого комітету Першого міжнародного банку у Г'юстоні, 1978 р. – професором адміністративних наук у Вищій школі бізнесу Університету Райса. Упродовж 1977–1979 рр. Буш був також директором Ради з міжнародних відносин – маловідомої, але дуже впливової у світовій політиці приватної організації, очолюваної Д. Рокфеллером.

Саме тоді Буш уперше вирішив виставити свою кандидатуру на чергових президентських виборах. Відомо, що під час виборчої кампанії 1979 р. він відвідав 850 заходів, проїхав понад 400 тис. км. Партійний праймеріз для нього, однак, був невдалим, але основний конкурент, Р. Рейган, обрав його кандидатом на посаду віце-президента, і вони перемогли. ТанDEM існував упродовж обох президентських каденцій Р. Рейгана (1981–1989). На посаді віце-президента США Буш очолював дві спеціальні комісії – з дерегуляції ринку та боротьби з міжнародною наркоторгівлею. Також Буш

став першим віце-президентом, котрий офіційно виконував обов'язки президента США: 13.07.1985 р. упродовж 8-ми годин, поки Рейгану робили хірургічну операцію.

Особливо складним був 1986 р., коли Бушу довелось доводити непричетність до скандалу щодо таємного продажу чиновниками президентської адміністрації зброї Ірану (за виручені гроші фінансували антикомуністичну групу Контрас у Нікарагуа), що було прямим порушенням законодавства. Ці події певною мірою підірвали популярність Буша.

Прихід на посаду глави держави. У жовтні 1987 р. Буш вступив у праймеріз республіканців на посаду президента США. Його конкурентами по партії були сенатор Б. Доул із Канзасу, конгресмен Дж. Кемп із Нью-Йорка, колишній губернатор П. ДюПонт із Делавера та консерватор, християнський телевангеліст П. Робертсон. Ставши третім в Айові, Буш, за прикладом Рейгана, реорганізував свій штаб і сконцентрувався на Нью-Гемпширі. Буш обіцяв продовжити курс Рейгана, допомогти тим, хто цього дійсно потребує, створити суспільство «добрих, чуйних людей». Тактика виявилась правильною та поступово; завдяки організаційним зусиллям, лідерству в зборі коштів, перемозі в південних штатах і групових праймеріз, він стає єдиним кандидатом від республіканців. Кульмінацією стала яскрава промова Буша на з'їзді Республіканської партії США 1988 р., відома як «Тисяча барв світу». Буш запропонував власне бачення Америки: підтримав Клятву вірності прапору США, шкільну молитву, смертну кару, право на володіння зброєю і своє несприйняття абортів. Промова на з'їзді містила відому клятву Буша: «Читайте по моїх губах: ні – новим податкам». Своїм кандидатом у віце-президенти Буш вибрав маловідомого сенатора Д. Кейла з Індіани, якого підтримували й консерватори.

Проте, за даними багатьох опитувань, Буш відставав від кандидата від демократів М. Дукакіса – губернатора штату Массачусетс. Кампанію на загальних виборах між ними описують як одну із найбрудніших у сучасній історії. Буш критикував суперника за забруднення Бостонської бухти, неприйняття Клятви вірності прапору США та смертної кари. Виник скандал, пов'язаний з оприлюдненням даних про задіяних у кампанії нацистських лідерів – емігрантів із країн, що були союзниками Німеччини у Другій світовій війні. Буш переміг М. Дукакіса та його кандидата у віце-президенти Л. Бентсена в Колегії виборників США (426 голосів проти 111). У національному масштабі Буш набрав 53,4 % голосів проти 45,6 % у М. Дукакіса.

Після інавгурації 20.01.1989 р. Буш став 41-м президентом США. Він став першим від 1836 р. віце-президентом, який став главою держави в результаті перемоги на виборах, а також першим від 1929 р. обраним президентом, чий попередник належав до тієї ж партії. Віце-президентом було обрано Дж. Д. «Ден» Кейла.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Період президентства Буша – це роки кардинальних і глибоких змін у світі за останні півстоліття. Загалом йому вдавалося досягати у Конгресі, який в цей період контролювали демократи, згоди між двома партіями з ключових питань внутрішньої та зовнішньої політики, чим забезпечував виконання своєї програми.

Президентство Буша увійшло в історію, насамперед, здобутками американської зовнішньої політики як продовження курсу попередньої адміністрації («стримування і залякування»). Американське стратегічне планування почало переорієнтовуватися зі сценарію «великої ядерної війни з СРСР» на гнучке використання сили в регіональних конфліктах. Виступаючи в Г'юстоні 12.05.1989 р., Буш зазначив, що перед Вашингтоном стоять ширші завдання, ніж стримування СРСР. У березні 1990 р. Комітет начальників штабів визнав, що стратегічні ядерні сили можна використати для боротьби із загрозами, які виходять від деяких країн «третього світу». 01.08.1990 р. лише за кілька годин після вторгнення іракських військ до Кувейту, Буш виголосив промову, у якій висловив ідеї, які мали на меті «переформатувати» подальшу місію США як глобальної держави, лідерству якої не було б альтернативи за умов постанови нового світового порядку.

11.05.1989 р. Буш віддав команду перекинути 1900 морських піхотинців на територію Панамі «для забезпечення безпеки громадян США». 20-25.12.1989 р. із метою усунення від влади й арешту диктатора генерала М. Нор'єги була проведена операція «Справедлива справа» за участю близько 26 тис. американських солдатів. Вторгнення до Панамі стало першою в історії США інтервенцією під гаслом «За демократію» й сприяло зростанню популярності Буша в США. 15.09.1989 р. Буш спрямував до Колумбії, Болівії та Перу військові сили для допомоги у боротьбі з наркоторгівлею. 01.12.1989 р. винищувачі ВПС США допомогли уряду Філіппін запобігти державному перевороту.

07.08.1990 р. для захисту Саудівської Аравії від вторгнення іракських військ, які до того анексували Кувейт, прибули перші американські війська. Це й стало початком участі США у війні в Перській затоці. Проведено кілька великих операцій: «Вільний вітер» (серпень 1990), «Щит пустелі» (серпень 1990 – січень 1991), «Буря в пустелі» (17.01. – 28.02.1991), «Шабля пустелі» (24–28.02.1991), «Розрада» (1991–1996). Успіх у війні в Перській затоці проти Іраку зміцнив популярність Буша.

На Близькому Сході Буш підтримував Ізраїль та добивався його примирення з Організацією визволення Палестини. 3 грудня 1992 р. США брали участь у миротворчій операції ООН «Відродження надії» в Сомалі.

За дієвої участі Білого дому в 1989–1990 рр. було досягнуто принципової домовленості про об'єднання Німеччини. 12.09.1990 р. Буш у Москві

підписав «Договір про остаточне врегулювання німецького питання», який передбачав об'єднання ФРН і НДР.

1992 р. США, Канада і Мексика підписали угоду про Північноамериканську зону вільної торгівлі (NAFTA). 1993 р. з ініціативи Буша створено Багатосторонній інвестиційний фонд Міжамериканського банку розвитку, який відіграв велику роль у мікрофінансуванні малих бізнес-проектів у Латинській Америці.

Важливе значення мали й американо-китайські стосунки. Свій перший зарубіжний візит Буш як президент США здійснив до Пекіна (25-26.02.1989 р.). Проте вже наступного дня після силової розправи над студентами-маніфестантами на площі Тяньаньмень (04.06.1989 р.) Буш засудив військову акцію в Пекіні, оголосив про прийняття обмежувальних санкцій щодо продажу військових товарів Китаю та контактів між військовими відомствами обох країн. Під впливом гострої критики широкої громадськості та політичних кіл, Сенат США 20.06.1989 р. схвалив пакет санкцій проти КНР, яка з цього часу почала розглядатись як новий ідеологічний і геополітичний противник. Однак поміркована позиція американського президента, якого називали «другом Китаю», все ж вартувала йому чималих іміджевих втрат.

Бушу також належала істотна роль у визначенні позиції західних держав щодо розпаду СРСР і утворення на його території незалежних держав. Займаючи обережну позицію, він виявив прихильність до спроб М. Горбачова несиловими методами запобігти дезінтеграції країни. Після саміту на Мальті (02–03.12.1989) стосунки з Москвою були визначені як «стратегічні». 31.07.1991 р. у Москві Буш і Горбачов підписали «Договір про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь». Для США він передбачав скорочення близько 80 % ядерного арсеналу. Американський і радянський лідери загалом зустрічались шість разів. 01.02.1992 р. Буш і президент Російської Федерації Б. Єльцин у Кемп-Девіді підписали спільну декларацію про завершення «холодної війни».

Стосунки США з Україною в період президентства Буша були неоднозначними. Під час візиту до СРСР 01.08.1991 р. Буш прибув до Києва й виступив у Верховній Раді УРСР із промовою, у якій однозначно висловлювався за збереження СРСР і підтримку М. Горбачова. Буш закликав відмовитися від «самовбивчого націоналізму» та не плутати свободу з незалежністю. Пояснюють це стурбованістю Буша перспективою неконтрольованого розпаду Союзу та можливістю ядерної війни на пострадянському просторі. І, головне, Буш керувався національними інтересами США. Проте Україна отримала зовнішнє фінансування. Буш двічі приймав Л. Кравчука (1991, 1992). Адміністрація Буша доклала великих зусиль до міжнародного визнання України: 25.12.1991 р. визнала незалежність, а 03.01.1992 р. встановила з нею дипломатичні відносини. Однак надалі

двосторонні стосунки не відзначалися швидким поступом через пріоритетність американо-російських відносин, а також у зв'язку з позицією керівництва України щодо вивезення з її території ядерних озброєнь СРСР. Президент України Л. Кравчук обіцяв Бушу завершити ядерне роззброєння України до 1999 р. Втім, після завершення президентського терміну Буш прихильно ставився до України й підтримував розбудову американо-українських відносин.

Внутрішньополітичний курс Буша отримав назву «рейганоміка без Рейгана» і був продовженням їх «неоконсервативної хвилі». Чільне місце належало обмеженню державного регулювання економікою, боротьбі з наркоманією та організованою злочинністю, вирішенню екологічних проблем, удосконаленню системи охорони здоров'я. Першочерговим стало стримування дефіциту бюджету (з 1980 до 1990 р. виріс утричі). «Без цього, – уважав Буш, – Америка не може бути світовим лідером».

Основні невдачі періоду президентства. В умовах економічної кризи 1989–1992 рр., зумовленої окремими негативними проявами рейганоміки, заходи щодо скорочення дефіциту державного бюджету та зростання зовнішнього боргу виявились малоефективними. Буш не зумів переконати Конгрес скоротити державні видатки. Натомість він порушив одну зі своїх основних передвиборних обіцянок, схваливши ріст податків. Економічна рецесія і підвищення податків, а також помітне збільшення безробіття (7,5 % працездатного населення) призвели до відчутного падіння популярності Буша серед виборців. Досить чутливим ударом по республіканцях стало рішення Верховного суду США, який в 1992 р. визнав право жінок на аборт, проти чого категорично виступали Рейган і Буш, а також звинувачення в небажанні знищити режим С. Гусейна. Як наслідок, Буш програв на виборах президента 1992 р. демократу Б. Клінтону. Буш отримав 38 % голосів виборців (168 голосів виборників) проти 43 % у Б. Клінтона (370 голосів виборників).

Отримав визнання за: прагнення встановити новий світовий порядок, який став брендом Буша. Віддав наказ про військову операцію в Панамі та Перській затоці, піднявши рейтинг довіри серед населення до 89 %. Його президентство ознаменовано остаточною перемогою у «холодній війні» і зменшенням кількості стратегічної зброї. Буш сприяв об'єднанню Німеччини, і, певною мірою, утворенню й визнанню міжнародною спільнотою нових незалежних держав на пострадянському просторі.

Був критикований за: відсутність власної чітко сформульованої програми, брак «свіжої думки», прагнення в усьому наслідувати попередника. Проте у Буша не було ні рейганівської харизми, ні твердості характеру. Здійснюваний ним внутрішньополітичний курс був малоефективним. Незадоволення широких верств американського суспільства викликало збільшення податків, у супереч з його передвиборним обіцянкам. Буш помилився

у виборі віце-президента. На думку З. Бжезінського, «головний недолік Дж. В. Буша полягав не в тому, що він зробив, а в тому, чого не зробив [...]». Як глобальний лідер, він не використав наявні в нього можливості сформувати новий погляд на майбутнє чи залишити зобов'язувальне розуміння напряму розвитку». Під час президентської кампанії 1992 р. Клінтон гостро розкритикував китайську політику республіканців – звинувачення Буша в «заграванні з китайськими комуністами» – стали одним із його головних лозунгів.

Оцінка світовою громадськістю. Буш мав стійкий авторитет та безпрецедентну увагу в усьому світі. І він заслужив її: падіння Берлінської стіни та об'єднання двох Німеччин, розвал СРСР та завершення «холодної війни», зусилля США в боротьбі з міжнародним тероризмом та наркоторгівлею світова громадськість пов'язує з його ім'ям.

За бойові досягнення та героїзм під час Другої світової війни нагороджений Хрестом за льотні заслуги, Повітряною медаллю з двома золотими зірками, медалями «За американську кампанію», «За Азійсько-тихоокеанську кампанію» та ін. 2011 р. Б. Обама вручив Бушу найвищу державну нагороду США – Президентську медаль Свободи. Після завершення президенства Буш був відзначений численними вищими відзнаками іноземних держав (Мальта, ФРН (1994), Польща (1995), Чехія (1999), Угорщина, Казахстан (2001), Естонія, Росія (2005)). У 1993 р. отримав титул почесного лицаря Великої Британії від королеви Єлизавети II і став третім президентом, удостоєним цієї честі. Ім'я Буша носить міжнародний аеропорт у Г'юстоні і авіаносець класу «Німіц», спущений на воду 2009 р.

Відомі особистості про Дж. Г. У. Буша

- Я вважаю свого батька великим президентом, він вплинув і на мою кар'єру, і на кар'єру мого брата (*43-й президент США Дж. Буш-мол.*).
- В особі Дж. Буша ми вітаємо неймовірне служіння і неймовірну самопожертву [...]. Його скромність і порядність відображають краще, що є в Америці [...]. Заслужений пілот ВПС, який ледь не загинув під час Другої світової війни, посол США в ООН, директор ЦРУ, спецпосланець США у Китаї, віце-президент – його життя є свідченням, що державна служба є гідним покликанням (*44-й президент США Б. Обама*).
- Головне було для Буша – ядерна зброя. Він знав, що коли розпадеться Радянський Союз, може розповзтися ядерна зброя. 165 ракет, які стояли на території України, всі до однієї були спрямовані на США. Це сотні боеголовок. І Буш думав про США, коли цю промову виголошував¹, а не про Україну й її майбутнє. І сказати, що Буш тут має провину, я не можу. Пре-

¹ Мова про промову 01.08.1991 р.

зидент Сполучених Штатів має думати про Сполучені Штати (*президент України (1991-1994) Л. Кравчук*).

- Цілком очевидно, що зовнішньою політикою керував сам Буш [...]. Буш, поза сумнівом, був першим серед рівних, добре інформованим і впевненим державним діячем, який приймав остаточне рішення (З. Бжезінський).

- Серед усіх моїх партнерів на міжнародній арені Дж. Буш був найкращим. Він був надійним партнером. Він мав збалансоване судження й порядність (*радянський політичний і партійний діяч М. Горбачов*).

- Президент Дж. Буш-старший відчув вітри змін у Східній Європі з моменту свого вступу на посаду. Він поняття не мав про те, куди можуть привести ці зміни і в який момент вони припиняться. Його пріоритетом було не допустити того, щоб вони зумовили масштабне насилля (*Дж. Вілсон*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після завершення президентства Буш не покинув політику. У 1999 р. він проводив виборчу кампанію свого сина Джорджа Уокера на пост президента США. У 2006 р. був спеціальним посланцем Генерального секретаря ООН К. Аннана з питань ліквідації наслідків землетрусу в Південній Азії. У 2006–2008 рр. очолював Національний конституційний центр у Філадельфії. Брав активну участь у функціонуванні названих на його честь Президентської бібліотеки та музею, школи Державної і Цивільної служби, розташованих у техаському університеті «Ей енд Ем» (Texas A&M University). Фонд Президентської бібліотеки нагороджує премією Буша за досконалість у державній службі.

Родина Буша приділяє значну увагу благодійності. Будучи Першою леді, Б. Буш долучалася до просування загальної грамотності, заснувала власний благодійний фонд. 2008 р. подружжя Бушів відкрили «Джордж і Барбара Буш-центр». На прохання свого сина, Дж. Буша-молодшого, Буш-старший разом із тодішнім президентом Б. Клінтоном допомагав збирати кошти для допомоги жертвам цунамі в Таїланді (2004), урагану «Катріна» (2005) та ін. У 2008 р. 41-м і 42-м Президентами США засновано спеціальний фонд збору грошей для відтворення інфраструктури узбережжя від урагану «Айк». Також Буш є довічним членом кількох благодійних організацій.

Матеріали аккаунта Буша у соціальній мережі Twitter (створений у 2012 р.) свідчать про його активну громадянську позицію – численні зустрічі з американцями та іноземними політиками, підтримку громадських ініціатив тощо.

Найвідоміші промови: промова на з'їзді Республіканської партії США «Тисяча барв світу» (1988), де Буш виклав власне бачення майбутнього Америки; інавгураційна промова (20.01.1989 р.). Для України важливою є промова Буша, виголошена 01.08.1991 р. у Верховній Раді УРСР. Тоді Буш намагався «застерегти» українців від «суїцидального націоналізму» та закликав залишитись у складі СРСР. Промова, написана для Буша К. Райс, викликала обурення українських націоналістів і американських консерваторів. Вона увійшла в історію під назвою «Котлета по-київськи» (Chicken Kyiv speech): в англійській мові «chicken» в переносному значенні «боягуз». Так промову назвав редактор газети «The New York Times» В. Сафайр, звинувативши Буша в колосальному прорахунку.

Друкований доробок: «Дивлячись у майбутнє. Автобіографія» (1987), «Людина честі» (1988), «Стратегія національної безпеки Сполучених Штатів: 1990–1991» (1990), «Світ трансформований» (1998), «Все найкраще. Дж. Буш: Моє життя в листах та інших творах» (2000), «Світ став іншим» (2004), «Китайський щоденник Джорджа Дж. В. Буша: створення глобального президента» (2008).

Приватне життя. 06.01.1945 р., через тиждень після повернення з війни, Буш одружився з Барбарою Пірс. Разом вони прожили 73 роки – це найдовший шлюб у історії президентських родин США. Колишня Перша леді Б. Буш прожила 92 роки (померла 17.04.2018 р.) і залишила слід в американській історії як мудра і відверта жінка, яка завжди дбала про інших. У цьому шлюбі народилось шестеро дітей. Старший син Дж. В. Буш-мол. став 43-м президентом США (2001–2009), Джеб Буш – губернатором Флориди (1999–2007), балотувався на пост президента США (2016). Нині в Буша залишилося п'ятеро дітей, сімнадцять онуків і семеро правнуків.

Відомо, що Буш – шульга. Упродовж життя захоплюється спортивними іграми – бейсболом, футболом, професійно грав у гольф (єдиний із президентів, хто був включений до Світового залу слави гольфу), плавав на моторному човні. 1945 р., коли літак-торпедоносець, на якому Буш воював, потрапив під обстріл японських зеніток біля одного з островів у Тихому океані, Буш врятувався стрибком із парашутом, 1997 р. – здійснив другий стрибок. Попри поважний вік і стан здоров'я, починаючи з 75-ліття, кожні п'ять років Буш відзначає свій день народження стрибком з парашутом, 90-літній ювілей (2014) із міркувань безпеки здійснив в тандемі з досвідченим парашутистом. Буш полюбить мексиканську та китайську кухню. З 24 листопада 2017 р. Буш став довгожителем в історії президентів США, одним із шести, які подолали 90-літній рубіж, і одним із чотирьох, які дожили до 93 років. Він – останній у світі нині живий екс-глава держави, який воював у Другій світовій війні.

Із відомих висловлювань Дж. Г. В. Буша

- Президент – це не принц і не Папа Римський. Йому зовсім не обов'язково шукати шляху до людських душ.
- Я ніколи не стану вибачатися за політику Сполучених Штатів, про що б не говорили мені факти. Я не той хлопець, який вибачається за Америку.
- Кожен, хто каже вам, що кращі часи для Америки вже позаду, дивиться не в той бік.
- Сьогодні ми бачимо, як зароджується новий світ. Світ, у якому, нарешті, чітко проглядаються перспективи для Нового Світового Порядку.
- Ми будемо проводити закордонну політику закордонними руками.
- Я – емоційна особа, яка не завжди вміє висловити свої думки. У мене завжди є власна думка щодо того, з чим мені доводиться зіштовхуватись. Але я не завжди з нею згоден.
- Я – консерватор, але не схиблений на своїх переконаннях.
- Свобода – не те саме, що незалежність. Американці не будуть підтримувати тих, хто домагається незалежності, щоб змінити чужу тиранію на місцевий деспотизм. Ми не будемо допомагати тим, хто проповідує самогубний націоналізм на основі етнічної ненависті.
- Росія подолає свої нинішні проблеми і стане значно більш злою і могутньою, і добре запам'ятає тих, хто її нині образив. Я хотів би бути таким же Другом Росії, яким я був Ворогом для Радянського Союзу.

Л-ра: Буш, Дж. (1989). *Глядя в будущее. Автобиография*. Москва: Прогресс; Бжезинский, З. (2007). *Ещё один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы* (Ю. Фирсов, Trans.). Москва: Международные отношения; Городня, Н. (2016). Політика США щодо України за президентства Дж. Г. У. Буша (1989–1993 рр.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 3 (130), 24-29; Горук, А. (2013). Стратегічні політичні моделі щодо регіону Близького Сходу адміністрації Дж. Буша-старшого. *Історична панорама*, 17, 163-190; Грищенко, Т. (2011). Буш (Bush) Джордж Герберт Вокер. In: Ю. Левенець (Ed.). *Політична енциклопедія* (pp. 79-80). Київ: Парламентське видавництво; Плохій, С. (2016). *Брама Європи* (Р. Клочко, Trans.). Харків: Клуб сімейного дозвілля; Bush, G. W. (2014). *41: A Portrait of My Father*. New York: Crown Publishing Group; Meacham, J. (2015). *Destiny and Power: The American Odyssey of George Herbert Walker*. New York: Bush Random House Publishing Group; Wicker, T. (2004). *George Herbert Walker Bush*. New York: Lipper/Viking.

С. Дерев'янка

КЛІНТОН, Вільям (Білл) Джефферсон (англ. *William Jefferson «Bill»*

**Вільям (Білл)
Клінтон**
(1946 р. н.)

Clinton) – 42-й президент США, перебував на посаді два терміни поспіль (1993–2001). Юрист за фахом. Був наймолодшим губернатором штату Арканзас. Один із наймолодших президентів у історії США. Діяч Демократичної партії.

Біографічні дані. Народився 19 серпня 1946 р. у м. Хоуп, штат Арканзас. Родина належала до середнього класу. При народженні отримав ім'я Вільям Джефферсон Блайт III. Мати, Вірджинія Делл Кесседі, медсестра-анестезіолог. Батько, Вільям Джефферсон Блайт, молодший комівояжер із продажу обладнання; він загинув у автокатастрофі за три місяці до народження сина. Догляд за майбутнім президентом у перші роки його життя взяли на себе батьки матері. У 1950 р. мати Вільяма вдруге виходить заміж за Р. Клінтона; родина переїжджає до м. Хот Спрингс, штат Арканзас. Там Вільям закінчує школу. У віці 15 років Вільям Джефферсон бере прізвище Клінтон.

Клінтон був учасником юнацької організації «Boys Nation», яка імітувала роботу органів федеральної влади. У складі цієї організації в 1963 р., він потрапив на зустріч із тогочасним президентом США Дж. Кеннеді, під час якої удостоївся рукостискання. Цей момент був вирішальним у намірі Клінтона присвятити себе громадсько-політичній діяльності.

Клінтон навчається в католицькому університеті Джорджтаун у Вашингтоні (1964–1968), отримує диплом бакалавра зі спеціалізацією «Міжнародні відносини». Після закінчення університету він здобуває стипендію ім. Роудса (Rhodes Scholarship), завдяки чому навчається у Великій Британії, в Оксфорді (1968–1970). Повернувшись до США, Клінтон вступає на юридичний факультет Єльського університету, який закінчує в 1973 р. Аби оплатити навчання, Клінтон працює одночасно на трьох роботах. Після закінчення університету він повертається в Арканзас, викладає в школі права Університету Арканзасу до 1976 р.

Політичну кар'єру Клінтон розпочинає в 1974 р., балотуючись у Конгрес США від штату Арканзас, але ці вибори програє. У 1976 р. його обирають на посаду керівника департаменту юстиції та очільника прокуратури штату Арканзас. Через два роки (1978) Клінтон перемагає на виборах губернатора штату Арканзас, ставши наймолодшим губернатором штату в США. На цій посаді головну увагу він звертав на вирішення проблем працевлаштування, реалізацію заходів охорони здоров'я дітей, реформу освіти тощо. Головним завданням на посаді губернатора штату Клінтон уважав якісну освіту для

всіх незалежно від національності та рівня доходів. Із моменту обрання Клінтона губернатором Арканзас стає штатом-лідером за кількістю виділених коштів на душу населення у сфері освіти, незважаючи, що цей штат був один із найбільш бідних.

У 1980 р. Клінтон програє чергові вибори губернатора, але повертається на цю посаду в 1982 р. Він був головою національної Асоціації губернаторів (1986, 1987), що дало йому можливість просувати освітні програми на державному рівні. Загалом посаду губернатора штату Клінтон обіймає одинадцять років, аж до моменту балотування на пост глави держави. За цей час Арканзас перестає бути найбільш бідним штатом.

За час губернаторства Клінтон прагне проводити політику, яка б відрізнялась від політики республіканців, найперше у сфері економіки. Він критикував Дж. Буша-старшого за прихильність до рейганоміки. Втім, не усі свої проекти Клінтону вдалось реалізувати в Арканзасі, позаяк цей штат був одним із найконсервативніших. Клінтону-губернатору доводилось домовлятися із республіканцями, поєднуючи ідеї лібералізму, притаманні демократам, із республіканським прагматизмом. Губернаторство дало Клінтону значний досвід і створило добрий стартовий майданчик для майбутньої президентської кампанії.

Прихід на посаду глави держави. Здобувши значний досвід за роки очолення штату Арканзас, Клінтон приймає в жовтні 1991 р. рішення балотуватись на пост глави держави від Демократичної партії США. Завдяки активній позиції щодо реформ економіки та їх вдалого впровадження на рівні окремо взятого штату, Клінтон став важливою фігурою серед «нових демократів» – угруповання Демократичної партії, сформоване переважно з представників південних штатів, які орієнтувались не лише на лібералізацію, але й на ефективність і прагматизм. Клінтон став кандидатом на пост президента США, перемігши у внутрішньопартійній боротьбі найближчих конкурентів – Дж. Брауна і П. Ценгеса. Кандидатом на пост віце-президента Клінтон обрав сенатора від штату Теннессі А. Гора. Основним суперником Клінтона був представник республіканців Дж. Буш-старший, а також незалежний кандидат Р. Перро.

У своїй передвиборчій програмі Клінтон зосереджується на двох важливих аспектах: економіка та захист інтересів середнього класу. Натомість Дж. Буш-старший акцентував на зовнішньополітичних аспектах, успіхах у дипломатії, військових кампаніях на міжнародній арені, а також на підтримці великого капіталу, фінансистів Волл-стріт.

Готуючи передвиборчу програму, Клінтон враховував, що США переживають наслідки рецесії 1990–1991 рр., безробіття сягнуло 8 %, військові кам-

панії вимагали значних витрат, які після закінчення «холодної війни» видавались пересічному виборцю не виправданими. Рейганоміка, ефективна десять років тому, не справлялась із викликами нового часу. Внутрішня політика республіканців у сфері оподаткування викликала невдоволення, адже зростали податки на середній клас, водночас податки найбагатших, навпаки, зменшувались.

Проаналізувавши актуальні тогочасні проблеми, Клінтон підготував програму, контрверсійну до політики республіканців і програми Дж. Буша. Клінтон пропонував: військову конверсію та закриття частини військових баз, аргументуючи тим, що «холодна війна» закінчилась. Він виступив за: зменшення урядових видатків; захист інтересів середнього класу, зниження податків для цього класу з одночасним підняттям податків для багатших; реформу систем освіти та медицини, соціальної допомоги «welfare». Клінтон критикував рейганоміку, пропонуючи натомість власний пакет дій, який мав забезпечити економічне зростання. У своїй передвиборчій програмі Клінтон писав: «Я виступаю за зростання, бізнес, працю, освіту, охорону здоров'я, захист довкілля, сімейні цінності, право жінок на вибір у питанні абортів». Із цією передвиборчою програмою Клінтон перемагає в теледебатах Дж. Буша-старшого та Р. Перро.

На виборах 03.11.1992 р. Клінтон здобув 43 % голосів і 370 виборників. Дж. Буш-старший – 37,4 % та 168 виборників, Р. Перро – 18,9 % голосів і жодного голосу виборника. Перемогу Клінтона на виборах аналітики пояснюють наявністю третього кандидата – Перро, який забрав частину голосів у Буша, а також правильним орієнтуванням на середній клас.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Першим значним досягненням Клінтона під час першої президентської каденції, було формування сильної команди економістів в уряді, які розробили та впровадили план подолання спаду та економічного зростання нових галузей. Уряд Клінтона, застосовуючи стабілізатори та стимулятори економіки, спричинив ефект мультиплікатора інвестицій; це уможливило досягнення профіциту бюджету.

Клінтон сприяв становленню постіндустріального суспільства в США. Він стверджував, що людський капітал стає більш важливим чинником виробництва, аніж фізичний, і основою економіки замість машин має стати комп'ютерна інформація, а це своєю чергою зумовлює ріст попиту на фахівців із вищою освітою.

Клінтон реформував медицину, освіту, соціальну сферу, сприяв комп'ютеризації та інтернетизації суспільства. Грамотна економічна політика допомогла скоротити дефіцит державного бюджету та досягти профіциту.

Він виступав за підтримку конструктивних відносин із пострадянськими державами; покращення стосунків із КНР; сприяв перетворенню НАТО на політичну організацію, підтримував розширення впливу альянсу на Схід (програма «Партнерство заради миру»); підтримував курс на «поширення демократії та ринкової економіки в світі», участь США в миротворчих місіях. Клінтон започаткував програму розвитку та функціонування протиракетної оборони США.

Основні невдачі періоду президентства. Провальною була перша спроба медичної реформи 1993 р., оскільки керівництво реформою було покладено на Г. Клінтон, яку сприймали як ультраліберала. Її план реформи зустрів спротив республіканців і медичного лобі, внаслідок чого реформу відклали, а Г. Клінтон покинула свій пост. Ще однією невдалою ініціативою було запровадження служби в армії США відкритим гомосексуалістам (відкинута і консерваторами, і лібералами). Невдачею зовнішньої політики була операція в Сомалі, розпочата ще Бушем-старшим і продовжена Клінтоном («Продовження надії», UNOSOM II) у 1993–1995 рр.

Також Клінтон зазнав репутаційних втрат у результаті звинувачення у неправдивих свідченнях і перешкоджанні здійсненню правосуддя в процесі розслідування сексуально-політичного скандалу з М. Левінскі. Це призвело до того, що Клінтон став третім президентом США, якого піддали процедурі імпічменту Палатою представників США; втім Клінтон згодом був виправданий Сенатом США.

Отримав визнання за: проведену медичну й освітню реформу; покращення економіки та зростання американського середнього класу; розвиток наукоємних галузей; зменшення зовнішнього боргу та профіцит бюджету США за рахунок зменшення державних витрат на державний апарат і неефективні програми.

Щодо зовнішньої політики, то визнання Клінтон отримав за: ратифікацію Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА) між Канадою, Мексикою та США; проведення через Сенат рішення про надання відносинам із КНР статусу «нормальних торгових відносин»; відновлення демократичного правління на Гаїті; прийняття покращеної Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ); уникнення торгівельної війни з Японією; підтримку конструктивних відносин із пострадянськими державами; сприяння перетворення НАТО на політичну організацію та розширення НАТО на Схід; підписання Дейтонських угод (1995) з урегулювання конфліктів у Боснії та Герцеговині; посередництво у перемовинах між Ізраїлем і Палестиною; сприяння створенню Світової організації торгівлі (СОТ) у 1994–1995 рр.; сприяння

підписанню Вашингтонської декларації між Ізраїлем і Хашимітським королівством Йорданія.

Був критикований за: непослідовність дій і висловлювань щодо захисту прав людини, бо задля покращення дипломатичних взаємин із КНР, свідомо ігнорував порушення цих прав у цій країні. Напередодні виборів 1996 р. був критикований за отримання Демократичною партією США значних пожертв від китайських громадян і бізнесу, тісно пов'язаного з КНР. Справа не набула значного розголосу, позаяк наступний скандал М. Левінські «перекрив» її. Також Клінтон був критикований за участь США та НАТО в конфліктах на Балканах, їх бомбардування (1995–1996); участь морської піхоти США у підтримці порядку на Гаїті (1993); політику щодо диктатора Іраку С. Хусейна та Північної Кореї; неспроможність зупинити геноцид у Руанді (1994).

Оцінка світовою громадськістю. Діяльність Клінтона та його адміністрації світовою громадськістю оцінювалась неоднозначно, бо на той момент (після розпаду СРСР) біполярна система міжнародних відносин була ліквідована, а США залишились єдиною наддержавою. Це зумовило корекцію завдань зовнішньої політики: пріоритетом став контроль головних процесів світового розвитку, подій як на глобальному, так і на регіональному рівнях. За таку позицію Клінтон сприймався або як світовий жандарм, або ж як світовий миротворець. Позитивно оцінювалась діяльність щодо врегулювання відносин із КНР і В'єтнамом, результати перемовин із КНДР про призупинення ядерної програми, сприяння досягненню миру між Ізраїлем та Палестиною, компромісне врегулювання Балканської кризи, договір із Російською Федерацією про скорочення ядерного озброєння (СНО-2).

Програма співпраці країн Центрально-Східної Європи з НАТО («Партнерство заради миру») та бомбардування Югославії (1999) силами НАТО за участі США, нанесення повітряних ударів по Іраку (1998) за відмову співпрацювати з міжнародними експертами – усе це сприймалось світовою громадськістю неоднозначно.

Клінтон відзначений низкою відзнак інших країн: Орденом Білого лева 1-го ступеня (1998, Чехія), орденом Логоху (2006, Папуа-Нова Гвінея), Орденом Доброї Надії 1-го ступеня (1998, Південно-Африканська республіка) та ін. За вплив на історію людства його двічі було обрано «Людиною року» за версією журналу «Times» (1992, 1998).

Відомі особистості про Б. Клінтона

- Білл Клінтон в свою першу виборчу кампанію обіцяв, окрім іншого, направити війська в Боснію. Практично миттєво після обрання він забув про цю обіцянку (*американський політик-республіканець, експерт з оборонної тематики Р. Перл*).

- Він хворий, він сексуально стурбований, його потрібно лікувати (38-й президент США Дж. Форд).
- Багато з того, що сьогодні Б. Обама робить на Близькому Сході, має коріння в політиці Б. Клінтона часів його президентства (політолог Є. Мінченко).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Полишивши пост глави держави, Клінтон активно зайнявся громадською діяльністю. Він засновує благодійний фонд, виступає на публічних заходах по всьому світу. У 2004 р. публікує мемуари «Моє життя», які стали бестселером. У 2005 р. Клінтон і Буш-старший очолили загальнонаціональну благодійну кампанію зі збору коштів для жертв урагану «Катріна».

У політичній сфері він підтримував свою дружину Гіллари у її самостійній політичній кар'єрі. Підтримував Б. Обаму як кандидата від Демократичної партії США на посаду президента США (2008 р., після того як Г. Клінтон зняла свою кандидатуру на користь Обами).

У 2009 р. Клінтон прийняв запрошення Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, ставши спеціальним посланцем ООН на Гаїті. У 2011 р. Клінтон передав допомогу (1,25 млн амер. дол.) на розвиток системи освіти. Особисто сприяв звільненню американських журналісток Л. Лін і Ю. Лі, заарештованих і засуджених у КНДР до багаторічних трудових таборів; після зустрічі Клінтона з Кім Чен Іром журналістки були амністовані північнокорейським керівництвом і покинули Північну Корею разом із екс-президентом Клінтоном.

Найвідоміші промови: Перша інавгураційна промова (21.01.1993 р.); друга інавгураційна промова (20.01.1997 р.); промова на тему зовнішньополітичних викликів у Сан-Франциско (26.02.1999 р.), у якій було сформульовано «доктрину Клінтона»; прощальне звернення до нації (18.01.2001 р.) з нагоди відставки (це була найкоротша промова в історії прощальних звернень).

Друкований доробок: «План дій щодо зміни клімату» (1993, у співавторстві); «Технології американського економічного зростання, нові напрямки розбудови економічної сили» (1993, у співавторстві); «Наука в національному інтересі» (1994, у співавторстві); мемуари «Моє життя» (2004) та ін.

Приватне життя. У 1975 р. Клінтон одружується з Гіллари Родем. У 1980 р. у них народжується донька Челсі. Г. Клінтон здобула юридичну освіту в Єльському університеті, де і познайомилася з майбутнім чоловіком. Тривалий час Гіллари працювала за фахом, згодом – прийшла у великий бізнес, а після обрання чоловіка на посаду глави держави – прийшла у політику.

Клінтон грає на саксофоні, захоплюється кросвордами, цікавиться баскетболом.

Із відомих висловлювань Б. Клінтона

- Краще вражати світ силою нашого прикладу, ніж прикладом нашої сили.
- Так, ми дозволимо Росії бути державою, але імперією буде тільки одна держава – США.
- Розхитавши ідеологічні основи СРСР, ми зуміли безкровно вивести з війни за світове панування державу, що становить основну конкуренцію Америці. Наша мета та завдання в подальшому – допомагати всім, хто хоче бачити в нас зразок західної свободи та демократії.
- Я думаю, що мені не вдалося переконати більшість американців у тому, що немає великого розриву між внутрішньою і зовнішньою політикою [...]. Ці чинники вимагають енергійної політики від США, чиє нинішнє становище домінуючої світової держави не триватиме вічно. Нам слід використовувати цю можливість для того, щоб Америка опинилася в центрі всіх нових торговельних і економічних систем, бо це відповідає інтересам безпеки США, необхідно для наших глобальних позицій й економічного процвітання.
- Вчорашній день – це вчорашній день. Якщо ми спробуємо втримати його, то тільки втратимо завтрашній.
- Якщо вам кажуть, що справа зовсім не в грошах, значить, мова йде про чужі гроші.
- Пост президента багато в чому схожий із посадою директора кладовища. Під тобою стільки людей, а ніхто тебе не слухає.
- Коли у Вашингтоні вимовляють слово «криза», то перше питання, яке виникає у всіх: «Де найближчий авіаносець?»

Л-ра: Афонина, Е. А. (2012). От доктрины «сдерживания» к стратегии «расширения»: американская внешняя помощь и «вызовы новой эпохи» (1992–1994 годы). *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия история. Международные отношения. Vol. 12, Iss. 1, 72-76*; Гончар, Б. (2011). Клінтон Білл. In Ю. Левенець (Ed.), *Політична енциклопедія* (р. 334). Київ: Парламентське видавництво; Гончар, Б. (2004). Клінтон Білл. In Л. В. Губерський (Ed.), *Українська дипломатична енциклопедія* (Vol. 1, р. 539). Київ: Знання України; Мотылев, В. В. (2005). Экономические программы президентов США. *Экономический журнал, 10, 104-125*; Спиридонова, Т. В. (2008). Борьба У. Дж. Клинтона с республиканским конгрессом по вопросам бюджетного законодательства. *Известия российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Серия Общественные и гуманитарные науки, 80, 313-319*; Clinton, B. (2004). *My Life*. New York: Alfred A. Knopf.

Р. Пасічний

Джордж Вокер Буш
(1946 р. н.)

БУШ, Джордж Вокер (англ. *George Walker Bush*) – 43-й президент США (2001–2009). Діяч Республіканської партії. Обіймав посаду президента США дві каденції поспіль.

Біографічні дані. Народився 6 липня 1946 р. у м. Нью-Гейвен, Коннектикут. Належить до однієї з найвпливовіших родин країни, зокрема, його батько був 41-м президентом США (1989–1992). Навчався у початкових школах м. Мідленд та м. Г'юстон (1952–1959), у приватній школі Кінкейд у м. Пайні Пойнт Віледж, штат Техас (1959–1961). Продовжив навчання в Академії Філіпса (м. Андовер, штат Массачусетс), де водночас очолював її бейсбольну команду (1961–1964). Навчався у Єльському університеті у м. Нью-Гейвен, де здобув

ступінь бакалавра історії (1964–1968); там же очолював одне з братств університету (Delta Kappa Epsilon), був гравцем місцевої команди з регбі.

Під час проходження військової служби Буш був пілотом винищувача F-102s Військово-повітряних сил Національної гвардії штату Техас на військовій резервній базі «Ellington Field Joint» (1968–1972) і Військово-повітряних сил Національної гвардії штату Алабама (1972–1974). У 1972 р. під час сенатської кампанії працював у виборчому штабі В. Блаунта.

Завершивши службу в армії, Буш навчався в Гарвардській школі бізнесу, де здобув кваліфікаційний ступінь магістра з менеджменту (1973–1975). У 1977 р. Буш почав працювати у нафтовій галузі, створив невелику компанію з розвідки нафти «Arbusto Energy» (пізніше – «Bush Exploration»). У 1984 р. нафтова компанія Буша об'єдналася з компанією «Spectrum 7», яку він очолив. У зв'язку з падінням світових цін на нафту компанія була реструктуризована та отримала назву «Harken Energy Corporation», у якій Буш став консультантом, членом ради директорів. У 1989 р. Буш, разом з іншими інвесторами, придбав контрольний пакет акцій бейсбольної команди «Texas Rangers», у якій п'ять років був провідним партнером і керував її проектами.

Політична кар'єра Буша розпочалась у 1978 р., коли він балотувався до Палати представників від 19-го округу штату Техас, але програв вибори демократу К. Хансу з результатом 46,8 % голосів проти 53,2 %. У 1988 р. Буш працював радником і прес-секретарем у передвиборчому штабі свого батька Дж. Г. В. Буша під час президентської кампанії у США. У 1991 р. батько знову залучив Буша до підготовки передвиборчої президентської кампанії 1992 р. У 1994 р. – учасник виборів губернатора штату Техас. Основою його кампанії були реформи у чотирьох сферах: соціальній, податковій, правопорядку та освітній. Буш переміг представницю від демок-

ратів Е. Річардс із результатом 53,5 % проти 45,9 %. Перебуваючи на посаді, він розширив урядове фінансування для організацій, які надають інформативну допомогу щодо небезпеки вживання алкоголю та наркотиків, а також допомагають зменшити насильство в сім'ї. Свої зусилля губернатор Буш спрямовував також на підвищення зарплати в освітній сфері. Водночас його критикували за погіршення екологічних показників штату.

У 1998 р. Буш знову переміг на виборах губернатора штату (68,2 % голосів; демократ Г. Мауро набрав 31,2 %). Він став першим губернатором в історії Техасу, який обирався два терміни поспіль. За його керівництва були проведені реформи пенітенціарної (посилення покарання за злочини), податкової (зменшення податків у штаті), енергетичної (вітроенергетика стала ключовою ланкою політики відновлюваної енергетики Техасу), релігійної (підтримував релігійні програми добробуту, розширивши державне фінансування релігійних організацій) сфер.

Прихід на посаду глави держави. Після переобрання Буша губернатором Техасу в 1998 р. одна партія розглядала його як одного з провідних претендентів на посаду глави держави. Його опонентом у президентських перегонях 2000 р. від Демократичної партії був віце-президент США А. Гор. Вибори завершилися перемогою Буша (271 електоральний голос проти 266), хоча за загальною кількістю голосів виборців у всій країні перемогу отримав Гор (48,4 % проти 47,9 %) (ситуація була урегульована судовим рішенням у справі «Буш проти Гора»). Програма, з якою переміг Буш, зосереджувалася на скороченні податків, реформі освіти, нових планах соціального та медичного забезпечення, модернізації збройних сил.

Президентська кампанія 2004 р. завершилась перемогою Буша над кандидатом від Демократичної партії Дж. Керрі (50,7 % проти 48,3 %). У передвиборчій програмі Буш акцентував увагу на поліпшенні соціальних стандартів і гарантуванні безпеки країни.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Після вступу на посаду першої каденції одним з основних законодавчих пріоритетів Буш визначив скорочення податків. У 2001 р. він підписав акт про узгодження економічного зростання та оподаткування, що привело до зменшення низки податків. Ініціативи Буша в цій сфері сприяли зменшенню показників федеральних індивідуальних податкових ставок (найнижчий рівень із часів Другої світової війни), а державний дохід як частка валового внутрішнього продукту знизився з 20,9 % у 2000 р. до 16,3 % у 2004 р.

Одночасно Буш започаткував освітню реформу. Вона полягала у збільшенні федерального фінансування, запровадженні загальнонаціонального рейтингу шкіл і забезпеченні початковою та середньою освітою дітей із малозабезпечених сімей («No Child Left Behind Act», 2002). Також було розпочато реформування охорони здоров'я: Буш прагнув розширити про-

граму медичного страхування (Medicare), щоб вона покривала вартість ліків за рецептом (Medicare Part D). У 2003 р. Буш підписав «Акт про медичне страхування щодо лікування за рецептом, вдосконалення та модернізацію» (ММА). Це стало найбільшою реформою програми медичного страхування з моменту її створення у 1965 р.

У першу каденцію Буш надавав особливого значення підтримці релігійних організацій, наполягаючи на збільшенні їм федеральної допомоги та заснуванні Управління з ініціатив релігійних громад при Білому домі (White House Office of Faith-Based and Community Initiatives). Він також наполягав на соціальних консервативних заходах, наприклад, «Акті про заборону абортів на пізніх стадіях вагітності» (2003).

Ключовим моментом, який вплинув на внутрішню та зовнішню політику Буша, став теракт 11 вересня 2001 р., який зумовив корегування основ національної безпеки. Зокрема, було створено Департамент національної безпеки, який мав спостерігати за імміграцією, прикордонним контролем, митницею та новоствореною адміністрацією з транспортної безпеки. У 2001 р. Буш підписав «Акт про об'єднання та зміцнення Америки шляхом надання відповідних інструментів, необхідних для перехоплення та перешкоджання здійсненню тероризму» (USA PATRIOT Act; повна назва Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001).

Водночас адміністрація Буша відмовилась ратифікувати Кіотський протокол, підписаний адміністрацією Б. Клінтона, обґрунтовуючи це рішення тим, що умови договору обмежують економічне зростання США. У 2002 р. Буш запропонував альтернативу цьому протоколу – план скорочення інтенсивності парникових газів на 18 % упродовж десяти років. Пропонувалося, зокрема, надати податкові пільги підприємствам, які використовують відновлювані джерела енергії.

На момент обрання Буша на посаду президента США мали угоди про вільну торгівлю лише з трьома країнами: Ізраїлем, Канадою та Мексикою. Протягом двох каденцій Буш підписав угоди про вільну торгівлю з Чилі, Перу, Колумбією, Панамою, Сінгапуром, Республікою Корея, Австралією, Марокко, Бахрейном, Оманом і Домініканською Республікою.

У період першої каденції Буша в зовнішній політиці США простежувалася тісна співпраця з країнами-членами НАТО (зокрема Великою Британією та Італією) в Європі, щоб посилити боротьбу з міжнародним тероризмом («Талібан», «Аль-Каїда») в Афганістані та війною в Іраку.

На пострадянському просторі Буш посилив партнерські відносини з Росією: країни підписали Договір про стратегічні наступальні скорочення (2002), намагаючись зменшити свої ядерні арсенали; підтримав боротьбу продемократичних сил у Грузії та Україні; критикував самодержавні режими в Казахстані та Азербайджані.

Значним досягненням у зовнішній політиці Буша на Близькому Сході було внесення конкретних пропозицій (т. зв. Дорожньої карти) щодо врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту в 2003 р. (але його ініціативи лідери Ізраїлю та Палестини так і не реалізували).

У 2003 р. Буш ініціював реалізацію п'ятирічної стратегії глобальної екстреної допомоги у подоланні СНІДу. На боротьбу із цією хворобою міжнародним організаціям було виділено 15 млрд дол., що значно перевищувало фінансування попередніх адміністрацій. Наприкінці свого президентства Буш підписав повторне санкціонування програми з подвоєною сумою попереднього фінансування.

Друга президентська каденція Буша характеризувалась продовженням позитивних тенденцій, запроваджених у соціальних сферах за його першої каденції: освітній, охорони здоров'я, релігійній тощо.

Для запровадження комплексної енергетичної реформи в 2005–2006 рр. Буш запропонував збільшити фінансування досліджень щодо розвитку відновлювальних джерел енергії, таких як воднева та ядерна енергетика, технології чистого вугілля. Він ініціював можливості підвищення конкурентоспроможності економіки США на основі передових технологій та якісної освіти.

У 2007 р. Буш наклав вето на державну програму медичного страхування дітей (CHIP), стверджуючи, що вона поширюватиметься на сім'ї, річний бюджет яких дозволяє отримати медичну допомогу на платній основі. Натомість зловживання коштами федерального бюджету в медичній сфері призведе до руху суспільства в напрямку соціалізованої медицини.

Вагомими були кроки Буша в імміграційному питанні, адже він стверджував, що відсутність правового статусу робить вразливими мільйони людей, які не захищені актами США і постійно стикаються з небезпекою бідності та експлуатації. Хоча розроблений законопроект із регулювання відносин у цій сфері (легалізація нелегальних іммігрантів з набуттям громадянства; створення програми гостьового працівника; реформа процесу подання заявки на отримання зеленої карти та впровадження системи «за-слуг» тощо) не пройшов Сенат, адміністрація Буша запропонувала низку імміграційних заходів, які не вимагали змін законодавства.

Зовнішня політика другої президентської каденції Буша характеризувалась поглибленням співпраці з Індією, Японією, Республікою Корея, КНР та країнами АСЕАН. Натомість Буш розширив економічні санкції щодо Сирії. Зокрема, за його розпорядженням були заморожені банківські рахунки Вищого інституту прикладних наук та технології Сирії, Інституту електроніки і Національної лабораторії стандартів та калібрування, яких підозрювали у сприянні розповсюдженню зброї масового знищення та підтримці тероризму.

За другої каденції Буша у відносинах з Росією було узгоджено стратегічні межі щодо подальшого співробітництва, попри деякі розбіжності в питаннях розміщення систем ПРО у Східній Європі (2008). Натомість Буш наголошував, що Росія не зможе завадити на шляху України та Грузії до членства в НАТО, тим паче, що Україна брала участь у місіях НАТО (Ірак, Афганістан, Косово тощо) та продемонструвала прихильність демократичним цінностям.

Основні невдачі періоду президентства. Попри реформи в економічній та соціальній сферах, за першої президентської каденції Буша досить високими були показники безробіття, недостатні інвестиції в економічну інфраструктуру, постійне збільшення витрат на медичну та пенсійну сферу внаслідок старіння населення, а також стабільні торговий і бюджетний дефіцити. Безперечно, ці проблеми вимагали нагального розв'язання.

Однак основні невдачі першого терміну президентства Буша припали на його зовнішньополітичну діяльність – США виходять із кількох існуючих або запропонованих багатосторонніх угод, зокрема Договору про протиракетну оборону та Міжнародний кримінальний суд, а також не ратифікували Кіотського протоколу. Зовнішня політика за президентства Буша виходить на перший план після терористичного акту 11 вересня 2001 р. і вторгнення в Афганістан у жовтні того ж року. У 2002 р. зовнішньополітичні пріоритети США були відображені в «Доктрині Буша», яка була використана для обґрунтування вторгнення в Афганістан. Через можливість подальших масштабних нападів, організованих терористичними угрупованнями, що існували в різних куточках світу, Буш заявив, що США будуть застосовувати політику превентивних військових ударів проти націй, які приховуватимуть або сприятимуть терористичним організаціям. Буш наголошував на існуванні світової «вісі зла», яку формували Ірак, КНДР та Іран, тому вторгнення США у 2003 р. до Іраку та його наслідки стали головною проблемою зовнішньої політики за його президентства. Зокрема, такі дії США призвели до напруження відносин із країнами-партнерами по НАТО – Францією і Німеччиною, які категорично виступали проти війни в Іраку.

Основні невдачі Буша у внутрішній політиці припали на другу його президентську каденцію. У 2004 р. Буш запропонував внести зміни до програми соціального забезпечення для створення «суспільства власності». Він прагнув, щоб громадяни могли інвестувати частину грошей, що надходили від податків у фонд заробітної плати, для забезпечення його постійної платоспроможності. Проте план Буша через опозицію з боку конгресменів-демократів не було втілено в життя.

Стихійне лихо 2005 р. (ураган «Катріна»), спустошення кількох штатів засвідчило прогалину в роботі локальних органів влади за надзвичайних

ситуацій. Не останню роль у цьому відіграла повільна реакція Буша на ці події, неправильна оцінка того, що відбувається, внаслідок чого загальнодержавна допомога штатам, які постраждали, була несвоєчасною.

Ще одна реформа Буша не була підтримана Конгресом – імміграційна. У 2006 р. Буш запропонував п'ятикрокову стратегію вирішення питання іммігрантів, яка зосереджувалась на підвищеній безпеці кордонів, програмі гостьових робітників й отриманні громадянства для 12 млн незаконних іммігрантів, які проживали в країні. Але законопроект не отримав потрібної кількості голосів парламентарів.

Унаслідок кризи фінансової системи США, яка почала наростати зі середини 2000-х років і досягла апогею у 2008 р., Буш прийняв «Акт про термінову економічну стабілізацію», який запобіг цілковитому її краху, але вже не зміг зупинити процесу її тривалої рецесії.

У зовнішній політиці другої адміністрації Буша і далі актуальним було вирішення питання війни в Іраку, яка затягувалась на невизначений термін. Також Бушу не вдалось позитивно вплинути на ізраїльсько-палестинський конфлікт, попри його ініціативи зі створення палестинської держави та мирного врегулювання близькосхідної проблеми. У 2006–2007 рр. намір США розмістити елементи системи ПРО в Східній Європі, безпосередньо поруч із Російською Федерацією, наштовхнувся на різку протидію з боку російського керівництва, що стало приводом до роздумів щодо початку нової гонки ракетно-ядерних озброєнь і «холодної війни».

Показовою є еволюція рейтингу популярності Буша на посаді президента США – від високого до найнижчого. Він розпочав президентство з підтримки близько 50 % американців. Після подій 11 вересня 2001 р. цей показник сягнув 85 %, у жовтні 2001 р. – 92 %. Але після вторгнення до Іраку в 2003 р. його рейтинг постійно знижувався. На початок 2006 р. він становив уже 40 %, у середині 2008 р. – 22 %, а на завершення президентства – 19 % (за Gallup Poll).

Отримав визнання за: реформу освіти та охорони здоров'я США, розширення зони вільної торгівлі США, активну боротьбу з міжнародним екстремізмом.

Був критикований за: суворий консерватизм у питаннях релігії та ставленні до одностатевих шлюбів. Незважаючи на передвиборчі обіцянки поліпшити екологічні показники держави, перебуваючи на посаді президента, знівелював скороченням викидів вуглецю з мотивів захисту економічних інтересів США. Найбільшої критики світовою спільнотою зазнавав через розв'язання війни в Іраку, агресивну зовнішню політику.

Оцінка світовою громадськістю. Незважаючи на успіхи внутрішньої політики, загалом президентство Буша у світі оцінюється крізь призму не досить вдалої зовнішньополітичної стратегії: затяжна кампанія в Іраку,

тиск на інші «країни-парії», який не досяг результату, засвідчили обмеження можливостей США щодо перебудови світу, внаслідок чого відбулось перенапруження ресурсів країни та різке падіння авторитету США на міжнародній арені.

Іменем Буша названі: Президентський центр (George W. Bush Presidential Center) у Південному методистському університеті Техасу (2013); вид жуків *Agathidium bushi* (2005); вулиця Дж. Буша у Тбілісі, Грузія (2005). З нагоди візиту президента до Албанії була видана серія поштових марок (2007). Буш нагороджений: Великим хрестом ордена Трьох зірок (Латвія, 2005), Орденом Перемоги імені Святого Георгія (Грузія, 2006), Орденом «Газі Аманулла-Хан» (Афганістан, 2008), Премією пророка Ісайї (Ізраїль, 2017). Буш став головним героєм фільмів «Fahrenheit 9/11» (2004), «W» (2008). Лише англійською видано понад 70 біографічних праць про Буша.

Відомі особистості про Дж. В. Буша

- Демократи нерідко дивуються, коли я зізнаюся, що особисто Дж. Буша не вважаю поганою людиною і думаю, що він зі своєю адміністрацією щиро намагається працювати на благо країни (*Б. Обама*).
- Мешканці Нью-Йорка, та й всі ми, оцінюємо дії президента Буша після 11 вересня [...], після цього жахливого терористичного акту. Президент Буш об'єднав нас, вже на наступний день він зібрав нас в Білому домі, розповідав, як ми можемо працювати разом (*Ч. Шумер*).
- Буш схожий на свого батька, який був президентом з 1986-го по 1992 рік. Однак він більше схильний до сентиментальних промов, і тому за ним закріпилася репутація людини з добрим серцем (*У. Філдс*).
- Більшість українців хоче бачити Америку як стратегічного партнера, і я радий, що президент США (Дж. В. Буш – *авт.*) поділяє це сприйняття (*В. Ющенко*).

Кар'єра, громадське життя після закінчення президентства. Після інавгурації Б. Обама Буш та його сім'я повернулися на власне ранчо у м. Кроуфорд, штат Техас, а згодом – придбали будинок у передмісті Далласа (Престон Холлоу). Він постійно бере участь у громадських і спортивних заходах міста (наприклад, відкриття бейсбольних сезонів). Після завершення кар'єри президента Буш почав займатися живописом – пише портрети людей (наприклад, Т. Блера та В. Путіна), натюрморти тощо.

У 2009 р. Буш виступив із першою постпрезидентською промовою у м. Калгарі, Канада, у якій розкрив деякі особливості свого президентства.

У 2010 р. Буш і Б. Клінтон заснували організацію «Clinton Bush Haiti Fund» для допомоги у відновленні Гаїті після землетрусу.

У 2011 р. Буш і Б. Обама зі своїми родинами в Нью-Йорку відзначили десятую річницю терористичних атак 11 вересня 2001 р., зустрівшись із сім'ями загиблих, рятувальниками і владою міста.

На саміті лідерів США та Африки (м. Вашингтон, 2014 р.) Буш був одним з організаторів форуму з питань освіти та охорони здоров'я. Зокрема, він закликав африканських лідерів уникати прийняття дискримінаційних актів, які ускладнюють лікування ВІЛ/СНІДу в їхніх країнах. Також він висловився за посилення глобальної участі жінок у політиці та суспільних справах. У цьому ж році Буш виступив із промовою на зібранні бізнесменів і громадських лідерів у Президентській бібліотеці та музеї Дж. В. Буша (які є частиною Президентського центру Дж. В. Буша) задля підвищення рівня обізнаності про відкриття Музею Біблії у Вашингтоні (2017).

У 2016 р. Буш виступив на передвиборчій президентській кампанії з підтримкою свого брата – Джеба Буша.

У 2017 р. Буш співпрацював з колишніми президентами США (Дж. Картером, Дж. Г. Бушем, Б. Клінтоном) і Б. Обамою, створивши організацію «One America Appeal» для допомоги жертвам ураганів «Харві» та «Ірма».

Найвідоміші промови: перша інавгураційна промова (20.01.2001 р.); звернення до нації «9/11» (11.09.2001 р.); низка звернень до Конгресу (20.09.2001 р.; 29.01.2002 р.; 28.01.2003 р.); друга інавгураційна промова (20.01.2005 р.).

Друкований доробок: «Тягар, який завжди з тобою» (1999), «Ми переможемо: президент Дж. В. Буш про війну, тероризм та свободу» (2003), «Дж. В. Буш про Бога та країну: розмови президента про віру, принципи та патріотизм» (2004), «Ключові моменти» (2010), «4 % рішень: виявлення потреб економічного зростання Америки», передмова (2012), «41: портрет мого батька» (2014); «Портрети сміливості» (2017).

Приватне життя. У 1977 р. Буш одружився з Л. Велч, яка була шкільною вчителькою та бібліотекарем. У 1981 р. у них народились доньки-близнята Барбара та Дженна. До одруження Буш був вірянином Єпископальної церкви, а опісля приєднався до Об'єднаної методистської церкви, яку відвідувала його дружина. Одним із хобі Буша є література, зокрема він віддає перевагу біографіям, історичним книгам. Також активно займається живописом і спортом (зокрема гольфом).

Із відомих висловлювань Дж. В. Буша

- Свобода є найглибшою потребою кожної людської душі.
- Політичні вітри дмуть звідусіль. Рейтинги зростають і падають. Прихильники приходять і йдуть. Однак, у підсумку лідерів оцінюють за їхніми переконаннями.

- Ми піднялися на могутню гору. Я бачу нижче долину, і це – долина миру.

- Терористичні напади можуть похитнути фундаменти наших найбільших будівель, але вони не можуть торкнутися фундаменту Америки. Ці дії руйнують сталь, але вони не можуть зруйнувати сталь американської рішучості.

- Америка – нація з місією, і ця місія виходить з наших найважливіших поглядів. У нас немає бажання домінувати, немає амбіцій імперії. Нашою метою є демократичний мир – мир, заснований на гідності та правах кожного чоловіка та жінки.

- Уряд не створює добробут. Головним його завданням є створення середовища, що сприяє громадянам підвищувати рівень зайнятості в США.

- У мене відмінне бачення лідерства. Лідерство – це те, що об'єднує людей.

- Віра перетинає всі кордони і торкається кожного серця кожної нації.

- Вільні народи – це мирні народи. Вільні народи не атакують один одного. Вільні народи не розробляють зброю масового знищення.

- Це молоде століття буде вільним століттям.

Л-ра: Грищенко, Т. (2011). Буш Джордж Вокер. In Ю. Левенець (Ed). *Політична енциклопедія* (pp. 78-79). Київ: Парламентське видавництво; Печатнов, В. О., Манькин, А. С. (2012). *История внешней политики США*. Москва: Международные отношения; Barnes, F. (2006). *Rebel in Chief: How George W. Bush Is Redefining the Conservative Movement and Transforming America*. New York: Three Rivers Press; Bush, G. W. (2010). *Decision Points*. New York: Crown Publishers; Cheney, D. (2011). *In My Time: A Personal and Political Memoir*. New York: Simon & Schuster; Draper, R. (2007). *Dead Certain: The Presidency of George W. Bush*. New York: Simon & Schuster; Duignan, B. George W. Bush. President of United States. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/George-W-Bush>; Lakishyk, D. (2016). Evolution of US Foreign Policy: from George Bush to Barack Obama. *Американська історія та політика*, 2, 14-22; Obama, B. (2008). *Change We Can Believe In: Barack Obama's Plan to Renew America's Promise*. New York: Broadway Books; Rice, C. (2011). *No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington*. New York: Broadway Books.

Д. Лакішук

ОБАМА, Барак Хусейн (англ. *Barack Hussein Obama*) – 44-й президент США (2009–2017), перший темношкірий глава держави за всю історію країни. Діяч Демократичної партії США.

Барак Хусейн Обама
(1961 р. н.)

Біографічні дані. Народився 4 серпня 1961 р. у м. Гонолулу (Гавайські острови, США) у родині студентів: кенійця Б. Обама-старшого й американки С. Е. Данхем. Батьки розлучилися (1964), матір вдруге одружилася з індонезійцем Л. Суторо, і сім'я переїхала до Джакарти (Індонезія, 1967). Навчався там у місцевій загальноосвітній школі. Згодом – у престижній приватній школі «Панехоу» на Гавайських островах під опікою бабусі по материнській лінії (1979). Продовжив навчання в Західному коледжі (Лос-Анджелес), звідти невдовзі перевівся на факультет міжнародних відносин Колумбійського

університету (Нью-Йорк, 1983), вивчав політологію і міжнародні відносини. Паралельно працював у Нью-Йоркському науково-дослідницькому центрі. Після отримання диплома бакалавра в сфері міжнародних відносин (1983) Обама зацікавився юриспруденцією, вступив у юридичну школу при Гарвардському університеті (1988). У 1990 р. став першим за 104-річну історію афроамериканським президентом Гарвардського юридичного клубу. Також він є першим афроамериканцем, хто обійняв посаду редактора університетської газети «Harvard Law Review».

Отримавши диплом доктора права з відзнакою (1991), Обама успішно практикував як адвокат захищаючи жертв дискримінацій. У 1993 р. обійняв посаду молодшого партнера, а через три роки (1996) – посаду адвоката у юридичній фірмі «Davis, Miner, Barnhill & Galland». В основному займався справами про захист громадянських прав. Окрім цього набув педагогічного досвіду, викладаючи конституційне право в Чиказькому університеті (1993–2004).

У 1996 р. Обаму вперше обирають сенатором від штату Іллінойс і робитимуть це ще тричі (1997–2004), що знаменує початок його активної політичної кар'єри. Ключовими темами політичної діяльності Обама визначив підтримку малозабезпечених сімей, боротьбу з расовою дискримінацією, розвиток дошкільної освіти та загального медичного страхування, посилення контролю за слідчими органами та виведенням американських військ з Іраку. В 2000 р. Обама поступився на виборах до Палати представників Конгресу США.

Політик різко критикував адміністрацію Дж. Буша-мол. У жовтні 2002 р., коли президент Буш та Конгрес ухвалили спільну резолюцію щодо вторгнення в Ірак, Обама виступив на першому великому мітингу в Чика-

го та висловився проти війни. В березні 2003 р. на антивоєнних мітингах він закликав зупинити війну, поки «не пізно». Виступ Обама на Демократичному національному з'їзді США в березні 2004 р. побачили 9,1 млн глядачів. Промова була схвально прийнята, підвищила його статус в Демократичній партії та стала стартом президентської кампанії. У 2004 р. Обама взяв участь у виборах до Сенату Конгресу США: переміг шістьох опонентів, включно з Дж. Райаном, який відкликав свою кандидатуру в зв'язку зі скандальними звинуваченнями та був замінений на А. Кейса. Вибори до Сенату США стали першими, де обидва головні партійні кандидати були афроамериканцями. За результатами загальних виборів у листопаді 2004 р. за Обаму віддали 3,5 млн голосів виборців (70 %), за Кейса – 1,3 млн голосів (27 %). Выборча кампанія Обама була настільки успішною, що позитивно вплинула на результати Демократичної партії в інших штатах. У 2005 р. Обама стає членом Сенату США – п'ятим темношкірим сенатором за історію США, а також єдиним на той час афроамериканцем у Сенаті. Працював там у кількох комітетах, пов'язаних із громадськими роботами, справами ветеранів, проблемами довкілля та міжнародними відносинами. У 2007 р. Обама офіційно оголосив намір участі в президентських виборах.

Прихід на посаду глави держави. За офіційними даними президентські вибори 2008 р. стали найдорожчими на той час в історії США – 5,3 млрд дол. Уперше такими великими були зібрані кандидатом пожертви: на підтримку фонду Обама надійшло 639 млн дол., третину з яких пожертвували пересічні громадяни, що також не мало прецеденту в історії США. Під час кампанії було витрачено 573 млн дол. Перебуваючи у великій політиці лише три роки, Обама відмовився від федеральних коштів. У США законодавчо гарантовано кандидатам у президенти право на державне фінансування (з 2004 р. – 50 млн дол.), щоб обмежити вплив лобістів. У разі їх отримання, кандидат мав погодитися з певними умовами: обмежити розмір витрат, встановлених для кожного штату (залежить від кількості населення); заборона збирати приватні пожертви (крім етапу «праймеріз» і деяких виключень під час загальної кампанії); не більше 50 тис. дол. власних коштів на кампанію. Зокрема, кандидат Дж. Маккейн отримав державні кошти, мав низку обмежень і значно менший виборчий фонд (180 млн дол.). Суттєва різниця в обсягах виборчих фондів пояснювалася суто законами конкуренції та хибною стратегією штабу Маккейна.

Масову підтримку Обамі забезпечив електорат до 30 років (залучено 13 млн волонтерів виборчого штабу), що також було нетипово для виборів у США. Таку масову активність досі відзначали тільки в ході виборчих кампаній Дж. Ф. Кеннеді та Б. Клінтона. Вперше в історії країни кандидат у президенти користувався найширшою підтримкою іспаномовного та афроамериканського населення, а також жіночого електорату. Особливістю

кампанії стало активне залучення громадських організацій на підтримку ініційованих штабом демократів соціальних проектів (протиція насиллю в сім'ї, антитютюнові кампанії), особливо у штатах, що «коливаються».¹ Уперше вагомий вплив на електорат набули технічні засоби передачі інформації, зокрема – інтернет та мобільна телефонія. Для Apple Iphone був розроблений мобільний додаток, який дозволяв підтримувати зв'язок із кандидатом, дивитися промови, дебати, всі актуальні новини та долучатися до анонсованих заходів. Виборчий штаб Обама підготував, розмістив на YouTube понад 2 тисячі відеороликів про важливі аспекти програми кандидата. Фактично було обрано нішеву та індивідуальну комунікацію з виборцем. Масоване застосування інновацій дозволяло підтримувати активний зв'язок із виборцями, а інтернет-фандрайзинг суттєво доповнив фінансування штабу Обама. Його виборча кампанія вирізнялася ефективним залученням відомих «лідерів думок», акторів, письменників, кінорежисерів, які частіше дискутували в медіа щодо перспектив свого кандидата, аніж представники конкурентних партій.

У передвиборчій програмі Обама наголошувалося передусім на політичних та економічних проблемах країни з поглядом у майбутнє: пропонував відкласти передавання банкам майна, що перебувало у заставі за неповернені позики; збільшити на 5 % оподаткування платників із щорічним прибутком більшим за 250 тис. дол. і зменшити податки для тих, хто заробляє менше; надати нелегальним іммігрантам можливість залишитися в США після сплати штрафу та опанування англійської мови; пропонувалося інвестувати упродовж 10 років 150 млрд дол. у розвиток альтернативних джерел енергії та створити 5 млн нових «зелених» робочих місць. Особливу увагу кандидат від демократів приділив підтримці малозабезпечених прошарків населення. Основним гаслом його кампанії стали слова «*Yes We Can*» – «нам потрібні зміни», «ми віримо у зміни», «я перегорну рабовласницьку сторінку історії США», «більше ніхто не зможе сказати, що в США існує расизм», «Обама – це реалізація американської мрії». Ключова ідея – оновлення країни, якісні зміни, що об'єднують країну перед внутрішніми та зовнішніми викликами на тлі загальної світової кризи.

В протиставу демократам, республіканці зосередились на захисті демократичних цінностей, без пропонування образу майбутнього – хіба споглядаючи «славне минуле». Такими промахами користувався штаб Обама, що, за свідченнями експертів, працював як «добре налагоджений механізм». Так, виборча кампанія Маккейна акцентувала увагу на своєму дос-

¹ «Штати, що коливаються», «штати-гойдалки», «плаваючі штати», «фіолетові штати», «*Swing state*» – штати, де історично немає переваг у жодній з двох найбільших партій США, не має підтримки стійкої більшості виборців, і за їхні голоси ведеться інтенсивна боротьба, оскільки вони є вирішальними. У більшості ж штатів переможець прогнозований, наприклад, Каліфорнія голосує за демократів, Техас – за республіканців. На виборах у 2000 р. «штатів-гойдалок» було 12. У виборах 2016 р. – 7 штатів: Невада, Пенсильванія, Флорида, Колорадо, Вірджинія, Огайо, Айова.

віді – «я маю досвід і знаю, що робити», однак дії цього кандидата не були чітко прописані, темп кампанії був сповільнений порівняно з опонентами, реагування на випадки були, як правило, запізненими. Все це створювало враження нестійкості, хоч Маккейн і мав репутацію народного героя. Специфічною особливістю цих виборів була конкуренція «пар» чоловік – жінка: Обама – Клінтон проти Маккейна – Пейлін. Зі штабу демократів формували в медіа думку про те, що це не просто вибір між Обамою та Маккейном, майбутнім і минулим, а вибір між досвідченою Гіллари та «нерозумною» Сарою. Видання «The New Yorker» «підіграло» демократам у цій кампанії, опублікувавши серію коміксів про С. Пейлін. Масоване застосування обома кандидатами негативної інформації (як альтернативи чорному піару) зіграло суттєву роль у виборчій стратегії (57 % виборців визнали, що вірили цій інформації, вона вплинула на їх вибір). Маккейн твердив, що Обама не є справжнім американцем (обговорювалася тема його фальшивого громадянства), не набув політичного досвіду, має надто широкі ліберальні погляди і криза при ньому тільки поглибиться. Обама нападав на Маккейна за його поважний вік (фізичну нездатність переносити великі навантаження), підтримку війни в Іраку, легковажні судження щодо економічних питань. У результаті Обама переміг на виборах-2008, отримавши 51 % голосів виборців та понад 300 представників Колегії виборників.

Перша президентська каденція Обами розпочиналася під гаслом «Президент надії»: рівень довіри до нього сягав 78 %. Обама показав себе ефективним публічним політиком, оратором: «найкращим політичним комунікатором сучасності», який використовує «кафедру проповідника» (the bully pulpit). Перше його звернення до нації після інавгурації було розміщене на YouTube. Постать Обами на політичній арені спричинила «неологічний вибух»: від імені політика утворилася низка похідних слів і виразів – «обамаїзмів» (Obamaisms), наприклад: Obamenthusiasts (прихильники Обами – «обаментузіасты»), Barackstar (Барак – рок-зірка), Obamascope (посилена увага до Обами з боку медіа), Obamarama (чисельні святкування інавгурації Обами), Obamanator (прізвисько за аналогією з іменем кіногероя А. Шварценеггера Terminator), Obamerica (Америка, яку очолює президент Обама) та ін.

Президентські вибори 2012 р. проходили на протиставленні республіканця М. Ромні, який провадив виборчу кампанію в класичному форматі, та Обами, який знову використав усі можливі інновації. Напередодні виборів рейтинг довіри до Обами опустився до 49 %. Гаслом виборчої кампанії-2012 було «Вперед!». Другу перемогу Обами експерти пояснили активністю іспаномовних виборців, кількість яких значно зросла. Переможця стали називати політиком нашого часу, котрий «найбільш підключений до Глобальної мережі». У виборчій кампанії команда Обами змогла дуже

ефективно використовувати стратегії email-маркетингу. Велику популярність мала акція «Запитай мене про що завгодно» (Ask Me Anything); для неї було створено спеціалізовану цільову сторінку, де Обама відповідав на запитання користувачів сервісу Reddit. Вдало була застосована техніка Follow Up-розсилки – відправлення почергової серії листів для «підігріву» бази підписників і підготовки її до конверсії. Як тільки користувачі сервіса відзначали свою прихильність і підписувалися на електронну розсилку від Обами, команда кандидата зверталася з проханням зробити невелику пожертву йому на кампанію (електоральний краудфандинг). Так йому вдалося зібрати рекордну суму для виборчої кампанії – 934 млн дол. Обама вдруге переміг, отримавши голоси 332 голоси Колегії виборників, однак втратив підтримку незалежних виборців.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Обама за час першої каденції здійснив низку політичних та економічних реформ. Позитивні наслідки для США мало: підписання указу про заборону ЦРУ вдаватися до радикальних методів допиту (2008); рішення про завершення військової місії та виведення (2011) американського контингенту з території Іраку (перебував там із 2003 р.). Хоча рішення і було популярним, однак зумовило виникнення державного вакууму в Іраку, чим скористалася ІДІЛ. Обрана Обамою зовнішньополітична стратегія США містила низку «перезавантажень»: встановлення особливих відносин із КНР і Росією, відмова від участі в довготривалих масштабних військових операціях в будь-якому визначеному окремому регіоні (через невдалий досвід воєн в Іраку та Афганістані).

Обама ініціював відновлення дипломатичних відносин із Кубою й авіаційного сполучення між країнами. На противагу попередній адміністрації Буша, яка використовувала протиріччя між членами ЄС задля посилення американського впливу на європейському континенті, Обама діяв на об'єднання Європи, бо вважав, що так отримає більшу підтримку в пріоритетних для США питаннях. Акцентував увагу на тактиці «відкритої для рукоятисання руки, а не кулака». За участі Обами на Всесвітній конференції ООН із питань клімату в Парижі була схвалена «Глобальна кліматична угода» (2015), яку підтримали 195 країн світу. Він частково відновив дещо втрачену довіру до США та поліпшив репутацію країни в світі, що була зіпсована низкою міжнародних скандалів. За час президентства Обами США відмовились від участі в довготривалих масштабних військових операціях загалом.

Президенту Обамі вдалося запобігти другій «Великій депресії», відновити економічне зростання після кризи, знизити рівень безробіття: створити близько 8 млн нових робочих місць. Було виділено 787 млрд дол. для пом'якшення наслідків рецесії, зумовленої іпотечною кризою; ухвалено

«Акт Додда – Франка» (2010), що запроваджував жорсткіше регулювання діяльності великих банків.

Адміністрацією Обами створено національну систему медичного страхування, але її оцінка однозначно не є. У 2009 р. підписано акт про реформування системи охорони здоров'я та медичного страхування (The Patient Protection and Affordable Care Act), який надалі називали Obamacare. Цей акт повинен був розширити доступ американців до недорогого та якісного медичного страхування, скоротити кількість людей, які не мають можливості придбати медичне страхування та зробити систему охорони здоров'я більш ефективною.

Опитування Інституту Геллапа показали, що за президентства Обами американці відчували поліпшення якості життя: кількість тих, хто назвав своє життя «процвітаючим», зросла з 51,6 % (2008) до 55,4 % (2016). Реалізовувалася стратегія «повернення» американських корпорацій до США; досягнуто успіхів у сланцевій енергетиці, що прискорило перехід до т. зв. нового, шостого, технологічного укладу та нової «зеленої» енергетики.

Основні невдачі періоду президентства. Головною своєю помилкою Обама назвав відсутність плану дій після повалення режиму М. Каддафі та неспроможність передбачити наслідки усунення лівійського диктатора. Через кілька місяців після агресії Росії проти Грузії (2008) відбулося перезавантаження стосунків між США і Росією, що дало підстави останній зробити висновок про слабкість США і Заходу та розпочати війсьну кампанію проти України. Суттєвою помилкою стала пасивна позиція Обами щодо конфлікту України та Росії.

Великою проблемою при Обамі залишався дефіцит бюджету. США продовжували щорічно втрачати по півмільйона робочих місць через перенесення промислових підприємств у Китай та інші країни Азії.

Другий президентський термін Обами супроводжувався низкою скандалів. Він зіткнувся зі складнощами запуску реформи охорони здоров'я, вирішував питання, що були пов'язані з рухом проти соціальної нерівності «Захопи Волл стріт» (Occupy Wall Street) і потрапив у фокус журналістських розслідувань щодо діяльності уряду.

За результатами опитувань, проведених наприкінці 2016 р. дослідницьким центром NORC спільно з агентством Associated Press, лише 32 % населення вважали, що Обама виконав свої передвиборчі обіцянки, 44 % опитаних вважали, що він намагався виконати свої обіцянки, але безуспішно, а 22 % американців (та 49 % республіканців) сказали, що він не дотримав їх. Однак у більшості (57 %) залишилося хороше враження про президентство Обами.

Отримав визнання за: запобігання краху фінансового сектора в США; реалізацію ядерної угоди з Іраном; Паризьку угоду щодо Конвенції ООН зі зміни клімату.

Був критикований за: слабку зовнішню політику, близьку до ізоляціонізму; значне зменшення ролі США як провідної сили на міжнародній арені; суперечливу зовнішньополітичну доктрину; нерішучу політику щодо Сирії; «перезавантаження» у стосунках із Росією та недооцінку її агресивних дій, відмову надати оборонне озброєння Україні для відсічі російській агресії. Вдвічі зріс зовнішній борг США. Обама не зумів стати президентом-об'єднувачем країни. Обамасаре створила проблему, що поляризувала американське суспільство та політичну систему США. За час його президентства поглибився внутрішній розкол суспільства.

Оцінка світовою громадськістю. Музична нагорода «Grammy» в номінації «Кращий альбом розмовного жанру» (аудіоверсія книги 2006 р.). Нобелівська премія миру «За величезні зусилля зі зміцнення міжнародної дипломатії і співпраці між народами» (2009). Компанія Granada Cigars (Нікарагуа) назвала іменем президента марку сигар: Obama 44. Обама став головним героєм кількох мюзиклів про президентську кампанію: «Obama on My Mind» (Велика Британія), «Obama: The Musical» (Кенія), «Hope – the Obama Musical Story» (Німеччина).

Відомі особистості про Б. Обаму

- Я одружена з «Рішенням всіх питань» (*М. Обама*).
- Обама здається хорошою людиною, і в цьому полягає проблема. Вівця в шкурі вовка краще, ніж вовк в овечій шкурі (*Дж. Ассанж*).
- Обама заклав основи більш сучасної, краще збалансованої економіки (*42-й президент США Б. Клінтон*).
- Упродовж восьми років Росія «переїхала» президента Обаму, ставала все сильнішою і сильнішою, захопила Крим і розмістила ракети. Слабак! (*45-й президент США Д. Трамп*).

Кар'єра, громадське життя після президентства. Після завершення президентської каденції Обама не повернувся в Чикаго, а залишився проживати у Вашингтоні, оскільки донька Саша ще не закінчила навчання у школі. Він орендує будинок в місцевості, де оселилися п'ять колишніх президентів США. Розмістив на YouTube жартівливий ролик «Диванний головнокомандувач», де показав, що розмірковує над тим, чим зайнятися після завершення президентської каденції і чи не піти працювати водієм у компанію Uber. За американським законодавством, отримує пожиттєву пенсію в розмірі 200 тис. дол. Заявив про створення доброчинного фонду з центральним офісом в Чикаго. Обама отримав пропозицію від кількох телеканалів вести власне телешоу. Газета «The New York Times» повідомила, що Обама запустить власне телешоу на каналі «Netflix» як майданчик для дискусій на теми охорони здоров'я, виборчого права, міграції, зов-

нішньої політики та зміни клімату. Після тримісячної відпустки Обама почав писати мемуари, але мало виступав на публіці та майже не давав інтерв'ю. Низка видань написала, що Обама планує повернутися у політику.

Найвідоміші промови президента: промова на з'їзді Демократичної партії (27.07.2004 р.); промова у Нью-Гемпширі (08.01.2008 р.) під час президентської кампанії; де вперше пролунала фраза «Yes We Can»; пізніше на основі цієї промови було написано пісню; промова в Грант-парк (Чикаго) після оголошення результатів голосування (04.11.2008 р.); перша інавгураційна промова (20.01.2009 р.); друга інавгураційна промова (20.01.2012 р.); звернення до мешканців Куби після відновлення дипломатичних відносин (21.03.2016 р.).

Друкований доробок: «Мрії мого батька: історія раси та спадщини» (1995), «Зухвалість надії: думки про відновлення американської мрії» (2006), «Тебе я оспівую: лист до моїх доньок» (2010) та ін.

Приватне життя. В 1992 р. у віці 31 року одружився з Мішель Робінсон, практикуючим юристом, із якою має двох доньок – Малію Енн і Сашу. Особисте життя президента було та залишається взірцевим. Пара часто публічно демонструвала турботу один до одного, зазначаючи про досвід сімейних криз. У США та поза їх межами президентську сім'ю уважають ідеальною парою політичного істеблішменту. М. Обама активно підтримувала чоловіка, що дозволяло опонентам критикувати її за втручання в державне управління. Обама підтримував започатковану дружиною загальнодержавну кампанію боротьби з надлишковою вагою в дітей і пропагування здорового способу життя. Ще під час виборчої кампанії Обамою був сформований образ політика як «свого хлопця» – звичайного американця, який любить грати в настільну гру «Scrabble» і покер, читати книги про Гаррі Поттера, колекціонувати комікси про Людину-павука та Конана-варвара, переглядати сезони «Гри престолів».

В грудні 2015 р. Обама взяв участь у сьомому епізоді комедійної онлайн-передачі Дж. Сайнфелда «Comedians in Cars Getting Coffee». Обама не залишився поза увагою модних дизайнерів, які назвали вплив політика на світ моди «ефектом Обама», визнавши його найбільш стильним чоловіком світу, втіленням вишуканого смаку. Обама веде здоровий спосіб життя. Він – активний учасник 16-ти інтернет-сервісів, один із найпопулярніших блогерів у світі. Прощальний пост (2016) на посаді президента: «Дякую за все. Моє останнє прохання буде таким ж, як і перше. Я прошу вас повірити не в мою здатність створювати зміни, а в вашу» сподобався 1,5 млн користувачів, отримав 0,5 млн перепостів. Пост Обама (2017), де він опублікувала фото та процитував Н. Манделу щодо трагедії в Шарлотсвіллі, отримав рекордну кількість реакцій в історії Twitter – 2,8 млн «лайків»: «Ніхто не народжується, ненавидячи іншу людини за колір шкіри, її соціальне становище або релігію [...]. Люди навчаються ненавидіти, і якщо

~~~~~1 вони можуть навчитися ненавидіти, їх можна навчити любити [...]. Любов є більш природною для людського серця, ніж її проналежність». На праці столі Обама стоїть кенійський символ недовговічності всього сущого – вирізана з дерева рука, яка тримає яйце. Обама – частий учасник різних телешоу, вечірніх передач. Компанія «Netflix» зняла біографічний фільм про його життя – «Southside with You» (2016), який розповідає про історію любові Обама та його дружини Мішель.

Із відомих висловлювань Б. Обама

- Справжня могутність означає, що ти можеш отримати бажане, не застосовуючи насилля.
- Зміни не настануть, якщо ми будемо чекати допомоги від когось або ж очікувати потрібного моменту. Чекати потрібно тільки самих себе. Ми самі й є тими змінами, які нам потрібні.
- Якщо Ви йдете вірним шляхом і будете продовжувати по ньому йти, то в підсумку досягнете успіху.
- Поки кожна людина має свободу переслідувати власні інтереси, суспільство в цілому буде процвітати.
- Мене найбільше непокоїть не грандіозність наших проблем, а дріб'язковість нашої політики.
- Щоб подолати расову нерівність, самих лише законів недостатньо. Потрібно змінити наші серця.
- Політика стала такою запеклою й упередженою, настільки просоченою грішми та впливом, що ми не можемо зайнятися серйозними проблемами, які вимагають рішення. І це перше, що потрібно змінити.
- Попри потужності наших збройних сил і економіки, США не можуть вирішувати проблеми всього світу.
- У політиці може бути другий акт, але не може бути другого місця.
- Найголовніше в політиці – не стати циніком.
- Як на мій досвід, еволюція більш обґрунтована, аніж ангели.

Л-ра: Гончар, Б. (2009). Барак Обама і зовнішньополітична спадщина Джорджа Буша-молодшого (кризові аспекти). *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*, 96, 4-6; *Інавгураційні промови Президентів США* (2009). (В. Горбатько, Trans.). Харків: Фоліо; Нир, Б. (2009). *Барак Обама для починаючих. Все о новом президенте США*. Москва.: Европа; Мендел, Д. (2008). *Барак Обама: От обещаний к власти*. СПб.: Амфора; Обама, Б. (2008). *Держать надежды. Мысли о возрождении американской мечты*. СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика»; Слободян, Н. (2014). Зовнішня політика «змін» Барака Обама. *Вісник Київсь-*

кого національного університету ім. Т. Шевченка, 1 (119), 60-63; Уинтер, Д. (2011). Король-философ или противоречивый политик? Личностный профиль Барака Обамы. *Полис*, 2, 36-46; Фоменко, О. (2010). Лінгвістичний вимір «бренду Барак Обама». *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 91, 60-67; *Choosing the President 2008. A Citizen's Guide to the Electoral Process* (2008). The Lyons Press, Guilford; *Dreams from My Father: A Story of Race and Inheritance*. Text Publishing Group Inc., New York. Obama, B. (08 Oct. 2016). The way ahead. *The Economist*; Моторнюк, Т. (2010). Виборча кампанія Барака Обами-08: тріумф технологій «нового покоління». *Вісник Національної юридичної академії України імені Яро-слава Мудрого*, 6, 182-189; Friedman, G. (2017). *Obama's Foreign Policy: The End of the Beginning*. Retrieved from <https://worldview.stratfor.com/article/obamas-foreign-policy-end-beginning>

Л. Смола

ТРАМП, Дональд Джон (англ. *Donald John Trump*) – 45-й (чинний) американський президент з 2016 р. Діяч Республіканської партії США. У минулому – бізнесмен, телеведучий.

**Дональд Джон
Трамп**
(1949 р. н.)

Біографічні дані. Народився 14 червня 1946 р. у м. Квінз, штат Нью-Йорк, у заможній сім'ї Ф. Кріста і М. Енн Трампів. Батько майбутнього президента, що представляв третє покоління іммігрантів з Німеччини, розвивав власний будівельний бізнес, мати – шотландка за походженням, присвятила себе вихованню дітей. Дональд – четверта дитина з п'яти нащадків Трампів.

Початкову освіту Трамп здобував у школі К'ю-Форест у Форест-Гіллз, округ Квінс штату Нью-Йорк. Однак із тринадцяти років через проблеми з поведінкою його відправили в спеціалізовану приватну школу-інтернат «Нью-Йоркська військова академія», яку він успішно закінчив 1964 р. у званні курсантного капітана S4 (курсантний батальйонний старшина). Під час навчання отримував нагороди академії, грав у футбольній і баскетбольній командах.

Як згадує сам Трамп, його ніколи не покидали думки про артистичну кар'єру та вступ до кіношколи, але опісля військової академії, вважаючи бізнес прибутковішою сферою, він вступив до Фордемського університету, а далі – до Вортонської школи бізнесу Пенсильванського університету, яку закінчив 1968 р. зі ступенем бакалавра економіки.

Кар'єру бізнесмена Трамп розпочав у компанії свого батька, що посідала на той час провідні позиції на ринку нерухомості. Серед сфер діяльності Трампа – оренда помешкань для представників середнього класу в Брукліні, Квінсі, Стейтен-Айленді. З 1971 р. Трамп самостійно працює в Мангеттені, де відкриває для себе значні перспективи забудов й отримання надприбутків завдяки архітектурному проектуванню. Поступово майбутній президент ставав помітною бізнес-фігурою у царині будівництва та продажу нерухомості.

У 1989 р. на етапі будівництва свого третього готельно-розважального комплексу «Trump Taj Mahal Casino Resort» Трамп зазнав фінансової кризи, внаслідок якої втратив 50 % акцій у сфері бізнесу й контролю на всіх будівельних майданчиках. Однак йому вдалося зберегти власну імперію нерухомості, що складається з численних хмаросягів, міжнародних готелів, казино, майданчиків для гольфу, інших об'єктів. У 2016 р. журнал «Forbs» оцінив статки Трампа в 3,7 млрд дол. (журнал «Fortune» – у 3,9 млрд дол., Bloomberg – 3 млрд дол.).

Складовою прибутків Трампа ставали також надходження від медійного бізнесу (йому належали компанія «Miss Universe Organization», яка спільно з NBC проводила низку конкурсів краси) та продюсерської діяльності, видання власних книг.

Прихід на посаду глави держави. Початок політичної діяльності Трампа пов'язують з президентськими виборами 2000 р., у яких він брав участь на етапі праймеріз від Партії реформ США¹. Здобув перемогу на первинних виборах від штатів Мічиган і Каліфорнія. На посаду віцепрезидента пропонував відомому телеведучу О. Вінфрі. Але невдовзі зійшов із передвиборчих перегонів через внутрішні чвари у партії, які сам назвав «суцільним безладом».

У травні 2015 р. на зборах членів Республіканської партії Трамп заявив, що обдумує можливість висунення своєї кандидатури на чергових виборах президента США. У травні 2016 р. стало відомо, що Трамп набрав 1238 голосів делегатів при 1237 необхідних (голосів) для автоматичного висунення кандидата на пост президента країни. Так Трамп переміг у праймеріз Республіканської партії й автоматично став кандидатом у президенти від цієї партії.

Суперечливість фігури Трампа відповідно до характеру його бізнес-діяльності та моральних якостей спричинила розкол у Республіканській партії, змусивши частину його однопартійців відмежуватись від нього. Та попри це Національний конвент республіканців у Клівленді (21.07.2016) затвердив Трампа офіційним кандидатом у президенти США від Республіканської партії.

Суперницею Трампа на президентських виборах була кандидатка-демократ Г. Клінтон, яка, за прогнозами медіа та соціологічними опитуваннями, мала значно більше шансів бути обраною на посаду глави американської держави. Серед переваг Клінтон називали не тільки значний досвід політичної діяльності, найперше у сфері зовнішньої політики, а й контроверсійність особи Трампа, що не мав відповідного державно-політичного досвіду і до того ж неодноразово упродовж виборчої кампанії опинявся в епіцентрі скандалів через сумнівні висловлювання щодо жінок, мусульман, мігрантів. Кілька жінок звинуватили його в сексуальних домаганнях. Утім Трампа як неординарну особистість, що декларував зміни, підтримувала значна частина американців, і саме це, а також новітні політтехнології, які активно використовувала команда Трампа, визначили результат виборів, які відбулись у США 08.11.2016 р.

---

¹ *Партія реформ* (англ. Reform Party of the United States of America) – одна з партій другого ешелону США (т. зв. «третіх партій»), окрім Демократичної і Республіканської партій, що реально формують двопартійну політичну систему країни. Заснована 1995 р. кандидатом на пост президента Р. Перо як альтернатива Республіканській та Демократичній партіям.

Хоча за Клінтон проголосували 64,2 млн виборців, тоді як за Трампа 62,2 млн, саме останній здобув перемогу завдяки істотній перевазі голосів виборників: 306 за Трампа після підрахунку голосів в усіх штатах проти 232 голосів за Клінтон. Для перемоги необхідна підтримка щонайменше 270 виборників. Це п'ятий в історії США випадок, коли переможець набрав менше голосів виборців, ніж переможений. Останній раз схожа ситуація була 2000 р., коли президентом було обрано республіканця Дж. Буша-молодшого, що відстав від суперника А. Гора на піввідсотка.

Кампанія-2016 зафіксувала найбільший розрив між голосами громадян, що голосували за свого кандидата, і голосами виборників, що затвердили особу президента. Команді Трампа вдалося схилити до себе хиткі штати – Флориду, Пенсильванію, Вісконсин, Мічиган, що не виражають чітких традиційних преференцій до республіканців або демократів. Перемога Трампа у трьох штатах (Мічиган, Вісконсин і Пенсильванія) зі сукупним розривом у 103 тис. голосів зумовила підрахунок голосів усіх 46 виборників, визначених для цих штатів, на його користь. Отже, доля президентських виборів 2016 р. вирішилася у трьох штатах голосами 0,09 % виборців.

Основні досягнення для країни періоду президентства. Найуспішнішим для США, на думку експертів, став внутрішньоекономічний курс Трампа. Протягом першого року президентства Трампу вдалося забезпечити економічне зростання країни, зменшити безробіття, повернути до США виробництво низки провідних американських компаній. За показниками тільки першого півріччя 2017 р. економіка США зросла в середньому на 1,9 %. Прискоренню збільшення ВВП сприяли протекціоністська політика щодо внутрішньої торгівлі, вищі споживчі витрати, заохочення інвестицій у підприємництво, обіцяна податкова реформа (реалізована у грудні 2017 р.), пов'язана зі суттєвим зниженням податкового тиску на великий і малий бізнес.

Трампу як главі республіканської адміністрації вдалося наприкінці першого року президентства досягти помітної визначеності щодо зовнішньої політики США, що, попри неоднозначність оцінок зовнішньополітичних орієнтирів країни, додало до індексу стабільності в діяльності уряду на противагу непрогнозованості рішень у сфері зовнішньої політики впродовж початкового періоду перебування Трампа при владі. Відповідно до документів стратегічного рівня США – «Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки» (National Security Strategy of the United States of America), а також ядерної стратегії «Огляд ядерного стану» (Nuclear Posture Review), оприлюднених відповідно у грудні 2017 р. та лютому 2018 р., – Трамп позиціонує себе як прихильник жорсткої лінії поведінки (Real Politik), орієнтованої на відновлення (на противагу адміністрації Б. Обама) керівних позицій США у світовій політиці. Провідним постулатом Трампа визначено «демонстрацію миру через силу» у відповідь

на зростання реальних загроз національній безпеці як з боку міжнародного тероризму (ІДІЛ), так і окремих країн-супротивників США. «Ми вимагаємо екстраординарної сили, яка приведе до тривалого та екстраординарного миру», – заявляв Трамп, представляючи нову стратегію національної безпеки країни.

Серед намірів Трампа – суттєва модернізація військового арсеналу, насамперед ядерного, що знайшло послідовне обґрунтування, зокрема, в ядерній стратегії із визначенням конкретизованої стратегії щодо країн, які можуть становити загрозу для США – Північної Кореї, Росії, Ірану. Зокрема, щодо Росії в аспекті спроб ядерного шантажу останньої заявлено, що вона (Росія) зіткнеться з «неприйнятно небезпечними витратами», якщо загрожуватиме навіть обмеженою ядерною атакою в Європі.

Загалом жорстка позиція щодо Російської Федерації стала визначальним елементом зовнішньополітичного курсу Трампа-президента всупереч неоднозначним заявам щодо Росії Трампа-кандидата у президенти. Трамп не тільки продовжив, а й посилив політику санкцій США щодо Росії, ініційовану його попередником Б. Обамою у відповідь на агресію Російської Федерації проти України. Вагому роль проти Росії зіграло й порушення останньою домовленостей щодо нерозповсюдження ядерної зброї, підтримка терористичного режиму Б. Асада в Сирії, використання хімічної зброї на території інших держав (Сирія, Велика Британія).

Водночас адміністрація Трампа фактично виявилася серед найбільш проукраїнських у сучасній історії США. Трамп не тільки продовжив політику дипломатичної, військово-технічної допомоги Україні, а й підтримував рішення надання Україні оборонного озброєння, чого не зробив Б. Обама; ініціював збільшення фінансової допомоги Україні до 620 млн дол., що відображено в загальних військових витратах у бюджеті США на 2018 р.

Основні невдачі періоду президентства. Серед кроків Трампа, котрі набули переважно негативного резонансу на рівні американського політикуму та світових лідерів 2017 р.: вихід США з Паризької кліматичної угоди щодо зменшення викидів в атмосферу з обмеженням на користь великих компаній дії законодавства попереднього президента Б. Обама щодо захисту довкілля в самих США; припинення членства США в Транстихоокеанському партнерстві як прояву протекціоністської політики чинної адміністрації щодо американського виробництва; жорстка імміграційна політика з можливостями застосування силових заходів як до окремих категорій населення, представників етнічних груп, так і до сусідніх країн (плани будівництва за рахунок Мексики «імміграційної» стіни); ініціювання перегляду реформи системи охорони здоров'я, започаткованої адміністрацією Б. Обама для підтримки малозабезпечених громадян США.

У колі критичних оцінок аналітиків – і підходи до реалізації зовнішньої політики США адміністрацією Трампа на зразок виключно жорсткого

курсу щодо програми ядерних випробувань КНДР. І хоча результатом такої політики стала насамкінець готовність північнокорейського керівництва піти на поступки США з прагненням відновити переговорний процес на рівні вищого керівництва обох країн (зустріч Трампа і Кім Чен Ин відбулась в Сінгапурі 12.06.2018 р.), зворотною стороною процесу було надзвичайне загострення відносин сторін, здатне за низкою епізодів 2017 р. перерости у військове зіткнення з непередбачуваними наслідками регіонального і світового масштабу. У вимірі зазначеного – і стратегія США на стримування КНР; зміна політики розрядки на політику протистояння з Іраном; нарощування військових операцій в Афганістані (із застосуванням на сході Афганістану бомби GBU-43 як найпотужнішої неядерної зброї США) на противагу передвиборчим заявам щодо виведення з регіону останнього американського контингенту. Схожих тенденцій набуло й визнання Єрусалиму столицею Ізраїлю всупереч очікуваному загостренню ситуації на Близькому Сході та зростанню антиамериканських настроїв в арабському світі.

Серед визнаних проблем у діяльності президента – скандали, пов'язані з інформацією (підтвердженою розвідкою США) щодо втручання Російської Федерації в президентські вибори-2016 на користь Трампа; викриття зв'язків команди Трампа з Росією; війна Трампа з критичними до нього медіа.

За даними інформаційних агенцій, політична діяльність Трампа на посаді президента США упродовж першого року перебування при владі здобула найнижчі за останні 70 років рейтингові показники підтримки глави держави американською громадськістю. Як повідомляє телемережа новин ABC News, у листопаді 2017 р. лише 44 % схвалювали економічну діяльність президента, 28 % схвалювали його дії в питанні міжрасових відносин, 26 % підтримували дії в галузі охорони здоров'я, 43 % відзначали його успіхи в боротьбі з тероризмом. І хоча опитування, проведене, зокрема CNN, у травні 2018 р., виявило тенденцію до зростання підтримки Трампа за деякими показниками: у сфері економіки до 52 %, у сфері міжнародної торгівлі до 43 %; імміграції до 40 %, тільки економічний показник перевищив 50 % рубіж. За даними CNN, у травні 2018 р. 57 % американців виявили задоволення ситуацією у США, що стало найвищим показником з 2007 р. При цьому тільки 41 % опитаних схвалювали роботу Трампа на посаді президента США загалом.

Отримав визнання за: зусилля, спрямовані на вирішення корейського питання, боротьбу з ІДІЛ, покарання режиму Б. аль-Асада в Сирії за використання останнім хімічної зброї, підтримку України в умовах агресії Російської Федерації, економічне зростання, зменшення безробіття в США.

Був критикований за: внутрішньоекономічний протекціонізм, вихід США з угоди про Транстихоокеанське партнерство, що, на думку амери-

канських аналітиків (Р. Хаас), загальмує екорозвиток, коштуватиме робочих місць і послабить позиції США в Азії/світі, а на переконання європейських політиків (міністра економіки ФРН Б. Цюпріс, міністра економіки і фінансів Італії П. К. Падоана), загрожуватиме вільній торгівлі та добробуту. Трамп був критикований і за неспроможність протягом перших місяців після обрання президентом остаточно сформувати кабінет, часті кадрові зміни і непотизм; тривалий період невизначеності зовнішньополітичних орієнтирів країни, «зигзагоподібність» заяв і рішень щодо зовнішньої політики початкового періоду президентства.

Оцінка світовою громадськістю. Трамп має американські (Почесну медаль острова Елліс (жовтень 1986 р.) та закордонні нагороди (Президентський орден Сяння (Грузія, квітень 2010 р.), орден короля Абдель-Азіза з ланцюгом (Саудівська Аравія, травень 2017 р.; це вища нагорода для глав іноземних держав)). У травні 2018 р. група республіканців-конгресменів надіслала лист до Нобелівського комітету, в якому запропонувала відзначити Трампа Нобелівською премією миру 2018 р.

Відомі особистості про Д. Трампа

- Американці насичені традиційними політиками. Він (Трамп – *авт.*) був обраний для змін, і він – у процесі змін [...]. Трамп – інший, він не думає, як вони (традиційні політики – *авт.*). Він не поводить, як вони, він не притримується правил [...] (*американський політик Н. Гінґріч*).

- З обранням Д. Трампа остаточно завершився дотеперішній світ ХХ століття [...]. Які уявлення про устрій (світу – *авт.*) ствердяться у ХХІ столітті, як виглядатиме світ завтра – не відомо, це залишається відкритим (*Федеральний президент ФРН Ф.-В. Штайнмайєр*).

- Безумовно, я вважаю адміністрацію Трампа небезпечною для світу. Але я розглядаю Трампа як суто тимчасове явище, яке зникне у 2020 р. або навіть раніше. Я віддаю належне президенту Трампу за його здатність блискуче мотивувати своїх прихильників, але він же домігся появи ще більшої кількості не гірше мотивованих опонентів. Тому у 2018 р. я очікую зміни настроїв виборців на користь демократів (*фінансист, меценат Дж. Сорос*).

- Я знаю Трампа протягом десятиліть. Ми обертаємося в тих самих ділових колах. Він відомий серед інших мільйонерів як шахрай, а серед власників бізнесу – як той, хто обманює всіх (*мер Нью-Йорка, бізнесмен М. Блумберг*).

Найвідоміші промови: промова Трампа після перемоги на праймеріз перед Національним конвентом республіканців у Клівленді (21.07.2016) – одна з найдовших у сучасній політичній історії (75 хв.); інавгураційна промова (20.01.2017), спрямована на окреслення пріоритетів новообраної адміністрації.

Друкований доробок. Трамп видав (переважно у співавторстві) багато книг, тематично пов'язаних із бізнесом, які стали бестселерами. Серед них: «Мистецтво укласти угоди» (1987), «Виживання на верхівці» (1990), «Мистецтво повернення» (1997), «Америка, яку ми заслуговуємо» (2000), «Як стати багатим» (2004), «Думай як мільярдер: усе, що треба знати про успіх, нерухомість і життя» (2004), «Чому ми хочемо, щоб ви були багаті» (2006, у співавторстві з Р. Кійосакі), «Думай масштабно та не гальмуй» (2007), «Думай як чемпіон: відвертості магната про життя і бізнес» (2009), «Дар Мідаса» (2011, у співавторстві з Р. Кійосакі), «Понівечена Америка: як зробити Америку знову великою» (2015).

Приватне життя. Нині Трамп одружений втретє. Першою його дружиною була колишня чехословацька фотомодель І. Зельнічкова (1977–1999); другою – американська акторка та продюсерка М. Мейплз (1993–1999); від 2005 р. одружений з американською фотомоделлю словенського походження, дизайнеркою наручних годинників і ювелірних виробів М. Кнавс (нині – М. Трамп). Трамп має п'ятьох дітей і вісьмох онуків.

Трамп – завзятий гравець у гольф. Він є членом клубу «Winged Foot Golf Club» у Мамаронеку, штат Нью-Йорк; регулярний учасник різних змагань. До президентства Трамп цікавився продюсерською та акторською діяльністю. У 2003 р. він реалізував себе як виконувач обов'язків продюсера, ведучий реаліті-шоу «The Apprentice» (The Celebrity Apprentice) на каналі NBC. Він двічі був номінований на премію «Emmy» за виконання комічних ролей самого себе в серіалах і фільмах.

Із відомих висловлювань Д. Трампа

- Гроші ніколи не приваблювали мене самі по собі. Для мене це лише спосіб виміряти успіх.
- Я займаюся бізнесом як мистецтвом. Хтось малює на полотні або пише вірші. А я укладаю угоди – як правило, великі.
- Єдиний спосіб розбагатіти – це реалізм і гранична чесність. Вам потрібно розлучитися зі світом ілюзій, який існує хіба що на сторінках журналів і на екранах телевізорів. Усе не так легко, як вас запевняють. Життя – жорстка штука, і люди отримують дуже серйозні травми. Тому, якщо ви хочете виграти, потрібно бути міцним як кремій і готовим до того, щоб працювати ліктями і кулаками.
- Мені здається, головна проблема США – це прагнення бути політкоректними.
- Ми живемо у світі, де люди впевнені, що хорошій людині нічого робити в політиці.
- Немає нічого більш злочинного, ніж придумати гарну ідею та не реалізувати її.
- Мій девіз: «Наймай кращих і не довіряй їм ні в чому».

● Якнайшвидше перетворюйте ваші масштабні думки на масштабні дії. Не дозволяйте хибним відмовкам загальмувати вас. Відмовки – симптоми страху.

● Хто, на вашу думку, краще представляв би США на переговорах проти Путіна, Ірану, Китаю тощо – Дональд Трамп чи Гіллари [Клінтон]? У когось залишились хоч найменші сумніви?

● Я можу встати посеред П'ятої Авеню і стріляти в людей, і я не втрачу прихильників.

● Україна – країна, яка хвилює нас набагато менше, ніж інших членів НАТО. Тим не менше ми тягнемо все це на собі. Вони не роблять нічого. Чому не Німеччина відповідає за Україну від НАТО? Чому інші країни, які знаходяться в безпосередній близькості від України, цим не займаються? Чому ми завжди ті, хто веде до потенційної Третьої світової війни з Росією?

Л-па: Trump, D. President of the United States. In *Encyclopedia Britannica*. Retrived from <https://www.britannica.com/biography/Donald-Trump>; *Remarks of President Donald J. Trump – as prepared for delivery inaugural address*. Friday, January 20, 2017. Washington, D. C. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>; *National Security Strategy of the United States of America*. December 2017. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>; U.S. Department of Defence. *Nuclear Posture Review*. February 2018. Retrieved from <https://www.defense.gov/News/SpecialReports/2018NuclearPostureReview.aspx>; *Remarks by President Trump on the Administration's National Security Strategy*. National Security and Defence. Issued on: December 18, 2017. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-administrations-national-security-strategy/>; Trump, D., Schwartz, T. (1987). *The art of the deal*. New York: Random House; Trump, D., Leerhsen, Ch. (1990). *Surviving at the top*. New York: Random House; Trump, D., McIver, M. (2004). *Think like a billionaire: Everything you need to know about success, real estate, and life*. New York: Random House; Trump, D., Kiyosaki, R. (2006). *Why we want you to be rich*. New York: Rich Press; Trump, D., Zanker, B. (2007). *Think big and kick ass*. New York: Harper Collins; Trump, D., Kiyosaki, R. (2011). *Midas Touch: Why some entrepreneurs get rich – and why most don't*. Cleveland: Plata Publishing; Trump, D. (2015). *Crippled America: How to make America great again*. New York: Threshold Editions.

I. Дудко

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

1. **Бабкіна Ольга Володимирівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
2. **Бєльська Тетяна Валентинівна** – доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
3. **Білушак Тетяна Миколаївна** – кандидат історичних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»
4. **Була Світлана Петрівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка
5. **Бульбенюк Світлана Степанівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та національної безпеки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
6. **Вдовичин Ігор Ярославович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка
7. **Гапоненко Віра Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та національної безпеки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
8. **Герман Юлія Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
9. **Данильян Олег Геннадійович** – доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
10. **Дегтярьов Сергій Іванович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету
11. **Дерев'янка Сергій Миронович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних інститутів та процесів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
12. **Дзьобань Олександр Петрович** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

13. **Дудко Ірина Дмитрівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
14. **Євсєєв Олександр Петрович** – кандидат юридичних наук, доцент, науковий консультант судді Конституційного Суду України
15. **Завгородня Владислава Миколаївна** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету
16. **Замікула Микола Олександрович** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень, старший викладач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету ім. Василя Стуса
17. **Козачук Олег Олександрович** – кандидат політичних наук, докторант кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
18. **Коцур Віталій Вікторович** – кандидат політичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України
19. **Коцур Леся Михайлівна** – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
20. **Лакішик Дмитро Михайлович** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»
21. **Лебідь Андрій Євгенович** – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету
22. **Лепська Наталія Володимирівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Запорізького національного університету
23. **Лозовицький Олександр Станіславович** – кандидат політичних наук, доцент, президент International Foundation of GREAT POLICY
24. **Лучак Микола Миколайович** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, директор Центру американських студій
25. **Назарчук Олександр Миколайович** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

26. **Пасічний Роман Ярославович** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»
27. **Погорєлова Інна Сергіївна** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
28. **Пугачова-Лакішик Дар'я Володимирівна** – кандидат політичних наук, науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»
29. **Рєзанова Наталія Олександрівна** – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології та права Запорізького національного технічного університету
30. **Романюк Олександр Іванович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії та політології Харківської державної академії культури
31. **Сацький Павло Вікторович** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
32. **Смола Лідія Євстахіївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри видавничої справи та редагування Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
33. **Стадніченко Ольга Іванівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри зв'язків з громадськістю інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка
34. **Стогова Ольга Володимирівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
35. **Супруненко Анна Петрівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка
36. **Тараненко Ганна Геннадіївна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин Київського міжнародного університету
37. **Теміров Юрій Тешабайович** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса

38. **Тишкун Юрій Ярославович** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»
39. **Ткач Олег Іванович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
40. **Требін Михайло Петрович** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
41. **Троян Сергій Станіславович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Національного авіаційного університету
42. **Харечко Ірина Зеновіївна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка
43. **Химиця Наталія Олексіївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»
44. **Хома Наталія Михайлівна** – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка
45. **Чупрін Роман В'ячеславович** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили
46. **Шاپоваленко Марина Володимирівна** – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
47. **Шульга Марина Андріївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕЗИДЕНЦІАЛІЗМ:
інститут глави держави в США у персоналіях
від зародження до сьогодення

Біографічна енциклопедія
за науковою редакцією доктора політичних наук Хоми Н. М.

Керівник видавничого проекту В.М. Піча

Дизайн обкладинки – ГО «Їtrend», Центр Американських студій
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Підписано до друку 10.09.2018 р.
Формат 60x84/16. Папір друк. №2. Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 23.
Тираж 300 прим.
Замовлення 20-09-18

Видавець ФОП Піча С.В.
а/с 5026, м. Львів-53, 79053, Україна
e-mail: novsv2016@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 5069 від
22.03.2016 року, видане Державним комітетом інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України